

91-4

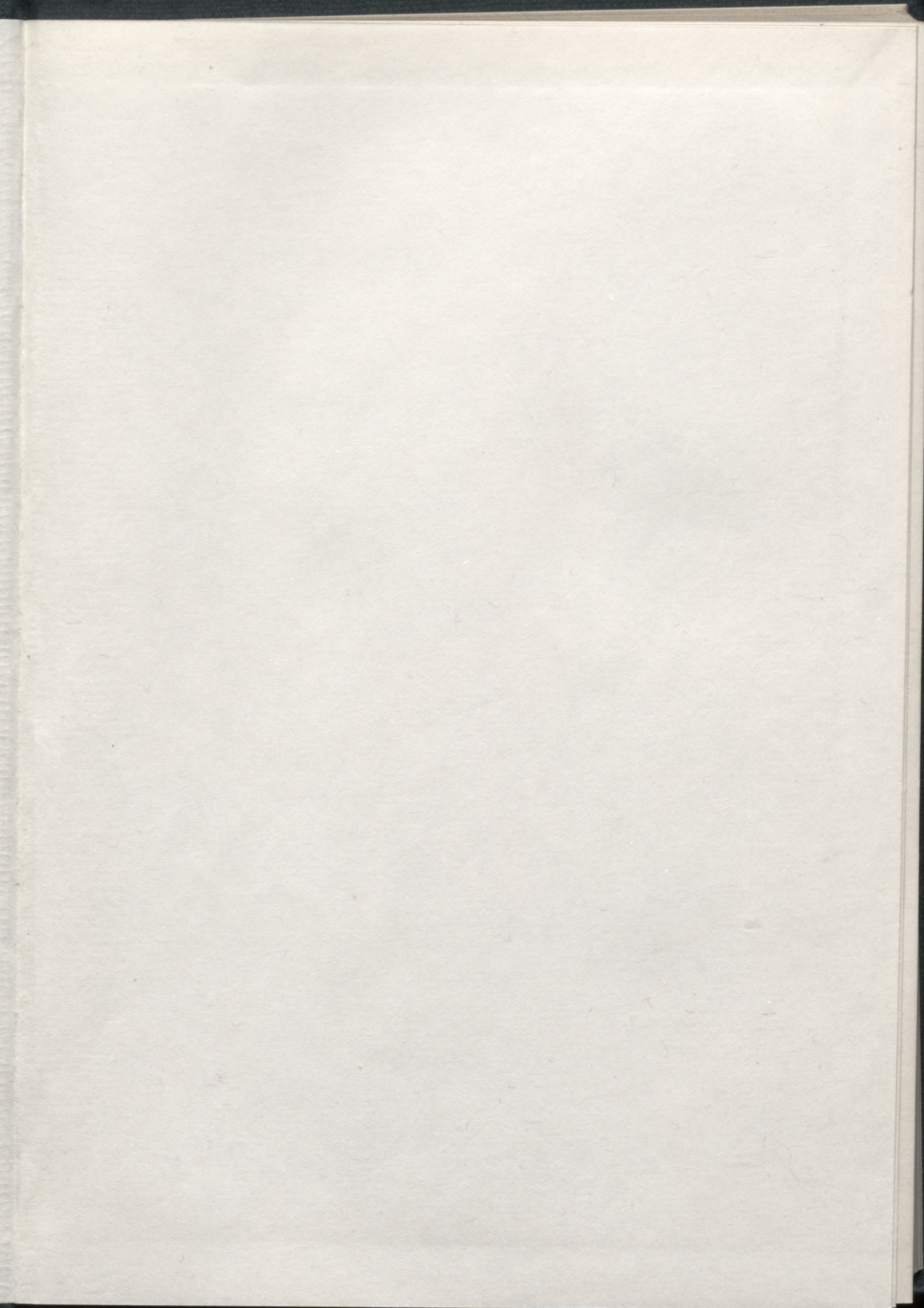
346

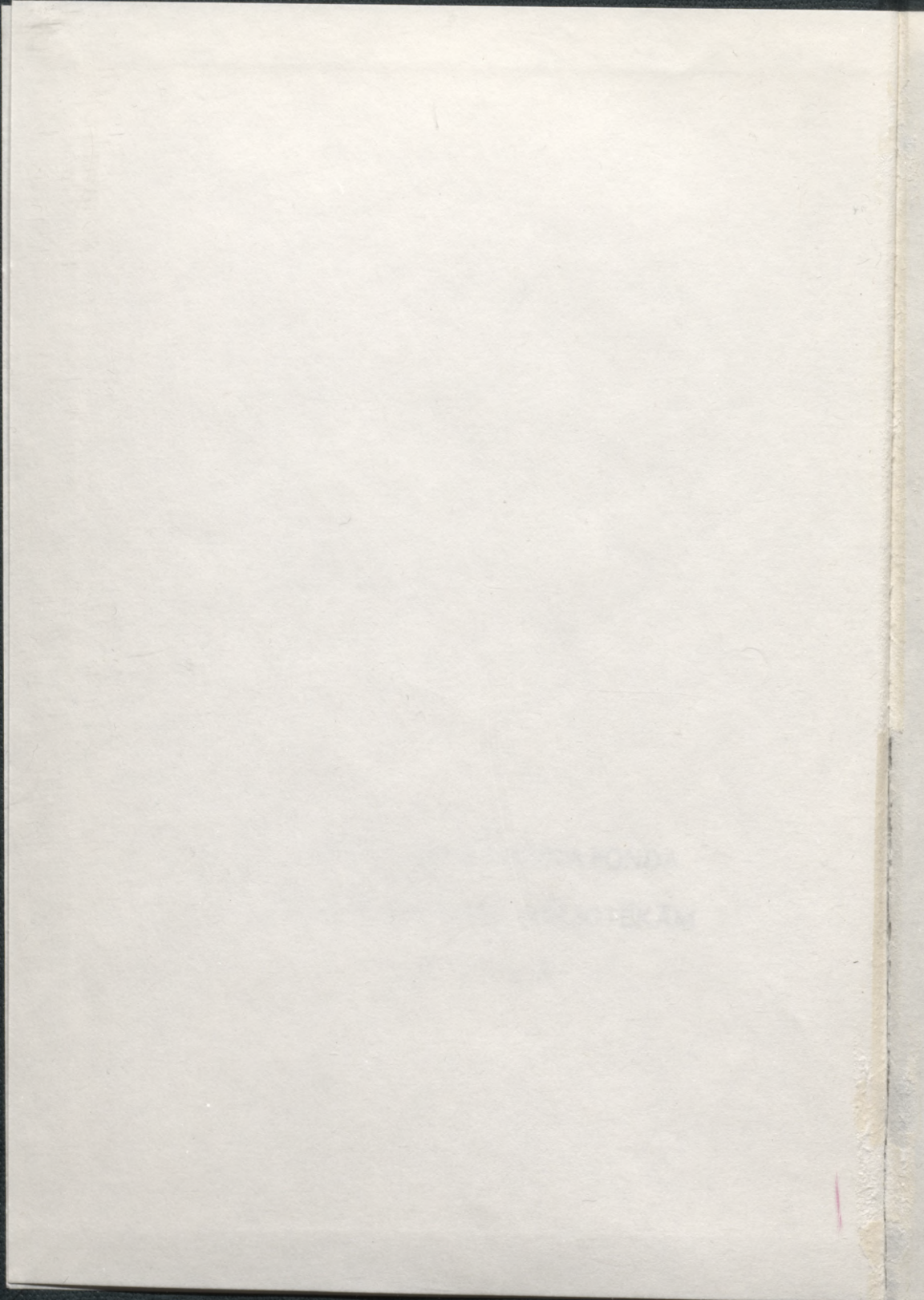
ARCHIVS

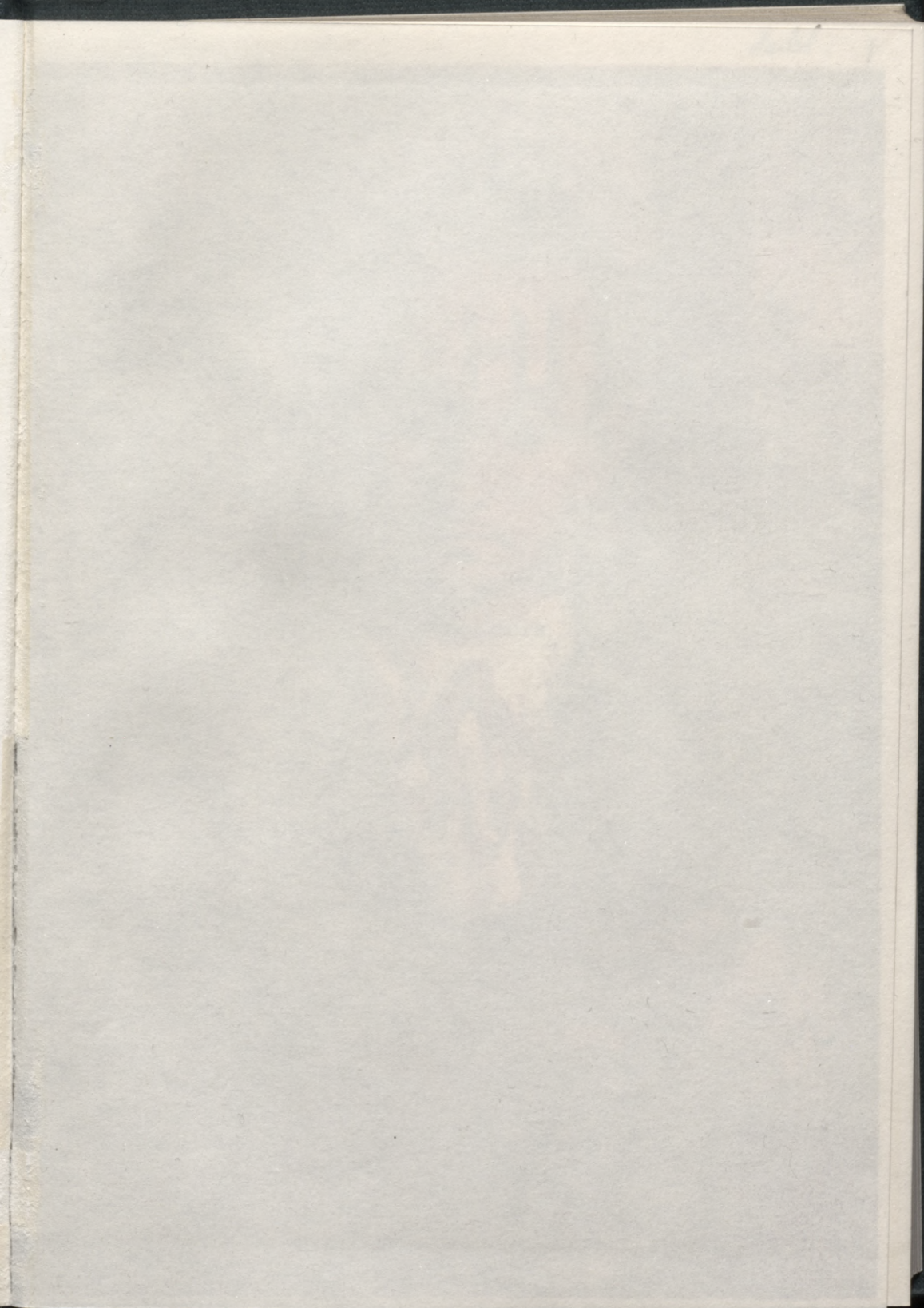
OTRAIS SĒJUMS

MCMLXXV

SŪTŅA KĀRĻA ZARIŅA FONDA
DĀVANA LATVIJAS BIBLIOTĒKĀM
1992. GADĀ

91-4

346

dūlēl.

9

ARCHĪVS

RAKSTI PAR LATVIŠKĀM PROBLĒMĀM

Pirmā izdevuma redaktors: Indriķis Šterns

Otrā un trešā izdevuma redaktors: Edgars Dunsdorfs

II

Izdevēji:

Pasaules brīvo latviešu apvienība
un Kārļa Zariņa fonds

K. Zariņa fonds

©

Copyright: Archīvs, 1975

3 Dickens St., Elwood, Vic., 3184

Australia.

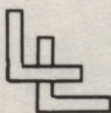
All rights reserved. No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Trešais izdevums

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

92-21.2.89.

0303017299

LOMA
PRINT

PRIEKŠVARDI

Turpinot 1960. gadā iesākto rakstu krājumu seriju, Austrālijas latviešu centrālais archīvs laiž klajā jaunu humānītāru rakstu krājumu, kuŗā ar rakstiem piedalās tikai Austrālijā un Jaunzēlandē dzīvojošie latviešu autori. Kā dažreiz gadās, daži pieteiktie raksti netika iesniegti, tāpēc rakstu krājums iznācis plānāks nekā sākotnēji iecerēts.

Šim krājumam ir jauns redaktors, un tas iespiests citā spiestuvē kā iepriekšējais krājuma numurs. Kursīvo burtu trūkuma dēļ treknā salikumā iespiesti tikai citāti un grāmatu un rakstu nosaukumi oriģinālvalodā.

Līdzekļus rakstu krājuma izdošanai ir ziedojis Austrālijas latviešu kultūras fonds, Austrālijas latviešu draudzes, organizācijas un atsevišķas personas, un visiem rakstu krājuma izdošanas financētājiem, līdzstrādniekiem un labvēļiem archīva parvalde un redaktors izsaka vissirsnīgāko pateicību, jo tikai ar visu kopīgu atbalstu un sadarbību bij iespējama šī krājuma klajā laišana.

PRIEKŠVARDI OTRAM IZDEVUMAM

ARCHĪVA pirmie trīs sējumi iznāca Sidnejā ļoti mazā metienā — tikai 250 eksemplāru. Tā kā tagad rakstu krājuma metiens sasniedz 2000 eksemplāru, tad pēc mūsu draugu — daudzu ARCHĪVA abonentu — pieprasījuma esam sākuši publicēt šos pirmos sējumus otrā izdevumā.

Pēc tam, kad ARCHĪVA izdošanā sāka piedalīties LAA zinātnes nozare Melburnā, visu laiku ir neatlaidīgi strādāts, lai uzlabotu rakstu krājuma apdari. Piemēram, ar piekto sējumu sākām ievietot krāsainas ilustrācijas un pirms titullapas iespiest kāda mūsu mākslinieka darbu. ARCHĪVAM raksturīgs arī kļuva tas, ka ievietojam mūsu mākslinieku zīmētus to darbinieku portretus, kam sējums ir veltīts.

ARCHĪVA pirmo sējumu rediģēja Edgars Dunsdorfs, bet otro un trešo sējumu — toreizējais Austrālijas latviešu centrālā archīva vadītājs (tagad Dr.) Indriķis Šterns. Sākot ar ceturto sējumu, ARCHĪVA rediģēšanu atkal uzņēmās Edgars Dunsdorfs. Publicējot šo otrā sējuma otro izdevumu, tas ir paplašināts ar jau pieminētām un citām ilustrācijām, kā arī no jauna ievietoto Edgara Dunsdorfa pētījumu par ķoniņu svētbirzīm, kāpēc titullapā minēti abu redaktoru vārdi.

1960. gadā, sākot ARCHĪVU izdot, toreizējais izdevējs — Austrālijas latviešu centrālais archīvs — publikāciju bija iecerējis tikai ar Austrālijā dzīvojošo autoru piedalīšanos. Pirmā sējuma redaktors jau pašā sākumā to uzskatīja par pārāk šauru bazi un, atgriežoties redaktora amatā, ar ceturto sējumu pieaicināja par līdzstrādniekiem latviešus no citām brīvās pasaules zemēm. Kopš tā laika līdzstrādnieku skaits ir audzis, un ARCHĪVS izvērties par globālu izdevumu latvisko problēmu pētīšanā. Tieši šai ziņā ir zīmīgas atšķirības, salīdzinot ar pirmajiem sējumiem. Kamēr pirmajos sējumos ievietoja arī rakstus ar vispārēju nozīmi (kā to liecina šis sējums), tikmēr, sākot ar ceturto sējumu, raksti ir veltīti tikai latviskām problēmām. Tādu problēmu brīvajā pasaulē mums ir ļoti daudz — gan akadēmiska, gan praktiska rakstura, un no šīm problēmām galvenā vērība veltīta tām, kas kalpo Latvijas brīvības centieniem un tos veicina. Mēs ticam, ka reiz Latvijai atkal ausīs brīvības rīts, un šīs ticības stiprināšana ir galvenais ARCHĪVA uzdevums.

PRIEKŠVĀRDI TREŠAJAM IZDEVUMAM

ARCHĪVAM 1974. gadā sasniedzot 3000 eksemplāru metienu, pēc mūsu daudzo draugu pieprasījuma radās vajadzība izdot otro sējumu trešā iespaidumā. Sākot ar XIII sējumu, ARCHĪVU izdod kopīgi Pasaules brīvo latviešu apvienība un Kārļa Zariņa fonds, tā pasvītrotot izdevuma globālo raksturu.

Redaktors

LABĀ JĒDZIENS MŪSDIENU FILOZOFIJĀ.

R. Ziediņš

I

I,1. Platons vienā no saviem darbiem saka tā: Ja mums nav zināšanu par labo, tad visas citas zināšanas, lai cik lielas tās būtu, nav nekā vērtas, tāpat kā visa mūsu bagātība ir nevērtīga, ja mums no tās nav nekāda labuma; jo ko gan esam iemantojuši, ja esam visu iemantojuši, bet tikai ne to, kas labs; un kāda nozīme visu zināt, bet par labo un vērtīgo nezināt nekā. Mēs visi tiecamies pēc labā; tas ir mērķis visiem mūsu darbiem. Bet par tā būtību mums nav tik pilnīgas skaidrības kā par daudzām citām lietām. Ja nu cilvēki dažkārt bez tādas zināšanas un skaidrības tomēr ved labu dzīvi, tad tā ir tāda pati la.me, kā aklam ceļniekam pagadās atrast pareizo ceļu. (Valsts, 6. grāmata).

Atsaucos uz Platonu nolūkā nostatīt labā problēmu pienācīgajā perspektīvā. Šajā pašā nolūkā vēl pieminēšu dažus iespaidīgākos uzskatus par labā būtību, kaut arī tie nebūtu specifiski moderni. Bet vispirms labi iegaumēsim jautājumu, kuram centīšos rast atbildi šajā rakstā: “K a s i r b ū t l a b a m ?” — Lai runātu par ko runādami: par dabas notikumiem, par cilvēku darbiem, par cilvēku dzīvi, par cilvēkiem pašiem, par priekšmetiem, to īpašībām un attiecībām, par dažādām situācijām u t.t., gandrīz vienmēr varam vaicāt, vai tie ir labi. Tagad mēģināsim rast atbildi šim vispārīgajam jautājumam: kas ir kaut kam būt labam?

I,2. Platona paša uzskats bija, ka labais ir kaut kas absolūts, kas eksistē neatkarīgi no visa cita — it sevišķi neatkarīgi no cilvēkiem, neatkarīgi no cilvēku vajadzībām, tieksmēm, patikām, nepatikām un zināšanām. Tas ir kā kāds mūžīgs, ne-

mainīgs, ārpasaulīgs standarts vai norma. Būt labam ir vairāk vai mazāk līdzināties šim ārpasaulīgajam standartam.

Jā, bet kā tad mēs zinām, ka tāds ārpasaulīgs labā ideāls vispār eksistē? — Platona atbilde ir: mēs zinām, jo mūsu nemirstīgais gars pirms šīs dzīves to ir it kā ar gara acīm redzējis, un piemērota izglītība mums var šī redzētā viziju atkal atsaukt atmiņā.

Šim uzskatam tagad pārmet — man šķiet dibināti pārmet — vissādas iekšķīgas loģiskas dabas vājības. Bet ja arī tādi pārmetumi būtu nedibināti, tomēr šis uzskats daudzus mūsdienu cilvēkus neapmierinātu tāpēc, ka tam nav nekādu pierādījumu.

I,3. Otrs uzskats, ko vērts pieminēt, ir ka labais, kaut gan objektīvs, neeksistē nekur ārpusaulē — prom no šīs zemes notikumiem. Tas eksistē šeit pat. Tas īstenībā ir tāda speciāla īpašība, kas var kaut kam vai nu piemist, vai nepiemist. Vārds "labs" — tāpat kā piem., vārds "dzeltens" — ir īpašības vārds; un tāpat kā mēs pierakstām kādam priekšmetam, ko apzīmēsim ar "x", zināmu īpašību, kad sakām ka x ir dzeltens, tā pierakstām kaut kam — "y" — zināmu citu īpašību, kad sakām, ka y ir labs. Būt labam ir būt tādām, kam piemīt šī īpašība. Tas izklausās ļoti patiesi, gandrīz neapšaubāmi. Visam, kas ir labs, taču piemīt (šī īpašība) labums?

Bet iekavās ieliktais vārds "īpašība" pašreiz apskatāmajai teorijai sagādā tik pat lielas nepatīkšanas, cik tas ir tai nozīmīgs. Jājautā: (a) kas tā īsti ir par īpašību, ko vārds "labs" apzīmē un (b) kā mēs zinām, ka šī īpašība piemīt kādam noteiktam priekšmetam? Izrādās, ka ne vienam, ne otram no šiem jautājumiem nevar atrast pieņemamu atbildi. Šo īpašību nav iespējams novērot normālā ceļā, t.i. ar jutekļiem, tāpēc nav atbildes jautājumam (b). Un šīs īpašības raksturu nevar arī nekādā veidā paskaidrot vārdos, tāpēc nav īstas atbildes jautājumam (a). Kaut kādu atbildi tomēr mēģina dot. Dažkārt saka, piem., ka mums ir tāda speciāla nejutekliska novērošanas spēja, intuīcija, ar kuŗu varam atklāt kā šīs īpašības dabu, tā arī, vai tā piemīt kādam pēc patikas izvēlētam priekšmetam. Tāpat kā ar redzi varam noskaidrot, kas ir dzeltena krāsa, un vai kāds zināms priekšmets ir dzeltens, tā ar intuīciju varam noskaidrot, kas ir labs.

Bet šī atbilde daudziem — mani ieskaitot — liekas pilnīgi nepieņemama tāpēc, ka tāda speciāla novērošanas spēja, kādu te vajadzētu postulēt, liekas būt pilnīga izdoma: mēs itin bieži skaidri apzināmies, ka patlaban redzam dzelteno krāsu, bet nekad, ka patlaban intuitīvi novērojam šo īpašību, apzīmētu ar vārdu "labs". Apgalvojums par tādas spējas esamību nebalstās faktos, tas drīzāk balstās nespējā atrast piemērotāku izskaidrojumu labā būtībai un mūsu zināšanām par to.

Un bez piemērotām atbildēm jautājumiem (a) un (b) uzskats, ka labums ir kāda specifiska īpašība, ir visai nenozīmīgs.

I,4. Tad vēl ir uzskati, pēc kuņiem vārds "labs" apzīmē kādu attiecību. Apskatīsim divus tādus uzskatus. Pēc pirmā no tiem teikums: "x ir labs" nozīmē to pašu, ko teikums: "x ir kārots". Būt labam ir tas pats, kas būt kārotam. Un kopš būt kārotam ir atrasties zināmā attiecībā iepretim tai būtnei, kas kāro, tā — tieši tādā pat veidā — "būt labam" arī ir atrasties zināmā attiecībā — tajā pašā attiecībā — pretim tam, kas kāro.

Vienkāršības labad runāšu tikai par kārēm un kārošanu, kaut gan pilnīgākā apskatā būtu jāpiemin arī kaislibas, vēlēšanās, patikas, nepatikas, tieksmes, vajadzības u. t.t.

Ir viegli pierādīt, ka vārdi "labs" un "kārots" nenozīmē vienu un to pašu. Ja tie nozīmētu vienu un to pašu un ja mēs to abu nozīmi zinātu, tad būtu muļķīgi jautāt: vai viss, ko kāro, ir labs?, un būtu pretrunīgi apgalvot, ka ne viss, ko kāro, ir labs, tāpat kā ir pretrunīgi apgalvot, ka visi sērmaukši nav pilādži, ja zinām, ka "sērmaukšs" un "pilādzis" nozīmē vienu un to pašu.

Bet divi vārdi vai frazes, kaut arī tie nenozīmē vienu un to pašu, var attiekties uz vienu un to pašu priekšmetu, īpašību vai attiecību. Tā "Pēterā mēsa" un "Jāņa sieva" var attiekties uz vienu un to pašu personu. Tādā gadījumā katrs no šiem vārdiem vai frazēm tomēr pasaka par diskusijas priekšmetu kaut ko citu, un jājautā: ko īsti katrs no tiem pasaka? Šajā gadījumā jājautā: kas ir būt mētai, un: kas ir būt sievai? Tāpat jājautā: kas ir būt kārotam, un: kas ir būt labam? Bet pēdējais jautājums ir tieši tas pats jautājums, ar ko šo rakstu iesākām. Tātad uzskats, ko patlaban apskatām, vai nu ir nepareizs — jo no tā izriet, ka vārdi "labs" un "kārots" nozīmē vienu un to pašu —, vai arī tas mums nepalīdz noskaidrot labā problēmu.

I,5. Pēdīgi visai populārais uzskats, ka vārds “labs” nozīme to pašu, ko fraze “saskaņā ar Dieva gribu”, ir radniecīgs iepriekšējam, jo arī pēc šī pēdējā uzskata vārds “labs” apzīmē attiecību, kādā kaut kas atrodas — šoreiz gan ne iepretim cilvēkam, bet iepretim Dievam. Būt saskaņā ar Dieva gribu ir atrasties iepretim Dievam zināmā noteiktā attiecībā. Daudziem šis uzskats nebūs pieņemams tāpēc vien, ka tie netic Dieva eksistencei. Bet tas ir nepieņemams arī daudziem, kas Dieva eksistencei tic. Tāpēc varam to apskatīt, ticēšanas jautājumu nemaz neaizkarot.

Kaut gan šis uzskats ir radniecīgs uzskatam iepriekšējā nodaļā (I,4.), šie uzskati tomēr arī viens no otra atšķiras, un atšķiras tādā veidā, ka iepriekšējā nodaļā lietotais pretpierādījums šeit neiespējams. Lai gan, kā vēlāk redzēsīm, “labs” un “saskaņā ar Dieva gribu” nenozīmē vienu un to pašu, tomēr ir tukši un muļķīgi jautāt: vai viss, ko Dievs grib, ir labs? Tāpat ir pretrunīgi apgalvot, ka ne viss, ko Dievs grib, ir labs.

Viens iemesls, kāpēc ir muļķīgi tā vaicāt un pretrunīgi tā apgalvot, ir šāds: ar vārdu “Dievs” mēs saprotam būtni, kuŗa, starp citu, grib un dara tikai to, kas ir labs. Tāpēc prasīt, vai viss, ko Dievs grib, ir labs, ir tas pats, kas prasīt: vai viss, ko grib tā būtne, kas grib tikai labu, ir labs, jeb arī: vai Dievs ir Dievs?. Tāpat arī apgalvojot, ka Dievs dažkārt grib kaut ko, kas nav labs, nozīmē apgalvot, ka būtne, kas vienmēr grib tikai labu, dažkārt tomēr grib arī kaut ko ļaunu. Un tas ir pretrunīgi.

Laba gribēšanas jēdziens ir vairuma rietumnieku uztverē Dieva jēdziena neatņemama sastāvdaļa, arī to uztverē, kas Dieva eksistenci noliedz. Lai iedomātos kādu būtni iedomādamies, lai tā būtu vai cik spēcīga, vai cik gudra, un lai tā dzīvotu no mūžības uz mūžību, to tomēr neuzskatīsim par Dievu, ja par to būs teikts, ka tā negrib un nedara labu. Varbūt ļaudīm ar citu kultūru pietiek ar lielu spēku vai lielu gudrību vien, lai būtu Dievs, taču mums tā nav.

Un ja mums tā nav, tad mums vārds “labs” un fraze “saskaņā ar Dieva gribu” nevar nozīmēt vienu un to pašu; jo: ja tās nozīmētu vienu un to pašu, tad teicot, ka kāda būtne ir Dievs, un tāpēc šī būtne grib tikai labu, nozīmētu to pašu, ko teikt: ja kāda būtne ir Dievs, tad šī būtne grib tikai to, kas

ir saskaņā ar Dieva gribu, kas savukārt nozīmē: ja kāda būtne ir Dievs, tad šī būtne grib vienīgi to, ko viņa grib. Bet tā nevar būt, jo: pirmais no šiem apgalvojumiem kaut ko pasaka, turpretim pēdējais nepasaka nekā — katra būtne, kas vispār kaut ko grib, grib tieši to, ko tā grib. Ja velns eksistē, tas arī grib tieši to, ko viņš grib un neko citu. Pamatojoties uz pirmo no augšējiem apgalvojumiem, varam konceptuāli — domās — atšķirt Dievu no velna, bet, pamatojoties uz pēdējo, to nevaram. Tātad šie apgalvojumi nenozīmē vienu un to pašu; tā-tad vārds “labs” nenozīmē to pašu, ko fraze “saskaņā ar Dieva gribu”.

Protams, ja to atrodam par vajadzīgu, varam vārdu un citu valodas vienību nozīmes mainīt. Varam arī vārda “labs” nozīmi tā mainīt, lai tas nozīmētu to pašu, ko fraze “saskaņā ar Dieva gribu”. Bet kā jau teicu, šāda nozīmju vienlīdzība lielam lielam rietumnieku skaitam nav pieņemama. Pieņemt to, starp citu, nozīmētu atzīt, ka mums ir pienākums padoties tam, kam liels spēks vai lielas zināšanas tāpēc vien, ka tam liels spēks vai lielas zināšanas. Bet to nevaram atzīt: mūsu pienākums ir nostāties labo spēku pusē, kaut arī tie būtu vājāki un ar mazāku saprašānu apveltīti nekā ļaunie. Mums ir vajadzīgs neatkarīgs labā jēdziens, lai ar to varētu konceptuāli atšķirt pārdabīgas būtnes, kurām, ja tās eksistē, mums ir pienākums paklausīt, no pārdabīgām būtnēm, kurām, ja tās eksistē, mums nav pienākums paklausīt vai pat ir pienākums pretoties.

Bet vai tad šim nolūkam nevar lietot mīlestības jēdzienu? Var, bet mīlestības jēdziens ir nešķirams no jēdziena par laba vēlēšanu, tātad nešķirams no labā jēdziena, tātad labā jēdziens vēl arvienu ir nepieciešams.

I.6. Tagad esam apskatījuši dažus zīmīgākos mēģinājumus atbildēt uz jautājumu: kas ir būt labam vai citiem vārdiem: ko nozīmē vārds “labs”? Neviena no šīm atbildēm neapmierina. Šķiet arī, ka tādā pašā veidā turpinot, apmierinošu atbildi nekad nevarētu atrast, kaut gan iespējamības turpināt ir gandrīz neaprobežotas. Varētu apskatīt pēc kārtas visas gandrīz bezgalīgi daudzās priekšmetu sugas un jautāt, vai labais nav identificējams ar kādu no tām, pēc tam tāpat iztīrāt visas attiecības un īpašības, un tad vaicāt, vai vēl nav kādas citas esmes kategorijas, kurās varētu šo meklēšanu turpināt.

II

II,1. Tagad apskatīsim vienu ne visai izdevušos nesenu mēģinājumu atrisināt labā problēmu. Filozofi pēkšņi atjēdzās, ka vārdiem un citām valodas vienībām nav vis apzīmējošā vai raksturojošā nozīme vien, bet dažkārt ir arī emocionāla nozīme, jo ar tiem var izteikt jeb izrādīt savas emocijas un izjūtas un izraisīt klausītājos līdzīgas emocijas un izjūtas. Izteikt jeb izrādīt emocijas nav tas pats, kas tās apzīmēt vai raksturot. To vislabāk var redzēt dusmu un prieka izrādīšanas gadījumos. Cilvēks var izrādīt dusmas pilnīgi bez runāšanas: ar sejas izteiksmi, dūres rādīšanu, durvju aizciršanu u. t.t. Izteikt savas izjūtas šajos veidos ir kaut kas cits nekā apzīmēt tās runā par dusmām, teikt par tām, ka tās lielas, pēkšņas, nevaldāmas, radušās tāda un tāda notikuma dēļ pret tādu un tādu personu u. t.t. Daudzās valodās ir tādi vārdi, kurus lietojot, cilvēki izrāda savas emocijas, bet tās neapzīmē, neraksturo. Tādi ir it sevišķi izsaukmes vārdi un arī daži citi, piem., urrā!, brīnišķīgi!, ak tu!, posts un negals! Kliegdams urrā!, tāpat kā lēkādams un sviezdams cepuri gaisā, cilvēks izrāda savas izjūtas, bet tās neraksturo.

Nesen pastāvēja uzskats, ka vārdam "labs" arī ir emocionāla nozīme, bet nav apzīmējošās jeb raksturojošās nozīmes; vai arī, ja pēdējā ir — un vienam un tam pašam vārdam var būt abas šīs nozīmes — tad tā ir ļoti nenoteikta. "Labs" ir līdzīgs "urrā"! — tas neapzīmē neko: ne priekšmetus, ne īpašības, pat ne emocijas — tas izrāda jeb izsaka emocijas.

II,2. Šim uzskatam ir sava stiprā puse. Pret to nevar pamatoti celt tāda veida iebildumus, kādus apskatījām I,4. nodaļā. Vēlēšanās izvairīties no tāda veida iebildumiem arī bija viens no spēcīgākajiem faktoriem pie šī uzskata rašanās. Bet ir citi neatvairāmi iebildumi. Tā piemēram, ja kāds lēkā un kliedz urrā!, tad tāpēc vien nevar teikt, ne ka viņš maldās, ne arī, ka viņš nemaldās. Viņš varbūt gan maldās, vai arī nemaldās savos uzskatos, kuŗu rezultātā viņam radušās emocijas, kas izpaužas lēkāšanā un kliegšanā, bet pašā lēkāšanā un kliegšanā viņš ne maldās, ne nemaldās. — Viņš var gan tikai izlikties, izrādot sajūsmu, kādas tam nemaz nav; bet izlikšanās nav maldīšanās. Turpretim, ja kāds saka, ka kaut kas ir labs, tad (vismaz tik

daudz mēs zinām par šī vārda nozīmi) viņš, tā teikdams, vai nu maldās vai nemaldās, un vai nu pasaka kaut ko patiesu vai nepatiesu. Tas, ko viņš saka, var būt patiess, kaut arī viņš pats tam neticētu; un nepatiess, kaut arī viņš pats tam ticētu. Abos šajos gadījumos viņš maldās. Kopš tādas lietas nenotiek vārdu emocionālās nozīmes dēļ, vārdam “labs” vajag būt vēl kādai citai, visai svarīgai nozīmei. Tam var būt, un tiešām ir, arī emocionālā nozīme, bet tā nav ne tuvu tik svarīga kā nesen domāja.

Tomēr kaut kas ar šo nesekmīgo mēģinājumu bija iegūts: atziņa, ka vārdiem var būt arī citas nozīmes nekā apzīmējošā jeb raksturojošā nozīme. Šī atziņa pavēra jaunas iespējas.

III

III,1. Paturot šo atziņu prātā, pievērsīsimies vienkāršam un labi izprotamam piemēram, kas rāda vārda “labs” lietošanu un nozīmi.

Skolotājs ieliek skolnieka domrakstā pieci un iekavās pieraksta “ļoti labi”. Ko tas nozīmē?

Lai ko tas nozīmētu, tas nenozīmē, ka domraksts atspoguļo kādu objektīvu piecniecības ideju, ne arī, ka tam piemīt kāda speciāla īpašība — piecniecība —, kuŗu skolotājam izdevies tajā atklāt. Mazliet ticamāk izklausītos, ja teiktu, ka piecnieks nozīmē vienīgi to, ka skolotājam domraksts patīk. Bet tā arī nevar būt: ja tā būtu, tad ielikt nepareizu atzīmi, kas dažreiz pagadās, būtu vai nu tīra ļaunprātība, vai arī skolotājs nebūtu pareizi novērtējis savas izjūtas — savu patīku un nepatīku. Taču ir pilnīgi skaidrs, ka vislabākajā pārlicībā ielikt nepareizu atzīmi ir nepareizi novērtēt skolnieka darbu. Var jau būt, ka kādreiz skolotājs bez tam vēl kļūdās arī attiecībā uz savām izjūtām; bet tā ir pavisam cita kļūda, kas skolnieku var pavisam neinteresēt.

Patiesība ir tāda, ka skolotājs, ja viņš ir objektīvs, pieiet domrakstam it kā ar zināmu, noteiktu mērauklu un to novērtē. Šajā novērtēšanā viņš veltī uzmanību dažādām domraksta īpašībām — pavisam parastām īpašībām, kuŗu izzināšanai nav vajadzīga nekāda speciāla izmaņa vai intucija, kaut gan ir nepieciešama valodas un literatūras pārzināšana. Piemēram, gramatiski pareiza, tīra, brīvi plūstoša, lietišķa vai arī, citā gadi-

jumā gleznaina valoda, nenovēršanās no temata, zināšanu un domu bagātība, oriģinālitate ir īpašības, kuŗu dēļ domrakstā parasti liek labu atzīmi. Un šīs un citas līdzīgas īpašības ir tās, kuŗas skolotājs domrakstā pamana vai arī dažkārt, diemžēl, nepamana. Teikt, ka bez šīm un citām līdzīgām īpašībām katram domrakstam vēl piemīt kāda speciāla īpašība: piecniecība, četrniecība, trīsniecība vai divniecība, būtu ļoti dīvaini — pat absurdi. Bet 5 = ļoti labi, 4 = labi, 3 = pietiekami, 2 = vāji (nelabi). Tātad, kopš absurdi teikt, ka domrakstam piemīt tāda speciāla īpašība, ko sauc par piecniecību, ir arī gluži tik pat absurdi teikt, ka tam piemīt tāda speciāla īpašība, ko sauc par labumu.

III,2. Attiecībā uz katra domraksta novērtēšanu varam zīmīgi jautāt vismaz četrus dažāda veida jautājumus. (1) Kāda šajā domrakstā atzīme vai, citiem vārdiem, kāds šī domraksta novērtējums? (2) Kāpēc tāds un ne citādāks novērtējums? — Atbilde: tāpēc, ka tam piemīt tādas un tādas — piem., iepriekš minētās — īpašības. (3) Kāpēc domrakstu ar tādām īpašībām vērtē augstāk nekā domrakstu ar citādākām īpašībām, piem., rakstītu ļoti sīkā, bet skaidrā rokrakstā. — Atbilde: tāpēc, ka domrakstu novērtēšanai pieņemtās normas nosaka, par kādām īpašībām jādod augstāka atzīme, par kādām zemāka, un kādas īpašības atzīmi neietekmē. (4) Kāpēc pieņemtas tādas un ne citādas normas, un kāds attaisnojums to paturēšanai?

Šim pēdējam jautājumam ir visgarākā un sarežģītākā atbilde. Bet pirms to apskatām, lai atļauts piezīmēt, ka vecos laikos filozofi dažkārt šos dažādos jautājumus skaidri vienu no otra neatšķīra un tāpēc iekļuva visādās loģiskas dabas nepatikšanās. It sevišķi tas sakāms par domātājiem, kas pieslējās I,4. nodaļā pieminētajam uzskatam — tā sauktajiem utilitāriņiem: viņu uzskatos ir sava daļa patiesības, ja tos iztulkojam kā atbildes mūsu ceturtajam jautājumam; bet tie ir pavisam nepareizi, ja tos iztulkojam kā atbildes arī pārējiem trim jautājumiem.

Vēl jāpiezīmē, ka šiem četriem līdzīgi jautājumi ir vietā gandrīz visur, kur kaut ko objektīvi novērtē, t.i. visur, kur objektīvi lieto vārdus “labs”, “labāks”, “ļauns”, “nelabs” u. t.t. Būs, protams, atšķirības pielietotajās normās: jau skolnieku diktātu novērtēšanā lieto citādas normas nekā domrakstu no-

vērtēšanā. Pavisam citādas normas lieto, teiksim, auto mašīnu novērtēšanā, atkal citādas zemes un māju novērtēšanā, vēl citādas dziedoņu, strādnieku, ēdienu, drēbju novērtēšanai. Gandrīz vai visam ir kāds vērtēšanas veids; un ja kaut kam nav, tad tomēr varētu būt. Vienu un to pašu personu, īpašību, lietu vai darbu var vērtēt dažādos veidos: piem., par to pašu cilvēku var teikt, ka viņš labs strādnieks, pavājš auto vadītājs, labs valsts likumu kalps, morāli labs cilvēks u. t.t.; tāpat par vienu un to pašu šāvienu (darbība) var teikt, ka tas labs — ķēra mērķi no liela atstatuma — un ļauns — slepkavība.

Vērtēšana notiek visos šajos gadījumos, bet normas jeb mērauklas mainās. Taču tas, ka mērauklas mainās, nenozīmē, ka labā jēdziens ir kaut kā stiepjams — ka itin viss ir tā, kā to ņem: labs vai nelabs, labāks vai sliktāks. Lai atļauts dot līdzību šī punkta paskaidrošanai: tirgotājs var lietot gumijas mēru, ko viņš pastiepj, kad pērk kādu preci, un liek tam sarauties, kad to pašu preci pārdod. Lielāks un mazāks tad viņam būs stiepjami jēdzieni. Bet viņš var arī to pašu preci mērit ar pareizu mēru un svērt ar pareizu svaru, un tā viena lieta var būt lielāka pēc tilpuma, otra pēc svara. Pēdējais nemaz neliecina par šo jēdzienu stiepjamību. Tāpat tas, ko nupat teicu par labu un ļaunu, nemaz neliecina par šo jēdzienu stiepjamību.

III,3. Tagad jautājums, ko neatbildēju iepriekšējā nodaļā: kāpēc mums ir tās normas jeb vērtēšanas mērauklas, kas mums ir? Atbilde: tāpēc, ka mums ir tās vajadzības, tieksmes, vēlēšanās, patikas, nepatikas, preferences, aizspriedumi, zināšanas un nezināšanas, kā savas vēlēšanās piepildīt, k u r a s mums ir; tāpēc, ka mūsu priekštečiem bija tās, kas viņiem bija; un varbūt arī vēl tāpēc, ka šis tas, iespējams, notiek gluži akcidentālā kārtā. Dažas no šīm vajadzībām, preferencēm u. t.t., cilvēkiem piemīt jau no dzimšanas, citas izveidojas organismam attīstoties, vēl citas rodas tāpēc, ka cilvēks uzaug un dzīvo kāda noteikta veida dabas apstākļos un sabiedrībā, kur jau pastāv zināmi noteikti ticējumi, parašas, preferences u. t.t. Attiecībā uz pēdējām: dažas no tām cilvēks piesavinās pats, citas tam apziņīgi un pat ar lielu neatlaidību ieaudzina kā vecāki, tā skolotāji un pa laikam arī valdības algoti propagandisti.

Tieksmes un preferences var klasificēt vairākos veidos. Pieminēšu divus tādus veidus: (1) dabīgajās un iemantotajās,

(2) instrumentālajās un tādās, kas nav instrumentālas. Attiecībā uz pirmo klasifikāciju: ja nebūtu dabīgas tieksmes un preferences, tad nevarētu izskaidrot citu, jaunu tieksmju iemantošanu ar kondicionēšanas palīdzību. Šī veida izskaidrojums nav vienīgais iespējamais, bet tas liekas būt visvienkāršākais. Attiecībā uz otro klasifikāciju ir skaidrs: ja mēs kaut ko vēlamies kā līdzekli, t.i. ja mums ir instrumentālas tieksmes un vēlēšanās, tad mēs arī kaut ko vēlamies kā mērķi, t.i. mums ir tādas tieksmes, kas nav instrumentālas, vai vismaz nav vienīgi un nedalīti instrumentālas. Starp iemantotajām tieksmēm būs kā instrumentālās, tā neinstrumentālās, kaut gan visvieglāk iemantot instrumentālās. Dažkārt iemantota instrumentāla tieksme pārvēršas neinstrumentālā tieksmē, piem., tieksme pēc naudas.

Mūsu vērtēšanas mērauklas un normas tad nu pamazām attīstās ap šīm tieksmēm, vajadzībām un preferencēm. Šī attīstība gandrīz vai vienmēr ir ļoti sarežģīta. Visvienkāršākais gadījums būtu, ja kāds priekšmets "x" apmierinātu kādu vajadzību "v" labāk nekā kāds cits priekšmets "y" un x un y abi stāvētu līdzīgās attiecībās iepretim visām citām vajadzībām, preferencēm u. t.t. Tādā gadījumā izveidotos vērtēšanas mēraukla, pēc kuŗas x-veida lietas būtu vērtīgākas, labākas nekā y-veida lietas. Piemēram, ja no divejāda veida limonādēm pirmā veirāk atspirdzina, bet citādi visādi tās līdzīgas, tad — kopš mums ir tieksme pēc atspirdzinājuma — šo pirmo vērtēsim augstāk un teiksim, ka tā labāka. Šis ir neparasti vienkāršs gadījums — parasti mums jāsaduŗas ar visvisādiem preferencu un tieksmju konfliktiem, kādu šajā gadījumā nav, bet tas parāda pietiekami skaidri vērtību mērauklu izveidošanos. Sarežģītākos gadījumos izveidošanās notiek attiecīgi sarežģītāk, bet princips paliek tas pats.

III,4. Varētu vaicāt, vai šis labā jēdziens ir objektīvs, vai subjektīvs. Būs cilvēki, kuŗi teiks, ka tas ir subjektīvs; būs pat cilvēki, kas teiks, ka operēt vienīgi ar šo labā jēdzienu ir patiesībā labā eksistenci pilnīgi noliegt un tātad būt nihilistam — kā dažkārt apzīmē visu vērtību noliedzējus.

Tie, kas teiks, ka šis labā jēdziens ir subjektīvs, teiks to, šķiet, tāpēc, ka pēc šī jēdziena labajam tomēr ir zināms sakars — kā to nupat redzējām — ar mūsu patikām, nepatikām, va-

jadzībām un citām bioloģiskām, fizioloģiskām un psiholoģiskām parādībām. Visus vērtējumus, kas kaut kādā veidā — tiešā vai netiešā — atkarīgi no šādām parādībām, it sevišķi no psiholoģiskām parādībām, var, ja tā patīk, saukt par subjektīviem. Un šajā nozīmē mūsu labā jēdzienu arī var saukt par subjektīvu. Bet par to nav ko uztraukties. Būtu gan jāuztraucas, ja labā jēdziens būtu subjektīvs šī vārda otrajā nozīmē. Subjektīvisms šī vārda otrajā nozīmē noliedz atšķirību starp īstenību un šķītumu. Ja labā jēdziens būtu subjektīvs šajā nozīmē, tad mēs būtu spiesti teikt, ka viss tas ir labs, kas šķiet labs tik ilgi, kamēr tas šķiet labs, un tam, kam tas tā šķiet. Piemēram, ja man kāda cilvēka izrīcība šodien šķiet laba, tad šodien man tā ir laba; un ja rītdien tieši tā pati izrīcība man šķītis ļauna, tad rītdien tā būs ļauna; un ja kādam citam tā šķiet ļauna, kad tā man šķiet laba, tad tā ir abējāda, laba un ļauna vienā un tajā pašā laikā. Pēc šī uzskata ir gandrīz neiespējami kaut ko vērtējot kļūdīties.

Ir pilnīgi skaidrs, ka tas labā jēdziens, ko nesen apskatījām, nav subjektīvs šajā nozīmē. Saskaņā ar šo jēdzienu pastāv objektīvas normas jeb vērtēšanas mērauklas. Tiek atzīts, ka cilvēks var kļūdīties savā vērtējumā: viņš var būt pārliecināts, ka kaut kas ir labs, kaut gan tas patiesībā ir nelabs, un otrādi. Var arī atgadīties, ka tas, kas ir mazāk labs, kādam vairāk patīk. Lietu labums nav tiešā veidā atkarīgs no viņa patikas, nedz arī no kāda cita patikas. Tiešā veidā tas atkarīgs tikai no tā, vai šīs lietas atbilst zināmām normām. Un nekas nevar būt objektīvāks kā jautājums, vai viņas atbilst šīm normām.

Jāpiezīmē, ka pastāv personīgas un vairāk vai mazāk vispārīgas vērtēšanas mērauklas. Vispārīgās normas izveidojas ap līdzīgām vajadzībām, tieksmēm un preferencēm; personīgās ap atšķirīgajām. Personīga vērtēšanas mēraukla nav sajaucama ar subjektīvu mērauklu šīs frazes otrajā nozīmē. Ja man ir sava personīga vērtību mēraukla, tad man tomēr ir sava patstāvīga mēraukla, un es varu lietas novērtēt vai nu pareizi, vai nepareizi. Turpretim ja mans vērtējums ir subjektīvs, tad tas nav saskaņā ne ar kādu patstāvīgu mērauklu: tad lietu vērtība ir tāda, kāda tā man šķiet; un var teikt, vai nu, ka man vērtību mērauklas nav nemaz, vai arī, ka man ir tāda mēraukla, ko var mainīt pēc patikas.

III,5. Tie, kas teiks, ka šis uzskats ir nihilistisks, darīs to varbūt tāpēc, ka pēc šī uzskata labais nav ne priekšmets, ne īpašība, ne attiecība. Un — tā varētu vaicāt — kas gan vēl pasaulē ir bez šīm trim katēgorijām? Ja labais nav nevienā no tām, tad tas nav nekas. Tātad tā eksistence ir noliegta — tātad nihilisms.

Bet šis domu gājiens ir nepareizs pašos pamatos. Te sajaukta, kā varētu teikt, pasaules inventūras uzskaitīšana un raksturošana ar šīs inventūras novērtēšanu. Bet ņemsim vienkāršāku piemēru — ņemsim pasaules vietā kādu pavisam vienkārši un pieticīgi mēbelētu istabu: vecs, brūns, iegarens galds pašā vidū, tam katrā galā pa vienam niedru krēslam. Nu esmu šīs istabas inventūru uzskaitījis un pa daļai raksturojis, minot lietu īpašības un attiecības. Bet šo lietu vērtību vēl neesmu minējis: tā nav ierakstāma ne tajā ailē, kurā rakstāmi priekšmetu nosaukumi, jo vērtība nav priekšmets; ne arī tajā, kurā ierakstāmas priekšmetu īpašības, jo vērtība nav īpašība; ne arī tajā, kurā pienākas rakstīt attiecības, jo vērtība nav attiecība. Taču tāpēc, ka nevaru šo priekšmetu vērtību ierakstīt nevienā no trim minētajām ailēm, man nav jānoliedz, ka tiem ir sava vērtība. Varu ierakstīt to ceturtajā ailē, kas paredzēta tieši vērtībai un nekam citam. Un ierādīt vērtībai mūsu grāmatvedībā savu speciālu aili nav tās eksistences noliegšana.

Ja tagad domās atgriezīsimies pie pirmās nodaļas, kur apskatīju dažādus nepieņemamus uzskatus par labā būtību, tad redzēsim, ka itin visi šie uzskati ir mēģinājumi izprast labā būtību it kā triju aiļu grāmatvedības ietvaros. Un itin visi tie ir nesekmīgi tāpēc, ka labā būtības izprašanai vajadzīga vismaz četru aiļu grāmatvedība. Tāpat, ja atgriezīsimies pie otrās nodaļas, tad redzēsim, ka mūsu valodā bez vārdiem ar apzīmējošo nozīmi un emocionālo nozīmi ir vēl arī vārdi ar novērtējošo nozīmi, un ka vārds "labs" ir viens no pēdējiem. Šim vārdam noteikti ir arī sava zināma emocionāla nozīme, bet tā novērtējošā nozīme ir daudz svarīgāka.

III,6. Bet kāda tad pēdīgi ir atbilde jautājumam: k a s i r b ū t l a b a m ? — Visa šī trešā nodaļa uzskatāma par atbildi tieši šim jautājumam — pieņemamāko atbildi, kāda man zināma. Šis jau tā īsās un tāpēc nepilnīgās atbildes īss un vēl nepilnīgāks kopsavilkums varētu būt tāds: b ū t l a b a m

ir būt apveltītam ar tādām īpašībām, kuŗu dēļ pēc pieņemtajām un atzītajām — vispārējām vai personīgajām — normām attiecīgajam priekšmetam pienākas augsts novērtējums jeb atzīme.

IV

IV,1. Vēl ir daudz jautājumu, kas attiecas uz šo uzskatu par labā būtību. Visus tos nevaram iztirzāt, bet kādus divus no tiem ir vērts īsumā apskatīt.

Viens, samērā praktisks jautājums ir šis: kas tad galu galā ir laba dzīve — kā man būs dzīvot, lai varētu teikt, ka esmu dzīvojis labu dzīvi?

Šis ir maldinātājs jautājums, jo tas mums liek iedomāties, ka dzīves vērtēšanai ir tikai viena mēraukla, kad patiesībā, tāpat kā cilvēku un darbību novērtēšanā, tādu mērauklu ir diezgan daudz; un pie tam ne visas no tām ir vienādā cieņā pie visiem cilvēkiem un visās sabiedrībās. Viena no nozīmīgākajām dzīves vērtēšanas mērauklām katrā sabiedrībā ir morālā mēraukla. Novērtējot kādu dzīvi, gandrīz vai vienmēr vaicājam, vai tā ir bijusi morāli laba, t.i. vai un par cik attiecīgais cilvēks izpildījis morālās normas. Otra mēraukla ir sasniegumu mēraukla: vai attiecīgais cilvēks daudz sasniedzis, it sevišķi, vai viņš sasniedzis to, ko gribējis. Trešā mēraukla ir laimes mēraukla: vai viņš bijis laimīgs jeb vismaz apmierināts. Tālāk, ceturtā mēraukla ir reliģiskā mēraukla: vai viņš izpildījis savus reliģiskos pienākumus. Piektā, politiskā mēraukla: vai viņš izpildījis savus politiskos pienākumus — pienākumus pret savu valsti un savu tautu, un pret politiski organizēto cilvēci vispār. Sestā: vai un par cik viņš darbojies zināšanu pavairošanas un turpināšanas labā. Septītā: tāda pati kā sestā, tikai attiecībā un mākslām. — Un bez šiem septiņiem dzīves vērtēšanas veidiem ir vēl daudzi citi.

Kāda dzīve var būt ļoti laba pēc viena no šiem vērtēšanas veidiem, bet ne tik laba, vai pat nelaba pēc citiem. Tā, piemēram, kāds cilvēks var būt ļoti, ļoti morāls, bet sasniegt visai

nedaudz, vai arī otrādi. Cilvēka laimīgums un apmierinātība arī dažkārt nav proporcionāla ne viņa morālītai, ne sasniegumiem: ir daudzi morāli labi cilvēki, kas jūtas nelaimīgi, un ir priecīgi un apmierināti blēži; tāpat ir neapmierināti un nelaimīgi daudzi sasniegumos bagātie, un ir apmierināti dikdieņi. Savu politisko pienākumu izpildīšana ne vienmēr ved pie ievērojamiem sasniegumiem valsts un tautas labā, ne arī zinātnes un mākslas pienākumu izpildīšana vienmēr ved pie jauniem atklājumiem, atziņām un jaunām mākslas vērtībām. Pienākums nekad nevar būt kaut ko sasniegt, bet gan ar visiem spēkiem mēģināt to sasniegt; mūsu iespējamību un mūsu spēku robežas ir arī mūsu pienākumu robežas. Tāpēc cilvēks var izpildīt savus morālos, politiskos un citus pienākumus — un tāpēc no visiem šiem viedokļiem skatoties dzīvot ļoti labu dzīvi, bet tomēr sasniegt visai maz

Jautājums par kāda noteikta cilvēka dzīves labumu, pat kad pareizi izprasts, ir ļoti grūts jautājums. Viegls tas ir tikai tad, kad apskatītā dzīve ir visādā ziņā, lai kā arī to ņemtu un apskatītu, laba, jeb arī visādā ziņā nelaba. Bet tādas dzīves ir retas. Viss vairums ir dažāda labuma — skatītas no dažādām pusēm. Nav arī iespējams aplēst dzīves caurmēra labumu, saskaitot kopā visu atsevišķo novērtējumu rezultātus un dabūto summu izdalot ar novērtēšanas veidu skaitu, jo: (a) katrs atsevišķs novērtējums būs pa laikam diezgan nenoteikts, (b) novērtēšanas veidu skaits arī ir nenoteikts, (c) ne visi no šiem veidiem vienlīdzīgi nozīmīgi — pie tam šo veidu relatīvais nozīmīgums arī ir visai neskaidrs. Tā no precīzitātes mums šeit jāatsakās. Tomēr būs daudzi gadījumi, kur atšķirības dzīvju labuma ziņā būs pietiekami lielas, lai varētu droši teikt pat bez precīzas kalkulācijas, ka viens no mūsu paziņām ved labāku dzīvi nekā otrs.

IV,2 Bet ja nu kāds pavisam noliedz to, ko mēs saskaņā ar savām normām atzīstam par vērtīgu, un ja viņš pat atzīst par vērtīgu, saskaņā ar viņa normām, to, ko mēs noliedzam, kā tad var zināt, kuram no mums taisnība? Vai arī, ja tā notiekas ar divām sabiedrībām, kā tad var zināt, kurās sabiedrības vērtības ir patiesās un kurās sabiedrības normas un vērtību mērauklas pareizās?

Šim jautājumam atbilde īsumā tāda: ne vienmēr saskaņa vērtējumos norāda uz to pareizību, un ne vienmēr nesaskaņa vērtējumos norāda uz to nepareizību vai daļēju nepareizību. Mums var visiem būt līdzīgas vērtību mērauklas, un tās var tomēr būt visiem līdzīgi nepareizas; un mums var būt atšķirīgas vērtību mērauklas, kas tomēr ir līdzīgi pareizas. Bet kā drīz vien redzēsim, šai atšķirības iespējamībai ir savas robežas.

Mūsu vērtību mērauklas ir nepareizas, lai cik tās arī būtu saskanīgas savā starpā, ja tās ir pretrunā ar mūsu visnozīmīgāko vajadzību, tieksmju, vēlēšanos, patiku, preferenču u. t. t. saskanīgo kopumu. Šeit jāuzsver vārds "visnozīmīgāko" un fraze "saskanīgo kopumu": tas vien, ka mūsu vērtību mērauklas pretrunā ar dažām, vai pat visām dažu atsevišķu cilvēku tieksmēm, nepavisam nenorāda uz šo mērauklu nepareizību. Piemēram, kļūt par dzērāju ir slikti neskatoties uz to, ka dažs labs no mums stipri mīl iedzert. Šis pēdējais spriedums nepavisam nav pretrunā ar mūsu visnozīmīgāko preferenču un vajadzību saskanīgo kopumu. Turpretīm atzīt par labu savstarpēju iznīcināšanās kampaņu sabiedrībā, kuņas locekļi par visu vairāk vēlas dzīvot ilgu mūžu un var dzīvot iztikuši, ir augstākā mērā nepareizi, jo tas ir pretrunā ar viņu visnozīmīgāko preferenču saskanīgo kopumu. Tādā veidā savstarpēji ļoti saskanīgi vērtējumi var tomēr būt ļoti nepareizi.

Līdzīgā veidā atšķirīgi vērtējumi un atšķirīgas vērtēšanas mērauklas var tomēr būt pareizas. Ja divām cilvēku grupām daudzējādā ziņā atšķirīgas vajadzības, vai arī, ja tās katra dzīvo citādos apstākļos, kas spiež lietot citādus līdzekļus līdzīgu vajadzību apmierināšanai, tad gluži dabīgi un pareizi, ka katrai no šīm grupām būs citādākas vērtību mērauklas. Bet tepat jau arī parādās robežas vērtējumu atšķirību iespējamībai: jo lai arī kā cilvēku vajadzības, tieksmes, preferences un dzīves apstākļi atšķirtos daudzās vairāk vai mazāk nozīmīgās detaļās, galvenajos vilcienos tie tomēr līdzīgi. Gandrīz vai visi mēs gribam dzīvot, ēst, gulēt, pēc iespējas izvairīties no sāpēm un būt paši savi kungi. Tāpēc vienas sabiedrības vērtību mērauklas var būt tikai daļēji, bet ne pilnīgi citādas nekā citu sabiedrību, ja tās visas pareizas.

Bet ir arī vēl kāds cits visai svarīgs ierobežojums vērtējumu dažādībai. Ja divu sabiedrību vērtību mērauklas atšķiras daudzos punktos, bet līdzīgas šajos trijos: (1) pēc abām mē-

rauklām vispārīga cilvēku dzīvības saglabāšana ir kaut kas vērtīgs, (2) iecietība pret citu cilvēku vērtību mērauklām, pat ja tās citādas nekā viņu pašu, ir kaut kas vērtīgs, (3) atsacīšanās citu labā un palīdzēšana tiem iegūt to, kas pēc viņu mērauklām vērtīgs, ja viņi gatavi tāpat rīkoties iepretim mums, arī ir kaut kas vērtīgs; tad pret šo sabiedrību atšķirībām vērtējumos nav morālas dabas iebildumu. Turpretim ja pēc kādas sabiedrības vērtību mērauklām tikai savas un ne citu sabiedrību locekļu dzīvību saglabāšanai ir vērtība, tāpat ja iecietībai pret citādām vērtību mērauklām un palīdzībai citiem nav vērtības, tad šīs sabiedrības vērtību mērauklas ir nemorālas. Tāda situācija, kur cilvēki nevēlas citu dzīvības aizsargāt, nevēlas tiem palīdzēt un to labā atsacīties, ja šie citi vēlas viņiem palīdzēt un viņus aizsargāt cik vien iespējams, ir nemorāla, t.i. no morālā vērtēšanas viedokļa ļauna. Un šeit vairs nevar būt nekāda vērtēšanas mērauklu dažādība. Nevar būt, ka pēc kādas citas morālas vērtēšanas mērauklas tāda situācija ir laba vai viduvēja. Ja pēc kādas vērtēšanas mērauklas tā ir laba, tad šī mēraukla vienkārši nav morālā vērtēšanas mēraukla. Tā var būt gan kādas politiskas ideoloģijas mēraukla, pēc kuŗas, piem. cilvēki, kas nav komunisti, jāiznīcina; tā var būt pat kādas apšaubāmi vērtīgas reliģiskas ideoloģijas mēraukla, ka neticīgie un citu reliģiju piekritēji atgriežami vai iznīcināmi ar uguni un zobenu, bet tā nevar būt morāla vērtēšanas mēraukla. Un ja kādai sabiedrībai nemaz nav tādas mērauklas, pēc kuŗas iepriekš minētā situācija ir ļauna, tad tā ir nemorāla sabiedrība, un katram morālam cilvēkam ir pienākums, cik tas viņa spēkos stāv, pret tādu sabiedrību cīnīties, pasargāt no tās sevi un citus un mēģināt ieviest šajā sabiedrībā morālu domāšanu un morālus paradumus.

Morālie vērtējumi un vērtēšanas mērauklas savā loģiskajā būtībā līdzinās visiem citiem vērtējumiem. Protams, ir arī atšķirības. Ļoti svarīga atšķirība ir tā, ka morālās vērtēšanas mērauklas, ja pareizas, ir vienmēr saskaņā ar visu dzīvu, jūtīgu būtņu iespējami lielāko saskanīgo vajadzību un preferenču kopumu vispārīgi, turpretim citu vērtēšanas mērauklu pareizībai tāda vispārība dažkārt nav nepieciešama.

TIESĪBU NORMAS UN DIEVA LIKUMI

J. Martinsons

Mūsaiķu sabiedrībā valda uzskats, ka cilvēku dzīve ir jākārto valstij ar tiesību normām, izdodot piemērotus likumus, noteikumus un rīkojumus. Mēs esam radināti un audzināti visas tiesību normas ne tikai respektēt un ievērot, bet arī uzlūkot par kaut ko svētu un neaizkaŗamu. Dzīve tomēr rāda, ka dievinātās tiesību normas daudzos gadījumos var būt vislielākais ļaunums. Diktātūrās, kur likumi, rīkojumi un pavēles rēgulē katru cilvēku soli, ļaudis ir neapmierināti un jūtas nelaimīgi, tie ir padarīti par vergiem, pret kuŗiem likumu vārdā valsts vara izdara vislielākos noziegumus. Bet ne tikai diktātūrās, arī citās iekārtās dzīves rēgulēšana ir izvērsusies plašumā. "Reglamentācijas virzienā tiešām jau ir aiziets visai tālu, tā kā dzīvības sulu un ierosmju cirkulācija jau ir stipri aizkavēta," saka filozofs P. Jurevičs.¹ Cilvēku pašu radītās tiesību normas ir tiem nolaupijušas brīvību. Likumi piespiež darīt to, ko ļaudis brīvprātīgi nekad nedarītu. Bet "brīvība cilvēkam ir tikai tad, ja viņam ir tiesības darīt to, ko kāds cits nepavēl vai nepieļauj," norāda ievērojamais tiesību filozofs E. Brunners (Emil Brunner).² Tāpēc ir jāšaubās, vai tiesību normas un dzīves rēgulēšanu ar to palīdzību varam uzlūkot par cilvēces sasniegumu, kā to līdz šim mēdz darīt.

Tiesību normas visos laikos ir radījuši valdnieki, vadoņi, valdības, kaŗavadoņi, iekaŗotāji un uzvarētāji. Viņu izdotie likumi vienmēr ir domāti iegūtās varas un mantas aizsardzībai, tiesību normas aizstāv valdošās varas un tās atbalstītāju intereses. "Tiesības katrreiz ir tikai valdošās varas gribas produkts."³ Tiesību normas valsts vadībai palīdz pakļaut visus iedzīvotājus, tās mākslīgi sadala cilvēkus valdītājos un padotajos un tādā kārtā rada tiesisku nevienlīdzību. Tiesību normas kārtu arī mantiskās attiecības, aizstāvot kā valdītāju, tā arī visu pārējo mantīgo ļaužu intereses. Līdz ar to tiesību normas rada un uztur cilvēku materiālo nevienlīdzību. Šī tiesību normu radītā

tiesiskā un materiālā nevienlīdzība ir vislielākā netaisnība. "Pašreizējā starpība īpašumu ziņā ir bez šaubām augstākā mērā netaisna."⁴ "Milzīgi mantas krājumi saimniekojošai tautas kopībai ir tikpat bīstami kā lielas varas nezvērs politiskajā pasaulē, jo pārmērīgi liels īpašums nozīmē reizē arī pārspēku, tiesību vienlīdzības atcelšanu un pārējo brīvības apdraudējumu."⁵ Pasaulē valdošās netaisnības galvenais cēlonis ir tiesību normu atbalstītā varas un bagātības koncentrēšanās. "Kā atsevišķu cilvēku liela bagātība, tā arī liela valsts vara nozīmē gandrīz neizbēgamu netaisnu varas lietošanas mēģinājumu."⁶

Tiesību normu un pašreizējās sabiedriskās iekārtas aizstāvji gan vienmēr mēdz uzsvērt, ka likumi kalpo taisnības nodrošināšanai un netaisnības novēršanai. Bet, kā tikko redzējām, šī likumos ietvertā "taisnība" ir labvēlīga tikai valdošās varas pārstāvjiem, pārējiem tā ir vislielākā netaisnība, kuŗa tiem gribot negribot jāpacieš. "Vairuma gadījumos mūslaiku cilvēki netic likumu taisnīgumam; viņi tos nicina, bet tomēr tiem paklausa,"⁷ saka rakstnieks un jurists L. Tolstojs. Šīs likumu vienpusīgās "taisnības" realizēšanai nākas lietot varu, bardzību, nežēlīgumu un brutālus līdzekļus — sodus, lai piespiestu pakļauties likumu prasībām visus tos, kam tie nodara netaisnību. Juristi arī atzīst, ka likumos ietvertā "taisnība" ir stingra, nesaudzīga un nepielūdzama. "Taisnībai jābūt nežēlīgai, tā nedrīkst ļauties iespaidoties no asarām un vaimanām,"⁸ saka tiesību filozofs E. Helšers (Emil Erich Hölscher). Nežēlīgā "taisnība" sagādā ļaudīm vislielākās ciešanas. "Cilvēkam atliek vienīgi ciest, kad visa viņa dzīve ir noteikta iepriekš likumos, kuŗi viņam jāklausa sodīšanas draudu dēļ un kuŗu saprātīgumam un taisnīgumam viņš netic, jo to netaisnīgums, nežēlīgums un mākslīgums viņam bieži ir acīm redzams."⁹

Tiesību normās ietvertās "taisnības" nežēlīgumu un netaisnīgumu juristi ir atzinuši jau sen. Lai stāvokli kaut nedaudz uzlabotu, tie ir meklējuši palīdzību dievišķo, ētisko un dabisko tiesību laukā,¹⁰ mēģinādami šo tiesību principus pievienot pastāvošajām, t.i. pozitīvajām tiesību normām. Visbiežāk tiesībnieki mēdz kavēties pie ētiskajām normām, uzskatot tās par paraugu un ideālu, kas stāv pāri visām tiesību normām. Ir pat izteiktas domas, ka "visām tikumiskajām pamatnormām ir jābūt derīgām arī tiesiskās attiecībās."¹¹ Par mēģinājumiem iesaistīt ētiskos principus tiesību normās E. Helšers saka: "Mūsu

pozitīvās tiesības, diemžēl, atrodas vēl vienmēr neskaidribā. Tās mēģina šur un tur novērst par daudz smagas un acīm redzamas netaisnības, ņemot vērā pamatprincipus par "uzticību un ticību" vai arī "labiem tikumiem."¹² Sodū likumus, parasti sāku mā, ir ievietoti panti, kuņi nosaka, ka, piemērojot likumus, ir jāņem vērā sirdsapziņas prasības. Lai varētu spriest par ētisko un tiesību normu sadarbības iespēju, ir tuvāk jāiepazīstas ar ētisko normu prasībām.

Tiesību normas ir prāta radītas, turpretī ētiskās normas ir cilvēku jūtu, viņu sirds, t.i. sirdsapziņas balss paudējas. Tā, piemēram "priekšrakstam — dari citiem tā, kā tu gribi, lai citi tev dara — nav cita patiesa pamata kā tikai sirdsapziņa un jūtas,"¹³ saka filozofs Ruso (Jean Jacques Rousseau). E. Helšers norāda, ka cilvēku sirdsapziņa ir viņos pastāvīgi mājajošo tikumu kodeks, pēc kuņa mēs kā tikumīgi cilvēki un kā cilvēki vispār dzīvojam.¹⁴ Ētiskās normas, klausoties savā sirdsapziņas balsī, ir izteikuši vai uzrakstījuši sevišķi jūtīgi cilvēki ar labi attīstītu sirdsapziņu — reliģiju dibinātāji, reformātori, ievērojami domātāji, cilvēces audzinātāji un tagad nicinātie morāles sludinātāji. Viņi ir izteikuši to, ko tiem ir likusi teikt viņos esošā Dieva balss,¹⁵ kāpēc viņu vārdus sauc par dievišķīgiem, viņu rakstus par svētiem, par Dieva iedvesmotiem vai pat par Dieva vārdiem. Kristus norāda, ka visu, ko viņš ir teicis, ir licis teikt Dievs: "Vardus, ko es jums saku, es nerunāju no sevis; bet Tēvs, kas pastāvīgi ir manī, dara savus darbus." (Jāņa ev. 14,10) Tāpēc kā Kristus, tā arī citu reliģiju dibinātāju un morāles mācību izveidotāju sirdsapziņas diktētās ētiskās normas, t.i. norādījumi par to, kā cilvēkiem jādzīvo, ir jāatzīst par Dieva likumiem. Dieva likumi, kas reizē ir ētiskas normas un kuņu pamatā ir cilvēku sirdsapziņas prasības, ietver sevī visu to, ko līdz šim juristi dēvē par dievišķām, ētiskām un dabiskām tiesībām.¹⁶ Dieva likumi pašos pamatos ir vieni un tie paši visās reliģijās, un tie saskan arī ar visu laiku ievērojamāko domātāju atzinumiem. Tas rāda, ka tos tiešām visai pasaulei ir devusi viena un tā pati augstākā vara.

Rietumu tautām Dieva likumus ir devis Kristus, un tie ir atrodami Jaunajā Derībā. Kristus izteiktie Dieva likumi ir daļāmi 3 daļās:

- 1.) likumi, kas kārtu cilvēku personīgo dzīvi,
- 2.) likumi par cilvēku attiecībām pret mantu un

3.) likumi par cilvēku savstarpējām attiecībām.

Cilvēku personīgajā dzīvē Kristus par galveno tikumu uzskata pazemību, teikdams par sevi: "Es esmu lēnprātīgs un no sirds pazemīgs." (Mat. ev. 11,29) Tas ir norādījums nemēģināt sevi paaugstināt vai kaut kā izcelt, bet atzīt cilvēku vienlīdzību. Līdz ar to par netikumiem ir jāatzīst augstprātība, lepība un tiekšanās pēc goda un slavas. Pazemības likumi prasa dzīvē ieņemt pēdējo vietu (Mat. ev. 19,30), nekad sevi nepaaugstināt (Mat. ev. 23,12), bet vienmēr būt gatavam citiem kalpot (Mat. ev. 20,27).

Attiecībās pret mantu Kristus par galvenajiem tikumiem uzskata pieticību un atteikšanos. Mantas krāšana un mantrausība ir netikumi. Pieticības likumi prasa nekrāt mantu, ko "kodes un rūsa maitā" (Mat. ev. 6,19), bet visu uzkrāto pārdot un atdot nabagiem (Mat. ev. 19,21), kā arī nekad neatprasīt atņemto mantu (Lūkas ev. 6,30).

Savstarpējās attiecībās cilvēku augstākais tikums ir tuvāku mīlestība. Dieva un tuvāku mīlestības likums ir augstākais Dieva likums, kas prasa savu tuvāku milēt kā sevi pašu (Mat. ev. 22,37-39), darīt citiem tā, kā mēs vēlamies, lai citi mums darītu (Mat. ev. 7,12), nestāties pretī ļaunumam ar ļaunu (Mat. ev. 5,39), bet milēt pat savus ienaidniekus (Lūkas ev. 6,27), netiesāt, nepazudināt, bet vienmēr piedot (Lūkas ev. 6,37). No tā izriet, ka netikumīga ir egoistiskā sevis un savu tuvinieku mīlestība, kas tagad ieņem tuvāku mīlestības vietu, netikumīga ir arī varaš lietošana, vērsšanās ar ļaunu pret ļauna darītājiem, kā arī citu tiesāšana un sodīšana.

Kā redzam, Dieva likumu pamatā ir trīs svarīgākie tikumi: pazemība, pieticība un cilvēku mīlestība. Mūslaiku sabiedrībai šie tikumi ir sveši, tā atzīst un kultivē tieši to, kas no Dieva likumu viedokļa ir netikumīgs un nevēlams. Ļaudis līdz šim uzskata par tikumiem godkāribu, slavas un varas kāri, tiekšanos pēc pirmās vietas, centību mantas vairošanā, bet visvairāk cildina izveicību citu nogalināšanā, dēvējot to par varonību un drošsirdību. Tie visi ir prāta radīti tikumi, kuŗiem pamatā nav jūtas un sirdsapziņa. Vācu zinātnieks F. Paulsens (Friedrich Paulsen) par šiem "tikumiem" saka: "Kā prāta tikumi, tā arī grieķu ētiskie tikumi, kas nav nekas cits kā saprāta audzinātas un disciplinētas dabas dziņas, pēc vecās kristietības¹⁷ uztveres pašos pamatos ir nevērtīgi."¹⁸ Mūslaiku nekristīgajā sabiedrī-

bā pieņemtie un mācītie tikumi no kristiešu viedokļa ir ne tikai nevērtīgi, tie ir uzskatāmi par netikumiem. Šos netikumus jāprojām māca skolās un pie tiem radina jaunatni. "Cik tālu modernā pasaule ir attālinājusies no pirmkristiešu izjūtas, tas redzams visskaidrāk no tā, ka riebums pret zobenu un asins izliešanu ir pilnīgi pazudis. Lielie kaŗa varoņi ir moderno tautu nacionālie svētie. Skolā mūsu jaunatnei māca kaŗu vēsturi, uzskatot to par cilvēces vēstures galveno daļu."¹⁹

Pastāvošās tiesību normas atbalsta un palīdz izplatīt visus nekristīgo cilvēku netikumus. Vēl ļaunāk — tiesību normas cītīgi apkaŗo kristīgo ļaužu tikumus, ārda Dieva likumu noteikto dzīves kārtību un radina ļaudis pie nemorāliskas rīcības. Nekristīgā pasaule un it sevišķi viņas vadība par Dieva likumus ietvertajiem tikumiem — pazemību, pieticību un cilvēku mīlestību mēdz zoboties, šo tikumu ievērošanu dēvē par glēvulību un sentimentālītāti. Tiesību normas atbalsta netikumīgo augstprātību, godkāribu, slavas kāri un tiekšanos pēc pirmās vietas, aizsargādamas dažādas "augstas" amatpersonas un to privilēģijas, kā arī piešķirdamas tām ordeņus un apbalvojumus. Pazemīgākie un miermīlīgākie ir tie, kuŗus "likumu vārdā" visvairāk apspiež, izmanto un verdzina.

Tiesību normas veicina netikumīgo mantrausību un bagātības vairošanu, ne tikai atļaujot, bet noteikti atbalstot tādas mantas iegūšanu un paturēšanu, kuŗu "kodes un rūsa maitā." Visas t.s. civiltiesiskās normas kalpo galvenā kārtā mantas ieguvēju un vairotāju interešu aizsargāšanai, turpretī pieticīgos, vienkāršas un dabīgas dzīves mīļotājus likumi soda un vajā, uzskatot tos par nederīgiem sabiedrības locekļiem.²⁰

Tiesību normas (kā krimināltiesiskās, tā arī civiltiesiskās) atbalsta egoistisko sevis mīlestību, tās aizstāv to ļaužu rīcību, kuŗi pirmajā vietā liek palīdzību savai ģimenei, savai tautai, savas ticības un savas valsts piederīgajiem, neievērodami, ka tuvāku mīlestības likums prasa palīdzēt ikvienam, kam palīdzība nepieciešama, nešķirojot cilvēkus ne pēc radniecības, ne pēc ticības, rases un piederības tautai un valstij. Tiesību normas, aizstāvēdamas valdītājus, varas lietotājus, apspiedējus un izmantotājus, rupji pārkāpj cilvēku mīlestības likumu, kas aizliedz varas lietošanu. Tiesību normas cītīgi apkaŗo ienaidniekus, ienaidnieku mīlestībai tanīs nav vietas. Tās aizstāv ienaidnieku iznīcināšanu un nogalināšanu, šo netikumīgo rīcību dēvē-

jot par varonību, tēvzemes aizstāvēšanu un patriotismu. Cilvēku mīlotājus, kas atsakās darīt ļaunu citiem, kaņot, slepkavot un nogalināt, kas grib mīlēt pat savus ienaidniekus, likumi atzīst par dezertieriem, nodevējiem, par pretvalstiski noskaņotiem, kuŗi pelnījuši vissmagākos sodus, un parasti likumi tiem paredz nāves sodu.

Viens no drausmīgākajiem netikumības, netaisnības un ļaunuma vairošanas līdzekļiem ir tiesību normās ietvertais soda piedraudējums un tā realizēšana — sodīšana. Sodīšana ir visrupjākā noziegšanās pret sirdsapziņu, kuŗa ikvienam aizliedz sodīt,²¹ t.i. sagādāt otram ļaunumu. Sodīšana ir Dieva likumu nekrietna pārkāpšana, kuŗi atgādina netiesāt, nepazudināt, bet vienmēr piedot, kā arī darīt citiem tā, kā mēs vēlamies, lai citi mums darītu. Soda likumos noteiktās atmaksas un atriebības realizētāji likumu vārdā katrreiz izdara jaunu noziegumu. Jurists R. Busmans (Rudolf Bussmann) saka: "Sods ir noziegums pret noziedznieku."²² "Šodien noziegumus apkaŗo ar noziegumu — slepkavību, brīvības nolaupīšanas, cilvēku mocīšanas un goda aizkaršanas palīdzību."²³ Cilvēku tiesāšana un sodīšana ir nevajadzīga iejaukšanās, kas nevis nokārto attiecības ļaužu starpā, bet padara tās vēl sarežģītākas. E. Helšers aizrāda, ka tiklīdz nodarītā ļaunuma izlīdzinājums nenotiek labprātīgi, bet spaidu kārtā, tiek radīta jauna netaisnība.²⁴ "Vai katrs spriedums patiesībā nerada tikai jaunu strīdu, jaunu naidu, jaunu sarūgtinājumu?"²⁵

Sodīšana un soda izciešana nevis labo ļauna darītājus, kā to maldīgā kārtā daudzi domā, bet gan sodītos padara daudz ļaunākus. L. Tolstojs par to raksta: "Cietumi rada līdz beidzamai pakāpei koncentrētu netiklību un netikumību, itin kā būtu dots uzdevums — atrast līdzekli, kā vislabāk un visdrošāk samaitāt jo vairāk cilvēku."²⁶ Sodīšana arvien ir iemesls tam, ka sodītais izdara jaunus noziegumus. "Kad tiesa soda noziedznieku kādas rīcības dēļ, tad ar šī soda palīdzību tā audzē atkal jaunu noziegumu. Jo ko lai citu dara vienreiz sodītais, kā atkal jaunus noziegumus, ja viņš sodīšanas dēļ ir izstumts no cilvēku sabiedrības?"²⁷ Kāds sodu izcietušais noziedznieks ir teicis: "Jūs, valsts uzturēšanas kārtotāji, esat noziedznieku radītāji. Jūs esat līdz šim naidu, atriebību, vajāšanas un cietsirdību sējuši. Kāpēc jūs brīnāties, ka jūs no mums tikai sarūgtinājumu un rupjību plaujat?"²⁸

Teiktais rāda, ka reizē ievērot tiesību normas un Dieva likumus, kā to vēlas juristi, nav nekādā ziņā iespējams, tā ir prasība savienot nesavienojamo. Tiesību normas un Dieva likumi nav savienojami, tie nevar darboties arī blakus, jo to prasības ir pilnīgi pretējas. Cilvēku radītās tiesību normas kalpo visa tā attīstīšanai un uzturēšanai, ko Jaunā Derība uzskata par nevēlamu, netaisnu un netikumīgu. Tāpēc, ja pasaulē valda cilvēku izgudrotās tiesību normas, tad Dieva likumu ievērošana ir neiespējama un otrādi. E. Brunners norāda, ka tas novads, kurā taisnība (domāta likumos ietvertā taisnība — J.M.) ir augstākais princips, un tas, kurā dāvātāja mīlestība ir viss, atrodas tik tālu viens no otra kā zeme un debesis.²⁹

Par maldīgu ir jāatzīst uzskats, ka "ētisko normu funkcija vissvarīgākos gadījumos sakrīt ar kodekos formulēto likumu funkciju, piem. tev nebūs nokaut, tev nebūs zagt u.c., kas reizē ir gan ētikas, gan arī likumu normas,"³⁰ kā to apgalvo P. Jurevičs. Tev nebūs nokaut — ir tikai ētiska norma, tiesību laukā ir nevien atļauta, bet pat atzīta par nepieciešamu un obligātu nokaušana likuma vārdā. Likumi paredz nāves sodus, kas ir cilvēku nogalināšana, likumi bargi soda par atteikšanos kaņot un nogalināt cilvēkus. "Ja atsevišķs indivīds izdara slepkavību, tas ir noziegums; par drošsirdību to sauc, ja slepkavošanu izdara valsts vārdā,"³¹ saka Cipriāns (Cyprian). Tāpat likumu vārdā notiek vislielākās zādzības un laupīšanas, kā, piemēram, mantas atsavināšana, konfiskācija un nacionālizēšana. "Bandīts pa lielākai daļai aplaupa bagātos, turpretī valdības galvenā kārtā aplaupa nabadzīgos, bet bagātos viņas aizsargā, jo tie palīdz viņām izdarīt viņu noziegumus."³² Likumi aizstāv vislielākos zagļus un laupītājus, kā privātpersonas, tā arī valstis un citas organizācijas, kas pievāc sev milzīgus mantu kalnus, atņemot laudim nepieciešamo. L. Tolstojs domā, ka krimināllikumam mērķis ir attaisnot dažāda veida vardarbību, ieskaitot slepkavošanu, ko izdara viens cilvēks pret otru.³³ Likumi vajā vienīgi mazos zagļus un slepkavas, kuņi apdraud likumu izdevējus — varas pārstāvjus un kuņi vēršas pret pēdējo rīcību, turpretī varas lietotājiem pašiem likumi atļauj lietot visus līdzekļus — arī slepkavošanu, zagšanu, laupīšanu un krāpšanu. Jau Platons norāda, ja kāds paņēms svešu mantu, to soda un sauc par laupītāju un zagli. Bet ja kāds atņēms pilsoņiem visu mantu uz

reizi un viņus pašus padara par vergiem, tad viņu nesauc apkaunojošos vārdos, bet uzskata par izredzētu un laimīgu.³⁴

Tiesību normām mākslīgi pievienotie ētisko normu panti par sirdsapziņas balss ievērošanu, piemērojot likumus, ir tikai skais-ta dekorācija, kas tiesību normu saturu un būtību nespēj mai-nīt. Tā kā tiesību normas pa lielākai daļai prasa to, ko sirds-apziņa aizliedz, tad praksē sirdsapziņas balss ievērošana, liku-mus piemērojot, ir neiespējama. Ja gribētu ievērot to, ko saka sirdsapziņa, tad būtu jārikojas pretēji likumos noteiktajam. Tā-pēc likumu kalpi parasti neievēro savu sirdsapziņas balsi, bet rīkojas vienīgi pēc likuma burtā. "Cilvēku likumi ir netaisnīgi... kodeka priekšā nav svarīgs cilvēks, jo viens un tas pats likuma pants ir paredzēts bez izņēmuma visiem... Kodeks cilvēku pakļauj savai kalpībai, te izbeidzas dzīva cilvēka taisnības mērauklas par dzīvu cilvēku un iesākas nedzīvā burtā vara par dzīvu cil-vēku,"³⁵ saka rakstnieks un domātājs K. Raudive. Tiesību nor-mas reālizē savu "taisnību," neievērojot atsevišķus individuus. Likumos ietvertā "taisnība neredz personu, tā ir bezpersoniska. Ne velti taisnības dievieti attēlo ar aizsietām acīm."³⁶

Pieņemot un ievērojot pastāvošās tiesību normas, mēs no-stājamies pret savu sirdsapziņu un pret Kristus izteiktajiem Dieva likumiem. Mīlestības likuma vietā mēs pieņemam aukstos, nežēlīgos cilvēku prāta noteiktās taisnības reālizēšanas likumus. E. Helšers norāda, ka stingro, auksto romiešu tiesību pieņem-šanas iemesls ir tas, ka cilvēki ir ticējuši, ka abpusīgo tiesību dzīvi var pakļaut pozitīviem priekšrakstiem.³⁷

Nostāju pret Dieva likumiem visvairāk veicina tiesību nor-mu radītāja — valsts. K. Barts (Karl Barth) ir teicis, ka "valsts nepazīst mīlestību."³⁸ To pašu apliecina E. Brunners, teik-dams: "Stingrās valsts tiesības ir kaut kas pavisam cits nekā mīlestība."³⁹ Valstij tiesību normas un tanīs noteiktie sodi pa-līdz reālizēt Vecajā Derībā izteikto atriebības principu — aci pret aci, zobu pret zobu. Tiesību normas mazina un pat iznī-cina cilvēku vidū mīlestību. Ar tiesību normām valsts ieaudzi-na cilvēkos nekristīgu pārliecību, ka ļaunumam vienmēr jāstā-jas pretī ar ļaunu, ka ļauna darītājs jāsoda, ka tam jāatriebjas un nedrīkst piedot. Amerikāņu zinātnieks psihologs P. Vilsons (P. Wilson) norāda, ka nežēlīga izturēšanās pret cilvēkiem ir bijis vienmēr valdību līdzeklis. Civilizācijas pēdējie 500 gadi ir bijuši legālizēta sadisma laiks.

Dabīgas dzīves kārtības vietā valsts ar likumu palīdzību rada mākslīgu, kuŗā īstenībā valda anarchija, terrrors un verdzība. Pie šīs nenormālās sabiedriskās iekārtas valsts vadība visiem līdzekļiem cenšas pieradināt cilvēkus un iestāstīt, ka tā ir laba un nepieciešama. "Mēs pie savām važām esam tā pieraduši, ka sākam jau uzlūkot tās par dabiskām, un brēcam tikai tad, kad tās kļūst pārāk smagas un šķiet, ka vairs neizturēsim,"⁴⁰ saka P. Jurevičs. Valsts likumiem pakļautie vergi ir tikai šķietami apmierināti, tie cieš zem likumu nastas un tikai, baidīdamies no sodīšanas, izrāda ārēji savu apmierinātību ar pastāvošo iekārtu. Bet ja cilvēki dara kaut ko, baidīdamies no likumos noteiktā soda, tad viņu rīcību nekādā ziņā nevaram saukt par morālisku. Tiesību zinātnieks J. Kolers (Josef Kohler) aizrāda, ka "tikumībai jārodas no cilvēka iekšējās būtības, tāpēc viņa izslēdz katrus spaidus."⁴¹ Tikumīga var būt vienīgi nepiespiesta rīcība, kā to ir norādījis jau Aristotels: "Tikums ir brīvprātīgs, jo labs cilvēks visu dara brīvprātīgi."⁴²

Pašreizējā sabiedriskā iekārta, kas balstās uz cilvēku radītajiem likumiem, un kristietība, kuŗa sludina un māca Dieva likumus, ir divas pretēju pasaules uzskatu pārstāves. Tāpēc to starpā vienmēr ir vērojamas nesaskaņas. Tās atrodas cīņas stāvoklī, kā to pareizi aizrāda F. Paulsens: "Kristietība ir pašos pamatos cīņa ar pasauli. Kristietība bez šīs cīņas, kristietība, kuŗu pasaule atzīst, valsts pielauta un autorizēta kristietība nav vairs kristietība."⁴³ Tagadējā valstu atzītās kristietības pārstāve baznīca īstenībā nepārstāv kristietību un nespēj neko darīt Dieva likumu populārizēšanas un ievērošanas labā, tā ir valstij padevīga un pakalpīga organizācija. Tāpēc nav jābrīnās, ka cilvēki vienmēr cītīgi ievēro pašu radītos likumus, bet par Dieva likumu ievērošanu, ko tiem prasa viņu sirdsapziņa, nemaz neinteresējas. "Cilvēki nepaklausa īstajai varai un tās likumiem, kas ir rakstīti viņu sirdīs, bet paklausa izgudrotiem cilvēku noteikumiem, kuŗus viņi sauc par likumiem."⁴⁴ Par šādu grēcīgu, bezdievīgu izturēšanos Kristus ir teicis: "Dieva bausli atmetuši, jūs turat cilvēku likumus (Marka ev. 7,8), iznīcinādami Dieva vārdu ar saviem likumiem, ko jūs esat iecēluši." (Marka ev. 7,13) Tas ir pārmetums, kuŗu ļaudis ir pelnījuši it sevišķi tagad. Tā kā īsto kristietību un Dieva likumus nekur nemāca, neizskaidro un neaizstāv, tad ik uz soļa varam vērot šo likumu nezināšanu un pārkāpšanu. Dieva likumu vietu ieņem netaisnie,

netikumīgie, nekristīgie, grēcīgie un bezdievīgie cilvēku likumi.

Dieva likumu ievērošana un cītīga tiesību normu skaita vairošana ir sagandējusi cilvēku dzīvi. Valstīs, kur likumi regulē visas cilvēku gaitas, ļaudis ir visnelaimīgākie. Likumu skaitu vairojot, vairojas arī to pārkāpēju skaits. "Jo vairāk likumu un noteikumu izdod, jo vairāk ir zagļu un laupītāju,"⁴⁵ saka ķīniešu gudrais Laotse. Valstīs, kur tiesību normas mazāk regulē dzīvi, cilvēki jūtas apmierinātāki. Ievērojamais amerikāņu domātājs Toro (Henry David Thoreau) ir teicis: "Es no visas sirds pieņemu moto: "Tā valdība ir vislabākā, kuŗa valda vismazāk."⁴⁶ Toro arī norāda, ka no šī principa tālāk izriet, ka "tā valdība ir vislabākā, kuŗa nevalda nemaz," kam viņš arī ticot.⁴⁷ Tas nozīmē, ka nevis jāilgojas pēc stipras valsts ar labi izveidotām tiesību normām, bet gan pēc iespējami vājākas valsts un mazāka likumu skaita. Ideāls, kas jācenšas sasniegt, ir tiesību normu un līdz ar to valsts likvidēšana un Dieva likumu valdīšana. Sajā sakarībā ir jāatceras E. Brunnera vārdi, ka "visas iekārtas ir tikai cilvēku dēļ, un nekad cilvēks nav iekārtu dēļ."⁴⁸ Tāpēc, ja kāda iekārta izrādās kaitīga cilvēkiem, tā ir jāatmet un nevis jāatbalsta.

Tiesību normu radīšana ir atkāpšanās no Dieva likumu noteiktā ceļa un patvarīgu, prāta izdomātu gaitu uzsākšana. Tiesību normas ir radījuši cilvēki, lai attaisnotu savu nemorālo rīcību, lai paturētu netaisnā, varmācīgā ceļā iegūto varu un mantu, ko tie faktiski nedrīkstēja ne iegūt, ne arī paturēt. Tāpēc pastāvošās tiesību sistēmas izveidošana ir nevis cilvēces sasniegums, bet gan nožēlojama attālināšanās no visa tā, ko nosaka Dieva likumi, kuŗa cilvēkiem ir sagādājusi un vēl joprojām sagādā neizmērojamu ļaunumu. "Likumi arvien ir ļaunums," saka Forels. Cilvēce ir apmaldījusies tiesību normu džungļos un nu gudro, kā tikt atkal tuvāk visam tam, ko ētika un Dieva likumi prasa un sniedz. Bet velti ļaudis cer kaut ko uzlabot, paturēdami tiesību normas. Kamēr tiesību normas netiks atzītas par ļaunumu un atmestas, liekot to vietā Dieva likumus, tik ilgi dzīvē valdošo netaisnību nebūs iespējams novērst. Lai varētu valdīt Dieva likumi, tiesību normas, kas aizkavē Dieva likumu ievērošanu, būtu pilnīgi jāatmet. "Gudram vīram likumi nav vajadzīgi,"⁴⁹ saka Ruso. Kristīgam cilvēkam, kas ievēro Dieva likumus, ir jāatsakās no kalpošanas tiesību normām: "Kristietis atbrīvojas no valsts likumu valdīšanas, neprasot tos nedz

sev, nedz arī citiem, uzskatot, ka cilvēku dzīve ir labāk nodrošināta ar mīlestības likumu, kuŗu tas ievēro, nekā ar likumiem, kuŗiem pamatā ir varas lietošana, lai tos uzturētu spēkā. Kristietis, kas ir mācījies pazīt mīlestības likuma prasības, ne tikai nevar uzlūkot varas likumu prasības par obligātām, bet uzlūko šīs prasības par cilvēku maldiem, kuŗi jāatklāj un jāatceļ”⁵⁰ Līdzko mēs pieņemam Dieva likumus un sākam pēc tiem rīkoties, mēs esam spiesti tiesību normas noraidīt. “Žēlastība ir tiesību pretstats, kas tiesības apzināti un ar nolūku atceļ un atcels.”⁵¹

Ja cilvēki pieņemtu Dieva likumus, tad atkrītu visas viņu izdotās tiesību normas, kuŗām pakļauties liedz sirdsapziņa. Pieņemot Kristus pazemības likumus, par nederīgiem un nepieļaujamiem būtu jāuzskata visi likumi, kas aizstāv valstis, valdniekus, valdības, varas lietotājus, kas uztur dažādas privilēģijas un mākslīgi radītās cilvēku šķiras un kārtas.

Pieņemot Kristus dotos mantisko attiecību kārtosšanas likumus, nevajadzīgi kļūtu visi līdzšinējie civillikumi un mantas aizsardzības likumi. Tad par nelikumīgu un noziedzīgu būtu jāuzskata katra veida liekas mantas uzkrāšana. Šo pareizo nostāju pret mantu ir mācījis arī indiešu gudrais M. Gandijs (M.K. Gandhi), kuŗš ir bijis jurists. Viņš ir teicis: “Es uzskatu, ka mēs vienā ziņā esam zagļi. Lieta, kas nav iegūta zogot, tomēr ir jāuzskata par zagtu īpašumu, ja kādam tā pieder bez vajadzības. Ja es paņemu kaut ko, kas man nav vajadzīgs paša tūlītējai lietošanai, un paturu to, es to nozogu kādam citam. Es uzdrošinos norādīt, ka dabas pamatlikums, kuŗam nav izņēmuma, ir tāds, ka daba ražo diendienā pietiekami mūsu vajadzībām, un, ja tikai katrs ņemtu vajadzīgo sev un neko vairāk, tad nebūtu šajā pasaulē neviena cilvēka, kas mirst badā. Bet tik ilgi, kamēr mūsu vidū valda nevienlīdzība, tik ilgi mēs zogam.”⁵² Ievērojot Dieva likumus, visa liekā manta, ko kāds iegūvis, būtu jāizdala tiem, kam tā pašlaik ir nepieciešama. Dieva noteiktajā dzīves kārtībā, kur visi apmierinātos tikai ar sev nepieciešamā iegūšanu un neuzkrātu lieku mantu, zādības un laupīšanas būtu neiespējamās. Toro par dzīvi paša celtajā meža būdā saka: “Ja visi cilvēki dzīvotu tik vienkārši kā es toreiz, zagšana un laupīšana būtu nepazīstama. Tās notiek tikai sabiedrībās, kur daži ir ieguvuši vairāk kā ir nepieciešams, kamēr citiem nav diezgan.”⁵⁴ Valdēt Dieva likumiem, ikviens varētu

ņemt sev vajadzīgo tur, kur tas to atrod, un pirmā kārtā no tiem, kam ir vairāk par nepieciešamo. Neviens nedrīkstētu atprasīt viņam atņemto mantu, jo mantas atņemšana ir iespējama tikai no tā, kas sev ir pievācis to, ko viņš tūlīt nevar izlietot un kas tam nav vajadzīgs. Mantas paņēmējam turpretī ir trūcis tā, ko viņš ir paņēmis. "Tas ir debesu ceļš — ņemt no tiem, kam ir par daudz, un dot tiem, kam nav pietiekami. Cilvēka ceļš nav tāds: viņš ņem no tiem, kuriem nav, un dod to par nodokli tiem, kuriem ir par daudz,"⁵⁶ konstatē Laotse. Dieva likumiem valdot, nebūtu iespējama mantas atņemšana cilvēku vairumam un koncentrēšana valsts, organizāciju vai privātpersonu rokās, jo visas materiālās vērtības sadalītos vienmērīgi. Dieva likumu ievērošana iznīcinātu visus nežēlīgos sodus, kurus tagad nākas ciest cilvēkiem netaisnās dabas bagātību sadales dēļ. "Ja nebūtu īpašuma grēka, nebūtu visu to varas aktu, kurus izdara viena cilvēku daļa pret otru, lai iegūtu un paturētu priekšmetus; nebūtu zagšanas, laupīšanas, ieslodzīšanas, trimdas, spaidu darbu un nāves sodu,"⁵⁶ norāda L. Tolstojs.

Pieņemot augstāko Dieva likumu — cilvēku mīlestības likumu, par grēku un noziegumu būtu jāuzskata valdīšana un varas lietošana. Tad nevajadzīgi kļūtu visi sodu likumi, tiesas, armijas un policija, kas palīdz pakļaut varas lietotājiem visus pārējos. Ievērojot Dieva likumu par ienaidnieku mīlestību, atkristu visi likumi par kaņošanu, ienaidnieku iznīcināšanu un sodīšanu, kā to ir norādījis L. Tolstojs, teikdams: "Ja nebūtu varas grēka, nebūtu milzīgās un nevajadzīgās cilvēku spēku izšķiešanas, vienam otru iekaņojot un uzturot varu; nebūtu augstprātības un uzvarētāju mulķošanās, nedz arī glaimošanas, krāpšanas un uzvarēto naida; nebūtu dalīšanās ģimenēs, klasēs, nācijās, nebūtu disputu, strīdu, slepkavību un kaņošanu, kas no tā rodas."⁵⁷ Dieva likumiem valdot, neviens nedrīkstētu uzņemties otram par tiesnesi. Filozofs A. Šopenhauers domā, ka neviens cilvēks nav tiesīgs uzņemties par morālisku tiesnesi un atmaksātāju un cita ļaunos darbus mēģināt likvidēt ar sāpēm, kurās tas viņam nodara.⁵⁸ To pašu uzsver L. Tolstojs: "Saskaņā ar Kristus mācību nevar būt tāda persona kā kristīgo tiesnesis, kas soda cilvēkus."⁵⁹ Ja pieņemam Dieva likumus par netiesāšanu un piedošanu, tad cilvēku sodīšana ir pilnīgi nepieļaujama. Turisti S. Šturms (Siegfried Sturm)⁶⁰ un E. Aleksandrs (Eugen Alexander)⁶¹ prasa visu sodu atcelšanu. — Augstākais sods no

Dieva likumu viedokļa ir sirdsapziņas sods — sirdsapziņas pārmetumi. Šī soda lielums katrreiz ir piemērots nodarījumu lielumam, un tas ir vienīgais sods, kas spēj labot cilvēkus un vērst nodarīto par labu. Jau 2000 gadus atpakaļ filozofs Seneka ir teicis: “Jūs maldāties, ja jūs domājat nodot sodīšanu bendem vai cietumam; noziegums ir sodīts tūlīt pēc tam, kad tas ir izdarīts; nē, pareizāk — tanī momentā, kad to izdara.”⁶² “Lielākais sods par ļaunu darbu ir būt izdarījušam to, un neviens cilvēks nav smagāk sodīts kā tas, kurš ir nodots sirdsapziņas pārmetumu mocībām.”⁶³ Piedošana un laipna izturēšanās pret ļaundari lielā mērā pastiprina viņa sirdsapziņas pārmetumus un liek tam visiem spēkiem censties izlabot nodarīto. Līdz ar to izdarītais ļaunums var tikt pilnīgi iznīcināts. Tāpēc piedošana ir svarīgākais likums, sastopoties ar ļaunumu, kā to aizrāda L. Tolstojs: “Vajag piedot vienmēr, visiem, piedot neskaitāmas reizes, jo nav tādu cilvēku, kuri paši nebūtu vainīgi un tamdēļ varētu citus sodīt vai labot.”⁶⁴ Visiem, kas kaut ko ļaunu nodarījuši, būtu ne tikai jāpiedod, bet pret viņiem jāvēršas ar labu, izrādot laipnību un saudzību, mēģinot tos saprast, meklējot viņu ļaunuma cēloni un tad cenšoties to novērst, lai ļaunais darbs nevarētu atkārtoties; tikai tad ļaunums strauji mazināsies. T. Helšers ieteic ļaundarim izņemt viņa ieročus no rokām ar mūsu brīvas tikumiskas rīcības palīdzību un tādā kārtā viņu atbrūņot, ka viņš vairs nespēj darīt ļaunumu.⁶⁵ E. Helšers arī norāda, ka tikai tad, kad mēs nesitam pretī un tūlīt ievērojam Kristus bausli, tikai tad sitējs ir atbrūņots. Tikai brīvprātīga rīcība, kas ir pretēja gaidītajai, tikai tā atbrūņo.⁶⁶

Salīdzinot tiesību normās ietvertu nežēlīgo “taisnību” ar Dieva likumos esošo mīlestību, ir jāatzīst, ka “cilvēku attiecībās mīlestība ir augstākais un nevis taisnība. Ja mīlestība ir jēdziens, kas ietver visu tikumiski labo, tad to nevaram apgalvot par taisnību,”⁶⁷ saka E. Brunners. “Tikai mīlestība garantē to, ka visi tie motīvi, kas taisnībai ceļā stāv, pazūd vai arī kļūst nejutami.”⁶⁸ “Tiesību dzīve nav jādibina tikai uz cietiem, aukstiem paragrafiem; pāri tiem jāstāv augstākai pavēlei. Šo pavēli es saucu par tuvāku mīlestību.”⁶⁹ Tie ir norādījumi par Dieva likumu pārākumu un vēlēšanās, lai tie valdītu dzīvē.

Jau pagājušā g.s. Toro ir uzsvēris Dieva likumu ievērošanas nepieciešamību, teikdams: “18 gadu simteņus atpakaļ ir rakstīta Jaunā Derība; neskatoties uz to, kur ir likumdevējs,

kam ir gudrība un pietiekams praktisks talants, lai izlietotu gaismu, kuŗu tā izlej par likumdošanas zinātni?"⁷⁰ Likumdevēju radītajās tiesību normās nav vērojama Jaunās Derības gaisma, un tā tur arī nekad nebūs redzama, jo šo normu mērķis, kā redzējām, ir pretējs tam, kāds ir Kristus mācībai. Lai Jaunās Derības gaisma atspīdētu pāri cilvēkiem, ir nepieciešams ievērot visu laiku ievērojamākā likumdevēja Kristus dotos Dieva likumus, izbeidzot iešanu pa maldīgajām tekām, kuŗās mūs ievirza tiesību normas.

Tiesību normu aizstāvji līdz šim krasi nostājas pret Dieva likumu prasībām, jo pēdējo ievērošana un cilvēku mīlestības vairošana traucē pastāvošo tiesisko normu noteikto kārtību un draud to iznīcināt, tā kavē šo normu netaisnās "taisnības" realizēšanu. Dieva likumu ievērošana mūslaiku nekristīgajai sabiedrībai liekas neiespējama, prasības pēc tās izklausās revolūcionāras. Tas tikai rāda, cik tālu cilvēce ir aizgājusi nepareizajā virzienā. Dabas tautas, kas nepazīst tiesību normu lieko nastu, ir katrā ziņā tuvāk Dieva likumos noteiktajai dzīves kārtībai nekā t.s. kultūras tautas. Amerikāņu zinātnieka V. Reklesa (Walter C. Reckless) grāmatā **Criminal Behavior** atrodami dažādu pētnieku konstatējumi, ka primitīvajās tautās un ciltīs ļoti reti notiek slepkavības un citi noziegumi.⁷¹ Tā kā īpašums un barība tiem pieder visiem kopīgi, tad zādzības tur neeksistē.⁷² Noziegumi šajās tautās pieaug pēc iepazīšanās ar civilizāciju, kad vairojas vēlēšanās pēc drēbēm, naudas un greznuma priekšmetiem.⁷³ Paši šo tautu piederīgie atzīst, cik ļoti viņus ir demoralizējis kontakts ar balto cilvēku sabiedrību.⁷⁴

Cilvēki ar savām izgudrotajām tiesību normām ir tikai vairojuši chaosu dzīvē. Vienīgi Dieva likumu ievērošana radīs dabīgu, visiem pieņemamu kārtību. "Tikai tuvāku mīlestības bauslim ir apslēpta vara pārvarēt chaosu."⁷⁵ Domātājs B. Paskals (Blaise Pascal) ir teicis: "Pietiek divu likumu — Dieva un tuvāku mīlestības, lai visu kristīgo valsti labāk kārtotu nekā ar visiem pasaulīgiem likumiem."⁷⁶

Tikai pieņemot Dieva likumus, būs iespējams realizēt dzīvē īsto taisnību. Taisnība tiesību normu laukā atšķīras no tās, kas valda Dieva likumos. "Taisnība, kuŗa taisnīgi soda noziedznieku, ir kaut kas cits nekā tā "labākā taisnība," kuŗa pēc Kristus mācības nestājas pretī ļaunumam."⁷⁷ E. Brunners norāda, ka par taisnības principu vienmēr ir ticis atzīts: "Katram to, kas

viņam pienākas.⁷⁸ Šis princips ir pareizs arī no Dieva likumu viedokļa. Cilvēku radītos likumus piemērojot, to lieto tā, ka katram cenšas piešķirt to, kas viņam pienākas pēc likuma. Tā kā likumi, kā jau iepriekš aizrādīts, uztur valdošo netaisnību, tad, protams, katrs nedabū to, kas viņam patiesībā pienāktos, bet tikai to, ko viņam atļauj saņemt likumi. "Mēs nerīkojamies pēc Dieva taisnības, par kuŗu ir teikts, ka tā neatkarīgi no likumiem atklājas Kristus samierināšanas darbā. Par ko mēs interesējamies, tā ir kristīgās teoloģijas valodā "pasaulīgā taisnība."⁷⁹

Dieva likumos ietvertā taisnība prasa vienmēr ievērot atsevišķo individu un nevis tikai likuma burtu. "Laiks noņemt Temīdai acu saiti," saka Forels, kas nozīmē, ka taisnības dievietei jāklūst redzīgai, lai saskatītu atsevišķus individus un to vajadzības. Tikai Dieva un cilvēku mīlestības likuma ievērošana var dot katram to, kas viņam pienākas, un tā realizēt īsto taisnību dzīvē. "Mīlestība neprasa, kas man un citiem pieder; viņa nedod nevienam, kas tam pieder, kas tam "tiesību dēļ" pienākas, bet viņa dod tam pati no sevis, viņa dod to, ko prasīt tieši vismazāk pienākas."⁸⁰ Tikai Dieva likumu atbalstīto taisnību varam atzīt par taisnību vārda īstajā nozīmē, jo "taisnības likums ir Dieva gribas likums."⁸¹ Taisnības un mīlestības jēdzieni Dieva likumos sakrīt, turpretī tiesību normās valdošai taisnībai nav nekā kopēja ar mīlestību. "Kristus evaņģēlijs sludina taisnību, kas ir identiska ar mīlestību,⁸² tikai mīlestība var būt pilnīgi taisnīga,⁸³ mīlestība realizē visas taisnības prasības."⁸⁴

Cilvēku radītā likumu "taisnība" būtu jāaizstāj ar Dieva taisnību, ko pauž Dieva likumi. Nevis ievērojot tiesību normas, bet izrādot mīlestību pret visiem, kā to prasa Dieva likumi, mēs būsim rīkojušies taisnīgi. "Sirdsapziņa liek sekot dabas kārtībai par spīti cilvēku likumiem,"⁸⁵ saka Ruso. Likumu vārdā ir iespējams nodarīt vislielāko netaisnību, kaut arī ļaudis šo rīcību atzītu par taisnīgu un teiktu, ka tā saskan ar likumu prasībām. Dieva likumus ievērojot, nevienam netiks pāri darīts, un katrs saņems visu tam nepieciešamo. Tāpēc ir jāpievienojas K. Raudīvem, ka "tikai tas likums ir labs, kuŗš rakstīts taisnu cilvēku sirdis ar Dieva pirkstu, un nevis tas likums, kuŗš ar aukstu cilvēka prātu izgudrots un uz papīra uzrakstīts."⁸⁶

Vienīgi Dieva likumu ievērošana spēs atrisināt visas pasau-

les sāpīgās problēmas un novērst valdošo netaisnību. Tikai pieņemot Dieva likumus, vairošies cilvēcīgums un uzlabosies cilvēku attiecības. Dieva likumi, kaut arī tagad neatzīti, stāv pāri visām cilvēku radītām tiesību normām: "Likums, uz kuŗu taisnība attiecas, ir likums, kas kā visu cilvēcīgo noteikumu norma stāv pāri viņiem visiem, likums, kas mums dod iespēju par cilvēku izdotu likumu teikt, ka tas ir netaisns. Tas ir likums, pēc kuŗa likumdevēji orientējas. Bet tas ir arī likums, uz kuŗa, varbūt neapzinīgi, balstās katrs, kas prasa taisnību vai arī protestē pret netaisnību lietā, kuŗā nav neviena cilvēku likuma un kuŗā vispār tāds nevar būt. Tas ir "nerakstītais likums," kas pēc apustuļa tēkuma cilvēkiem "ir rakstīts sirdī." Tas ir likums, kuŗu mēģina ietvert labākajos cilvēku likumos, un tomēr šie mēģinājumi netuvina mērķim. Tāpēc cilvēku noteiktajā kārtībā ir pastāvīgi nemiers."⁸⁷ Dieva likumi vairāk vai mazāk valda pasaulē arī tagad, kaut arī tos cilvēki neievēro un tiem strādā pretī. Šiem likumiem gribot negribot ir pakļauti visi — valstis, valdnieki, tiesību normu radītāji un ikviens atsevišķs indivīds. "Nedz tauta, nedz valsts ir suverēnas: tās abas ir padotas vienam likumam, kas viņas saista, kas tām viņu tiesības ierobežo. Suverēnitāte ir vienīgi Dievam."⁸⁸ "Visiem ir viens Dieva likums."⁸⁹

Filozofs I. Kants, rakstīdams par likumdošanas vienkāršošanu, norāda: "Ir sena vēlēšanās, kuŗa, kaut arī nezin cik tālā nākotnē, vienreiz varbūt tiks īstenota, ka nebeidzamās pilsoņu likumu dažādības vietā reiz tak varētu meklēt viņu principus; jo tikai šeit atrodas noslēpums, kā likumdošanu vienkāršot."⁹⁰ Šādi vienkārši principi, kuŗiem vajadzētu stāties tiesību normu vietā, ir ietverti Kristus mācībā izteiktajos Dieva likumos. Bet tie varēs valdīt tikai tad, ja tiks atņemtas pastāvošās tiesību normas.

Ko varētu darīt jau tagad Dieva likumu ievērošanas labā? — Vispirms neatlaidīgi jācenšas samazināt tiesību normu skaitu, mēģinot, kur vien iespējams, tās atcelt. Pilnīgi būtu pārtraucama jaunu likumu, rīkojumu un noteikumu izdošana. Tajā pašā laikā jāpopulārizē Dieva likumi, mācot tos skolās un ārpus tām, jo cilvēku vairumam īstā kristietība ir sveša. Dieva likumi jācenšas ievērot vispirms katra personīgajā dzīvē. Izšķirot kādu jautājumu pēc pastāvošajām tiesību normām, pirmā kārtā jālieto panti, kuŗi nosaka ievērot sirdsapziņas balsi, kaut arī li-

kums prasītu pretējo. Vienmēr jāklausa tam, ko saka mūsu sirdsapziņa un Dieva likumi, neievērojot tiesību normās noteikto, ja tās runā pretī Dieva likumiem. Visos gadījumos jācenšas piedot un attaisnot, nevis sodīt. Šādas rīcības dēļ pakāpeniski mazināsies tiesību normu iespaids un pieaugs Dieva likumu nozīmīgums. Dieva likumu ievērošanai pieaugot, pamazām zudīs iespējas koncentrēt varu un bagātību un radīt cilvēku tiesisku un materiālu nevienlīdzību. Ar to būs novērsts galvenais ļaunuma un valdošās netaisnības cēlonis. Tikai tad cilvēce varēs tuvoties stāvoklim, kuŗu augstākais likumdevējs Kristus ir nosaucis par Dieva valstību zemes virsū. "Dieva valstība ir šīnī pasaulē, bet tā nav no šīs pasaules, tā pastāv absolūti neatkarīgi no visām pasaules varām, pilnīgā vienaldzībā pret visu pasaules bagātību."⁹¹

Dieva likumiem, kuŗi, kā sākumā minēts, ietver sevī ētiskās un dabiskās tiesības, ir jāvalda nākotnē. "Mēs, bez šaubām, stāvam jauna dabisko tiesību veidošanās laikmeta sākumā."⁹² To pašu apstiprina jurists E. Volfs (E. Wolf): "Dabiskās tiesības, ja visas pazīmes neviļ, svinēs nākotnē slavenu augšāmcelšanos."⁹³ Tā ir ticība, ka Dieva likumi reiz ieņems to vietu pasaulē, kas tiem pienākas. Bet lai tas notiktu, visiem neatlaidīgi ir jāklausa sirdīs rakstītajiem Dieva likumiem. Vienīgi pakļaujoties Dieva likumiem, cilvēki kļūs īsti brīvi, kā to ir norādījis lielais brīvības un cilvēcības sludinātājs — Ruso: "Likumu vārdā jūs visur varat vērot savtīgu interešu un cilvēku kaislību valdīšanu. Bet mūžīgie dabas un kārtības likumi pastāv. Gudram cilvēkam viņi atvieto pozitīvās tiesības; tie ir rakstīti viņa sirds dziļumos ar sirdsapziņas un prāta palīdzību; ļaujiet viņam paklausīt šiem likumiem un būt brīvam."⁹⁴

¹P. Jurevičs, *Variācijas*, 36. lapp. ²E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 166. lapp. ³T.p. 6. lapp. ⁴E. Brunner, *Gerichtigkeit*, 184. lapp. ⁵T.p., 185. lapp. ⁶T.p., 260. lapp. ⁷L. Tolstoy, *The Kingdom* 144. lapp. ⁸E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 347. lapp. ⁹L. Tolstoy, *The Kingdom*, 145. lapp. ¹⁰Dievišķās tiesības uzskata par Dieva pavēlēm, kas atklātas cilvēkiem. Ētiskās tiesības ir labas izturēšanās un morāliskas uzvešanās likumi. Dabiskās tiesības ir vesela saprāta vai labas ticības pavēles, kā arī taisnības un vienlīdzības izjūta. ¹¹E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 304. lapp. ¹²T.p., 311. lapp. ¹³J.J. Rousseau, *Emile*, 196. lapp.

¹⁴E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 305. lapp. ¹⁵Ka jūtu balss — sirdsapziņa ir Dieva balss cilvēkos, to tuvāk esmu paskaidrojis savā grāmatā *Gudrības ceļš* (nod. Gudrības avots — sirdsapziņa). ¹⁶Juristi arī līdz šim atzīst, ka starpību starp šiem 3 tiesību veidiem ir grūti konstatēt un ka tāpēc dabiskās tiesības dažreiz identificē ar dievišķām vai arī ar ētiku. ¹⁷Kristietība nav ne vecā, ne jaunā, tā vienmēr ir bijusi un būs tā pati. Gadījumos, kur tagad vai agrāk laudis no tās ir novirzījušies, varam runāt vienīgi par nekristīgumu. ¹⁸F. Paulsen, *System der Ethik*, I d., 71. lapp. ¹⁹T.p., 74. lapp. ²⁰Likumi vajā tos, kas izturas vienaldzīgi pret mantu, kas to neglabā, nekrāj, nevairo, bet iztērē vai izdala citiem. ²¹Lai izvairītos no tiešas atbildības sirdsapziņas priekšā, ir iekārtots tā, ka daži izdod likumus, citi tos piemēro, bet citi atkal izdara spriedumā paredzēto sodīšanu. Tā, piemēram, cilvēku nogalina bende, atrunādamies, ka viņš tikai darā to, kas spriedumā paredzēts. Tiesneši savukārt rada spriedumu par cilvēka nogalināšanu, aizbildinādamies, ka to likums nosaka. Likumdevēji aizrāda, ka likumu par cilvēku nogalināšanu sacerēt tiem ir uzdevusi valdība. Valdības un valdnieki cilvēku nogalināšanu mēdz pamatot ar to, ka to prasa sabiedrības intereses vai tautas labums. Tas tikai rāda, ka visas amatpersonas tomēr izjūt sirdsapziņas pārmetumus par Dieva likumu neievērošanu. Bez minētās “darba dalīšanas” sodīšana nebūtu nemaz iespējama; no tiešas sodīšanas ikviens atteiktos. ²²R. Bussmann, *Das Verbrechen*, 41. lapp. ²³T.p., 80. lapp. ²⁴E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 349. lapp. ²⁵T.p., 350. lapp. ²⁶L. Tolstojs, *Augšamcelšanās*, 443. lapp. ²⁷E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 351. lapp. ²⁸R. Bussman, *Das Verbrechen*, 61. lapp. ²⁹E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 133. lapp. ³⁰P. Jurevičs, *Idejas un īstenība*, 185. lapp. ³¹A. Menzel, *Spruchweisheit der Völker*, 100. lapp. ³²L. Tolstoy, *The Complete Works*, 24. sēj., 62. lapp. ³³L. Tolstoy, *Recollections*, 64. lapp. ³⁴Plato's, *Republic*, 21. lapp. ³⁵K. Raudive, *Sapņi un īstenība*, 85. lapp. ³⁶E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 149. lapp. ³⁷E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 305. lapp. ³⁸E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 152. lapp. ³⁹T.p., 138. lapp. ⁴⁰P. Jurevičs, *Variācijas*, 36. lapp. ⁴¹J. Kohler, *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, 14. lapp. ⁴²Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 58. lapp. ⁴³F. Paulsen, *System der Ethic*, I sēj., 124. lapp. ⁴⁴L. Tolstoy, *The Complete Works*, 19. sēj., 506. lapp. ⁴⁵Laotse, *The Wisdom of Laotse*, 265. lapp. ⁴⁶H.D. Thoreau, *Walden*, 222. lapp. ⁴⁷H. D. Thoreau, *Walden*, 222.

lapp. ⁴⁶E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 159. lapp. ⁴⁹J.J. Rousseau, *Emile*, 55. lapp. ⁵⁰L. Tolstoy, *The Kingdom*, 451. lapp. ⁵¹E. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 160. lapp. ⁵²M. Gandhi, *All Men*, 130. lapp. ⁵⁴H.D. Thoreau, *Walden*, 119. lapp. ⁵⁵Laotse, *The Wisdom of Laotse*, 306. lapp. ⁵⁶L. Tolstoy, *The Complete Works*, 22. sēj., 393. lapp. ⁵⁷T.p. ⁵⁸A. Schopenhauer, *Sämmtliche Werke*, I sēj., 449. lapp. ⁵⁹L. Tolstoy, *The Complete Works*, 16. sēj., 27. lapp. ⁶⁰R. Bussmann, *Das Verbrechen*, 26. lapp. ⁶¹T.p., 37. lapp. ⁶²Seneca, *Epistulae Morales*, II sēj., 337. lapp. ⁶³Seneca, *Moral Essays*, I sēj., 321. lapp. ⁶⁴L. Tolstojs, *Augšamcelšanās*, 476. lapp. ⁶⁵T. Hölscher, *Sittliche Rechtslehre*, 352. lapp. ⁶⁶T.p., 353. lapp. ⁶⁷E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 19. lapp. ⁶⁸T.p., 153. lapp. ⁶⁹T.p., 307. lapp. ⁷⁰H.D. Thoreau, *Walden*, 239. lapp. ⁷¹W.C. Reckless, *Criminal Behavior*, 28. lapp. ⁷²T.p., 30. lapp. ⁷³T.p. 41. lapp. ⁷⁴T.p., 60. lapp. ⁷⁵K. Raudive, *Der Chaosmensch*, 130. lapp. ⁷⁶B. Pascal, *Gedanken*, Band II, 151. lapp. ⁷⁷E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 17. lapp. ⁷⁸T.p., 20. lapp. ⁷⁹T.p., 17. lapp. ⁸⁰E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 20. lapp. ⁸¹T.p., 57. lapp. ⁸²T.p., 312. lapp. ⁸³T.p., 153. lapp. ⁸⁴T.p., 154. lapp. ⁸⁵J.J. Rousseau, *Emile*, 196. lapp. ⁸⁶K. Raudive, *Sapņi un īstenība*, 86. lapp. ⁸⁷E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 27. lapp. ⁸⁸T.p., 88. lapp. ⁸⁹K. Raudive, *Sapņi un īstenība*, 88. lapp. ⁹⁰R. Stammeler, *Die Lehre*, 167. lapp. ⁹¹F. Paulsen, *System der Ethik*, 65. lapp. ⁹²E. Brunner, *Gerechtigkeit*, 321. lapp. ⁹³T.p., 321. lapp. ⁹⁴J.J. Rousseau, *Emile*, 437. lapp.

LIETOTĀ LITERĀTŪRA.

1. Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, London: J.M. Dent & Sons.
2. Brunner, E., *Gerechtigkeit*, 1943.
3. Bussmann, R., *Das Verbrechen am Verbrecher*, 1917.
4. Gandhi, M., *All Men are Brothers*, Life and thoughts of M. Gandhi, UNESCO, 1958.
5. Hölscher E.E., *Sittliche Rechtslehre*, Band I, II, 1928.
6. Jaunā Derība, 1947.
7. Jurevičs, P., *Idejas un īstenība*, Grāmatu Draugs, 1946.
8. Jurevičs, P., *Variācijas par moderno cilvēku*, 1956.
9. Kohler, J., *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, II aufl. 1917.

10. Laotse, **The Wisdom of Laotse**, Transl. by Lin Jutang, The Modern Library, New York.
11. Menzel, A., **Spruchweisheit der Völker**, I B. 1948. Stuttgart.
12. Pascal, B., **Gedanken** (Pensees), Band I, II. Verl. bei E. Diederichs in Jena und Leipzig, 1905.
13. Paulsen, F., **System der Ethik**, I Band, Stuttgart und Berlin 1906.
14. Plato's, **Republic**, London J.M. Dent & Sons Ltd.
15. Raudive, K., **Der Chaosmensch un seine Überwindung**, M. Dietrich Verlag, Memmingen — Allgäu.
16. Raudive, K., **Sapņi un īstenība**, 1956., J. Šķirmanta apg.
17. Reckless, W.C., **Criminal Behavior**, Mc Graw — Hill Book Comp. New York and London, 1940.
18. Rousseau, J.J., **Emile**, London: J.M. Dent & Sons Ltd.
19. Schopenhauer, A., **Sämtliche Werke in sechs Bänden**, Herausg. von E. Grisebach, Leipzig, 1890.
20. Seneca, **Epistulae Morales**, I, II, III, Transl. by R.M. Gummere, Harvard Univers. Press 1953.
21. Seneca, **Moral Essays**, I, II, III, Transl. by F.W. Basore, Harvard Univers. Press, 1953.
22. Stammler, R., **Die Lehre von dem richtigen Rechte**, 1902.
23. Thoreau, H.D., **Walden and on The Duty of Civil Disobedience**, A. Mentor Book, Publ. by The New American Library.
24. Tolstojs, Ļ.N., **Augšamcelšanās**, A. Austrīņa un E. Jansona tulk.
25. Tolstoy, L., **The Complete Works**, Vol. 1 — 24., Transl. by Leo Wiener, 1904.
26. Tolstoy, L., **The Kingdom of God and Peace essays**, Transl. by Aylmer Maude Geoffrey Cumberlege Oxford University Press.
27. Tolstoy, L., **Recollections & Essays**, Transl. by Aylmer Maude, Geoffrey Cumberlege Oxford University Press.

ĶONIŅU SVĒTIE MEŽI

E. Dunsdorfs

Starp bijušā ordeņa archīva materiāliem par Kurzemi Zviedrijas valsts archīvā (Livonica I, 50) atrodas kāds topografisks plāns. Spriežot pēc rokraksta, tas attiecināms vai nu uz 15. gadsimteņa beigām, vai 16. gadsimteņa sākumu.

Salīdzinot šo ordeņa laika plānu (sk. 45. lpp. augšā) ar tagadējo karti (turpat apakšā), redzams, ka plānā zīmēts vēl tagad pastāvošais lielais Vārmas meža masīvs ar Ēdas upes pietekām un Saldus—Kuldīgas ceļu. Kamēr tagad šis ceļš šķērso Vārmas mežu starp Vecvārmi un Dragūnciemu, atstājot tālākā virzienā uz Kuldīgu pa labi Ābolezera purvu, tikmēr plānā zīmētais Saldus un Kuldīgas ceļš zīmīgā kārtā iet ap šo mežu plašā lokā no Vecvārmas uz Vārmi un Brūvejiem, un tad tālāk (spriežot pēc tagadējā ceļu tīkla) uz Mundikām un Griķiem, atstājot Ābolezera purvu pa kreisi.

Tas, ka plānā zīmēts tieši Vārmas mežs, neapšaubāmi norāda uz šī meža sevišķo nozīmi, tādēļ izteicu hipotezi,¹ ka mūsu priekšā ir ķoniņu svētā meža plāns. Ķoniņu svētie meži ir vairākkārt pieminēti avotos un apliecināti mūsu vēstures literātūrā (sk., piemēram, I. Šterna apcerējumu šī rakstu krājuma I sējumā, 32. lpp.).

Ka Vārmas mežs ir viens no svētajiem ķoniņu mežiem, lielā mērā izriet no ordeņa mestra Voltera Pletenberga 1503. gada 20. decembra lēņagrāmatas Dragūnam par viņam izlēņotajiem divi arkliem zemes. Teksta posms, kas šai dokumentā mūs interesē, ir lēņa robežas apraksts:² „...twe hakenn landes im gebede unnd kerspel to Goldingen in dusser nagescreven schedung gelegenn: interste antogaende an enen hilligen busche, genomt Elkewalke, van deme busche recht togande an enen berch, genomt Viteskaln, van deme berge an enen sype, genomt Surewalke, dem sypen to folgend an ene becke, genomt Edesuppe, der becke to folgende in de Winda...”.

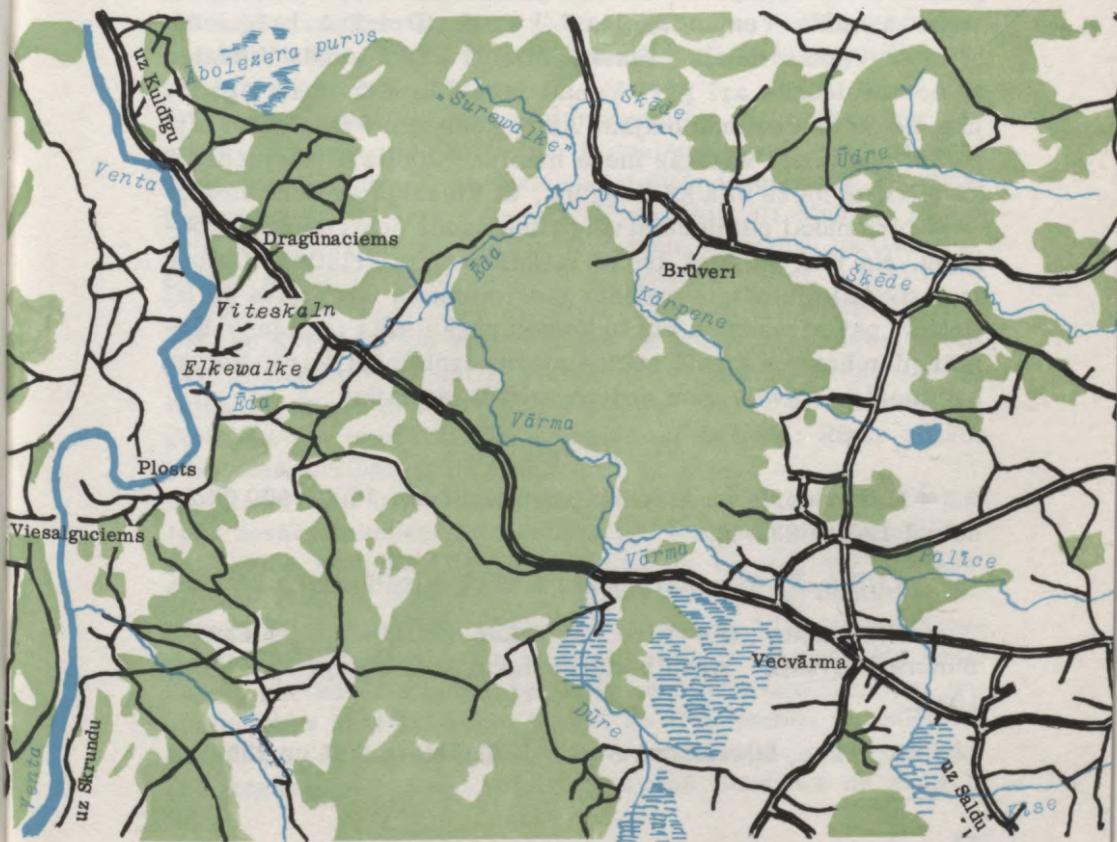
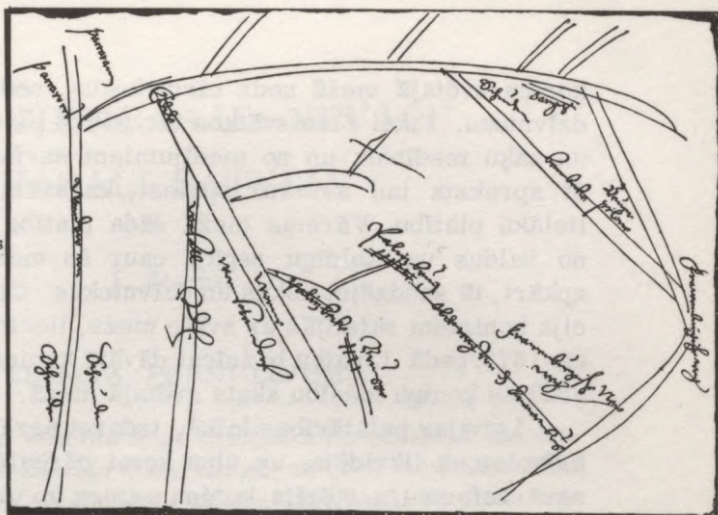
Tulkojumā: „...divi arkļus zemes Kuldīgas novadā un draudzē šādās robežās: no svētbirzs, ko sauc par Elkavalku, ejot tieši uz kalnu, sauktu par Viteskalnu, no šī kalna līdz strautam, ko sauc par Surevalku, gar strautu līdz upei, vārdā Ēdasupe, un gar upi līdz Ventai. . .”.

Lai identificētu šo robežaprakstu tagadējā kartē, vispirms jāpieņem, ka apraksts seko šķietamam saules virzienam. Tā ir samērā bieži sastopama paraža, un tā kā Dragūnciems atrodas uz ziemeļiem no Ēdas, un aprakstā pēc Ēdas seko Venta, tad nevar būt šaubu, ka arī šai aprakstā lietota tā pati pieeja. Otrkārt jāpieņem, ka robežas apraksts ir pilnīgi noslēgts, t. i., ka aprakstā minētais pēdējais pieturas punkts ir tuvs sākuma punktam. Tas mūsu gadījumā nozīmētu, ka Elkuvalks atrodas pie Ventas un Ēdas. Pēc abiem šiem pieņēmumiem ar samērā lielu drošību var atrast modernajā kartē Dragūnu divi arkļus zemes.

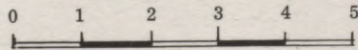
Elkuvalks varētu būt kāda birzs svētajā Vārmas mežā Ēdas krastā Ventas tuvumā. Viteskalns varētu būt uz ziemeļiem no tagadējām Staru mājām Ventas krastā, jo tas ir augstākais kalns visā Dragūnciema novadā. Grūtāk identificēt Surevalku — strautu, kas ietek Ēdas upē. Ordeņa archīva plānā ir parādītas četras Ēdas pietekas no ziemeļiem. Modernajā kartē trīs pietekas, ko varētu identificēt ar Surevalku, varētu būt: bezvārda ziemeļu pieteka ap 300 metru Ventas virzienā no Vārmas dienvidu pietekas Ēdā. Otrkārt, pie Upatnieku mājām Ēdā ietek tagadējais meliorācijas kanālis, kas senāk varēja būt strauts. Beidzot, Surevalks varētu būt bezvārda strauts, kas tagad ietek pirmajā Šķēdes upē (tagadējā kartē ir divas Šķēdes upes). Ticamākais liekas pieņēmums, ka robeža gāja gar pēdējo strautu, jo tad ūdeņim Dragūnam izlēpotie divi arkļi sniedzās līdz Ābolezera purvam, kas būtu dabiska robeža. Viņa lēņa dienvidu robeža nekādas problēmas nerada, jo tā ir Ēda.

Dragūnu svētbirzs eksistenci bez šaubām pierāda pats šis lēņaraksts. Kāds ir pamats apgalvojumam, ka lēņarakstā minētā svētbirzs ir tikai daļa no ūdeņim svētā meža? No Lubenava 1586. gada apraksta (sk. 82. lpp.) izriet, ka kuršu

Frawenburgische weg — Saldus ceļš
 Sargis — Ūdru upe (?)
 Bruwer — Brūveņu mājas
 pilone — sena pils vieta (?)
 Schueden — Šķēdes upe
 Brambeke — Kārpenes upe
 Frawenburgische Neue weg — Saldus
 jaunais ceļš
 Palitz brug — Palīces tilts
 Older weg von d. Frawenburg — vecais
 Saldus ceļš
 Palitz becke — Palīces upe
 Brugge — tilts.
 Worme — Vārmas upe
 Wormsaten Dorf — Vecvārma
 Edde — Ēdas upe
 Wesell — Dūres upe
 Parrawam — prāmis
 Windaw von Schrunden — Venta tek no
 Skrundas

Mērogs: (km)

Meži: Purvi: Upes:
 Lielceļi: Zemesceļi:

ķoniņu svētajā mežā nedz cirta kokus, nedz nogalināja kādu dzīvnieku. Tikai Ziemsvētkos tur notika plašas briežu, stirnu un zaķu medības, un no medījumiem sarīkoja mielastu. Pēc šī apraksta tad arī var spriest, ka svētais mežs aizņēma lielāku platību. Vārmās mežā šāda platība bija, un arī ceļš no Saldus uz Kuldīgu negāja caur šo mežu, bet ar līkumu apkārt, tā saudzējot kokus un dzīvniekus. Cik nozīmīga tradīcija ķoniņiem saistījās ar svēto mežu, liecina tas, ka tik vēlū kā 1678. gadā Lipaiķu baznīcai dāvātā ķoniņu zvana apmalē ir attēlots ķoniņu medību skats svētajā mežā.³

Latvijas patstāvības laikā, izdarot agrārreformu, ķoniņu brīvcieņus likvidēja, un viņu zemi pārdalīja. Sakarā ar šo agrārreformu uzmērīja ķoniņu zemes un uzzīmēja attiecīgos plāņus. No Viesalgu brīvcieņa plāna redzams,⁴ ka šī ciema zeme atradās Ventas kreisajā krastā (Dragūnu brīvcieņš atradās Ventas labajā krastā). Zīmīgā kārtā tomēr Viesalgu zeme iesniedzās arī pāri Ventai labajā krastā starp tagadējām Zeļģu un Cerendu mājām. Ar to ķoniņiem Viesalgiem bija radīta pieeja pie Vārmās meža masīva. Tādēļ arī var pieņemt, ka Vārmās mežs bija kā Dragūnu, tā Viesalgu svētais mežs.

Turpmācai pētniecībai vēl paliek daudz neatrisinātu problēmu. No tām galvenā ir: kā izskaidrot, ka kristīgās ticības izplatīšanai dibinātais ordenis gadsimteņiem ilgi atļāva un, kā liekas, pat aizsargāja kuršu ķoniņu pagāniskās paražas? Kamēr, piemēram, Latgalē, svētos mežus iznīcināja, kuršu ķoniņu svētmeži pastāvēja visu ordeņa valdīšanas laiku.

VĒRES

¹ E.Dunsdorfs un A.Spekke, *Latvijas vēsture 1500–1600* (Stokholma 1964), 232. lpp.

² LUB 2, II, 589; pārspiests 4. vērē minētā darba 242. lpp.

³ P.Kampe, „Die Kirchenglocken Lettlands...”, *Latvijas universitātes raksti. Arhitektūras fakultātes serija I, 1* (Rīgā 1930).

⁴ A. Švābe, *Straumes un avoti I* (1962), starp 238. un 239. lpp.

LĒŅA TIESĪBAS UN NEVĀCU VASAĻI LATVIJĀ

I. Šterns.

TEMATA FORMULĒJUMS.

Šajā studijā ar terminu lēņa tiesības būtu jāsaprot tās tradīciju normas, kas kārtoja lēņa kunga un lēņa vīra attiecības un pēc kuŗām lēnis tika nodots vasaļa valdīšanā. Piezīmējams, ka termini vasalis un lēņa vīrs mūsu vēstures avotos un tātad arī šajā studijā ir sinonīmi jēdzieni, pie kam vārds vasalis sastopams latīņu, bet lēņa vīrs rakstības dažādās variācijās lejasvācu dokumentos.

Skatot cauri Latvijas vēstures avotus par feodālismu, parētam jāatduras uz lēņa tiesību formulējumu vai lēņa vīru vārdiem, kas liek domāt, ka blakus vāciešiem lēņus mūsu dzimtenē būs dabūjuši arī nevāci — latvieši un lībji. Šīs studijas otrajā daļā būs iztirzāti tie lēņi, sevišķi viņu tiesiskais un saimnieciskais stāvoklis, kuŗu valdītāji bij navācu vasaļi.

Ar vārdu Latvija ir apzīmēta Latvijas republikas teritorija, kuŗā viduslaikos ietilpa šādas pa daļai patstāvīgas valstiņas: Rīgas archibīskapija, Kursas bīskapija, Livonijas ordeņa valsts un Rīgas pilsēta. Tūlīņ jāpiezīmē, ka avotu trūkuma dēļ praktiski nav apskatīti lēņi Zemgalē un Latgalē; Rīgas pilsētā istas lēņa tiesības nebij spēkā.

Laika ziņā iztirzātās problēmas attiecas uz 14. un 15. g.s. (par nevācu vasaļiem arī uz 13. g.s.), kas būtu uzlūkojami par feodālisma klasisko laikmetu Latvijā, jo 13. g.s. vēl risinājās latviešu valstiņu iekarošana, un lēņa sistēma tikai pamazām nostiprinājās, bet 16. g.s., sevišķi pēc Livonijas kara, sākās strauja lēņu allōdificēšanās. Par nevācu vasaļiem vēl paskaidrojams, ka 16. g.s. no daudzajām agrākām nevācu vasaļu dzimtām nozīmīgi vairs bij tikai kuŗšu ķoniņi, un viņu vēsturi jau plaši iztirzājis A. Švābe savā pētījumā **Kuŗšu ķoniņi un novadnieki**, kas iespiests viņa mazo rakstu kopojumā **Straumes un avoti I**.

AVOTI.

Likumu grāmatas, kuŗā būtu sakopotas un precīzi formulētas spēkā bijušās lēņa tiesības Latvijā, nav. Kā to noskaidrojis A. Švābe savā disertācijā *Livonijas senākās bruņieku tiesības*,¹ Rīgas archibīskapijas 1422. g. mantāgs gan piejēma kādu privātu tiesību kopojuumu par archibīskapijas likumu grāmatu, un to tagedējā historiografijā pazīst ar nosaukumu Vidējās bruņinieku tiesības (saīsinājumā Vbt), bet kas šo tiesību spēkā esamības laikā tika sauktas *De gemenen Stichetschen Rechte ym Sticht van Ryga, geheten dat Ridderrecht*² (tātad Bīskapijas jeb bruņinieku tiesības). Šajā tiesību grāmatā vairākos pantos runāts par lēņa kunga un lēņa vīru tiesībām un pienākumiem, tomēr Vbt ziņas par lēņa tiesībām ir pārāk trūcīgas un pretrunīgas, lai pēc tām vien varētu rekonstruēt lēņa tiesību fineses. Bez tam Vbt bij izsludinātas par likumu grāmatu tikai archibīskapijā, un lai gan nevar būt šaubu, ka tās pazina arī Livonijas ordeņa valstī un Kursas bīskapijā, tomēr nav pierādāms, ka tās būtu ar oficiālu lēmumu atzītas par šo valstiņu likumu grāmatām.

1457. g. Rīgas archibīskaps Silvestrs izdeva t.s. Silvestra žēlastības tiesības, kas paplašināja vasaļiem lēņa mantošanas tiesības; arī šīs tiesības bij spēkā tikai archibīskapijā.

Saraustītās Vbt ziņas par lēņa tiesībām papildina lēņa grāmatas (ordeņa valstī tās ir vienīgais ziņu avots), kuŗās parasti minēts, pēc kādām tiesībām lēnis piešķirts, bet ja tiesību nosaukums lēņa grāmatās izlaists, tad bieži to iespējams noskaidrot pēc uzskaitītiem lēņa objektiem jeb lēņa piederumiem. Tradicionālie archibīskapijas lēņa objekti mēdza būt šādi: muiža ar savām robežām un piederumiem un ciems... kopā ar tiesas varu un tiesībām, ciemiem, zemēm un ļaudīm, apartiem un neapartiem tīrumiem, birzīm, krūmājiem, dumbrājiem, siena pļavām, cīrmām, bišu ganībām, strautiem, ezeriem, upītēm, zvejas vietām, un visādiem citiem ienākumiem un piederumiem, kur tie tiktu iegūti, neko neizņemot — *hoff mit siner marke, unde tobehoringe unde dorp... mit richte unde rechte, dorperen, landen unde luden, ackeren gebuwet unde ungebuwet, byrsen, busschen, brucken, hoyslagen, holtinghen, honnychweyden, beken, zeen, zyphen, vischereyen, unde mit allerleye andere nut unde tobehoringe, wodat de genomet is, nichtes nicht udgenomen*³. Bieži kopā ar ze-

mi vēl izlēpoja biškokus,⁴ putnu ķeršanas tiesības,⁵ medišanas tiesības,⁶ veselus pagastus,⁷ zemnieku sētas.⁸

Bez lēņa grāmatām ziņas par lēņa tiesībām gūstamas vēl no lēņa pārdošanas un ieķilāšanas grāmatām, lēņa vīra testamentiem un mantāgu recesiem; šo tiesību vēstures avotu katēgoriju kopīgi sauc par lēņa dokumentiem. Ziņas par nevācu lēņiem atrodamas tikai lēņa grāmatās.

Svarīgākās avotu edicijas, kuŗās sakopoti lēņa dokumenti, ir *Livländische Güterurkunden I* (saīsinājumā LGU I), *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch I — XV* (saīs. LUB) un *A. Švābes Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300 — 1500* (saīs. A. Švābe, Chrestomātija); bez tam kuŗšu ķoniņu lēņa grāmatas iespiestas Pielikumos A. Švābes rakstam “*Kuŗšu ķoniņi un nōvadnieki*” (saīs. A. Švābe, Pielikumi).

LĒŅA TIESĪBU NOSAUKUMI.

Latvijas lēņa dokumentos sastopami vairāki lēņa tiesību nosaukumi: *jure feudi*,⁹ *jure feudale*,¹⁰ *tho leenrechte*,¹¹ *na manrechte*,¹² *in manlehenrechte*,¹³ *na lehngudes rechte*,¹⁴ *nach manleengudes rechte*,¹⁵ *coadunate manus*,¹⁶ *in der samenden handt*,¹⁷ *na der neuen gnaden*,¹⁸ *in deme nyen manleenrechte*,¹⁹ *jure Rigensi libero*,²⁰ *na Lieveszchen rechten*,²¹ *na Kurschem rechte*,²² *na cuerschem lengudes rechte*,²³ *nach dudschem leengudes rechte*,²⁴ *jure feude Teutonici*.²⁵

Pārdaudot šo lēņa tiesību katalogu pēc lēņa tiesību avotiem, redzams, ka formula *jus feudi* sastopama tikai 16. g.s. revīrijas komisijas protokolos,²⁶ un tādēļ nav 14. un 15. g.s. lēņa tiesību oriģinālnosaukums. Pēc *jus feudale* un *leenrecht* lēņus piešķīris kā Rīgas archibīskaps, tā Livonijas ordenis.²⁷ *Mannrecht* ir Tērbatas bīskapijas lēņa tiesību nosaukums;²⁸ Rīgas archibīskapijā pēc šīs formulas lēņi piešķirti tikai pāris gadījumos,²⁹ tāpēc tā uzlūkojama kā atipisks archibīskapijas lēņa tiesību nosaukums, un tas droši vien iesievies Tērbatas lēņa tiesību nosaukuma ietekmē. Pēc *manlehenrecht* un *manleengudes recht* lēņus piešķīris tikai archibīskaps,³⁰ bet pēc *lehngudes recht* tikai Lovonijas ordenis.³¹ Tāpat pēc *Lieveszches recht* un *cuersches lengudes recht*³² lēņus piešķīris tikai ordenis, pēc *Kursches recht*³⁴ Livonijas ordenis un Kursas bīskaps,³⁵ bet *neuwe gnade* un *nyes manleenrecht* bij archibīskapijas lēņa tiesības.³⁶

LĒŅA TIESĪBAS ARCHIBĪSKAPIJĀ.

JUS FEUDALE, MANLEHENRECHT,
MANLEENGUDES RECHT.

Jau 1306. g. archibīskaps Frīdrichs izlēņoja Jānim Ostinghauzenam³⁷ un viņa patiesiem un likumīgiem mantiniekiem mūžīgā īpašumtiesīgā valdījumā pēc lēņa tiesībām **jure feudali** Ungurpils ciemu ar visiem parastiem lēņa objektiem,³⁸ ar tiesas varu un visām tiesībām, ar ienākumiem, ražām un nodevām. Šo pašu lēni archibīskaps Fromolds 1350. g. izlēņoja Gerhardam Ungernam; par izlēņošanu ir uzglabājušies divi regesti 1583.³⁹ un 1599. g.⁴⁰ revīzijas komisijas protokolos: pirmajā teikts, ka tas izlēņots **jure feudali**, otrajā — **jure feudi**. No šiem divi regestiem redzams, ka 16. g.s. revīzijas komisijas lietātais termins **jus feudi** ir identisks ar 14. g.s. formulu **jus feudale**.

Archibīskaps Fromolds 1350. g. vēl nodeva lēņos brāļiem Lambertam, Gerhardam un Otonam Alenpoišiem un viņu patiesiem un likumīgiem mantiniekiem mūžīgā valdīšanā un turēšanā pēc lēņa tiesībām **jure feudali** 17 arklu zemes ar visiem parastiem lēņa objektiem, tiesas varu, augļiem, ienākumiem u. t. t.⁴¹ Jānis Vallenrode 1399. g. nodeva Jānim Vildenbergam un viņa mantiniekiem lēņos pēc lēņa jeb vasaļu tiesībām⁴² **jure feudali sive vassalayco** Rozbeķu pili ar vairākiem pagastiem, atkal minot visus parastos lēņa objektus. Tātad pēc **jus feudale**, **jus feudi** lēni deva vasalim mūžīgā valdīšanā un lietāšanā, pēc vasaļa nāves to mantoja viņa patiesie mantinieki un starp lēņa objektiem bez dažādām zemes katēgorijām bij ļaudis, tiesas vara un visāda veida ienākumi. Lejasvācu valodā atbilstošais lēņa tiesību nosaukuma tulkojums būtu **lehenrecht**.⁴³

Tā archibīskaps Jānis Sintens 1378. g. deva Henekem Rozenam un viņa patiesiem mantiniekiem lēņos vairākus ciemus ar visiem viņu novadiem pēc lēņa tiesībām⁴⁴ **tho leenrechte unde tho lene** līdzīgi kā citiem mūsu bīskapijas bruņiniekiem un bruņinieku puīšiem like **unsen andern riddern unde knechten unses stichtes**, tos lietāt ar tiesībām un tiesas varu, ar visiem labumiem un brīvībām vienmēr uz mūžīgiem laikiem **tho brukende**

myt richte unde myt rechte unde myt allen nut unde vryheyt ewichliken unde immermer wllenkomen.

Termini **jus feudale** un **leenrecht** sastopami tikai 14. g.s. lēņa dokumentos,⁴⁵ bet 15. g.s. lēņa grāmatās, lejasvācu valodai nomainot latīņu valodu, radās jauns lēņa tiesību nosaukums — **manleen rechte**⁴⁶ un **manleengudes rechte**.⁴⁷ 1430. g. archibīskaps Henings Šarpenbergs deva lēņos Bērtulim Zonem⁴⁸ un viņa patiesiem mantiniekiem Daces salu ar visām brīvībām, tiesībām un tiesas varu, ciemiem, zemēm, ļaudīm, laukiem, mežiem, pļavām, bišu ganībām, zvejas vietām u. t.t., to visu turēt, valdīt un lietāt brīvi un netraucēti un mantot uz bērnu bērniem uz mūžīgiem laikiem **nach manleengudes rechte**. Kā no lēņa objektu uzskaitījuma redzams, tad tie ir tie paši, kas minēti 14. g.s. kopā ar **jus feudale** un **lehnrecht**. No kāda 1583. g. revīzijas protokola ieraksta dabūjam zināt, ka archibīskaps Henings izlēņojis brāļiem Koskuļiem Sakciema pagastu ar 12 arkliem pēc **jure feudi antiquo, nach altem manlenesz recht**.⁴⁹ Arī iepriekš citētajā archibīskapa Heninga 1430. g. lēņa grāmatā Zonem bez salas izlēņoti vēl divi zemes gabali **in dem sulven manleene...**, jeb kā tālāk teikts — **dem sulven Bartholomeus Sonen und synen rechten erven ok mit allerleye nud und to behorynge in dem vorgescrevenen manleen rechte to ewygen tiiden to brukende vorlenen und to besittende** — tam pašam Bērtulim Zonem un viņa patiesiem mantiniekiem, arī ar visāda veida labumiem, tos patūrēt pēc iepriekš minētām lēņa tiesībām uz mūžīgiem laikiem, tos izmantot un valdīt. No šiem citātiem izriet, ka abi termini — **manleengudes recht** un **manleen recht** ir lietāti paralēli un apzīmē vienādas tiesības.

Tātad sākotnējais latīņu termins **jus feudale (jus feudi)** lejasvācu valodā 14. g.s. tulkots kā **leenrecht**,⁵⁰ **manrecht**,⁵¹ bet 15. g.s. ieviesās formula **manleen recht**,⁵² **manleengudes recht**.⁵³ **Manleenrecht** dažreiz sauca arī par **freyen manneensrechte**.⁵⁴

Šajos lēņa tiesību terminos būtu izšķiramas divi puses: 1) **mann** —, 2) **leen** jeb **leengude**. Termina pirmā puse **mann** — ir raksturīga tikai archibīskapijas lēņa tiesībām un norāda, ka runāts par vīra lēni, t.i. lēni, ko varēja mantot vīriešu kārtas lejupējie mantinieki — dēli.⁵⁵ Lai gan pēc izlēņošanas formulām nav juridiskas starpības starp šī termina otrās puses abām variācijām — **leen recht** un **leengudes recht**, tomēr pēc dažām lēņa grāmatām vērojams, ka **leengudes recht** parasti lietāts par

lēni, kurā var saskatīt muižas iezīmes,⁵⁶ jebšu pēc **mannleengudes recht** ir izlēnoti arī atsevišķi zemes gabali un atmatas.⁵⁷

Lēņus, ko izlēvoja pēc **mannleengudes recht**, parasti dokumenti sauc par **manleene**⁵⁸ vai **manleengud**.⁵⁹ Šādos gadījumos izlēpošanas formula bij bij šāda... *hebben wi denn verbenomen den Jurgenn und sinen rechten erven, ock inn rechten manlene, vorlenet und vorlenen datt gut ..., welck gutt ock manlehngutt is...*⁶⁰ — mēs esam iepriekš minētajam Jurim un viņa patiesajiem mantiniekiem, arī patiesā vīra lēnī, izlēpojuši un izlēpojam muižu..., kas arī ir vīra lēnis —, vai arī ... *denn hoff Puyckeln, dorpere unde gudere vorgenomet, thovornn vonn unser kerckenn tho manlene gehatt und beseten hebbett, nach manlehengudes recht tho hebbende, tho brukende, kindes kindt tho ervende unnd tho ewigwnn thokamenden tidenn tho besittende...*⁶¹ — Puikules muižu, iepriekš minētos ciemus un zemes, kas agrāk ir bijuši valdīšanā no mūsu baznīcas kā vīra lēnis, pēc vīra lēņa tiesībām turēt, lietāt, uz bērnu bērniem mantot un nākamos mūžīgos laikos valdīt.

No otras puses tomēr jāpiezīmē, ka arī pēc **mannleengudes recht** izlēvoja muižu.⁶²

Arī lēņa lielums, kas izlēnots pēc **mannleengudes recht** un **mannleengudes recht**, ir ļoti svārstīgs: archibīskaps Silvestrs Stodevešers 1452. g. pēc **mannleensrechte** und **ritterrechte** izlēvoja⁶³ muižu, miestīņu un vairākus pagastus, bet archibīskaps Miķelis Hildebrands 1490. g. pēc tām pašām tiesībām izlēvoja⁶⁴ 1 arklū zemes, un 1495. g. — $\frac{1}{2}$ arklū zemes⁶⁵ Pēc **mannleengudes recht** ir izlēnoti gan 5 arklū zemes ar mazu muižiņu,⁶⁶ gan atsevišķi zemes gabali,⁶⁷ gan vairākas muižas kopā ar pagastiem⁶⁸

Šie piemēri rāda, ka arī no lēņa lieluma izejot, nav novelkama robeža starp **mannleengudes recht** un **mannleengudes recht**, tādēļ ievērojot vēl iepriekš minēto lēņa objektu vienādību un infeudācijas formulu vienveidību — turēt, valdīt, lietāt un mantot uz bērnu bērniem —, var apgalvot, ka **mannleengudes recht** un **mannleengudes recht** ir bijušas vienas tiesības, un divi dažādās terminoloģijas ir tikai kancelejas atšķirības.

To apliecina arī fakts, ka termins **mannleengudes recht** sastopams dokumentos tikai 15. g.s. pirmajā pusē — pēdējo reizi minēts 1447. g.,⁶⁹ un tie lēņi, kas 15. g.s. pirmajā pusē doti pēc **mannleengudes recht**, 15. g.s. otrajā pusē doti lēņos pēc **mannleengudes recht**.⁷⁰

Nav arī pierādāms, ka šie divi dažādie termini būtu lietāti katrs savā novadā, jo ar abiem nosaukumiem lēņi doti vienās un tajās pašās vietās — Straupē⁷¹ un Koknesē.⁷²

Pēc šo argumentu noskaidrošanas arī iespējams dot šo tiesību nosaukumu latvisko tulkojumu. Tā kā šīs tiesības bij spēkā Rīgas archibīskapijā, un to svarīgākā iezīme bij lēņa mantošanas spēja tikai vīriešu kārtas pēcnācējiem, tad vispareizāk būtu tās saukt par archibīskapijas vīra lēņa tiesībām.

Piezīmējams, ka daudzās lēņa grāmatās lēņa tiesības vispār nav minētas, bet uzskaitīti tikai lēņa objekti, kas lēņos doti, kopā ar infeudācijas formulām, no kam tad arī jāatvasina tiesības, pēc kādām lēnis piešķirts.

RĪGAS TIESĪBAS.

1433. g. archibīskaps Henings Šarpenbergs piešķīris Jānim Kambem 3½ arklu zemes Salacas miestnā pēc brīvām Rīgas tiesībām — *jure Rigensi libero*,⁷³ un 1435. g. Ansim Ānem viņa mantoto gruntsgabalu Limbažu pilsētā ar piederošiem laukiem ārpus miestnā ... *in einem Rigischem rechte sunder jenigen tegeten und andere rechtigkeit, utgenomen alleine den pepertins von der liggenden grund wegen binnen Lempsell*⁷⁴ — pēc Rīgas tiesībām bez desmitās tiesas un citām nodevām, izņemot piparu nodevu no Limbažos esošā gruntsgabala. Ānes valdījums bij piešķirts Limbažos, kur bij spēkā Rīgas tiesības,⁷⁵ un no piešķiršanas formulas secināms, ka par gruntsgabalu miestnā Āne maksāja dzimtnomu ar pipariem — tātad acīmredzot viņš nodarbojās ar tirdzniecību —, bet par laukiem ārpus miestnā nodevas nebija jānodod; var pieņemt, ka tie bij izlēnoti Ānem pēc vīra lēņa tiesībām līdzīgi kā viņa pārējie lēņi Taurenē un Javantwer.

Lai gan ziņas par Kambes valdījumu uzglabājušās tikai 1599. g. revīzijas komisijas protokolā, tomēr pēc analogijas ar Ānes zemēm var pieņemt, ka arī šeit brīvās Rīgas tiesības nozīmēja valdījuma piešķiršanu Salacas miestnā kuŗā acīmredzot bij spēkā Rīgas tiesības. Jādōmā, ka arī te nebūs dots lēnis šī vārda tiešā nozīmē, bet gan zeme dzimtnomā.

Tātad pēc Rīgas tiesībām zemes piešķīra kāda miestnā vai pilsētas robežās, kuŗās bij spēkā Rīgas tiesības,⁷⁷ un pēc sava

juridiskā stāvokļa šīs tiesības nebij vis lēņa tiesības, bet dzimtnomas līgumi.

Vispār archibīskapijā ir zināmi tikai divi gadījumi, kad zeme dota valdīšanā pēc Rīgas tiesībām.

LĒŅA MANTOŠANAS TIESĪBAS.

Koprokas un žēlastības tiesību izprašanai ir nepieciešams ieskats lēņa mantošanas tiesībās.

Kā jau minēts, izlēņošanas formulā figurē fraze: mantot uz bērnu bērniem mūžīgos laikos — *kyndes kynde to ervende tho ewygen tokumpstygen tiiden*.⁷⁸ Tātad kāda vasaļa lēni pēc viņa nāves mantoja bērni, tāpēc arī mantoto lēni sauca par tēva mantojumu — *bona patrimonalia*⁷⁹, *unsere guther unser veterilchen erbes*.⁸⁰ Bet lēņa grāmatās sastopama vēl cita izlēņošanas formula: lēnis tiek nodots valdīšanā vasalim un viņa patiesiem un likumīgiem mantiniekiem — *Johanni pro se ac veris et legitimis heredibus suis*;⁸¹ *Johan Aderkass, ehme unde synen waren echten erwen*.⁸²

Kas bij vasaļa patiesie un likumīgie lēņa mantinieki, redzams no Vbt.⁸³ dēli var sajemt savu lēni un zvērēt bīskapam uzticību... Meitas nedrīkst lēni sajemt un zvērēt uzticību, jo viņām no mantojuma nepienākas nekas cits kā tikai mūža maize — *schollen de sons er gut entvungen unde hulden erem heren... De dochtere dorfen nen gut entvungen unde nene manschop don, wenn se hebben nicht dann de liftucht an erem erve*. Šāda lēņa mantošanas kārtība redzama arī archibīskapa Sivestra Stodevēšera 1466. g. lēmumā par mirušā vasaļa Pēteŗa Borchā bērniem — meitām un mazgadīgo dēlu Antonu:⁸⁴ Šajos piecpadsmīt (nepilngadības) gados viņam (t.i. bērnu patēvam, mātei otrreiz precoties) vajag pārstāvēt un apgādāt visus mirušā Pēteŗa Borchā bērnus, kas viņam bij no minētās Barbaras (t.i. P.B. atraitnes), un (patēvam) vajag tos uzturēt un apgādāt ar pārtiku un apģērbu kā savus paša bērnus. Bet ja kāda no meitām tiktu izprecināta, viņam ir jāsedz izprecināšanas izdevumi, bet drēbes, rotas lietas un pūrs jādod Antonam Borcham — mantiniekam — *Bynnen densulvigen viffteyn jaren so sal he vorstan und vorwesen alle nagelatene kindere zelige Peter von der Borch, de he mit der gnanten Barbara gehat und nagelaten hevet, und sal de mit kostinge und cledinge na czwliker wise, alse syne egene kindere*,

holden und besorgen. Weret, dat men atlike von den junckfrouwen worde beraden, ene themelike und mogelike koste sal he utrichten, sunder cleder, gesmyde und medegifft sal don Hanto von der Borch, de erveling. Nākamajā teikumā sacīts — Hanto fon der Borch, de erve.⁸⁵ No dokumenta konteksta un citētā teksta nepārprotami izriet, ka Pēterā Borchā atstātā lēņa mantinieks erve, erveling ir dēls Antons, bet meitām pienākas tikai pūrs, kas jādod viņa mantiniekam dēlam Antonam. Šādu mantošanas kārtību vēl apliecināja archibīskapijas vasaļi 1494. g. 25. septembrī Raunā noturētajā mantāgā:⁸⁶ Arī tas ir likums, gan kā pēc rakstītām, tā bīskapijas tiesībām, kur vien tās ir uzrakstītas, kā žēlastības, tā lēņa grāmatās: ja kādam vīram ir izlēņots lēnis, viņam un viņa mantiniekiem jeb bērnu bērniem tas pāsaprot un to saprot kā vīriešu kārtas mantiniekus, un nevis sieviešu kārtas, jo sievietes nevar lēni atkalpot — Ock is idt recht, beide na geschrevenen rechte und na stichtschem rechte, wor inn geschrevenen rechten steiit, ock in gnade breven effte in lēnbreven, dat einem manne vorlenet is lengut, eme und siinen erven effte kindes kinderen, dat szall men vorstan und vorsteiit idt na mannes konne und nicht na vruwenn konne, want wruwen konne neen lengut vordensten konnenn.

Tas nozīmē, ka visās izlēņošanas formulās sastopamā fraze kyndes kynde bij dēli, dēlu dēli u. t.t., tāpēc arī archibīskapijas lēņus sauca par vīra lēņiem — manleene⁸⁷ vai manleegud,⁸⁸ un tiesības, pēc kādām tie izlēnoti, par vīra lēņa tiesībām — manleenrechte⁸⁹ vai manleengudes rechte.⁹⁰

Tā kā izlēņošanas formula kyndes kynde to erwende tho ewygen tokumpstygen tiiden atkārtojas visās lēņa grāmatās, tad no tās nepārprotami secināms, ka lēnis tika piešķirts valdīšanā vasaļim un viņa mantiniekiem; citiem vārdiem — nevien lēņa grāmatā vārdā nosauktajam lēņa vīram, bet arī viņa bērniem, tātad kāds vasaļa dzimts valdījumā, pie kam par dzimts turpinātājiem tika uzskatīti tikai dēli.

No Vbt izreit, ka visiem vasaļa dēliem bij vienādas tiesības mantot tēva lēni:⁹¹ Ja arī lēņa kungs lēni izlēnotu tikai vacākajam dēlam, tomēr pārējiem (dēliem) ir tādas pašas tiesības uz lēni, kamēr viņi dzīvo nedalīti. Bet ja viņi ir izšķīrušies dalīties (t.i. sadalīt no tēva mantoto lēni), tad katram ir pienākums sajemt savu lēni (no bīskupa) — Alleine de here dem ödesten sone gut vorlenet, doch hebben de andern allike gut recht darto, de-

wile se ungedelet sin. Were it övert, dat se deleden, so were ein jewelik plichtich, sin gut to entvangende.⁹² Tā Hinke Koskuls 1356. g. pārdeva savu ceturto daļu lēņa, kas viņam piederēja Creysdorpe ciemā,⁹³ Pēteris un Klāvs Aderkaši 1400. g. kopīgi pārdeva savu tēva mantojumu Ērkules muižu,⁹⁴ un brāļi Engelbrechts, Dīriķis, Ansis un Bertrams Tizenhauzeni 1444. g. daliņa savu tēva mantojumu,⁹⁵ pie kam laimējot Engelbrechta ceturtdaļā iekrita Ērgļu muiža — So lege ick Engelbrecht von Tisenhausen tho dem dorden parth.

Tālāks apstiprinājums brāļu vienādām tiesībām mantot tēva lēni ir Vbt 11. pants: Ja tēvam, vēl dzīvam esot, dēls apprecas, un ja viņam piedzimst bērni, un dēls nomirst pirms tēva (t.i. lēņa vīrs), pie tam dzīvojot neatšķirti no sava tēva (t.i. pirms savas mantojuma daļas saņemšanas), tad (nomirušā dēla) bērni manto no sava vectēva tēva vietā līdzīgi kā viņu tēva brāļi — Nimt de söne ein wif bi des vaders levent, unde gewinnet se eme kinder, unde stervet de söne darna ungedelet eer denn de vader, de kinder nemet dele in eres oltvaders erve, gelik eren veddern, an eres vaders stat.

Lēņa izdošana valdīšanā vasalim un viņa dēliem nākamajos laikos nozīmēja, ka lēnis palika attiecīgās vasaļu dzimts valdīšanā, kamēr šajā dzimtā bij vīriešu kārtas pēcnācēji, un tikai tad, ja kāda lēņa vīra dzimtā dēlu vairs nebija, lēnis atgriezās atpakaļ lēņa kunga rokās: Ja bez mantiniekiem nomirst lēņa vīrs vai viņa sieva, kam ir lēnis no bīskapijas, lēnis atgriežas pie bīskapa — Stervet ein man adder eine wrowe erflos, de lengut hebben van dem stichte, dat gut velt an den bischop.⁹⁶

Interesantu liecību par bezmantinieku vasaļiem dod Sīmaņa Taites 1392. g. 28. oktobrī sastādītais testaments.⁹⁷ Lai gan pašā testamentā nav tieši minēts, ka Taitem nebija dēlu, tomēr tas izriet no testamentā nosacījuma, ka pēc viņa nāves visa labība, gan kas atradīsies uz lauka, gan klētīs, tāpat visi lopi un darba rīki pārdodami un iejemtā nauda līdz ar jau esošo skaidro naudu nododami baznīcai par Taites dvēseles aizlūgšanu. Zīmīgs šajā testāmentā ir fakts, ka ne ar vārdu nav pieminēts lēnis, jo tam, kā jau bezmantinieku lēnim, bija jāatgriežas bīskapa rokās. Lai arī kustamā manta nenonāktu bīskapam, viņš to izdāvā saviem kalpiem, savām meitām Ģertrūdei un Ilzebei un Rīgas katoļu baznīcas dažādiem iestādījumiem. No testamentā arī nepārprotami redzams, ka lēni nemanto neviena no viņa meitām.

KOPROKAS LĒŅA TIESĪBAS

Vbt 5. pants nosaka: Ja ir divi vai vairāki brāļi nedalītā lēnī, tiem šajā lēnī ir koproka — *Sint tve bröder edder meer in ungedeledem gude, de hebben are samende hand an dem gude*. Tātad — ja brāļi pēc tēva nāves turpina dzīvot un saimniekot kopā, tiem pieder koproka uz lēni — lejasvācu *samenden hant*,⁹⁸ lat. *coadunata manus*,⁹⁹ *simultaneae investiturae beneficium*.¹⁰⁰ Starp archibīskapijas lēņa dokumentiem sastopami ļoti daudzi gadījumi, kad lēnis piešķirts vairākiem brāļiem kopīgi, bet tikai trim archibīskapijas vasaļu dzimtām — Tīzenhauzeniem, Rozeniem un Ungerniem — lēņa grāmatās minēts, ka viņiem pieder koprokas tiesības uz kopīgi valdītiem lēņiem. Rodas jautājums, vai arī pārējiem vasaļiem, kas kopīgi valdīja vienu lēni, piederēja koproka.

Koprokas lēņu raksturīgākā iezīme bij īpatnā lēņa mantošanas kārtība: koproči, (t.i. koprokas lēņa valdītāji) manto viens no otra, kamēr viņi nav dalījušies *ervert van einem up den anderen, dewile se ungedelet sin*.¹⁰¹ Kā mantošana vienam koprocim no otra praksē izpaudusies, redzams no archibīskapa Silvestra Stodevešera 1455. g. piešķirtā lēņa brāļiem Mārtiņam un Heningam Ungerniem:¹⁰² Mārtiņš un viņa mantinieki veido vienu zaru, Henings — otru; ja no viena zara izmirtu visi mantinieki, tad manto vīriešu kārtas mantinieki no otra zara — *singularis Martini et haeredum ejus stipes sit, singularis Henningi, et si se stipite uno mortui sint omnes, tum succedant agnati ex stipite altero*. Šī pati mantošanas kārtība vēl bij spēkā 15. g.s. beigās: 1494. g. 25. septembra mantāgā Tīzenhauzeni paskaidroja un šo paskaidrojumu mantāgs izsludināja par likumu:¹⁰³ pēc koprokas tiesībām un mūsu bīskapijas tiesībām sievietes nevar mantot, bet tikai vīrieši... Ja kāds no koprošiem nomirst bez mantiniekiem, tad manto tuvākais rads, bet ne visi koproči kopā.

Lai noskaidrotu, vai kāds lēnis piešķirts pēc koprokas tiesībām, vai ne, jānoskaidro attiecīgā lēņa mantošanas tiesības. Diemžēl lēņa dokumentos, ar kuriem piešķirts lēnis vairākām personām, sastopama tikai parastā mantošanas formula — minētiem vasaļiem un viņu patiesiem mantiniekiem.¹⁰⁴ Ja varētu pierādīt, ka šajos lēņos pēc viena mantinieku zara izbeigšanās lēni manto otrs mantinieku zars, būtu pierādīta koprokas esamība.

1431. g. 10. janvārī Raunā noturētajā mantāgā archibīskaps Henings Šarpenbergs izšķīra strīdu par Kuduma muižas un ciema pārdošanu.¹⁰⁶ Šo lēni kādreiz kopīgi bij valdījuši Bruno un Klāvs Kudzeļi,¹⁰⁶ kas pēc trīs lēņa vīru liecībām bijuši mantā nedalījušies brāļi.¹⁰⁷ Tā kā Bruno Kudzelis miris bez mantiniekiem, tad viņa lēņa daļu archibīskaps Jānis Ambundi izlēņojis Frīdriham Ropem,¹⁰⁸ bet visu koplēni — nākošais archibīskaps Henings Šarpenbergs Bruno brālim Klāvam,¹⁰⁹ kas arī miris bez mantiniekiem,¹¹⁰ bet pirms savas nāves to pārdevis Evertam Rēzem.¹¹¹ 1431. g. 10. janvāra mantāgs anulēja archibīskapa Ambundi Bruno Kudzeles lēņa daļas izlēņošanu Frīdriham Ropem, bet atzina par likumīgu visa lēņa pārdošanu Evertam Rēzem. Ar to būtu pierādīts, ka popīgi valdītā lēni pēc viena brāļa nāves, kam nebija mantinieku, lēnis neatgriezās vis archibīskapa rokās, bet to tālāk mantoja otrais brālis.¹¹² Līdz ar to arī noskaidrots, ka gadījumos, kad lēnis piešķirts vairākām personām, ir darīšana ar koprokas lēni, jebšu lēņa grāmatā nav minēts, ka lēnis piešķirts pēc koprokas tiesībām.

Ja Tīzenhauzenu, Rozenu un Ungernu lēņa grāmatās minēts, ka viņiem lēņi piešķirti pēc koprokas tiesībām, to varētu izprast kā speciālas koprokas tiesības; piem. Tīzenhauzenu koprokas tiesības bij nosūtītas pāvestam apstiprināšanai.¹¹³

No Vbt redzams,¹¹⁴ ka koprokas lēni par kopročiem varēja būt nevien dēli, bet arī citi radi un pat jebkuŗš lēņa vīrs — *Verlenei averst de bischop bröderen oft broderkindern, edder ok andern luden de samende hant eres gudes na erer delinge.* 1417. g. archibīskaps Jānis Vallenrode izlēņoja¹¹⁵ Engelbrechtam, Jāņa dēlam, Pēterim, Bērtuļa dēlam, bruņiniekiem, Ansim un Engelbrechtam, Hermana dēliem, bruņinieku puišiem, citādi kopā sauktiem Tīzenhauzeniem ... un viņu likumīgiem, patiesiem bērnu bērniem ... koproku vienam no otra mantot mūžīgi nākamajos laikos — *Engelbrecht heren Johannes son unde Peter heren Bartholomeus son, rittere, Hans unde Engelbrecht Hermens szone, knechte, mit enen anderenn to genometh van Tysenhuszenn ... unde eren rechten echten kyndere kynderen ... de samende handt erer eynen upp den anderen to ervende to ewichlikenn tokomen den tyden.*

Parasti koproka izbeidzās pēc koproču dalīšanās,¹¹⁶ bet lēņa kungs varēja koprokas tiesības piešķirt kopročiem arī pēc dalīšanās.¹¹⁷ Tā 1350. g. archibīskaps Fromolds piešķīra¹¹⁸ Val-

demāram un Henekem Rozeniem koprokas tiesības uz Rozenu
muižu kā pirms dalīšanās, tā pēc dalīšanās — *lehne wy und ge-
ben juw in der samenden handt und juwen rechten erben, die von
juw geboren sin effte geboren werden, und vortt ihren kindes
kindern vor der teilung und na der teilunge.*¹¹⁹ Šādas izlēņoša-
nas nolūks bij aizkavēt lēņa atgriešanos archibīskapa rokās:
tam *ante quam post divisionem, ut in succedendo nulla eis queat
nocere divisio et partitio.*¹²⁰

SILVESTRA ŽĒLASTĪBAS TIESĪBAS

1457. g. 6. februārī archibīskaps Sivestrs Stodevešers ap-
stiprināja paplašinātas mantojuma tiesības lēņiem, t.s. Silvestra
žēlastību, pēc kuņas mantošanas tiesības tika piešķirtas arī va-
saļu meitām līdzīgi kā deliem,¹²¹ bet ja vasalis mira bez bēr-
niem, tad mantoja abu dzimumu radnieki līdz piektai radnie-
cības pakāpei,¹²² diemžēl šajos noteikumos radniecība nav tuvāk
specificēta. Tomēr arī pēc žēlastības tiesībām lēņa mantošanas
pirmtiesības palika dēļiem, un meitas varēja lēni mantot tikai
tad, ja vasalim dēļu nebija.¹²³ Ja nomirst lēņa vīrs un tam pa-
liek likumīgā laulībā dzimuši bērni, gan dēļi, gan meitas, no ku-
rām citas ir izprecinātas, tad tām nav nekādu tiesību uz sava
tēva lēni, kamēr dzīvo dēļi un neizprecinātās meitas; tāpat neiz-
precinātām meitām nav tiesību uz tēva lēni, kamēr dzīvo dēļi,
bet dēļi vieni paši patur tēva lēni un viņiem vajag neizpreci-
nātās meitas izprecināt — *Verstorve ok eyn mann, und lethe
rechte elike kindere na, also sone und dochter, ys denne der doch-
ter welk beraden, de sall sick yn nenerley wise mogen theen to
eruede, an eres vaders erve und gudere, de wile de sone und
unberaden dochter leven, dergeliken de unberaden dochtere en
sollen nach mogen sich mit nenem rechte theen an eres vaders
erve und gudere, dewyle se sone leven, sunder de sone sollen
eres vaders erve un gud beholden, und sollen de unberaden doch-
ter beraden. Tas nozīmēja, ka brāļiem bij jādod māsām līdzī
pūrs, vai neprecēšanās gadījumā jādod mūža maize; gan piezī-
mējams, ka neprecētās vasaļu meitas bieži aizgāja klosterī.¹²⁴*

Paplašināto mantošanas tiesību dēļ Silvestra žēlastības tie-
sības tika sauktas gan par *Begnadinge*,¹²⁵ *Nye Gnade*,¹²⁶ *unser
gnade*,¹²⁷ *gndenn*,¹²⁸ *neuwen gnade*,¹²⁹ bet lēņa grāmatās vis-

parastākais nosaukums bij *nyen manrechte*,¹³⁰ *nieen manlen-rechte*¹³¹ pretstatā vīra lēņa tiesībām, kas pēc Silestra žēlastības izsludināšanas tika apzīmētas par *olden manleheenrechte*.¹³² Ar šo terminu tad arī uzsvērts, ka žēlastības tiesību pamatā paturētas dēlu mantošanas pirmtiesības.

15. g.s. lēņa dokumentos nav atrodams tikpat kā nekādu ziņu par lēņa nonākšanu meitu valdīšanā, bet no kādas lēņa pārdošanas grāmatas¹³³ dabūjam zināt, ka Valdemāra Ikšķila meitas bijušas pilntiesīgas mantinieces kopā ar saviem brāļiem uz vina atstāto lēni, un tās savu mantojuma daļu — pusi Rozbeķu pils — pārdevušas Patkuļiem, gan ar brāļu un aizbildņu atļauju — *szelyghen Wolmer Uxkulenn nagelatenn dochtere, alsze erve, unde midt willenn unde wlbordt erer broder unnde vormunder unde frunde vorkopenn ... dath halve slotd to Roszenbeke, der junckfrouwenn pardt.*

Jau Silvestra žēlastības grāmatā noteikts, ka jaunās tiesības neattiecas uz koprokas lēņiem,¹³⁴ tāpat šīm tiesībām nebij pakļauti lēņi, ko bij devis Silvestra priekštecis archibīskaps Henings no archibīskapa galda zemēm,¹³¹ tāpēc reizē ar žēlastības grāmatu Silvestrs Stodevešers izdeva otru dokumentu,¹³⁰ kurā bij uzskaitīta vesela rinda lēņu, uz kuriem žēlastības tiesības neattiecās: bez jau minētiem koprokas un Heninga lēņiem vēl minēti lēņi Turaidas pilstiesā un draudzē, Lēdurgā, Smiltenes draudzē un novadā, Raunas draudzē un novadā, tāpat Piebalgas, Dzērbenes, Cesvaines, Gulbenes un Bērzaunes draudzēs un novados, kā arī Krustpils, Ļaudonas, Kokneses, Lielvārdes, Ikšķiles, Suntažu un Madlienās draudzēs un pilstiesās. Šie lēņi arī turpmāk tika piešķirti pēc vīra resp. koprokas tiesībām.

Pārskatot uzskaitītās vietas uz kartes, redzams, ka archibīskapijas lielā daļā palika spēkā vīra lēņa tiesības, sevišķi t.s. archibīskapijas latviešu galā. Tā kā nav iespējams noteikt precīzas agrāko draudžu robežas, tad nav arī iespējams precīzi fiksēt archibīskapijas platību, kurā palika spēkā vīra lēņa tiesības, bet pieņemot, ka draudžu robežas maz mainījušās no 15. — 19. g.s., un ņemot par pamatu E. Dunsdorfa sastādīto 19. g.s. Latvijas draudžu karti, var aplēst,¹³⁷ ka Silvestra žēlastības tiesības nebij spēkā vismaz $\frac{1}{3}$ archibīskapijas teritorijas, tādēļ arī Silvestra žēlastības grāmatai 15. g.s. nebij tik liela nozīme, kā to varētu sagaidīt no žēlastības grāmatas ievada, jo lēņi vēl joprojām tika izlēnoti pēc vīra lēņa tiesībām.¹³⁸

LĒŅA TIESĪBAS LIVONIJAS ORDEŅA VALSTĪ.

LEHNGUDES RECHT.

Jau studijas sākumā aizrādīts, ka Livonijas ordenim īpatnējais lēņa tiesību nosaukums bij **lehngudes rechte**,¹³⁹ **leengudes rechte**,¹⁴⁰ **lengudeszrechte**,¹⁴¹ kas Vidzemes muižu dokumentos pirmo reizi sastopams Jānim Bensam 1404. g. izdotajā lēņa grāmatā,¹⁴² tātad sākot ar 15. g.s. No 14. g.s. vispār ir uzglabājušās tikai nedaudzas ordeņa lēņa grāmatas, un tajās, līdzīgi kā archibiskapijā, lēņos dotas zemes pēc **Lehnrecht**,¹⁴³ vai latīņu valodā sastādītās lēņa grāmatās — **jure pheodali**,¹⁴⁴ kas, kā jau iepriekš pierādīts, bij vienas un tās pašas lēņa tiesības. Protais, 16. g.s. revīzijas komisiju saglabātos lēņa grāmatu regestos figūrē tradicionālais regestu lēņa tiesību nosaukums — **ius feudi**, pie kam kādā 1401. g. mestra Brugeneja izdotās lēņa grāmatas 1583. g. sastādītajā regestā runāts par feudali **jure**,¹⁴⁵ bet 1599. g. protokolā — **feudi jure**.¹⁴⁶

Lai noskaidrotu **lehngudes recht** raksturu, vispirms jāpārbauda pēc šīm tiesībām izlēnotie lēņa objekti jeb piederumi. Livonijas ordeņa mestrs Jānis Mengede, saukts Osthofs, 1467. g. izlēņoja Ansim Bāram¹⁴⁷ zemes gabalu Alūksnes draudzē ar šādiem objektiem: laukiem, artiem un neartiem, meža pļavām, pļavām, ganībām, lopu ceļiem, cirsmām, mežājiem, mežiem, bīrzīm, ūdeņiem, strautiem, upītēm, bišu kokiem, bišu ganībām, zvejas vietām, putnu ķeršanas tiesībām u. t. t. — **ackern, gerodet unde ungerodet, hoyslagen, wesen, weiden, vedrifften, holtingen, buschen, wolden, birszen, watern, becken, sypen, honnichbomen, honnichweiden, visscherien, vogelien etc.** Tālāk lēņa grāmatā teikts, ka visus šos lēņa piederumus Ansim un visiem viņa patiesiem un likumīgiem mantiniekiem ir tiesības, neko neizņemot, turēt, valdīt, lietāt un paturēt brīvi un netraucēti mūžīgos laikos **na leengudesrechte** — **wor Hans unde alle synen rechten waren erven vorgemelt mogen recht to hebben, nichtisznicht buten bescheiden, vordan to hebbende, to besittende, to brukende unde tobeholdene, vry unde vredeszammichlicken na leengudesrechte to ewigen tiden.** Tātad izlēņošanas formulā sastopami visi tie paši lēņa objekti, kas archibiskapijas lēņa grāmatās, izņemot tiesas varu.

Lai gan mantošanas formula ir izteikta drusku citādākā re-

dakcijā kā archibīskapa lēņa grāmatās, tomēr no ordeņa lēņa grāmatām nav redzams, ka lēņus būtu mantojušas arī vasaļu meitas, tāpēc ar vārdiem *synen rechten waren erven* jāsaprot tikai dēli.

Lēņa objektu uzskaitā Bāram izdotajā lēņa grāmatā nebij minēta tiesas vara, un kā jau A. Švābe to aizrādījis,¹⁴⁸ ordenis tiesas varu pār zemniekiem nav izleņojis vasaļiem, bet paturējis savu ierēdņu rokās. Tiesas varas neizlēņošana ir vizīmīgākā atšķirība starp archibīskapijas un ordeņa lēņiem. Lai gan ordeņa lēņa grāmatās parasti arī nemin, ka izlēnoti ļaudis, tomēr nav šaubu, ka ordenim bij vasaļi, kuņiem nepārprotami bij zemnieki.¹⁴⁹ Tas skaidri redzams no ordeņa Kudīgas komtūrejas vasaļu saraksta,¹⁵⁰ kur blakus maziem vasaļiem redzami vasaļu vārdi, kuņiem izlēnoti zemnieki.

Atgriezoties vēlreiz pie archibīskapijas un ordeņa lēņa tiesību nosaukuma, būtu jāaizrāda uz Livonijas ordeņa mestra Konrāda Fītinghofa 1410. g. lēņa grāmatu,¹⁵¹ ko mestrs, pildot archibīskapa vietnieka amatu, devis archibīskapijas vasaļim Smēnem: arī viņam lēnis dot na lehnngudes rechte to hebbende, to besittende und to brukende to ewigen to kamenden tiden. Diemžēl šajā lēņa grāmatā nav minēti lēņa objekti, tāpēc arī nav zināms, vai Smēnem tikai izlēnota tiesas vara un ļaudis, tomēr archibīskapijas lēņa vīra aplēņošana pēc ordeņa lēņa tiesībām liecina, ka *manlehènrecht* resp. *manlehngudes recht* un *lehngudes recht* ir bijušas vērtību ziņā tuvas tiesības.

KOPROKAS LĒŅA TIESĪBAS.

Par archibīskapijas un ordeņa lēņa tiesību tuvo radniecību tālāku liecību dod koprokas lēņu institūts abās valstīs. Jau ordeņa pirmajā lēņa grāmatā no 1207. g., kas gan saglabājusies tikai 16. g.s. revīzijas komisijas protokolā,¹⁵² skaidri pasacīts, ka lēnis dots Manēģintam un viņa brāļiem un viņu mantiniekiem — *Manegintem et suis fratribus eorumque haeredibus*; šī pati formula atkārtojas visos Manēģintu lēņa grāmatu regestos.¹⁵³ Koprokas lēņi ordeņa valstī sastopami cauri visu 14. un 15. g.s.¹⁵⁴

Tā 1425. g. mestrs Cise Rūtenbergs izlēņoja¹⁵⁵ brāļiem Atim, Arndam un Vedigam Zakeniem un viņu mantiniekiem koprokas

tiesības viņu Kursas lēnos — *geven und vorlenen de samende handt in alle deme lande und landtgütter, dat se vonn uns und unserm orden in Churlande tho leene hebben ... na leenguderechte to ewigen tiden*. 1401. g. lēņa grāmata,¹⁵⁰ kas dota brāļiem Nikolajam un Konrādam Ādamiem, arī dod atbildi, vai vairākām personām izlēņotais lēnis bij koprokas lēnis, ja nav lēņa grāmatā minēts, ka lēnis dots pēc koprokas tiesībām: 1583. g. revīzijas komisijas protokolā¹⁵⁷ minēts, ka lēnis dots *in simultaneam investituram ... in perpetuam libere feudale jure habendam*, turpretī tas pats izlēņošanas gadījums 1599. g. revīzijas komisijas regestā aprakstīts tikai — *feudi jure*.¹⁵⁸ Protams, vienu un to pašu lēni tām pašām personām 1401. g. varēja izlēņot tikai pēc vienām tiesībām, un ja vienā regestā tas nosaukts par koprokas lēni, bet otrā par lēni, tad tas nepārprotami rāda, ka pēc abu regestu satura brāļi lēni sajēma pēc koprokas tiesībām. Ja tomēr parasti koprokas lēņa formulu atlaiž, kad lēnis dots vairākām personām, tad ar to jāsaprot, ka vairākām personām dots lēnis jau eo ipso bij koprokas lēnis.

ORDEŅA LĒŅA TIESĪBAS.

Vēl būtu jānoskaidro, vai visos ordeņa novados bij spēkā vienādas lēņa tiesības, jo ordeņa valsts aptvēra kā latgaļu, tā lībju, zemgaļu un kuršu zemes. Latgaļu un lībju novadu lēņa dokumenti sakopoti *Livländische Güterurkunden I*, un tajos sastopamie lēņa tiesību nosaukumi ir *lehngudes recht*. Kursas un Zemgales lēņu dokumentos, cik tie atrodami *Liv —, Est — und Curländisches Urkundenbuch*, figūrē tas pats nosaukums: arī lēņa objekti ir tie paši un pat to uzskaitīšanas kārtība un specifiskie termini ir tie paši,¹⁵⁹ kas liecina, ka visas ordeņa lēņa grāmatas izgatavotas no viena prototipa.

Rezumējot visu sacīto par ordeņa lēņa tiesībām, jāsecina, ka tās bij ļoti tuvas archibīskapijas lēņa tiesībām, un to kardinālā atšķirība bij tiesas varas neizlēņošana ordeņa vasaļiem un paplašināto mantojuma tiesību nepiešķiršana saskaņā ar Silvestra žēlastības grāmatu. Lai Latvijas historiografijā atšķirtu archibīskapijas un ordeņa lēņa tiesību nosaukumus, tad blakus archibīskapijas vīra lēņa tiesībām *lehngudes recht* būtu jātulko vienkārši kā ordeņa lēņa tiesības.

LĒŅA TIESĪBAS KURSAS BĪSKAPIJĀ.

No lēņa grāmatām, kas saglabājušās no Kursas bīskapa vašaļiem un publicētas LUB, redzams, ka lēņa tiesības bīskapijā bij tās pašas, kas ordeņa valstī. Lēņus piešķīra bīskaps kopā ar kapitulu¹⁰⁰ vai ar kapitula ziņu un atļauju,¹⁰¹ vai izlēņošanu izdarīja dekāns ar kapitula un bīskapa atļauju.¹⁰² Par ordeņa ietekmi lēņa piešķiršanā liecina bīskapa Oto 1386. gada lēņa grāmata Arnoldam Lindālim,¹⁰³ kurā teikts, ka lēnis dots pēc ordeņa mestra un citu ordeņa brāļu lūguma — *gewen wi eme durch bede unsers werdigen heren und broders Wilhelm Vrymersheym, ok ander broder mer. Acimredzot Lindālis bijis ordeņa loceklis, jo viņš titulēts unser mede broder Arnoldo Lyndalis.*¹⁰⁴ Ka atsevišķos gadījumos lēņa piešķiršana pilnīgi nonāca Livonijas ordeņa ziņā, liecina 1309. gada 3. decembra Kursas bīskapijas cēdēšanas raksts Livonijas ordenim.¹⁰⁵ Līdzīgi kā archibīskapijā, arī Kursas bīskaps savam soģim par amata pildīšanu piešķīra lēni.¹⁰⁶

1498. gada 9. februāra lēņa grāmatas regests liecina,¹⁰⁷ ka arī Kursas bīskaps lēņus devis pēc ordeņa lēņa tiesībām — *na lehn gudes rechte erffliken*, tātad mantošanā — *na lehngudes recht tho ewigen tyden.*¹⁰⁸ Tāpat Kursas bīskapijā bij spēkā dēlu mantošanas tiesības¹⁰⁹ — *Arnoldo Lyndalis und allen sinen rechten waren erven* un koprokas tiesības, jo bīskaps Jānis 1350. gada 28. februārī aplēņoja brāļus Albīnu un Indriķi Jodingu.¹⁷⁰ Viņu lēņa grāmatā minēts, ka lēņos dota zeme Sakā, ... to turēt un valdīt ar visiem ienākumiem kā jūrā, tā uz sauszemes — *to hebben, und to besitten mit aller eren nutticheiten, so wol im meer, als up dem lande.* No šīs formulas būtu secināms, ka Jodingiem bijušas izlēņotas arī zvejošanas tiesības jūrā resp. kunga tiesa no piekrastes zvejnieku nozvejas.

Kursas bīskapijā pazina arī gaitas lēņus, jo 1510. gada 29. jūlijā Klāvam Rogetvenam izlēņoja¹⁷¹ zemi Ēdolē *vrigh und quith, nicht darvon tor hervart to reyszen, sunder he schal unde sine rechten waren erven to Edwalen tom slate sin, wor des van noden mochte werden, und was he nicht verdenet hefft, schall und wil he noch gerne in tokumpstigen tidenverdenen, als in bodeschappe edder vor vorsendingen up der hern kosth und teringe* — brīvi un netraucēti, un par to viņam nav jājāj kaŗā, bet viņam

un viņa tiešiem mantiniekiem jābūt Ēdoles pili, kad tas ir vajadzīgs, un ko viņš nevar atkalpot (pili), viņš to labprāt atkalpos turpmāk kā ziņnesis lēņa kunga maizē un apgādē.

Kursas bīskaps arī nav varējis piešķirto lēni atsavināt, ja tas likumīgi neatgriezās lēņa kunga rokās, bet ja bīskaps gribeja kādu lēni dabūt atpakaļ, viņam tas bij jāatpērk.¹⁷³

VĀCU NU NEVĀCU LĒŅA TIESĪBAS.

VĀCU LĒŅA TIESĪBAS.

Dažos gadījumos Rīgas domkapituls un archibīskaps ir piešķīruši lēņus pēc vācu lēņa tiesībām — nach dudschem leengudes rechte,¹⁷³ yn enem dutschen lenrechte,¹⁷⁴ to dutschem manlehen rechte,¹⁷⁵ jure feudi Teutonici,¹⁷⁶ Teutonoci juris feudalis.¹⁷⁷

Pēc vācu lēņa tiesībām lēnis dots turēšanā, lietāšanā, valdīšanā un mantošanā uz bērnu bērniem līdz ar visiem ienākumiem, ko no lēņa varētu gūt,¹⁷⁸ ar brīvībām, tiesībām un tiesas varu.¹⁷⁹ Pēc vācu lēņa tiesībām piešķirtie lēņi ir bijuši vīra lēņi: mēs (Rīgas domkapituls) izlēņojam Matisam un visiem viņa patiesiem vīriešu kārtas mantiniekiem pēc vācu lēņa tiesībām — vorlene wy Matheus and allen synen rechten erven menliker kune yn enem dutschen lehnrechte.¹⁸⁰ Kā redzams, vācu lēņa tiesības no tīri formālā viedokļa neatšķīrās no archibīskapijas vīra lēņa tiesībām. Ka pēc savas vērtības tās bij vienādas tiesības, apliecina arī Rīgas domkapitula 1469. g. lēņa grāmata Ansim Marem,¹⁸¹ kur viens un tas pats lēnis izlēņots gan pēc vācu lēņa tiesībām — dutschem manlehen rechte —, gan vīra lēņa tiesībām — manlehenrechte.

Lai gan vācu lēņa tiesību materiālie labumi bij tādi paši kā citiem lēņiem, tomēr tie visi bijuši mazi lēņi: 14 šņores,¹⁸² jaundibināta muižiņa,¹⁸³ 4 arkli,¹⁸⁴ 6 pūrvietas,¹⁸⁵ pārceltuve pār Gauju ar krodziņu,¹⁸⁶ 2 arkli ar dzirnavām.¹⁸⁷ Uz vācu lēņa tiesību lēņu mazo vērtību norāda arī lēņa dokumentos vasaljiem mazāk parastais nosaukums — lehnuden pretstatā tradicionālajam archibīskapijas lēņa vīru nosaukumam — lenmanne.¹⁸⁸

Šādu vācu lēņu archibīskapijā būs bijis vairāk, jo archi-

bīskaps Henings Šarpenbergs 1432. g. izlēvoja Atim Lāudonam 4 arklus pēc vācu lēņa tiesībām¹⁸⁹ līdzīgi kā citiem mūsu baznīcas vācu lēņa vīriem — **gelick andern unser kerken dutschen lenluden.**¹⁹⁰

Arī ordeņa zemēs pazina vācu lēņa tiesības, jo 1432. g. mestrs Cise Rutenbergs par jaunu izlēvoja¹⁹¹ Feselim un viņa mantiniekiem 16 pūrvietas **na Dudeschem leengudes rechte.**

Tā kā pēc vienādas formulas — **na dudschem leengudes rechte** — lēņus devis kā Rīgas archibīskaps, tā Livonijas ordeņa mestrs, tad tā ir jauna liecība par archibīskapijas un ordeņa lēņa tiesību tuvu radniecību.

Tātad lēņus pēc vācu lēņa tiesībām piešķīra vācu tautības vasaļiem pēc tām pašām juridiskām formulām kā pārējos archibīskapijas vai ordeņa lēņus, bet tie bij saimnieciski mazvērtīgāki. Kāpēc citiem vācu tautības vasaļiem mazus lēņus piešķīra pēc vācu lēņa teisībām, citiem pēc archibīskapijas resp. ordeņa lēņa tiesībām, nav noskaidrojams.

LĪBJU TIESĪBAS.

No 14. g.s. beigām un 15. g.s. pirmās puses ir uzglabājušies 6 ordeņa izdoti dokumenti,¹⁹² ar kuņiem zeme nodota valdīšanā pēc lībju tiesībām — **na liveschen recht.** Pirmo reizi lībju tiesības minētas 1380. g. Rīgas vicekomtūra Alberta Rekes izdotajā zemes pārdošanas grāmatā¹⁹³ Ropažu lībjiem; šajā dokumentā tie saukti **ghemenen lantluden to Rodenpoys**, tātad zemes valdītāji ir bijuši vairāki vārdā nesaukti iezemieši. No dokumenta redzams, ka viņu ilgu laiku valdītā meža zeme viņiem par jaunu pārdota ar ordeņa mestra ziņu pēc kāda agrāka dokumenta uzrādīšanas. Lai gan pagrūti rekonstruēt pārdotās zemes lielumu, tomēr pēc robežu apraksta redzams, ka tā aptvēra diezgan prāvu platību: starp Gauju, Siguldu, Juglu, Ikšķili un Ullibroku. Tālāk dokumentā seko noteikums, ka lībji šajā meža zemē drīkst iekopt tīrumus, pļavas, dobt bišu kokus, kā jau viņi to agrāk darijuši, to paturēt valdīšanā ar saviem mantiniekiem pēc lībju tiesībām uz mūžīgiem laikiem — **mit eren rechten erve na Lieveszchen rechte ewichliken to besittende.** Dokumenta beigās vēl piebilsts, ka arī ordenis šajā meža zemē drīkst iekopt tīrumus, pļavas un dobt biškokus.

Ne pēc formas, ne satura šis dokuments nav lēņa grāmata, tādēļ jāšaubās, vai libji minēto zemi sajēma lēņos; vairāk gan jādomā, ka viņi to sajēma valdīšanā un apsaimniekošanā kā brīvnieki, kas no kļaušām un nodevām atpirkās ar maksājumiem naudā. Diemžēl dokuments nesaka, cik bieži viņiem pirkšanas grāmata jāatjauno, t.i. jāatpērkas no kļaušām. Ka ar šo dokumentu zeme nav piešķirta lēņos, norāda arī fakts, ka dokumentu nav izdevis mestrs, kā tas būtu sagaidāms pie lēņa grāmatas, bet gan zemāks ordeņa ieierēdnis — vicekomtūrs.

Nākamais dokuments, kurā minētas libju tiesības, ir Rīgas komtūra Engelbrechta Hauera 1388. g. izdotā zemes pārdošanas grāmata Mēlvaldim.¹⁹⁴ Ar šo dokumentu komtūrs apliecina, ka viņš ar ordeņa mestra atļauju pārdevis Mēlvaldim, Nikolaja dēlam — **Melewale, Nycolaus Poyken** — un viņa mantiniekiem meža zemi pie Juglas pēc libju tiesībām.

1411. g. ordeņa mestrs Konrāds Fītinghofs pārdeva¹⁹⁵ Ekem un viņa patiesiem mantiniekiem 2 pūrvietaš zemes pie Baldones, ko Eke kopā ar citām savām tynse var mūžīgi valdīt pēc libju tiesībām. Jādomā, ka tynse bijusi zemnieku, tātad kļaušu zeme, ko Eke izpircis par brīvzemi.

Pēdējais dokuments, kurā apliecināta zemes pārdošana pēc libju tiesībām, ir 1442. g. ordeņa landmāršala Indriķa Notlefa izdotā grāmata¹⁹⁶ Miķelim Karīdim un viņa patiesiem mantiniekiem par 13 zemes gabalu pārdošanu, kuŗu kopplatība bij ap 68 pūrvietaš. Jādomā, ka arī Karīdis pagasta zemi izpircis par brīvzemi.

Pirmo lēņa grāmatu pēc libju tiesībām devis mestrs Finke Overbachs 1446. g. brāļiem Henekem un Vilhelmam Pitkejāņiem un viņu patiesiem mantiniekiem,¹⁹⁷ izlēņojot Salaspils pilstiesā 14 arkļus kā koprokas lēni. Nav ne mazāko šaubu, ka šis dokuments ir pilnvērtīga lēņa grāmata kā pēc formas, tā satura.

Pēdējis dokuments, kurā sastopam minētas libju tiesības, ir 1447. g. mestra Overbacha lēņa grāmata Henekem Hincem,¹⁹⁹ ar kuŗu izlēņotas daudzas mazas zemes parces Siguldas pilstiesā. Zīmīgs šajā lēņa grāmatā ir fakts, ka te skaidri pateikts, ka Henekem Hincem un visiem viņa patiesiem mantiniekiem lēnis dots turēšanā, valdīšanā, lietāšanā un paturēšanā brīvi un netraucēti bez desmitās tiesas vai citām nodevām pēc libju tie-

sībām uz mūžīgiem laikiem — hebben, besitten, bruken und beholden, frey und fredesamlicken sunder allerley tegedn und ock sonder beschwaringen to Lyweschen rechte to ewigen tyden. No šīs izlēpošanas formulas nepārprotami izriet, ka Hinces lēnis, dots pēc lībju tiesībām, bij pilnvērtīgs ordeņa valsts lēnis, jo satur visas tās pašas brīvības kā citi lēņi, kas doti pēc ordeņa tiesībām, pie tam lēņa grāmatā skaidri uzsvērts — bez jebkādām nodevām. Ka Hincem nav izlēpota vairs pagasta kļaušu zeme, bet brīvzeme, liecina lēņa grāmatas formula — **allsodane land vorgerort tovern van oldinges allfreiest gehaet** — iepriekš minētā zeme no seniem laikiem bijusi brīvzeme.

Pirmo četru apskatīto dokumentu nepilnības dēļ nav droši nosakāms, vai šo zemju valdītāji savas zemes dabūja pēc vienādām tiesībām. Nepārprotams gan ir fakts, ka tie nekādā gadījumā nebij bruņinieku lēņi, jo pirmajā dokumentā¹⁰⁰ pat nav minēti zemju valdītāju vārdi, bez tam šajā dokumentā nav garantēts viens no feodālisma elementiem — lēņa immunitāte, jo lībjiem pārdotajā zemē tīrumus varēja iekopt kā lībji, tā ordeņi. Var gan ar ticamību pieņemt, ka laika gaitā lībju tiesības kļuva vērtīgākas, jo pēc tām zemes piešķīra valdīšanā atsevišķām vārdā sauktām personām, jebšu pati zeme vēl joprojām palika nodevu zeme *tynse*,¹⁰⁰ līdz beidzot 15. g.s. vidū lībju tiesības kļuva par pilnvērtīgām ordeņa tiesībām, bet līdz ar to arī pazuda no Vidzemes lēņa dokumentiem.

No iztīrātiem dokumentiem arī izriet, ka pēc lībju tiesībām piešķirtā zeme bijusi pagasta zeme, kas ar kāda ordeņa amatvīra aktu tika pārvērsta vai nu par brīvzemi, vai lēņa novadu; līdz ar to secināms, ka pēc lībju tiesībām zemes valdīšanā sajēma pagasta ļaudis, tātad nevāci.

Brāļi Pitkejāņi un Heneke Hince bij ordeņa vasali; to apliecina arī akts, ka viņu lēņa grāmatas — kā jau tas ordeņa valstī bij parasts — izdeva pats ordeņa mestrs. Tā kā pirmajās četrās zemes pārdošanas grāmatās nav minēti ne parastie lēņa objekti, nedz izlēpošanas formulas, tad tas nepārprotami liecina, ka šo zemju valdītāji nekļuva par ordeņa vasaliem, bet nepalika arī zemnieki, bet gan veidoja atsevišķu iedzīvotāju šķiru — brīvniekus, kas savas gaitas par zemes valdīšanu izpirka naudā.

Šādus brīvniekus sastopam arī archibiskapijā: 1350. g. ar-

chībīskaps Fromolds izlēņoja²⁰¹ Rozeņiem vairākus ciemus līdz ar četriem brīvniekiem — **mit den vier freyen von Reuskemene.**

KURŠU TIESĪBAS.

Tāpat kā ordenis Vidzemē devis lēņus pēc lībju tiesībām, tā Kursā sastopami daži ordeņa lēņi, doti pēc kuršu tiesībām — **na Kurschem rechte,**²⁰² no kam secināms, ka tie doti kuršiem — **glike anderen freien Kuren.**²⁰³ Pirmo reizi kuršu tiesības minētas jau 1309. g. Kursas bīskapijas cedēšanas grāmatā²⁰⁴ ordenim, kuŗā starp citu teikts: Ja kādi mūsu lēņa arkli atbrīvotos, (ordeņa) brāļi var tos pārdot, kā jau mēs (Kursas bīskaps) to agrāk esam darijuši, pēc kuršu tiesībām — **Item si aliqui unci in bonis nostris vacaverint, fratres eos vendere, sicut nos ante fecimus, more Curonico liberam habeant facultatem.** Tātad Kursas bīskapija tos lēņus, kas pēc lēņa vīra dzimtas izmiršanas atgriezās bīskapa rokās, par jaunu izlēņoja kuršiem, prasot par lēni samaksu, t.i. lēni pārdeva.

Pēc minētās bīskapijas cedēšanas grāmatas par kuršu tiesībām trūkst ziņu vairāk nekā 100 gadu, līdz par jaunu tās parādās dokumentos 1429. g. — mestra Cises Rutenberga lēņa grāmatā²⁰⁵ Stegebutes kopročiem, kur tās sauktas par kuršu lēņa tiesībām — **Cuerschen lengudes rechte;** acīmredzot vārds **lengude** te ieviesies ordeņa lēņa tiesību termina ietekmē. Mestrs kopročiem un visiem viņu likumīgiem un patiesiem mantiniekiem ir devis un izlēņojis un ar šīs lēņa grāmatas spēku dod un izlēņo par lēni 2 arkļus zemes ... ar visiem piederumiem, augļiem un ienākumiem, kur vien tie tiek iegūti vai varētu tikt iegūti, neko neizņemot ... to visu turēt, valdīt, lietāt un paturēt brīvi un netraucēti pēc kuršu lēņa tiesībām uz mūžīgiem laikiem — **all eren rechten waren erven gegeven und vorlenet hebben und mit crafft desses breves geven und vorlenen tho leengude twe haken landes ... mit allir tobehoringe, nuth unde bequemicheit, wo de genomt sien effte genomt mogen werden, nchtisz nicht en utgenomen ... to hebbende, besittende, brukende und to beholdende fry und fredesamliken na Cuerschen lengudes rechte to ewigen tiiden.** Tā kā šajā lēņa grāmatā sastopamas visas tipiskās ordeņa lēņa grāmatu formulas, tad nevar būt šaubu, ka kuršu tiesības bij pilnvērtīgas ordeņa lēņa tiesības Kursā. To

apliecina arī mestra Mengedes brīvgrāmata Peniķim²⁰⁸ 1454. gada 5. martā, kuŗā izskaidrota kuršu tiesība vērtība. 1439. gadā Peniķis bij saņēmis pēc kuršu tiesībām, līdzīgi kā pārējie brīvie kurši — **glike anderen freien Kuren, na Kurschem rechte** — lēni no mestra Heidenrecha Finkes,²⁰⁷ bet acīmredzot ir bijušas ne-skaidrības par Peniķa lēņa tiesisko stāvokli, tāpēc mestrs Mengede pēc 15 gadiem interpretē mestra Finkes doto lēņa grāmatu: viņš un viņa minētie mantinieki ir un paliek neapgrūtināti un brīvi no visām mūsu ordeņa šķūtīm un klaušām, bez pienākuma iet jebkāda kunga vai viņa kalpotāju gaitās, lai tās būtu kādas būdamās, izņemot, ja mūsu ordenim ir vajadzīgas kara gaitas. Bet Peniķim un viņa minētiem mantiniekiem ir pienākums katrā laikā būt Kūdiģas komtūra rīcībā un sekot vienīgi viņam, ja ir vajadzība, arī ārpus kara gaitām un mūžīgiem laikiem — **hie und die genanten siene erven sollen fry und unbeswaret syn und blyven van allerley fure und arbeyde unses ordens, ok unvorpflichtet sien yemandes noch herren noch dieneren to volgende in yenigerley wysz, denne alleyne so id unsem orden behoff is und wert to reysende, yodoch so sall Panneken und siene erven vurberurt vorbunden sien eynem kompthur to Goldingen tor tyt siende sust ok buten reyse etc., war des behoff is, alleynigen to volgen und anders nicht to ewigen tyden.** Citētā brīvgrāmata rāda, ka Peniķim par savu lēni bij jāpilda tikai kara un galma gaitas, tātad tās pašas gaitas, kas vācu tautības bruņinieku vaļiem.

No mestra Finkes lēņa grāmatas²⁰⁸ Peniķim redzams, ka šādu lēņu Kursā bijis vairāk; to apliecina arī citi dokumenti. 1444. gada 9. janvārī mestrs Finke deva²⁰⁹ koprokas lēni Kerchshus Dobeles novadā pēc kuršu tiesībām bez jebkādam nodevām, un 1467. gada 10. septembrī mestrs Mengede izlēņoja Mostem²¹⁰ zemi Kandavās novadā pēc kuršu lēņa tiesībām — **na Kuersschem leengudesrechte.** Kuršu tiesības vēl minētas 1494. gadā,²¹¹ kas liecina, ka tās bijušas spēkā visu 14. un 15. g.s. To apstiprina arī 1333. gada 15. maija mestra Eberharda Monheima lēņa grāmata Tontegodem,²¹² kam mestrs piešķīra lēņos 2 arklus zemes līdzīgi kā citi Kursas jaunkristītie valda savus lēņus — **sicut ceteri neophiti Curonie bona sua feodalia sunt soliti possidere.** Lai gan šajā lēņa grāmatā kuršu tiesību nav sauktas vārdā, tomēr no formulas “kā citi jaunkristītie Kursā” būtu secināms, ka te runāts par kuršu tiesībām.

LĒŅA TIESĪBAS LATVIJĀ.

Pēc lēņa tiesību iztīrīšanas viduslaiku Latvijas trijās valstiņās, iespējams dot dažus secinājumus par lēņa tiesību raksturu, atšķirībām un vienveidībām Latvijas teritorijā.

Vispirms atzīmējams, ka ziņu par Kursas bīskapiju ir pārāk maz, lai varētu izsekot lēņa tiesībām šajā valstiņā, bet var pieņemt, ka tās, tāpat kā pati Kursas bīskapijā, atradās ļoti stiprā ordeņa ietekmē.

Tālāk būtu minams, ka latīņu valodā sastādītajos Latvijas lēņa dokumentos lēņa tiesības sauktas *jus feudale*, bet ap 14. g.s. vidū, lejasvācu valodai pakāpeniski nomainot latīņu valodu, archibīskapijā nostiprinājās nosaukums *manlehenrecht* vai *manlehngudes recht*, bet ordeņa valstī — *lehngudes recht*. Pārbaudot pēc šīm tiesībām izlēptos lēņa materiālos piederumus jeb objektus un izlēpošanas formulas, redzams, ka to vienīgā nominālā atšķirība bij tiesas varas neizlēpošana ordeņa vasaļiem; vai šij atšķirībai bij arī praktiska nozīme, to būtu iespējams noskaidrot tikai pēc speciālas studijas zemnieku tiesāšanas tradīcijās viduslaiku Latvijā.

Blakus teritoriālajiem lēņa tiesību nosaukumiem sastopami vēl nacionālie lēņa tiesību nosaukumi — *dudeschen lehngudes recht* archibīskapijā un ordeņa valstī, *kurschen recht* ordeņa Kursas novados un Kursas bīskapijā (*more Curonico*), bet ordeņa valsts lībiskajos Pierīgas novados — *liveschen recht*. Salīdzinot lēņus, kas piešķirti pēc nacionālajām tiesībām, ar lēņiem, kas doti pēc attiecīgā lēņa kunga teritoriālajām tiesībām, redzams, ka nav juridiskas starpības starp vienas valsts lēņa tiesību vērtību, lai gan tagad droši nenoskaidrojamu iemeslu dēļ tās sauktas dažādos terminos.

Vērojams gan, ka pēc nacionālajām tiesībām dotie lēņi bij saimnieciski mazvērtīgāki nekā tie lēņi, ko izlēvoja ar parasītiem tiesību nosaukumiem. Tāpat par pierādītu jāuzlūko hipoteze, ka pēc nevācu tiesībām piešķirtais lēņa novads agrāk piederējis pie pagasta zemes un attiecīgie lēņa vīri bijuši lēņa tiesību nosaukumā minētās cilts piederīgie.

Lēņa tiesību vienveidību visā Latvijas teritorijā vēl apliecina kopīgais koprokas lēņu institūts Rīgas archibīskapijā, Kur-

sas bīskapijā un Livonijas ordeņa valstī, tāpat arī vienādās lēņa mantošanas tiesības — tikai vasaļu vīriešu kārts pēcnācējiem.

Protams, var atrast arī gadījumus, kuŗos saskatāma novēršanās no aprakstītām lēņa tiesību standarttezēm.

II.

LATGAĻU UN LĪBJU LĒŅA VĪRI.

LĒŅI ARCHIBĪSKAPIJĀ.

13. g.s. iekārotās latviešu un lībju zemes vai vismaz tās daļas atpakaļ izlēņošana to agrākajiem kungiem bij viena no Latvijas toreizējo valstiņu iekārošanas un pakļaušanas metodēm;²¹³ bet jādomā, ka lēņus piešķīra nevien iekāroto zemju valdniekiem, bet arī nevācu zemākajiem kungiem, un tāpēc 13. g.s. nevācu lēņa vīru skaits būs bijis krietni liels. To vēl atrod apliecinātu Vācu ordeņa prokuratora atbildē pāvestam (starp 1309. un 1313. g.) par Rīgas archibīskapa sūdzību pret Livonijas ordeni par ordeņa vardarbībām Latvijā:²¹⁴ Rīgas archibīskapijas Aiviekstes novada jaun kristītie vasaļi prasījuši Rīgas domkapitulam un soģim, lai tie celtu viņiem pili aizsardzībai pret pagāniem — *neofiti vasalli dicte ecclesie Rigensis habitantes circa fluvium, qui dicitur Eusten, requisiverunt praepositum et canonicos Rigensis et advocatum... quod ipsi edificarent eisdem unam castrum.*²¹⁵ Ar šo pašu prasību jaun kristītie vasaļi griezušies pie ordeņa brāļiem,²¹⁶ bet kad Rīgas domkapituls un Livonijas ordenis atteicies viņiem pili celt, tad 40 jaun kristīto vasaļu dzimtas aizceļojušas no Aiviekstes novada uz Lietuvu.²¹⁷

Savā pretsūdzībā ordeņa prokurators ir aizrādījis uz vasaļu tautību, bet nav pasacījis viņu vārdus; parasti lēņa grāmatās gan atrod vasaļu vārdus, bet par viņu tautību reti kad pieminēts: tā jāmēģina atminēt no lēņa vīra vārda, kas protams ir diezgan nedrošs ceļš, tomēr parasti diemžēl vienīgais vasaļa tautības noteikšanai.

Bez Jersikas Visvalža lēņa Rīgas archibīskapijā zināmi vēl daži lēņi nevāciem: lībim Epelem,²¹⁸ kuŗa lēnis jau 1252. gada 31. augustā tika dāvināts Rīgas domkapitulam,²¹⁹ Ludolfam Lībim,²²⁰ kuŗa 17 arklu lielo lēni 1350. gada 6. februārī archibīskaps Fromolds izlēņoja brāļiem Alenpoišiem.²²¹ Pēc jauno lēņa vīru vārda spriežot (Alenpois), arī šī koprokas lēņa valdītāji

varētu būt bijuši libji, laikam jau pārvācojušies. 1360. gada 24. jūnijā archibīskaps Fromolds Gerharda Alenpoiša — Gherardus Alenpoys un Jāņa Libja — Johannes Lyve — lēni izlēņoja²²² brāļiem Jānim un Detlavam Aizgaļiem — Azegalle, kas pēc vārda spriežot varētu būt bijuši latvieši. Vasalis Hinke Libis vēl minēts 1389. gada 29. jūnijā,²²³ bet lēņa vīrs Sīmanis Taite — Symon Tayte 1392. gada 28. oktobrī sastādīja savu testamentu.²²⁴ Ļoti ticams, ka Taite ir bijis pārvācojies libis vai igaunis, par ko liecina nevien viņa vārds,²²⁵ bet arī Taites lēņa atrašanās lībiskajā Umurgas novadā. Nav ne mazāko šaubu, ka visi minētie lēņi bij pilnvērtīgi bruņinieku lēņi.²²⁶

Līdz ar šiem vasaļiem izbeidzas 14. g.s. ziņas par ticamiem archibīskapijas nevācu vasaļiem. 15. g.s. var uzzīmēt tikai nedaudzus lēņa vīrus — 1440. gada 27. septembrī archibīskaps Henings izlēņoja²²⁷ Bertoldam Cielavam Bertholdo Cillow, Cillaw 4 arklus Krustpils novadā un 1441. gada 20. janvārī izlēņots tālāk²²⁸ mirušā vasaļa Jāņa Sirkanta — Johanne Cirkant lēnis Cesvainē, bet kādā 1474. gada lēņa pārdošanas grāmatā²²⁹ minēta Mūrnieka — Murnek un Auškapa — Auskappen zeme Raunā. Droši vien daudzu vasaļu vārdi slēpj pārvācojušos latviešu un libju lēņa vīrus, tik skaidru ziņu trūkuma dēļ tagad vairs nav iespējams tos identificēt.

ORDEŅA LĒŅI VIDZEMĒ

Livonijas resp. Zobenbrāļu ordenis lēņus nevāciem devis jau sākot ar savu dibināšanu: starp 1207. un 1209. gadu ordeņa mestrs Venno piešķīra lēni Mālpili latviešu vai libju kungam Manegintam kopā ar viņa brāļiem²³⁰ — tātad koprokas lēni. 1300. gadā mestrs Gotfrīds šo lēni atjaunoja,²³¹ nevar būt šaubu — ne vairs Manegintam un viņa brāļiem, bet to mantiniekiem, jebšu 1582. gada revīzijas komisijas protokolā par lēņa vīriem atkal minēts Manegints ar brāļiem. 1316. gadā Mālpils lēni Manegintu dzimtai apmaina pret lēni Siguldā,²³² ko agrāk bij valdījis Radiķis, bet 1327. gada mestra Reimara lēņa grāmatā Manegintam minēts,²³³ ka lēnis dots Manegintiņiem un viņu abēja dzimuma pēcnācējiem pēc jure feudali, quo caeteri ordinis equestris vasalli bonis suis utuntur²³⁴ — pēc lēņa tiesībām, kā citi ordeņa vasaļi lietā savus lēņus; tātad 14. g.s. lēņa tiesību ziņā

nebij atšķirības starp ordeņa vācu un nevācu vasaļiem. To pašu redzam apliecinātu arī 1366. gadā, kad mestrs Vilhelms Frimersheims izlēņoja²³⁵ Lībim — Liven — un viņa mantiniekiem pēc jure feudi 3 saliņas.

Par nevācu lēņa vīriem vēl varētu uzskatīt Griboni — Gribone,²³⁶ brāļus Ādas — Adae²³⁷ —, Krūmu Krumes,²³⁸ Šortemūrnieku, Schortemurniek²³⁹ un Pitkejāņus.²⁴⁰

SALASPILS KĒNIŅI.

Nodaļā par Lībju tiesībām minēts, ka zeme valdišanā pēc lībju tiesībām dota brīvniekiem. Par vienas brīvnieku dzimtas priekštečiem varētu uzskatīt brāļus Aulu un Totu, kas 1335. gadā valdīja zemes pie Salaspils,²⁴¹ un kuŗu pēcteči 16. g.s. otrajā pusē saucās par ķēniņiem — Koeningk,²⁴² no kam historiografijā ieviesusies tradīcija Salaspils brīvniekus un nevācu lēņa vīrus saukt par ķēniņiem jeb ķoniņiem.²⁴³

Ka Aulis un Tots nebija lēņa vīri, rāda apstākļi, ka viņu ķildu ar Daugavgrīvas komtūru zemju dēļ neizšķīra vis lēņa vīru tiesa vai ordeņa mestrs ar saviem pavēlniekiem, bet pats komtūrs, un Auļa un Tota piederību pie latviešiem apliecina šajā dokumentā pieminētais vārds *semenicken* — zemnieki.

Vēlreiz Tots un viņa mantinieki ar daļu no iepriekšējā dokumentā pieminētām zemēm atzīmēti kādā 1365. gada zemes pārdošanas grāmata,²⁴⁴ ko izdevis Rīgas komtūrs Freitāgs. No šīs grāmatas varētu secināt, ka Tots 1365. gadā atjaunojis savu nodevu maksājumus ordenim, tā izpērkot savas brīvnieka gaitas. Droši vien Tota zeme pieminēta arī 1388. gada 19. maija zemes pārdošanas grāmatā Mēlvaldim,²⁴⁵ kuŗā runāts par *colle Jogele an Tosen hoyschlage* — Juglas kalniņš pie Tota — *Tosen pļavas*; šajā dokumentā tālāk pieminēti arī latviešu tīrumi — *Letten acker*.

Otra Salaspils ķēniņu dzimta bija Pitkejāņi. Jau 1426. gada 29. jūnijā mestrs Cise Rutenbergs izlēņoja kopīgi brīvniekiem Pitkejāņim un vecajam Jēkabam un Totam²⁴⁶ bišu ganības pie Salaspils Daugavas kreisajā krastā. Šis dokuments ir ļoti svarīgs, jo tajā nepārprotami pateikts, ka lēnis piešķirts brīvniekiem — *vryen, alse Pytkeyannen and alden Jacob und Towten*; tātad šajā lēņa grāmatā skaidri apliecināts, ka iezemiešiem bija

tāda pati lēņa spēja kā vāciešiem. Diemžēl dokuments tuvāk neprecīzē koproču pienākumus un tiesības, tik piemin, ka lēnis dots mantošanā viņu tiešiem un patiesiem mantiniekiem, tātad dēliem.

Pitkejāņu vārds otrreiz pieminēts 1446. gada 5. maija mestra Finkes Overbercha lēņa grāmatā²⁴⁷ Pitkejāņa dēliem Henikem un Vilhelmam, kam mestrs izlēņoja 1½ arklu pēc lībju tiesībām.²⁴⁸ Uz šo pašu lēņa grāmatu vēlreiz atsaucas mestrs Jānis Mengede 1457. gada 29. novembrī,²⁴⁹ piešķirot Vilhelma Pitkejāņa meitām Katrīnai un Barbarai mantošanas tiesības uz viņu tēva un tēva brāļa Henikes koprokas lēni, kas kopā bij 5 arklu liels un atradās Salaspils pilstiesā. 1457. gada grāmatā arī tuvāk precīzēti lēņa objekti: *mit allerleyge tobehoringe, nutte unde bewwemicheit, wo de benomet syn ader benomet mogen werden, als an ackeren, gerodet unde ungerodet, hoyslagen, wesese, weyden, vedryften, holtingen, busschen, wolden, birszen, broken, wateren, beken, sypen, honnichbomen, honnichweyden, vysschereyen, vogeleyen etc* — ar visiem piederumiem, labumiem un ienākumiem, kur tie tiek vai varētu tikt iegūti, kā: aŗtiem un neaŗtiem tīrumiem, siena pļavām, pļavām, ganībām, aplokiem, cirsmām, krūmājiem, mežiem, birzīm, dumbŗājiem, ūdeņiem, strautiem, upītēm, bišu kokiem, bišu ganībām, zvejas vietām, putnu ķeršanas tiesībām etc. Tātad 1446. gada Pitkejāņu lēnis, dots pēc lībju tiesībām, bij īsts ordeņa valsts lēnis.

KURŠU LĒŅA VĪRI.

LĒŅI KURSAS BĪSKAPIJĀ.

Ka lēņus nevāciem devuši Kursas bīskapi, redzams no bīskapa Burkarda 1309. gada 3. decembra bīskapijas cedēšanas akta Livonijas ordenim, kuŗā starp citu teikts:²⁵⁰ Ja kādi mūsu lēņa arkli atbrīvotos, (ordeņa) brāļi var tos pārdot, kā jau mēs to agrāk esam darijuši, pēc kuršu tiesībām — *Item si aliqui unci in bonis nostris vacaverint, fratres eos vendere, sicut nos ante fecimus, more Curonico.* Tātad Kursas bīskapi tos lēņus, kas pēc lēņa vīra dzimtas izmiršanas atgriezās bīskapa rokās, par jaunu izlēņoja kuršiem, prasot par lēni samaksu, t.i. lēni pārdeva. Pēc vārda sprieŗot, varētu piejemt, ka nevāci bijuši arī Kursas bīskapa vasaļi Luberts Kule²⁵¹ un Jānis Pile.²⁵²

ORDEŅA LĒŅI KURSĀ

Līdzīgi kā Vidzemē, arī Kursā ordenis devis lēņus nevāciem. Tā 1351. gada 15. maijā mestrs Gosvins Herike²⁵³ izlēņoja 2 arkļus brāļiem Mažeikiem un viņu patiesiem mantiniekiem *Maseyken suisque veris heredibus* pie Ālandes upes līgos pēc lēņa tiesībām — *iure feudali*. Tāpat lēnis bijis kādam kursim Jēkabam Grimekem²⁵⁴ — Grimeke, ko pēc viņa nāves 1352. gada 28. oktobrī izlēņoja viņa meitai mūža valdīšanā. No 1391. gada 22. maija saglabājusies mestra Brugeneja izdotā lēņa grāmata²⁵⁵ *Kantebutem* un viņa dēliem — *Cantebuten suisque filiis*, kam lēnis dots pēc lēņa tiesībām *iure pheodali in perpetuum libere possidendum* pie Abavas. Lēņa grāmatā atzīmēti visi parastie lēņa objekti, tā kā no lēņa tiesību viedokļa šis lēnis nenoliedzami bij īsts ordeņa valsts lēnis. Zināms, ka mestrs Brugenejs 1396. gada 17. janvārī vēl deva²⁵⁶ brāļiem Augustim un Kursim koprokas lēni pie Abavas pēc lēņa tiesībām.

Par to, cik daudz nevācu vasaļu bij ordenim, zināmu ieskatu dod Kuldīgas komtūrejas 14. g.s. vidus vasaļu saraksts.²⁵⁷ No 29 minētiem kumtūrejas vasaļiem vismaz 7, t.i. ap 24% var droši uzskatīt par nevāciem — *Ludike interpres*, *Henricus Gibeke*, *Cirkante*, *Gayde*, *Dovkante*, *Nicolaus Curo*, *Dvmpiate*.²⁵⁸ Bet iespējams, ka nevācu vasaļu skaits bijis vēl lielāks, jo ar ticamību var pieņemt, ka nevāci varēja būt arī kalējs — *Hermanus faber* —, tāpat arī podnieks — *Tornator scutelorum*.²⁵⁹ Vai šāda nevācu un vācu vasaļu attiecība bij parasta arī citās ordeņa komtūrejās, diemžēl nav noskaidrojams, tāpat kā nav nosakāms, kā laika gaitā šī attiesība svārstījās vāciem par labu.

KURŠU ĶONIŅI.

Ir saglabājušās vairākas lēņa grāmatas no dažām kuršu lēņa vīru dzimtām Kuldīgas apkaimē, kas tālāko gadu simteņu dokumentos tika sautas par kuršu ķoniņiem — *Cursken konyngn*. Šo terminu pirmo reizi rakstos sastop 1504. gada 23. augusta mestra Valtera Pletenberga lēņa grāmatā *Peniķim*,²⁶⁰ bet jāpieņem, ka tas ticis lietāts jau agrāk. 17. un 18. g.s. par kuršu ķoniņiem sauca 6 dzimtu piederīgos:²⁶¹ *Tontegodes*, *Peniķus*, *Sirkantus*,

Dragūnus, Kalējus un Bertoldus, un šo dzimtu vēsturi sīki pētījis A. Švābe darbā **Kuršu ķoniņi un novadnieki**.²⁶²

Pirmo saglabāto kuršu ķoniņu lēņa grāmatu 1320. gada 6. maijā devis mestrs Gerhards Jorke Tontegodem,²⁶³ viņa lēnis bij 2 arklu liels un atradās pie Vilgāles ezera un Cerendas upes tagadējā Turlavas pagastā.²⁶⁴ Tā kā Tontegodem lēnis bij dots pēc tām pašām tiesībām kā citiem ordeņa vasaļiem Kursā, — **iure, quo ceteri vasali ordinis in Curonia possident bona sua**,²⁶⁵ tad nevar būt šaubu, ka viņa lēnis bij īsts ordeņa valsts lēnis. 1333. gada 13. maijā mestrs Monheims deva Tontegodem vēl 2 arklus lēņos²⁶⁶ Viesalgu ciemā²⁶⁷ Snēpeles pagastā²⁶⁸ bez pienākuma dot kunga tiesu un klausas — **absque census solutione et laboris actione**.²⁶⁹ A. Švābe šo formulu interpretē tādējādi, ka lēnis dots no pagasta klaušu zemes — **duos uncōs in pagasta Spallen**²⁷⁰ Snēpelē. Līdz ar šo lēņa grāmatu ziņas par Tontegodem un kuršu ķoniņiem 14. g.s. izbeidzas.

No 15. g.s. saglabājušās 3 lēņa grāmatas Peniķiem: pirmo devis 1439. gada 1. decembrī mestrs Heidenreichs Finke, piešķirot Peniķim un viņa mantiniekiem lēņos 3 arklus zemes²⁷¹ Otkalvā (tag. Turlavas pagastā)²⁷² pēc kuršu tiesībām, bet 1456. gada 24. augustā mestrs Jānis Mengede piešķīra Peniķim vēl 1 arklu Lipaiķu ciemā pēc ordeņa lēņa tiesībām: ar visiem piederumiem, labumiem, un ienākumiem, kur tie tiek vai varētu tikt iegūti, kā laukiem, iekoptiem un neiekoptiem, meža un mājas pļāvām, ganībām, lopu ceļiem, cirmsmām, meža zemēm, mežiem, birzīm, upēm, ūdeņiem, strautiem, purvājiem, bišu kokiem, bišu dravām, zvejas vietām, putnu ķeršanas tiesībām, un visu to minētaim Peniķim un visiem viņa likumīgiem un patiesiem mantiniekiem ir tiesības, neko neizņemot, turēt, valdīt, lietāt un paturēt brīvi un netraucēti pēc ordeņa lēņa tiesībām uz mūžīgiem laikiem²⁷³ — **mit allerleyge tobehoringe, nutte unde beqwe-micheit, wo de benomet syn ader benomet mogen werden, als an ackeren, gerodet unde ungerodet, hoyslagen, wesen, weyden, vedryfften, holtingen, busschen, welden, byrsen, beken, watern, syphen, stowingen, honichbomen, honichweyden, vyzscherien, vogelien und war Penneke vorgemelder unde alle syne rechten waren erven mogen rechten to hebben, nictesnicht butenbescheyden, to hebbende, to besittende, to brukende unde to beholdende fry unde vredesamichliken na lengudeszrechte to ewigen tyden**. Trešo lēņa grāmatu Peniķim²⁷⁴ devis 1500. gada 13. decembrī

Kuldīgas komtūrs Indriķis Galens, izlēnojot Andrejam Peniķim jaunu zemes gabalu pie viņa jau esošās lēņa zemes.

No 15. g.s. bez Peniķa ziņas vēl saglabājušās par Sirkantu, kam 1470. gada 18. oktobrī mestrs Jānis Volthūzs Herse piešķīra lēņos $\frac{1}{2}$ arklu zemes pie Lipaiķiem.²⁷⁵

Vairākas kuršu ķoniņu lēņa grāmatas saglabājušās no 16. g.s. un nākamajiem gadu simteņiem, tā kā kuršu ķoniņu vēsturei puslīdz viegli iespējams izsekot līdz pat Latvijas republikas laikam.

A. Švābe²⁷⁶ un E. Dunsdorfs²⁷⁷ ir izteikuši domas, ka Tontegodes un Peniķi varētu būt kādu agrāko kuršu kungu pēcteči, kuŗu dzimtas acīmredzot kaŗos nav izkautas, un tās pratušas paturēt daļu no sava bijušā novada un godības.

TUKUMA ƆONIŅI.

Bez Salaspils un kuršu ķoniņiem vēl zināmas dažas ķoniņu dzimtas Tukuma novadā, kuŗām ordenis devis lēņus pie Ābavas: Kantebutēm, Stegebutēm, Būguļiem, Augutiem, Kuršiem u.c.

Pirmo saglabāto lēņa grāmatu devis mestrs Venemers Brugenejs 1391. gada 22. maijā Kantebutem un viņa dēliem,²⁷⁸ un tas acīmredzot bijis koprokas lēnis. Mestrs Brugenejs 1396. gada 17. janvārī devis otru koprokas lēni pie Abavas²⁷⁹ — brāļiem Augutim — Onghuten un Kursim — Curen līdzīgi kā Kantebutēm pēc lēņa tiesībām.

Trešā zināmā Tukuma ķoniņu dzimta ir Stegebutes: viņiem ir bijis lēnis līdz 1429. gadam tagadējos Būguļos pie Abavas, ko mestrs Cise Rutenbergs 1429. gada 3. jūnijā izlēņoja kā koprokas lēni 9 kuršu vasaljiem:²⁸⁰ Peter und Ropeken broderen, zelligen Stegebuten kindere, und Willem, Gerekens sone, und Jacopp Stalknecht und Jacote, Oughuten sone, und Herman und Jasper, Kynderes sonen, und Willem Stalknecht und Hinrick, Curen sone. Lēnis dots pēc kuršu tiesībām.

Jēkaba Steinbutes — Jacob Steynbutte — (vai būtu jālasa Stegebute?) lēni mestrs Mengede 1464. gada 27. februārī izlēņoja kā koprokas lēni Laurencim Arntam Būgulim un viņa brālim Berntam pēc tām pašām brīvībām un tiesībām, kā citi kurši pie Tukuma valda savu brīvu izlēņotu zemi,²⁸¹ jāpieņem, ka ar šo formulu jāsaprot kuršu tiesības.

No gadsimta beigām — 1494. gada 23. septembra uzglabājusies vēl viena lēņa grāmata, ar kuru mestrs Valters Pletenbergs izlēņoja 1 arklu zemes pie Tukuma kuršu tiesnesim Ansim Gailim pēc kuršu tiesībām.²⁸²

1467. gada 10. septembrī mestrs Mengede izlēņoja zemes gabalu Indriķim Mostem Kandavas draudzes Aizdzīres — Adseren ciemā na kuersschem leengudes rechte.²⁸³

LĒŅI ZEMGALĒ

Ka latviešu dzimtas dabūjušas lēņus arī citos ordeņa valsts novados, rāda mestra Finkes 1444. gada 9. janvāra lēņa grāmata **Pretsam** (Fricim?) **Kerchshus**,²⁸⁴ viņa brālim **Vetsen** (Vecim?) un padēlam **Jēkabam** un viņu mantiniekiem **Dobeles** pilstiesā pie pils esošajā miestīņā — **im riechte tho Dobblin darsolvigest bei dem slote in der pilsaten**. Par nevācu vasaļiem pie Mežotnes un Bauskas min **A. Švābe**, bet viņu lēņa grāmatas nav saglabājušās.²⁸⁵

Nevācu lēņa vīri ordenim bijuši vēl tālāk uz austrumiem — sēļu novadā starp **Parow** un **Lowditen** upēm, kur 1469. gada 1 martā mestrs Mengede izlēņoja **Kloken**²⁸⁶ un viņa mantiniekiem zemes gabalu pēc tām pašām tiesībām, kā citi brīvie ļaudis šajā novadā valda savas zemes, bet ar noteikumu, ka **Kloken** un viņa mantiniekiem katru gadu jāriko kungiem dzīres — **eyne gesterie**.

LĒŅA VĪRU SAIMNIECĪBA.

TAITES MUIŽA.

Ziņas par vasaļu saimniecību 14. un 15. g.s. ir skopas, un tas sevišķi trūcīgas par nevācu lēņa vīru dzīves un saimniekošanas veidu. Mazu ieskatu par nevāciem un viņu lēņiem dod²⁸⁷ **Sīmaņa Taites** 1392. gada 26. oktobra testaments. Diemžēl testamentā nav ziņu, cik liels bij Taites lēnis, nedz tā atrāšanās vieta, bet no testamenta satura redzams, ka tam vajadzēja atrasties **Limbažu** tuvumā. Tāpat no testamenta vērojams, ka **Taite** miris bez mantiniekiem, t.i. dēliem, un pēc viņa nāves lēnis atgriezies bīskapa rokās, tāpēc viņš izdāvāja savas muižas labību, lopus un mājsaimniecības piederumus saviem kalpiem un draugiem.

No testamenta dabūjam zināt, ka Taitem bij labība gan uz lauka — *uppe dem velde* —, gan klētīs — *korne in dem spike-rem* —, un audzēti tikuši mieži — *ordeum* — un rudzi — *siligo*. Ir zināms, ka Taites muižā bij 4 govīs — *koye*, 3 vērši — *ossen*, 1 ķēve — *perdemoder*, 1 kumeļš — *volen*, 7 kazas — *seghe*, 2 āži — *bocke* un 4 cūkas — *swine*, ko Taite atdāvināja citiem, un bez tam vēl lopi, kas testamenta izpildītājiem bij jāpārdod. Tāpat Taites saimniecībā bij 2 kannas — *kannen*, 2 katli — *ketel* un 3 katliņi — *gropen* un vārdā nesaukti un pēc viņa nāves pārdodami mājturības piederumi — *husgherade*.

Svarīgs ir jautājums, kas apstrādāja Taites muižu. No testamenta vērojams, ka tā apstrādāta ar kalpiem, jo viņam bij kalpone Vaitaķe — *Waytaken*, *myner maghet*, puisis Lemmets — *myme knecht Lemmeten*; kāds bij šo kalpu atalgojums, grūti spriest. Tāpat no Taites testamenta nav nekas secināms par viņam izlēnotiem zemniekiem. Tā kā pēc pieņēmumu Taite bij pārvācojies lībju vai igauņu vasalis,²⁸⁸ tad varētu pielaist varbūtību, ka viņam zemnieki nemaz nebij izlēnoti, bet savu lēni viņš apsaimniekoja pats, palīdzot kalpiem.

KURŠU MUIŽAS.

No Kursas saglabājušās divi 14. g.s. lēņa grāmatas, kurās skaidri pateikts, ka piešķirto lēni apstrādājuši paši vasaļi: pirmo lēni 1333. gada 13. maijā mestrs Eberhards Monheims piešķīra kuršu kņiņam Tontegodem,²⁸⁹ bet otro — 1396. gada 17. janvārī mestrs Venemers Brugenejs brāļiem Augutim un Kursim. Tontegodes lēņa grāmatā teikts: mēs nododam lēņos divi arklus Snēpeles pagastā ar tīrumiem, pļavām un visiem citiem piederumiem, samērīgi ar pienācīgo arklū skaitu, lai tos apstrādātu, lietātu un mūžīgi valdītu — *contulimus in pheodum duos uncus in pagasta Syallen, in agris, pratis et aliis pertinentiis omnibus, iuxta uncorum pertinentiarum numerorum debitum, colendos, habendos et possidendos perpetue*.

Auguša un Kurša lēņa grāmatā attiecīgā vieta skan šādi: nododam lēņos brāļiem Augutim un Kursim zemi, ko minētie brāļi tagad un pašreiz apstrādā, tur un valda — *Onghuten et Curen, fratribus ... contulimus in pheodum medietatem bonorum*

..., quam medietatem dicti fratres nunc et ad praesens colunt, tenent et possident. Ka šie lēņi bij pilnvērtīgi ordeņa valsts lēņi, kaut arī pašu vasaļu apsaimniekoti un apstrādāti, tas nepārprotami izriet no Auguša un Kurša lēņa grāmatas izlēņošanas formulas: ar visām tiesībām, ienākumiem, brīvībām, labumiem, priekšrocībām un piederumiem ... pēc lēņa tiesībām brīvi un mūžīgi valdīt — *Cum omnibus iuribus, fructibus, libertatibus, usibus, commodis et pertinentiis... iure pheodali libere in perpetuum possidendo.*

Otrs svarīgs avots par kuršu muižām, ko apsaimniekoja paši vasaļi, ir jau agrāk minētais Kuldīgas komtūrejas vasaļu saraksts.²⁰¹ Ja te atrodam 8 vasaļus bez zemniekiem, tad protams šiem vasaļiem neienāca arī kunga tiesa, kas nozīmē, ka lēnis vasalim bij pašam jāapsaimnieko un līdz ar to tika pārvērstas par muižu.

Lai gan 15. g.s. kuršu un Tukuma ķoniņu lēņa grāmatās nav teikts, ka viņi savus lēņus paši apstrādājuši, tas tomēr izriet no fakta, ka viņiem nebija izlēnoti zemnieki.²⁰² Bez tam viņu lēņu lauksasimniecisko raksturu pastiprina lēņa zemes agrākā piederība pie pagasta teritorijas.

HINCES UN PITKEJĀŅU MUIŽAS.

Līdzīgs stāvoklis bij arī ar ordeņa nevācu vasaļiem Vidzemē. Henekem Hincem 1436. gadā izlēņoja²⁰³ Inčukalna muižiņu, kurā viņš dzīvoja, 5 pūrvietas zemes pie tās un dumbņāju. Tā kā tālāk lēņa grāmatā teikts, ka viņam nav jādod ne kunga, ne desmitā tiesa, tad jāpieņem, ka viņš pats savu lēni apstrādāja, jo citādi nebūtu bijusi nozīme pieminēt viņa atbrīvošanu no nodevām. Ka Hincem nebija izlēnoti zemnieki, kas varētu viņa muižiņu apstrādāt, izriet no 1447. gada lēņa grāmatas,²⁰⁴ kurā uzskaitīti ap 15 mazi zemes gabaliņi, daži pat siekvietu lieli, kas viņam izlēnoti. Bez tam 17. g.s. Hinces bij vairs tikai brīvnieki,²⁰⁵ kas rāda, ka viņiem zemnieki nav bijuši izlēnoti.

Tādā pašā stāvoklī bij Pitkejāņi: no viņu lēņa jau 1457. gadā bij jāmaksā nodevās 1 pūrs rudzu no katra izlēnotā arkla,²⁰⁶ bet 1498. gadā Pitkejāņu pēcteči vairs bij tikai brīvnieki, nevis vasaļi.²⁰⁷

KURŠU ĶONIŅU DZĪVES VEIDS.

1414. gadā cauri Kursai ceļoja franču grāfs Gilbērs de Lannuā, un savās ceļojuma piezīmēs²⁹⁸ viņš raksta: Minētiem kuršiem (lai gan viņi esot dzimuši kā spaidu kārtā kristītie), ir kāda sekta, kas pēc nāves sevi apbedīšanas vietā liek sadedzināt. Viņus sadedzina apgērbtus un izgreznotus ar viņu labākajām rotām kādā tuvākā birzī vai mežā. Sārtu tie taisa no tīras ozola malkas. Viņi tiec, ka dūmiem kāpjot debesīs, dvēsele esot glābta, bet kad tos pūš uz sāniem, dvēselei esot jāiet bojā.

Pēc E. Dunsdorfa domām²⁹⁹ Lannuā būs redzējis kuršu ķoniņu bēres.

Augšā minēto E. Dunsdorfa hipotezi atbalsta ceļotāja Reinholda Lubenava 1586. gada vērojumi kuršu ķoniņu medībās:³⁰⁰... nonācu pie kuršu ķoniņiem, kur mēs noskatījāmies viņu pagāniskajā māņticībā. Tā ka bij ziemsvētku diena, viņi devās medībās savā svētajā mežā ... Samedītām stirnām, briežiem un zaķiem novilkā ādu, gaļu izcepa un novietoja uz gaŗa galda. Ap galdu salipināja daudz vaska svečīšu par savu vecāku, senču, bērnu un radnieku dvēselēm, un pēc tam stāvēdami un uz priekšu un atpakaļ iedami, ēda un dzēra un piedāvāja arī mums.

Lai gan svečīšu dedzināšanā var saskatīt katoļu baznīcas ietekmi, tomēr visumā ziemsvētku svinēšanas apraksts ir pagāniska kulta caurvīts. Zīmīgs arī pats medību fakts, jo tas liecina, ka kuršu ķoniņi kā vasaļi bij līdzvērtīgi vācu tautības vasaļiem, jo medīšanas tiesības bij viens no lēņa vīriem izlēnotiem objektiem.

Nav saglabājušās ziņas par kuršu ķoniņu un citu nepārvācināto vasaļu sētu izskatu 14. un 15. g.s.

NEVĀCU LĒŅU IZŅIKŠANA

NEVĀCU TIESĪBAS UN ĶONIŅI

Salīdzinot lībju un kuršu tiesības, vērojams, ka lībju tiesības tikai pamazām izauga par pilnvērtīgām lēņa tiesībām, bet pēc kuršu tiesībām lēņi tika doti līdz ar šī termina parādīšanos dokumentos. Par lībju tiesībām arī bij iespējams noskaidrot, ka pēc tām zeme dota valdīšanā no pagasta terriŗorijas, to paceļot

no kļaušu zemes par brīvzemi vai lēņa novadu. Jāpieņem, ka arī pēc kuršu tiesībām dotā zeme būs bijusi pagasta kļaušu zeme, kā to var secināt no mestra Jāņa Mengedes 1454. gada 5. marta brīvgrāmatas Peniķim.³⁰¹ Viņš un viņa minētie mantinieki ir un paliek neapgrūtināti un brīvi no visām mūsu ordeņa šķūtīm un kļaušām. Tātad ar šo brīvgrāmatu mestrs apliecinājis, ka Peniķim dotais lēnis vairs nav pagasta kļaušu zeme, un tās valdītājs bauda lēņa vīra immunitāti. Protams, visskaidrāk izlēnotā novada agrāko piederību pie pagasta apliecina Tontegodes 1333. gada 13. maija lēņa grāmata — **duos uncus ir pagasta Syallen.**

Tālāka liecība, ka pēc kuršu tiesībām dotā zeme bij jemta no pagasta teritorijas, atrodama Ventspils komtūra Kerstena Zelbacha zemes pārdošanas grāmatā, kas 1494. gada 30. septembrī dota Hofmanim;³⁰² no šīs grāmatas dabūjam zināt, ka komtūrs pārdevis Hofmanim un viņa patiesiem mantiniekiem zemes gabalu Stirbes laukos pēc kuršu tiesībām. Tā ka šo pārdošanas grāmatu izdevis nevis mestrs, bet komtūrs, tad jāpieņem, ka Hofmanim pārdotā zeme nebija lēnis, bet palika pagasta brīvzeme; te vērojama līdzība ar zemes pārdošanu pēc lībju tiesībām.

Nav šaubu, ka kuršu un Tukuma ķoniņu un Salaspils Pitkejāņu tiesiskais stāvoklis 15. g.s. vidū bija līdzvērtīgs pārējiem ordeņa vasaļiem, jo kā jau iepriekš noskaidrots, viņu lēņa piederumi un aplēņošanas formulas bija gluži vienādas ar vācu lēņa vīriem. Vai nevācu vasaļiem bija arī mantāga spēja, par to nav ne pozitīvu, ne negatīvu ziņu. Nevar gan būt šaubu, ka teorētiski viņi bija tiesīgi mantāgā piedalīties; bet no otras puses var pieņemt, ka viņus kā mazu lēņu valdītājus, nedziļciltīgus un varbūt pat vācu valodas nepratējus uz mantāgu nemaz neaicināja. Tomēr šis ir hipotētisks minējums, jo vispār nav ziņu, kā ordeņa mantāgi tika izziņoti un vasaļi uz tiem aicināti; tāpat nav ziņu, vai vasaļim bija pienākums mantāgā ierasties, un cik un kādi vasaļi mantāgā piedalījās.

Tomēr vienmēr neatbildēts paliek jautājums, kāpēc ordenim šo tiesību termini vispār bija jāpiemin lēņa grāmatās, un kāpēc lībju tiesības par īstām lēņa tiesībām izveidojās tikai 15. g.s. vidū. Varbūt viens no iemesliem ir ordeņa mēģinājums pacelt nevācu vasaļu nozīmību, sevišķi vēl pēc neveiksmīgās Tannenbergas kaujas 1410. gadā, kā arī ordeņa vajadzība pēc lielāka ne-

vācu karaspēka, ko varētu kaujās vadīt pašu latviešu resp. lībju vasalji.

Protams, šī ir tikai hipoteze, ko nevar pierādīt, bet ja šāds izskaidrojums būtu pareizs, tas termina kuršu resp. lībju tiesību minēšana lēņa grāmatās būtu jāuzlūko par ordeņa politikas veidu, kā vācu vasaļu acīs diplomātiski apslēpt nevācu uzņemšanu vasaļu kārtā. Šo hipotezi pastiprina fakts, ka ordeņa nemitīgajos karos pret leišiem Igaunijas vasalji pat atteicās piedalīties, tāpat leišu daudz iecietīgākā apiešanās ar nevācu gūstekņiem nekā ordeņa brāļiem vai vācu vasaļiem, jo ordenis, kaut arī pēc pazaudētas kaujas, dabīgi bij ieinteresēts dabūt atpakaļ savus karotājus cik vien daudz iespējams.

Interesanti vērot, ka lēņus nevāciem pēc saglabātām lēņa grāmatām devuši tikai nedaudzi ordeņa mestri — visvairāk Heidenreichs Finke Overberchs, Jānis Mengede, Venemers Brugenejs un Valters Pletenbergs — un laika ziņā to vairums attiecas uz 14. g.s. beidzamo desmiti,³⁰³ 15. g.s. vidu³⁰⁴ un 15. g.s. pēdējo dekādi.³⁰⁵ Militārā un politiskā ziņā tie bij grūti posmi Livonijas ordenim: 14. g.s. beigās ordenim bij nemitīgi kari ar leišiem, kas noveda pie Tannenbergas kaujas, 15. g.s. vidū ordenim bij karš ar krievu pilsētām Novgorodu un Polocku, un 15. un 16. g.s. mijā — karš ar Krievijas caru Jāni III.

Ka kuršu ķoniņš Peniķis tiešām bij latviešu zemnieku nodaļas vadonis kaujās, redzam apliecinātu rakstos 16. g.s. pašā sākumā.³⁰⁶

NEVĀCU LĒŅU DEGRADĒŠANA

Archibīskapija nepazīst ne lībju, ne kuršu tiesību, un praktiski visas ziņas par nevācu lēņiem te saglabājušās tikai no 14. g.s.; tātad 15. g.s. nevācu lēņi jau praktiski bij iznīkuši, jo nav pielaižams, ka no 15. g.s., no kuŗa saglabājušās nesalīdzināmi vairāk lēņa grāmatu kā no 14. g.s.,³⁰⁷ būtu gājuši zudumā tieši latviešu un lībju lēņa dokumenti. Tas norāda, ka nevāci archibīskapijā jau bij tik tālu grimuši savā saimnieciskā un tiesiskā dzīvē, ka viņiem vairs lēņus nedeva.

Lēnāk šis process risinājās ordeņa zemēs, jo te nevācu vasalji sastopami visu 15. un pat vēl 16. g.s. Tomēr nostāšanos pret nevācu vasaļiem var vērot kaut vai no iepriekš minētās

mestra Mengedes brīvgrāmatas Peniķim: ja mestram bij jāizdod īpašs dokuments, kas apliecinātu Peniķa piederību pie vasaļu kārtas, tad acīmredzot bij tādi, kas to apstrīdēja, kas mēģināja Peniķa lēni degradēt par klaušu zemi. Tomēr vissīvākā kuršu ķoniņu cīņa par savu privilēģiju saglabāšanu risinās 17., 18. un 19. g.s.³⁰⁸

Otrs raksturīgs piemērs par nevācu lēņu degradēšanu vērojams Salaspils ķēniņa Pitkejāņa lēnī. Kaut gan vēl 1446. gada 5. maijā lēnis tika dots³⁰⁹ brāļiem Henikem un Vilhelmam kā nepārprotami pilnvērtīgs ordeņa lēnis, tomēr jau 1457. gada 29. novembrī, piešķirot lēņa mantošanas tiesības Vilhelma meitām Katrīnai un Barbarai,³¹⁰ viņām pieliek klāt nosacījumu, ka katru gadu abām mantiniecēm par to jādod ordenim 1 pūrs rudzu no arkla — *dat se uns, unsen nakomelingen unde unseme orden jarliken van eyneme juweliken haken eynen tynslop roggen geven unde uthrichten sullen.*

Paiet vēl 40 gadu, un 1498. gada 29. novembra šķirējtiesas grāmatā, ko izdevis Rīgas kumpāns,³¹¹ Pitkejāņu pēcteči — tie laika gaitā tikuši pārdēvēti par Vilmeriem — vairs ir tikai brīvnieki: *Vilmer Henneken, den freien, wanende im gerichte tho Kerchholm.*

Vienu no iemesliem, kāpēc notikusi nevācu lēņu pagrimšana, rāda 1459. gada 5. februāra landmāršala Gotharda Pletenberga lēņa grāmata Henikem,³¹² tajā teikts: mūsu (landmāršala) priekšā ir nācis Heniks no Hincēm un ir žēlojies, ka viņam šajā laikā no mums un mūsu ordeņa ļaudīm ir ļoti bieži uzbraukts — *vor unsz isz gekamen Hennick van dem Henning Hintz und hefft unsz geklaget, wo eme in diszen tiden van den unsern und unsers ordens (luden) fast vehle uberfall geschehen.* Tātad ordeņa brāļi ar terroru un ordeņa zemnieki aiz nenovīdības (un varbūt ordeņa brāļu uzmusināti) mēģinājuši traucēt vasaļus un aizkavēt jaunu lēņu priekškiršanu nevāciem. Ordeņa brāļu terroru laikam gan būs grūti citādi izskaidrot kā nacionālo naidu un varmācības impulsu pret vājāko.

Izskatot lēņa grāmatas, kas dotas nevāciem, un pārējās netiešās liecības par latviešu un lībju lēņa vīriem, rodas neatvairāma nojauta, ka ordenis un archibīskaps kā zemes kungi un saprātīgi reālpolitiķi ir nevien vēlējušies redzēt savu pavalstnieku vidū nevācu vasaļus, bet pat mēģinājuši viņu kārtu ar savu protekciju uzturēt — varbūt tādēļ, lai rastu pretspēku pašapziņi-

gajiem un varenajiem vācu lēņa vīriem, varbūt arī tādēļ, ka nevācos zemes kungi saskatīja paklausīgākus vasaļus. Bet reizē ar augstāk izteikto nojautu jānāk pie nemaldīgas atziņas, ka kādi stipri spēki ir sparīgi cinījušies pret zemes kungu mēģinājumu radīt nozīmīgu nevācu vasaļu sabiedrību; laikam gan tie būs bijuši vācu vasaļi, kas iekaroto tautu piederīgos neuzskatīja par sev līdzvērtīgiem. Bez nacionālā pašlepnuma droši vien iemesls būs bijis arī viņu saimnieciskā nenovīdība, ka iekarotas tautas vasaļi var turpināt no viņiem neatkarīgu un bez šaubām materiāli labāku dzīvi nekā viņiem izlēpotie zemnieki. Un droši vien svarīga loma antipātijā pret nevācu vasaļiem būs arī tā laika vispārīgai mentalitātei, ka par vasaļiem var būt tikai dižciltīgie, ko vācieši tik vienkārši izsaka ar vārdu Ritter, jebšu jau Fr. Bunge noskaidrojis, ka Latvijas iekarotāji nāca no vācu zemākās bruņniecības un bieži pat nebrīvajiem ministriāļiem.²³ Tāpat M. Taube ir centies pierādīt, ka vairāki agrīnie Latvijas vasaļi saradojušies ar iekaroto valstiņu valdnieku meitām,²⁴ tātad katrā ziņā vācu acīs — nedižciltīgiem.

Ciņa starp ordeņa mestru un archibīskapu kā zemes kungiem un viņu vasaļiem no otras puses pret nevācu lēņa vīriem, kaut gan to tikai var netieši jaust, būs bijusi asa un sīva, un šajā ciņā pirmais savu lielo un vareno vasaļu priekšā ir kapitulējis Rīgas archibīskaps: archibīskapijā šī ciņa praktiski beigusies jau 14. g.s. otrajā pusē. Livonijas ordenis kā militāri spēcīgāka vara ir varējis vācu vasaļu spiedienu izturēt apm. gadsimtu ilgāk, jo pret 15. g.s. beigām arī Vidzemē vērojams, ka ordeņa mestrs kā zemes kungs ir bijis spiests liekties ordeņa mestrs kā lēņa kunga priekšā; citiem vārdiem — ordeņa valsts intereses ir tikušas upurētas par labu vācu vasaļu kārtas interešu sargāšanai; jādoma gan, ka tas būs noticis archibīskapijas ietekmē.

Šajā sakarā jāpatur vērā, ka archibīskapa vara strauji mainījās 14. g.s. sakarā ar archibīskapa ilgajiem trimdas gadiera pāvesta galmā, kurā laikā viņu vasaļi varēja netraucēti nostiprināt savu varu. Ordeņa mestra autoritāte Livonijā nekad nav bijusi augsta, jo pirmkārt viņu vēlēja paši ordeņa brāļi, un otrkārt — ordeņa brāļu morāliskā stāja bij tik zema, ka tie pat nekautrējās nomocīt pašu vēlēto mestru Jāni Volthūzu Hersi, kas bij mēģinājis reformēt Livonijas ordeņa iekšējo dzīvi, tā sāpīgi aizkarot un ierobežojot ordeņa brāļu patvarību un mantkārību. Tāpēc

arī izprotams, ka ordeņa brāļi varējuši uzbrukt nevācu vasaļiem un nostāties pret viņu uztverē nedižciltīgiem, jo saskaņā ar 1441. gada 28. aprīļa ordeņa statūtu papildinājumiem par ordeņa brāļi varēja uzņemt tikai dižciltīgu — bruņinieku.³¹⁵

Vienīgi Kursā un Zemgalē, kur ordeņa rokās atradās visa faktiskā vara kā viņa paša zemēs, tā Kursas bīskapijā, ordenis bij spējīgs aizsargāt nevācu vasaļus un pat vēl piešķirt jaunus lēņus: acīmredzot Kursā vēl visu 15. g.s. ordenis nebij uzurpējis valsts intereses savu brāļu oligarchijas un vasaļu kārtas interešu priekšā.

NEVĀCU VASAĻU DZIMTU IZNIKŠANA

Lai paglābtos no lēņa zaudēšanas un nonākšanas vienkārša brīvnieka stāvoklī, daži nevācu vasaļi ir gājuši otru ceļu — pārvācojušies. Jau iepriekš minētie archibīskapijas vasaļi — Aizgaļi, Lībji, Taite nenoliedzami bij vāciskojušies. Skaidru liecību par šo procesu var vērot no Henekes Hinces lēņa: tā kā 1447. gadā tas dots pēc lībju tiesībām, tad sacināms, ka Hinces bijuši lībji, bet jau 17. g.s. viņi bijuši pilnīgi pārvācojušies.³¹⁶ Līdzīga aina vērojama ar kuršu tiesneša Gaiļa dzimtu, kuŗa pēcteči vēlāk izceļoja uz Prūsiju, pārvācojās un saucās **von Gayl**.³¹⁷

Ja Gaiļu vārda vāciskajā formā vēl uzzīmējams latviešu vārda celms, tad Hinces vārds jau ir nemaldīgi vācisks; šie piemēri rāda, ka pēc vārda vien nav iespējams noteikt kāda vasaļa tautību — vārdi tika mainīti (piem. Pitkejāņi — lībiski Gaŗie Jāņi par Vilmeriem) vai tīri vāciskajos vārdos bij paslēpušies nevācu vasaļi, piem. Hinces. No tam secināms, ka nevācu vasaļu — jebšu jau pārvācojušos — skaits būs bijis lielāks arī 14. un 15. g.s. nekā tas secināms no vasaļu vārdiem; to liecina kaut vai tādi nevācu vasaļu vārdi kā **Kerchhus**,³¹⁸ **Mosten**,³¹⁹ **Kloken**.³²⁰

Cits nevācu vasaļu pārvācošanās ceļš bij precēšanās ar vāciešiem; tā Sīmaņa Taites meita Ilzebe laikam bij precējusies ar Rodenu Aderkasi,³²⁰ bet 1508. gadā Anša Ungerna atraitne apprecējās ar kuršu vasali Klāvu Dumpiantu resp. Dumpiānu.³²²

Vēl radikālāks nevācu vasaļu dzimtu iznikšanas iemesls bij vīriešu kārtas mantinieku trūkums, jo pēc lēņa tiesībām lēni mantot varēja tikai dēli: no dokumentiem vērojams, ka šādā kār-

tā iznīka Sīmaņa Taites lēnis,³²³ tāpat Kantebutes lēnis³²⁴ un Stegebutes lēnis,³²⁵ un laikam arī Pitkējāņu lēņa noslidēšanā par vienkāršu brīvzemi viens no iemesliem būs bijis dēlu trūkums Vilhelmam un Henikem Pitkejāņiem.³²⁶

Dažos gadījumos nevācu lēņi pēc to atgriešanās lēņa kungu rokās tika par jaunu izlēnoti nevāciem, piem. Stegebutes lēnis,³²⁷ bet citos gadījumos tie izlēnoti tālāk vāciešiem, piem. Lībja lēnis archibiskapijā.³²⁸

Vēl viens iemesls nevācu lēņa vīru dzimtu iznīkšanai, ko gan var tikai pieminēt, bet kam avotu trūkuma dēļ tikpat kā nevar izsekot, ir nevācu vasaļu izkaušana kaņos un emigrēšana uz Lietuvu.

¹Sal. A. Švābe, *Ciņa par Latvijas tiesībām*, 191. lapp.; iesp. rakstu krāj. *Latvju kultūra*, 1948. ²*Latvju enciklopēdija (LE)*, 2482. lapp. ³*Livländische Güterurkunden, I (LGU I)*, 260. nrs. ⁴LGU I, 69. nrs. ⁵*Ibid.*, 158. nrs. ⁶*Ibid.*, 158. nrs. ⁷*Ibid.*, 78. nrs. ⁸*Ibid.*, 441. nrs. ⁹*Ibid.*, 46a. nrs. ¹⁰*Ibid.*, 48. nrs. ¹¹*Ibid.*, 106. nr. ¹²*Ibid.*, 157. nrs., 182. lapp. ¹³*Ibid.*, 257. nrs., 265. lapp. ¹⁴*Ibid.*, 194. nrs. ¹⁵*Ibid.*, 229. nrs. ¹⁶*Ibid.*, 69. nrs. ¹⁷*Ibid.*, 73. nrs., 74. lapp. ¹⁸*Ibid.*, 629. nrs. ¹⁹*Ibid.*, 663. nrs. ²⁰*Ibid.*, 270. nrs. ²¹*Ibid.*, 109. nrs. ²²A. Švābe, *Kuršu ķoniņi un novadnieki; Pielikumi*, 3. nrs; iesp. *Straumes un avoti I*, 1938. ²³*Liv-, Esth-, und Curländisches Urkundenbuch (LUB)*, VIII, 24. nrs. ²⁴LGU I, 266. nrs. ²⁵*Ibid.* 665. nrs. ²⁶Sal. LGU Sachregister minētos nrus pie vārda jus feudi. ²⁷*Ibid.*, skat. attiecīgo vārdu un pie tā minētos nrus. ²⁸*Ibid.*, skat. attiecīgo vārdu un pie tā minētos nrus. ²⁹*Ibid.*, 157., 198. un 664. nrs. ³⁰Sal. LGU I Sachregister minētos vārdus un nrus pie tiem. ³¹*Ibid.*, skat. attiecīgo vārdu un pie tā minētos nrus. ³²*Ibid.*, skat. attiecīgo vārdu un pie tā minētos nrus. ³³Skat. 23. piezīmi. ³⁴Skat. 22. piezīmi. ³⁵*Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300 — 1500*, 4. nrs. ³⁶Sal. LGU I Sachregister attiecīgos vārdus un pie tiem minētos nrus. ³⁷LGU I, 48. nrs. ³⁸Skat. iepriekšējā nodaļā 3. piezīmi. ³⁹LGU I, 75a. nrs. ⁴⁰*Ibid.*, 75a. nrs. ⁴¹*Ibid.*, 74. nrs. ⁴²*Ibid.*, 151. nrs. ⁴³*Ibid.*, 76. nrs; šis dokuments ir latīņu oriģināla tulkojums jauktā augš-

vācu un lejasvācu valodā. ⁴⁴Ibid., 106. nrs. ⁴⁵Skat. LGU I. ⁴⁶LGU I., 256. nrs. ⁴⁷Ibid., 256. nrs. ⁴⁸Ibid., 256. nrs. ⁴⁹Ibid., 241. nrs; sal. 589. nru. Vārdi antique un altem šajā formula nozīmē, ka lēnis nav piešķirts pēc Silvestra žēlastības tiesībām. ⁵⁰Ibid., 106. nrs. ⁵¹Ibid., 157. nrs. ⁵²Ibid., 256. nrs. ⁵³Ibid., 256. nrs. ⁵⁴Ibid., 353., 410., 610. nri. ⁵⁵Ibid., 629. nrs; 455. nrs. 408. lapp. ⁵⁶Ibid., piem. 229., 231., 234., 256., 260. nri. ⁵⁷Ibid., 297. nrs. ⁵⁸Ibid., 229. nrs. ⁵⁹Ibid., 231. nrs. ⁶⁰Ibid., 234., 238. nrs. ⁶¹Ibid., 234., 238. nrs. ⁶²Ibid., 353. nrs. ⁶³Ibid., 353. nrs. ⁶⁴Ibid., 592. nrs., 550. lapp. ⁶⁵Ibid., 640. nrs. ⁶⁶Ibid., 231. nrs. ⁶⁷Ibid., 278. nrs. ⁶⁸Ibid., 234. nrs. ⁶⁹Ibid., 330. nrs. ⁷⁰Ibid., sal. 278., 330. un 610. nru. ⁷¹Ibid., 229. un 237. nrs. ⁷²Ibid., 278. un 290. nrs. ⁷³Ibid., 270. nrs. ⁷⁴Ibid., 281. nrs. ⁷⁵Ibid., 117. nrs, 121. lapp. ⁷⁶Ibid., 281. nrs. ⁷⁷par Rīgas tiesībām Limbažos skat. LGU I, 117. nru. ⁷⁸LGU I, 256. nrs. ⁷⁹Ibid., 69. nrs. ⁸⁰Ibid., 335. nrs. ⁸¹Ibid., 48. nrs. ⁸²Ibid., 82. nrs, 84. lapp. ⁸³Vbt, 10. pants. ⁸⁴LGU I, 427. nrs, 385. lapp. ⁸⁵Ibid., 427. nrs, 386. lapp. ⁸⁶Ibid., 629. nrs. ⁸⁷Ibid., 256. nrs. ⁸⁸Ibid., 231. nrs. ⁸⁹Ibid., 610. nrs. ⁹⁰Ibid., 256. nrs. ⁹¹Vbt, 14. pants; tomēr tēvs arī varēja noteikt, ko katram dēlam sajemt — *de vader mach dem sone laten, wat he will* — 62. pants. ⁹²Sal. Vbt 55. pantu: Bet ja ir trīs, četri vai vairāki dēli, tie dala (mantu) līdzīgās daļās un pēc tam laimē: ko katram Dievs piešķir, tas ir viņa — *Sint averst der brödere drei edder veer ofte meer, so schollen se gelik delen, und lotten denn: wat malkem Got gift, dat si sin.* ⁹³LGU I, 80. nrs. ⁹⁴Ibid., 152. nrs. ⁹⁵Ibid., 314. nrs. ⁹⁶Vbt, 58. pants. ⁹⁷LGU I, 142. nrs. ⁹⁸Ibid., 629. nrs. ⁹⁹Ibid., 69. nrs. ¹⁰⁰Ibid., 369b. nrs. ¹⁰¹Vbt, 5. pants. ¹⁰²LGU I, 389b. nrs. ¹⁰³Ibid., 629. nrs. ¹⁰⁴Ibid., 152. nrs. ¹⁰⁵Ibid., 258. nrs. ¹⁰⁶Ibid., 258. nrs. ¹⁰⁷Ibid., 258. nrs. ¹⁰⁸Ibid., 258. nrs. ¹⁰⁹Ibid., 229. nrs. ¹¹⁰Ibid., 229. nrs. ¹¹¹Ibid., 229. nrs. ¹¹²Sal. IGU I, 629. nru: Ja kāds koprokas lēnī mirst bez mantiniekiem, tad lēni manto tuvākais rads — *Szo waner eiin verstervet in der samanden hant szunder erven, dat dan de negestenn maghen erven sollen.* ¹¹³LGU I, 663. nrs, 623. lapp. ¹¹⁴Vbt, 5. pants; sal. 14. pantu; sal. LGU I, 440. nru. ¹¹⁵LGU I, 198. nrs. ¹¹⁶Vbt, 5. pants. ¹¹⁷Ibid., 5. pants; sal. 78. piez. ¹¹⁸LGU I, 73. nrs, 74. lapp. ¹¹⁹Sal. LGU I, 238. un 369b. nru. ¹²⁰LGU I, 369b. nrs. ¹²¹Ibid., 629. nrs, 587. lapp. ¹²²Sal. Silvestra žēlastības tiesības. ¹²³Silvestra žēlastības tiesības; sal. LGU I, 629. nru. ¹²⁴LGU I, 652. nrs, 614. lapp. ¹²⁵Silvestra žēlastības

tiesības. ¹²⁶Ibid. ¹²⁷LGU I, 594. nrs, 554. lapp. ¹²⁸Ibid., 608. nrs. ¹²⁹Ibid., 629. nrs. ¹³⁰Ibid. 377, nrs. ¹³¹Ibid., 419. nrs, 379. lapp. ¹³²Ibid., 419. nrs, 379. lapp. ¹³³Ibid., 667. nrs. ¹³⁴Silvestra žēlastības tiesības; sal. LGU I, 629. nrs. ¹³⁵Ibid. ¹³⁶LGU I, 377. nrs. ¹³⁷Draudžu platības pūrvietās jentas no: Ernst Baron Campenhausen — Loddiger, *Ein Beitrag zur Agrarstatistik Livlands, Riga, 1911.* ¹³⁸Sal. LGU I, lēņa grāmatas pēc 1457. g. ¹³⁹LGU I, 195. nrs. ¹⁴⁰Ibid., 683. nrs. ¹⁴¹Švābe, Pielikumi, 5. nrs. ⁴¹²LGU I, 161. nrs; šajā dok. gan lietāts termins *lehnrechtsguett*. ¹⁴³Ibid., 115. nrs. ¹⁴⁴Ibid., 107. nrs; LUB III, 1296. nrs. ¹⁴⁵LGU I, 154a. nrs. ¹⁴⁶Ibid., 154b. nrs. ¹⁴⁷Ibid., 434. nrs. ¹⁴⁸A. švābe. *Latvju kultūras vēsture II*, 193. lapp. ¹⁴⁹LGU I, 528., 558. nrs. ¹⁵⁰A. Bauer, *Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen*, 155. — 156. lapp. ¹⁵¹LGU I, 174. nrs. ¹⁵²Ibid., 1. nrs. ¹⁵³Ibid., 46. nrs. (1300. g.), 54. nrs. (1316. g.), 59, nrs. (1327. g.) ¹⁵⁴Ibid., 63. nrs. (1335. g.), 109. nrs. (1380. g.), 154. nrs. (1401. g.), 528. nrs. (1478. g.), 643. nrs. (1495. g.), 684b. nrs. (1500. g.); *Kursā* — LUB III, 938e. nrs; A. Bauer, *Die Wartgutsteuerliste*, 155. lapp.; LUB, Abt. 2, I, 731. nrs. (1498. g.) ¹⁵⁵LUB VII, 309. nrs. ¹⁵⁶LGU I, 154. nrs; lēņa grāmata uzglabājusies tikai 16. g.s. rev. kom. protokolā. ¹⁵⁷Ibid., 154a. nrs. ¹⁵⁸Ibid., 154b. nrs. ¹⁵⁹Sal. piem. A. švābe, Pielikumi, 55. nrs. ¹⁶⁰LUB II, 896. nrs; III, 1232. ¹⁶¹Ibid., Abt. 2, 2, I, 652. nrs. ¹⁶²Ibid., Abt. 2, III, 419. in 855. nrs. ¹⁶³Ibid., III, 1232. nrs. ¹⁶⁴Ibid., III, 1232. nrs; piezīmējams, ka Kursas bīskapi un kapitula locekļi bij ordeņa brāļi. ¹⁶⁵A. švābe, *Chrestomātija*, 4. nrs. ¹⁶⁶LUB IX, 807. nrs. un XI, 577. nrs. ¹⁶⁷LUB, Abt. 2, I, 652. nrs. ¹⁶⁸Ibid., Abt. 2, I, 920. nrs; sal. *ibid.*, Abt. 2, III, 408. nru. ¹⁶⁹Ibid., III, 1232. nrs. ¹⁷⁰Ibid., II, 896. nrs; sal. *ibid.*, Abt. 2, III, 939. nru. ¹⁷¹Ibid., Abt. 2, III, 855. nrs. ¹⁷²Ibid., XI, 620. nrs. ¹⁷³LGU I, 266. nrs. ¹⁷⁴Ibid., 412. nrs. ¹⁷⁵Ibid., 459. nrs. ¹⁷⁶Ibid., 525. nrs; šis ir 16. g.s. rev. kom. protokola ieraksts ¹⁷⁷Ibid., 633. nrs; 16. g.s. rev. kom. protokola ieraksts ¹⁷⁸Ibid., 266. nrs. ¹⁷⁹Ibid., 268. nrs. ¹⁸⁰Ibid., 412. nrs. ¹⁸¹Ibid., 459. nrs. ¹⁸²Ibid., 633. nrs. ¹⁸³Ibid., 266. nrs. ¹⁸⁴Ibid., 268. nrs. ¹⁸⁵Ibid., 268. nrs. ¹⁸⁶Ibid., 412. nrs. ¹⁸⁷Ibid., 459. nrs. ¹⁸⁸Vbt tomēr pazīst arī vasaļa nosaukumu lude, sal. piem. 5. pantu un 14. pantu. ¹⁸⁹LGU I, 268. nrs. ¹⁹⁰Ibid., 268. nrs; sal. 459. nru. ¹⁹¹LUB VIII, 548. nrs. ¹⁹²LGU I, 109., 124., 182., 310., 320. un 324. nrs. ¹⁹³Ibid., 109. nrs. ¹⁹⁴Ibid., 124. nrs. ¹⁹⁶Ibid., 182. nrs. ¹⁹⁸Ibid., 310. nrs.

¹⁹⁷Ibid., 320. nrs. ¹⁹⁸Ibid., 324. nrs. ¹⁹⁹Ibid., 109. nrs. ²⁰⁰Ibid., 182. nrs. ²⁰¹Ibid., 73. nrs. ²⁰²A. Švābe, Pielikumi, 3. nrs. ²⁰³Ibid., 3. nrs. ²⁰⁴A. Švābe, Chrestomātija, 4. nrs. ²⁰⁵LUB VIII, 24. nrs. ²⁰⁶A. Švābe, Pielikumi, 4. nrs. ²⁰⁷Ibid., 3. nrs. ²⁰⁸Ibid., 3. nrs. ²⁰⁹LUB X, 4. nrs. ²¹⁰Ibid., XII, 524. nrs. ²¹¹A. Švābe, Chrestomātija, 95. nrs. ²¹²A. Švābe, Pielikumi, 2. nrs. ²¹³Sal. LGU I, 2. nru — lēnis Jersikas Visvaldim. ²¹⁴A. Švābe, Chrestomātija, 2. nrs. ²¹⁵Ibid., 267. pants. ²¹⁶Ibid., 269. pants. ²¹⁷Ibid., 272. pants. ²¹⁸LGU I, 21., 70., 72. nrā. ²¹⁹Ibid., 21. nrs. ²²⁰Ibid., 74. nrs. ²²¹Ibid., 74. nrs. ²²²Ibid., 85. nrs. ²²³Ibid., 130. nrs; sal. 147. nru. ²²⁴Ibid., 142. nrs. ²²⁵Sal. P. Johansen, Bruchstücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen und Helmet, 54. lapp., kur minēts igauņu vārds *Toyti*. ²²⁶Sal. augstāk minēto dok. lēņa tiesību un lēņa objektu aprakstus. ²²⁷LGU I, 303. nrs. ²²⁸Ibid., 304. nrs; sal. 306. un 386. nru. ²²⁹Ibid., 496. nrs. ²³⁰Ibid., 1. nrs. ²³¹Ibid., 46. nrs. ²³²Ibid., 54. nrs. ²³³Ibid., 59. nrs; no šīs lēņa grāmatas saglabāties tikai 16. g.s. regests. ²³⁴Ibid., 59.B nrs. ²³⁵Ibid., 98. nrs. ²³⁶Ibid., 107. nrs. ²³⁷Ibid., 154. nrs. ²³⁸Ibid., 159. nrs. ²³⁹Ibid., 599. nrs. ²⁴⁰Ibid., 384. nrs. ²⁴¹Ibid., 63. nrs. ²⁴²Ibid., 63. un 96. nru piezīmes; sal. E. Dunsdorfs, *Deviņvīru spēks*, 97. lapp. ²⁴³Latvju Enciklopēdija, 1201. lapp. ²⁴⁴LGU I, 96. nrs. ²⁴⁵Ibid., 124. nrs. ⁴²⁶LUB VII, 491. nrs. ²⁴⁷LGU I, 320. nrs. ²⁴⁸Skat. nodaļu *Lībju tiesības*. ²⁴⁹LGU I, 384. nrs. ²⁵⁰A. Švābe, Chrestomātija, 4. nrs. ²⁵¹LUB VIII, 440. nrs; sal. A. Švābe, Chrestomātija, 69. nrs. ²⁵²LUB, Abt. 2, I, 920. nrs. ²⁵³LUB III, 938e. nrs. ²⁵⁴Ibid., 944a. nrs. ²⁵⁵Ibid., 1296. nrs. ²⁵⁶Ibid., IV, 1408. nrs. ²⁵⁷A. Bauer, *Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen*, 155. — 156. lapp. ²⁵⁸Ibid. 155. — 156. lapp. ²⁵⁹Ibid., 155. — 156. lapp. ²⁶⁰A. Švābe, *Pielidumi*, 9. nrs. ²⁶¹Latvju Enciklopēdija, 1201. lapp. ²⁶²Sal. E. Dunsdorfa eseju *Peniķis krāj. Deviņvīru spēks*. ²⁶³A. Švābe, *Pielikumi*, 1. nrs. ²⁶⁴A. Švābe, *Kuršu ķoniņi un novadnieki*, 154. — 155. lapp. ²⁶⁵A. Švābe, *Pielikumi*, 1. nrs. ²⁶⁶Ibid., 2. nrs. ²⁶⁷A. Švābe, *Kuršu ķoniņi un novadnieki*, 159. lapp. ²⁶⁸Ibid., 160. lapp. ²⁶⁹Ibid., 159. — 160. lapp. ²⁷⁰A. Švābe, *Pielikumi*, 2. nrs. ²⁷¹Ibid., 3. nrs. ²⁷²A. Švābe, *Kuršu ķoniņi un novadnieki*, 179. lapp. ²⁷³A. Švābe, *Pielikumi*, 5. nrs. ²⁷⁴Ibid., 7. nrs. ²⁷⁵Ibid., 6. nrs. ²⁷⁶Darbā *Kuršu ķoniņi un novadnieki*. ²⁷⁷Esejā *Peniķis*. ²⁷⁸Sal. nodaļu *Ordeņa lēņi Kursā*. ²⁷⁹LUB IV, 1408. nrs. ²⁸⁰Ibid., VIII, 24. nrs. ²⁸¹LUB XII, 247. nrs. ²⁸²A. Švābe,

Chrestomātija, 95. nrs. ²⁸³LUB XII, 524. nrs. ²⁸⁴Ibid., X, 4. nrs. ²⁸⁵A. Švābe, Kuršu ķoniņi un novadnieki. ²⁸⁶LUB XII, 631. nrs. ²⁸⁷LGU I, 142. nrs. ²⁸⁸Skat. nodaļu Latgaļu un lībju lēņa vīri. ²⁸⁹A. Švābe, Pielikumi, 2. nrs. ²⁹⁰LUB IV, 1408. nrs. ²⁹¹A. Bauer, Die Wartgutsteuerliste, 155. — 156 lapp. ²⁹²A. Švābe, Kuršu ķoniņi un novadnieki, passim. ²⁹³LGU I, 284. nrs. ²⁹⁴Ibid., 324. nrs. ²⁹⁵Ibid., piezīme Zum Inhalt. ²⁹⁶Ibid., 384. nrs. ²⁹⁷Ibid., 672. nrs. ²⁹⁸E. Dunsdorfs, Senie stāsti, 44. lapp; sal. P. Klimas, Ghillebert de Lannoy, 38. lapp. ²⁹⁹E. Dunsdorfs, Deviņvīru spēks 74. — 75. lapp. ³⁰⁰E. Dunsdorfs, Senie stāsti, 76. lapp. ³⁰¹A. Švābe, Pielikumi, 4. nrs; sal. LUB XII, 524. nru. ³⁰²A. Švābe, Chrestomātija, 96. nrs. ³⁰³Augutim un Kursim, LUB IV, 1408. nrs; Kantebutēm, LUB III, 1246. nrs; viņiem lēņi doti 1396. resp. 1391. gadā. Pēc Tannenbergas kaujas Pitkejāņiem 1426. gadā, LUB VII, 491. nrs. un Stegebutēm 1429. gadā, LUB VIII, 24. nrs. ³⁰⁴Henekem Hincem 1436. gadā, LGU I, 284. nrs; Peniķim 1439. gadā, A. Švābe, Pielikumi, 3. nrs; Kerchshus 1444. gadā, LUB X, 4. nrs; Pitkejāņiem 1446. gadā, LGU I, 320. nrs; Henekem Hincem 1447. gadā, LGU I, 324. nrs; Peniķim 1456. gadā, A. Švābe, Pielikumi, 5. nrs; Pitkejāņu meitām, 1457. gadā, LGU I, 384. nrs; Henikem no Hincēm 1459. gadā, LGU I, 391. nrs; Būgulim 1464. gadā, LUB XII, 247. nrs; Mostem 1467. gadā, LUB XII, 524. nrs; Kloken 1469. gadā, LUB XII, 631. nrs. ³⁰⁵Gailim 1494. gadā. A. Švābe, Chrestomātija, 95. nrs; Hofmanim 1494. gadā, A. Švābe, Chrestomātija, 96. nrs; Peniķim 1500. gadā, A. Švābe, Pielikumi, 7. nrs; arī sal. tālākās Pletenberga lēņa grāmatas 16. g.s. sākumā. ³⁰⁶A. Dunsdorfs, Peniķis, 80. lapp. ³⁰⁷Sal. LGU I. ³⁰⁸Sal., A. Švābe, Kuršu ķoniņi un novadnieki. ³⁰⁹LGU I, 320. nrs. ³¹⁰Ibid., 384. nrs. ³¹¹Ibid., 672. nrs. ³¹²Ibid., 391. nrs. ³¹³Fr. Bunge, Geschichtliche Entwicklung der Standesverhältnisse in Liv-, Esth- und Curland, 40. — 42. lapp. ³¹⁴M. Taube, Russische und Litauische Fürsten an den Düna zum Zeit der Deutschen Eroberung Livlands. ³¹⁵LUB IX, 716. nrs. ³¹⁶LGU I, 324. nra piezīme Zum Inhalt. ³¹⁷A. Švābe, Chrestomātija, 96. nra Piezīme. ³¹⁸LUB X, 4. nrs. ³¹⁹Ibid., XII, 524. nrs. ³²⁰Ibid., XII, 631. nrs. ³²¹LBU I, 142. nrs. ³²²LUB Abt. 2, III, 703. nrs. ³²³Skat. 21. vēri. ³²⁴LUB III, 1296. nrs. ³²⁵Ibid., VIII, 24. nrs. ³²⁶LGU I, 384. nrs. ³²⁷Skat. 325. vēri. ³²⁸LGU I, 130. nrs; sal. 147. nru.

LATVIEŠU KULTŪRAS ATBLĀZMA ASTOŅPADSMITĀ GADSIMTENĀ VĀCIJĀ

E. Dunsdorfs

1. IEVADAM

Virsrakstā izteiktais temats varētu radīt tikpat lielus emociju diktētus iebildumus, kādus ir radījis viedoklis, ka Latvijai kultūru atnesa, sākot ar 12. g.s., vācieši. Emocijas un cenšanās pēc prestiža tomēr ir kaitīgas kā politiskam, tā arī kultūras vēsturniekam, jo šīs pētnieka īpašības, gan saprotamas, bet neattaisnojamas, var aizmiglot viņa centienus pēc patiesības. Kalpošana patiesībai tomēr ir vēsturnieka galvenais uzdevums, un tai kalpojot ir jāpārvar emocijas un jāapkaņo kļūdas, kas dibinās tikai uz autoritāšu nepamatotiem viedokļiem.

Polemika par to, vai vācieši, iekarojot mūsu zemi, ir atnesuši kultūru latviešiem vai ne, lielā mērā ir terminoloģisks pārpratums, kas radies, sajaucot kultūras un civilizācijas jēdzienu. Atkārtojot jau agrāk teikto,¹ par civilizāciju saucam cilvēka prasmi inteligēnti izmantot dabu dzīves ērtību radīšanai, t.i. sadzīves utilitāro un tehnoloģisko aspektu. Turpretim par kultūru saucam dzīves veidu jeb sadzīves garīgo aspektu.

Civilizācijas atsevišķos ieguvumus viena tauta var samērā viegli pārņemt vai pārņemt no otras. Ka Vācijā 12. un vēlākajos gadsimtos bija augstāka civilizācija nekā tai pašā laikā Latvijā, gan neviens neapšaubīs. Cik tālu šo augstāko civilizāciju pēc iekarošanas pārņēma Latvijas iedzīvotāji un cik tālu tā palika tikai vācu kolonistu lokā, par to faktos pamatotu pētījumu nav, un līdz ar to strīdus šai jautājumā ir lieks.

Civilizācija var būt augstāka vai zemāka atkarā no tā, vai tā sagādā lielākas vai mazākas dzīves ērtības. Piemēram, mūra pils 13. g.s. apstākļos bija drošāks aizsargs nekā koka pils, apvēršējs arkls nodrošināja lielāku ražu nekā spļu arkls, kalta nauda bija ērtāka nekā nekaltā, vāpēti trauki bija lietderī-

gāki nekā nevāpēti. Šo salīdzinājumu virkni varētu ilgi turpināt. Turpretim kultūra nevar būt nedz augstāka, nedz zemāka, jo divu tautu atšķirīgo kultūru nemaz nevar salīdzināt. Nevar, piemēram, teikt, ka 13. g.s. vācu rotas bija daiļākas vai neglītākas par latviešu rotām, ka 10. g.s. skandinavu ornaments būtu bijis pārāks vai mazvērtīgāks par tā paša laika latviešu ornamentu. Tāpat nevar teikt, ka Romas katoļu kristīgā ticība, ko vācieši atnesa mūsu zemei, būtu labāk apmierinājusi reliģiskās jūtas nekā jau agrāk nodibinātā grieķu katoļu ticība. Par pagānismu, kas valdīja iepriekš, mēs vēl zinām pārāk maz, lai vispār šai ziņā kaut ko teiktu. Ka dažāda veida kultūra nav salīdzināma, to spilgti manifestē tāds paradokšāls virsraksts vācu vispārējās kultūras vēstures grāmatās kā "Die Kultur der Kulturlosen".

Kultūras pārņemšana ir daudz lēnāks un grūtāks process nekā civilizācijas pārņemšana. Turklāt kultūru var pārņemt tikai daļēji. Piemēram, latviešiem pārņemot kristīgo ticību, jaunie reliģiskie priekšstati ilgi palika agrāko reliģisko priekšstatu ietekmēti.² Ja kāda tauta pilnīgi pārņem otras tautas kultūras mantojumu, tad parasti pazūd recepētājas tautas identitāte. Kā piemēru šai ziņā var minēt latviešu radniekus senprūsus, kas kļuva par vāciskāko vācu tautu.

Tomēr, ja pastāv kontakts starp divām tautām, tad līdz ar to notiek kultūrāla asimilācija. Kamēr civilizācijas asimilācija norit tikai vienā virzienā — no augstākās uz zemāko, tikmēr, trūkstot atšķirībai starp augstāko un zemāko kultūru, virziens kultūras asimilācijai nav nosakāms. Parasti tas būs abpusējs, pat spītējot sociālām plaisām un līmenim. Tā Latvijā latviešu valoda ir jūtami ietekmējusi kungu kārtas vācu valodu³ un otrādi — sociāli nospiesto latviešu valodu ir ietekmējusi vācu valoda.⁴

Līdzšinējos pētījumos vācu autori ir skaidrojuši, cik tālu vācu kultūras elementus ir recepējuši latvieši. Pret to latviešu pētnieki ir ielaidušies neauglīgā polemikā, mēģinot pašu recepcijas faktu noliegt vai vājināt. Piemēram, ir minēti tādi absurdi argumenti, ka latvieši nemaz nevarēja pārņemt vācu kultūras elementus, jo pats vārds "kultūra" neesot vācu vārds! Gandrīz vai par modes lietu latviešu kultūrvēsturniekiem kļuvis paņēmiens piedēvēt Latvijas vācu kultūras darbiniekiem svešu cilmi. Tā Stenders esot, pēc viena autora domām, cēlies no flāmiem,

pēc otra — no holandiešiem. Merķeļa senči esot bijuši franči, Vatsons nācis no britu salām, Herders no slaviem vai senprūšiem u.t.t. Ar šīm nevācu asinīm esot izskaidrojama minēto vīru liberālā nostāja pret latviešiem.⁵ Ja šos autorus lūgtu teikto pierādīt ar ģenealoģiskiem pētījumiem un pamatot viņu implicēto rašu teoriju, kļūtu redzami šo centienu vājie pamati.

Kāda vispār ir nozīme nacionālai cilmei? Piemēram, ja izdotos ģenealoģiski pierādīt, ka Herdera senči bijuši latviešiem radnieciskie senprūši,⁶ tad kas ar to būtu panākts? Vai Herdera vāciskais gars ar to kļūtu par latvisku garu? Vai Herdera vēsturiskā loma vācu tautas pašapziņas stiprināšanā kļūtu citāda? Minēsim šai sakarā Hamaņa pārmetumu savam draugam Herderam, ka pēdējais esot vairāk lepns uz savu vācietību nekā uz savu prūsiskumu, kamēr vajadzētu būt otrādi. Vai Stendera aizkustinošais mīlestības apliecinājums latviešiem, liekot iekalt savā kapakmeņī vārdu "Latvis", mīkstina viņa negatīvo nostāju pret latviskām kultūras vērtībām? Domāju, ka šie jautājumi norāda, cik neauglīgs ir virziens, kuŗā darbojas latviešu kultūras pētnieki, ar vācu kultūras darbinieku tautības noliegšanu mēģinot vājināt uzskatu par to, kādā mērā vācu kultūra ietekmējusi latviešus.

Mūsu vēsturnieki ir gājuši arī pretējo ceļu — piedēvējot nevācu tautības administrātoriem sevišķas simpatijas un humānismu pret latviešiem Piemēram, divi Vidzemes ģenerālgubernātori 18. gadsimtenī bija īri: Pēteris Lasijs (no 1730. līdz 1751. g.) un Georgs Brauns (no 1762. līdz 1792. g.). Pēdējo ir mēģinājis pozitīvi apgaismot A. Altements,⁷ bet M. Stepermanis ir norādījis, cik maz pamata šādam mēģinājumam.⁸ Kaut arī Stepermanis ar to ir pielaikojies marksismam (saskatot Brauna rīcībā "šķiriskumu"), tomēr viņa ar avotiem pamatotā argumentācija pārlicina. Altements turpretim sekoja modei un interpretēja avotus ļoti patvarīgi.

Ja arī latviešu pētnieku mēģinājumus uzskatīt latviešiem labvēlīgos vācu tautības darbiniekus par kādas citas tautības piederīgiem nevar attaisnot, tomēr varam tos saprast un izskaidrot. Šie mēģinājumi radušies, lai dotu pretsparu vienpusīgajiem vācu kultūras pētnieku apgalvojumiem, ka vāciešiem mūsu zemē ir bijusi kultūras nesēju ("Kulturträger") loma. Šie pētnieki jautājumu vienmēr nostādījuši tā, ka šī kultūras

nešana bijusi tikai vienpusīgs akts.⁹ Patiesībā saskarē esošo tautu starpā vienmēr notiek abpusēja kultūras apmaiņa.

Noskaidrot, kāda ir bijusi šī abpusējā kultūras apmaiņa, ir objektīvo pētnieku uzdevums neatkarīgi no viņu tautības vai simpatijām. Sekojošais ir mēģinājums atbildēt uz jautājumu, kas manuprāt līdz šim vēl nav jautāts — kāda bija latviešu kultūras ietekme Vācijā? Par jautājuma šaurāko priekšmetu izvēlamies problēmu — kādu ietekmi vācu 18. gadsimtena vadošajā inteliģencē atstāja iepazīšanās ar latviešu tautasdziesmām? Ikvienam, kas ar šo problēmu nodarbojas, ir labi zināms, ka centrālā persona te ir Johans Gotfrīds Herders (1744-1803), kas piecus gadus dzīvoja Rīgā. Par apstākļiem, kas padarīja Herderu par centrālo personu, tomēr ir izteikti spriedumi, kas nekādi nesaskan ar avotiem. Tāpēc, lai skaidrāk saskatītu patiesību, vispirms jānovāc pārpratumu gruveši. Šī vajadzība izskaidro polemiskos posmus šai eseijā. Ceru, ka pāri kritikai lasītāji tomēr saskatīs arī pozitīvos atzinumus.

2. LESINGS KĀ LĪDUMNIEKS

Par to, ka latviešu tautasdziesmas ieinteresēja Johānu Gotfrīdu Herderu, kas savukārt tās populārizēja Vācijā, lielā mērā jāpateicas vācu modernās literatūras nodibinātājam Gotholdam Efraīmam Lesingam (1729-1781). Lesinga loma šai ziņā gan dibinās uz Herdera pārpratumu, bet tas nebūt nemazina pirmā nopelnus.

Lesings bija viens no autoriem rakstu krājumā *Literārās vēstules (Briefe der neueste Litteratur betreffend)*, ko Berlīnē 1759. gadā publicēja Fridrihs Nikolajs. Šīm vēstulēm Herders sarakstīja kritisku "pielikumu" (*Fragmente zur deutschen Litteratur*) un tās anonimi 1766. un 1767. gadā publicēja Hartknocha apgāds Rīgā.¹⁰ Par Lesinga ar šifru Fll. parakstītā trīsdesmit trešā vēstulē (datētā ar 1759. g. 19. aprīli) ievietotām divām dainām Herders 1765. g. izstrādātā, 1766. g. pārstrādātā un publicētā otrā krājumā izsakās ļoti atzinīgi. Šīs, pēc Herdera domām, latviešu dainas viņš liek blakus izcilām britu balādēm, trubadūru šansoniem, spāņu romancēm un sviņģajām skaldū sāgu dziesmām.¹¹ Otru reizi šīs pašas dainas Herders piemin 1773. gadā Bodes apgādā publicētā rakstu krā-

jumā Von Deutscher Art und Kunst, kurā bez Herdera piedalījās Gēte, Frise un Mēzers. Herdera esejas virsraksts bija: *Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker*.¹²

Aizstāvot tautasdziesmu vērtību neatkarīgi no tā, kādā tautā tās sacerētas un lai pēdējā būtu cik "mežonīga" (necivilizēta) būdama, Herders savam iedomātajam oponentam atbild, ka pēdējais droši vien pazīstot abas latviešu (mans pasvītrojums) dziesmiņas, ko Lesings citējis pēc Ruhiga, un ka Herdera oponents būšot manijis, cik daudz dziļa valodas ritma (*sinnlicher Rhythmus der Sprache*) tajās parādās.

Tiešām, Literārās vēstulēs II sējumā Lesings ir ievietojis divu tautasdziesmu vācisko tulkojumu.¹³ Tikai tās nav latviešu, bet gan leišu dainas.¹⁴

Kritizējot kādu Ēvalda Kristiāna fon Kleista (1715-1759) dzejoli, Lesings norāda, ka apcerētā dzeja nekādi netiek līdz jūtu dziļumā lapu tautasdziesmai šefera tulkojumā krājumā *Lapponia*.¹⁵ Lesings tad turpina, ka visās zemēs var atrast dzejniekus un ka dzīvās, intensīvās izjūtas nebūt nav civilizēto tautu (*gesitteter Völker*) priekšrocība. Nesen Lesings esot šķirstījis Ruhiga leišu vārdnīcu¹⁶ un tur atradis retumus, kas viņu bezgala iepriecinājuši. Šie dārgumi bijušas leišu dainas jeb dziesmiņas, ko dzied vienkāršās meitenes. Apjūsmais šo dainu saturu, Lesings citē divas dainas Ruhiga tulkojumā: tautās aizejošās meitas atvadišanos no mātes un meitas sarunu ar māti, atbildot, kur viņa bijusi.¹⁷

Citējis dziesmu vāciskos tulkojumus, Lesings arī atkārtoti Ruhiga komentāru, ka daudzie diminutīvi un patskaņi savienojumā ar l, r un t ir elementi, kas šīs dziesmas dara tik pievilcīgas. Ruhigs atvainojoties, ka citējis tādas blēņu dziesmas, bet, Lesings beigās piebilst, Ruhigam būtu jāatvainojas par to, ka nav citējis vairāk šādu dziesmu.

Kad Herders rakstīja savus fragmentus, viņa priekšā bija Lesinga teksts, kurā nepārprotami teikts, ka citētās ir leišu dainas. Līdz ar to rodas svarīga problēma — kā varēja gadīties, ka Herders tās atkārtoti apzīmē par latviešu tautasdziesmām. Pēc raksta *Von Deutscher Art...* publicēšanas, sagatavojot manuskriptu tautasdziesmu krājumam, viņš savu kļūdu iz-

laboja un pēdējā manuskriptā (1774. g.) abas šīs dziesmas apzīmēja par leišu dainām.¹⁸

Vai Herders uzskatīja leišu dainas par latviešu tautasdziesmām tāpēc, ka viņam tās likās satura ziņā radnieciskas? Šāds pieņēmums implicētu, ka Herders tik labi pazina kā latviešu, tā leišu tautas dzeju, ka uzdrošinājās tās uzskatīt par vienādām. Tā kā leišu dainas tomēr lielā mērā atšķiras no latviešu dainām, tad šāds pieņēmums būtu pretrunīgs un tāpēc jānoraida. Atliek tikai otra hipoteze, ka sajaukšana ir notikusi nevis latviešu tautasdziesmu labās pazīšanas, bet gan ignorances dēļ. Spriežot pēc kādas 1766. g. decembra vēstules, ko Herders rakstīja Hamanim, viņš, pretēji saviem nodomiem, vēl nebija iemācījies latviešu valodu.¹⁹ Ja tā būtu, tad Herders, rakstot savus *Fragmentus*, vēl nemaz nepazina latviešu tautasdziesmu saturu, kaut arī viņš tās būs dzirdējis dziedam.²⁰

Lai Herdera kļūdas cēlonis būtu kas būdams, mūs šai lietā visvairāk var interesēt tas, ka Herders, kas pavēra plašāku ieskatu Vācijā par latviešu tautasdziesmām, impulsu bija guvis no Lesinga. Ir izteiktas domas, ka Herdera interesi par folkloru esot ierosinājušas franču, skotu un angļu publikācijas. Tā H. Biezais raksta, ka Herders "sācis interesēties par tautasdziesmām tieši angļa Junga (sic!) (Young), Mekfersona (Macpherson) un Persija (Percy) ietekmē".²¹ Arī citi autori ir izteikuši līdzīgu domu.

Kādā citā rakstā jau kritizēju uzskatu, ka britiem būtu bijusi prioritāte latviešu tautasdziesmu atzīšanā, salīdzinot ar vāciešiem.²² Nebūt negribu apšaubīt, ka principā Herdera uzskatus par tautasdziesmu vērtību ir ietekmējuši briti un franči, tomēr viņa specifisko interesi par latviešu tautasdziesmām (kaut arī uzskatot leišu dainas par latviskām) modināja Lesings. To rāda vienkārša chronoloģija, salīdzinot šo atzinumu ar H. Biezā minētiem autoriem. Lesinga rakstu Herders lasīja tā publicēšanas gadā (1759.). Ar Mekfersona viltotajām tautasdziesmām par Osianu grāmatā *Fragments of Ancient Poetry*, kas iznāca 1760-1765. g., Herders vispirms iepazinās pēc 1764. g. vācu tulkojuma prozā,²³ bet oriģinālizdevums viņam bija tikai 1767. gadā.²⁴ Persija *Reliques of Ancient Poetry* iznāca 1765. gadā. Herdera dzeju izdevējs Kārlis Redlichs norāda, ka Herders iepazinās ar Persija publikāciju starp 1771. g. augustu un 1772. g. augustu, nekādā ziņā ne savā Rīgas posmā²⁵

Herders, kā redzējām, pirmo reizi cildina tautasdziesmas 1765. gadā sarakstītajā un 1766. gadā publicētajā Fragmentu otrā krājumā. Viņš to dara, nevis komentējot Mekferonu (uz Osianu viņš gan atsaucas Fragmentu trešajā krājumā 1767. gadā), bet gan Lesinga 1759. gadā publicēto rakstu, uzskatīdams pēdējā citētās par latviešu tautasdziesmām. Šai ziņā nemaz nevar būt runa nedz par Persija, nedz Edvarda Janga ietekmi uz Herderu. Janga 1759. gadā izdotā brošūra *Conjectures on Original Composition*, resp. tās vācu tulkojums 1760. gadā gan ietekmēja Herdera teorētiskos uzskatus par dzeju, bet ar uzskatiem par folkloru tam tikpat kā nekā nav kopēja.

Secinājums: Herdera interesi par tautasdziesmām pirmais modināja vācu literatūras korifejs Lesings. Kā šo sākotnējo ierosinājumu papildināja vēl citi autori, to starpā arī briti, iztirzāsim šai esejā tieši Herderam veltītā nodaļā.

To, ka Lesings jau dekādi priekš Herdera ir norādījis uz tautasdziesmu vērtību, min arī angļu germānists profesors Garlends,²⁶ gan nesaskatot manis norādīto sakaru starp Lesingu un Herderu.²⁷

Vai Lesings pazina nevien leišu, bet arī latviešu tautasdziesmas, varētu noskaidrot, studējot viņa vēstules. Šo vēstulu pilnīgs izdevums,²⁸ diemžēl, šī raksta autoram nebija pieejams. Zinot Lesinga relatīvi mazo interesi par liriku, var šaubīties, vai viņš centās uzzināt kaut ko par latviešu tautasdziesmām. Tai pašā reizē Lesinga cildinātāji vārdi par leišu dainām tāpēc jo sevišķi augstu vērtējami.

Ka Lesingam bija kādas zināšanas par Latviju, liecina viņa luga *Minna von Barnhelm*. Godprātīgā virsnieka tips (Telheims) tajā ir Kurzemes vācietis. Jāsaka gan, ka lugas kompozīcija prasīja, lai Telheims būtu ārzemju vācietis, tāpēc Lesings viegli varēja iedomāties par Telheima dzimteni apzīmēt Kurzemi vai Vidzemi, sevišķi tāpēc, ka lugas darbības laikmetā tiešām daudz Kurzemes muižnieku kalpoja Prūsijas armijā. Lesinga godprātīgais virsnieks, šķiet, ir pirmais vācu literatūrā, jo līdz viņam literatūrā dominēja izlaidīgo un pagrīmušo virsnieku tips, kādus arī tēlo Cēsvainē dzimušais tā paša laika vācu rakstnieks Jakobs Michaels Reinholds Lencs (1751-1792) lugā *Die Soldaten*. Lencs jāmin šeit tāpēc, ka viņš nevienam savam tēlam neatrod paraugu savā dzimtenē.

Ka Lesings cildina Kurzemes vācieti, ir mazsvarīgi no latviešu kultūras vēstures viedokļa. Turpretim Lesingam ir nopelnis, ka viņš pirmais no vācu rakstniekiem vērsa uzmanību uz tautasdziesmu vērtību. Šo domu uztvēra Rīgā dzīvojošais Herders un sāka interesēties arī par latviešu tautasdziesmām, lai pēc tam ar tām iepazīstinātu Vācijas literārās aprindas — pirmo reizi rakstos tas izteikts Herdera 1766. gadā izdotajā darbā. Neatkarīgi no iemesliem, kāpēc Herders nosauca leišu dainas par latviešu tautasdziesmām, neapšaubāms paliek vēsturiskais fakts, ka Lesinga ietekmē un, atsaucoties uz viņu, Herders bija pirmais, kas cildināja latviešu kultūru Vācijā tik plaši lasītā publikācijā, kāda bija viņa *Fragmenti*.

3. HAMANIS VĒRO ZEMI

Meklējot, kas ierosināja Herdera interesi par latviešu tautasdziesmām, ir minēts arī Johans Georgs Hamanis (1730-1788), uzskatot viņu pat par pirmo ierosinātāju.²⁹ Hamanis bija auto-didakts, rakstnieks ar ļoti lielu ietekmi vācu klasiskās literatūras laikmetā. Daži viņu apzīmē par šī laikmeta garīgo tēvu,³⁰ citi viņu uzskata par mistiķi.³¹ Par Hamaņa gaitām Latvijā latviešu pētnieki ir rakstījuši ar to pašu precizitāti, kā Herders rakstīja par Lesinga publicētām dainām. Viņš esot bijis mājskolotājs Vidzemē un Zemgalē, mācījies latviski un klausījies mūsu tautasdziesmas.³²

Hamanis bija Latvijā trīs reizes. Pirmo reizi viņš bija mājskolotājs vispirms Rubenes Ķieģeļu baroneses Budbergas dēlam laikā no 1752. g. decembra līdz 1753. februārim. Konflikta dēļ audzināšanas jautājumā viņš vietu atstāja un uzturējās Rīgā pie sava drauga, Rīgas domskolas rektora Johana Gothelfa Lindnera. 1753. g. rudenī Hamanis pieņēma mājskolotāja vietu pie barona Vitena Zaļā muižā Zemgalē. Šai vietā viņš bija līdz 1755. g. jūlijam. Atteicis darbu, viņš pārcēlās atkal uz Rīgu. Šeit viņš dzīvoja pie tirgotāja un rātskunga Bērensa,³³ bet pēc neatlaidīgiem aicinājumiem atgriezās Zaļā muižā decembrī, lai galīgi atstātu mājskolotāja amatu 1756. g. jūnijā un atgrieztos savā dzimtajā pilsētā Karaļaučos. Otru reizi Hamanis ceļo uz Latviju 1758. g. jūnijā, paliekot pie Bērensa Rīgā līdz 1759. g. sākumam. Šoreiz viņš darbojas tirdzniecībā un studē taut-

saimniecības problēmas. Trešo reizi Hamanis uzturas Latvijā no 1765. g. jūnija līdz 1767. g. janvārim, šoreiz (kā redzams no vēstulēm) nevis mājskolotāja,³⁴ bet gan sekretāra amatā Jelgavā pie Kurzemes hercoga galma padomnieka (hofrāta) Kristiana Antona Tocija. Hamanis amata darīšanās pavadīja Tociju arī uz Varšavu.

Hamaņa gaitām un viņa darbībai Latvijā var ļoti labi izsekot pēc viņa vēstulēm.³⁵ No tām redzams, ka viņš savā pirmajā Latvijā posmā neprata latviski,³⁶ bet nevar būt šaubu, ka viņš toreiz lauku apstākļos dzirdēja latviešu dziesmas. Turpretim latviski viņš sāka mācīties savā trešajā apmeklējumā, bet tad viņam nebija iespējams dzirdēt latviešus dziedam — nedz Jelgavā, nedz Varšavā.

Grāmatu *Kreuzzüge des Philologen*, kurā vienīgajā no viņiem viņa darbiem ir minēti latvieši, Hamanis sarakstīja pēc pirmā Latvijā apmeklējuma un to publicēja 1762. gadā. Šai grāmatā ir ievietots bieži citētais posms par latviešu tautasdziesmām: "Mana apbrīna vai nezināšana par grieķu dzejnieka (Homēra) vienveidotā pantmēra iemesliem ir kļuvusi mērenāka pēc ceļojuma Kurzemē un Vidzemē. Minētos apgabalos ir novadi, kur var dzirdēt, kā latvieši jeb nevāci dzied visos savos darbos. Viņu dziesma ir tikai nedaudzu toņu kadence, kam lie-la līdzība ar (Homēra) metriem. Ja viņiem rastos dzejnieks, tad būtu dabiski, ka viņa panti būtu piemēroti šādam dziedāšanas veidam."³⁷

Chronoloģiski tāpat Hamaņa spriedums par latviešu dziedāšanas veidu (nevis par pašām dziesmām) ir publicēts pirms Herdera slavinājuma *Fragmentos*. Tomēr tā kā Lesinga cildinājums publicēts vēl agrāk (ko Herders, kā redzējām, bija pārpratis), tad Hamani par pirmo šai ziņā nevaram saukt. Ka Hamaņa domas, kas varbūt bija Lesinga ierosinātas, tikai nostiprināja Herdera pieeju, par to nevaram šaubīties, zinot viņu abu draudzību. Kamēr *Fragmentu* pirmo krājumu Herders personīgi pārsprīda ar Hamani 1766. g. sākumā Jelgavā, otro krājumu (kur minētas tautasdziesmas) Herders manuskriptā tikai nosūtīja Hamanim. Pēdējam tajā nebija nekādu grozījumu. Tāpat Herdera izteikto domu formulējumā Hamanim nav nekādu nopelnu. Bez tam Hamaņa un Herdera uzskati radikāli atšķīrās tai ziņā, ka Hamanis par dzejas sākumiem uzskatīja

mītus, bet Herders liriskās tautasdziesmas.

Ir jākonstatē, ka tad, kad Hamanis rakstīja savu ievērojamo spriedumu par latviešu tautasdziesmu dziedāšanas veidu, pielīdzinot tās Homēra dzejai, viņš vēl neprata latviski. Pretēji Andrupa un švābes apgalvojumam, Hamanis neierosināja Herderu mācīties latviski, bet tieši otrādi — Herders ierosināja Hamani. Savā 1765. g. 21. maija vēstulē Herders paziņoja Hamanim, ka esot beidzot nolēmis mācīties latviski.³⁸ Uz to Hamanis atbildēja no Jelgavas 30. jūnijā:³⁹ “Jūsu nodoms mācīties latviešu valodu, mīlais draugs, man patīk. Arī es esmu šim nolūkam sameklējis mācītāja Stendera valodas mācību. Autors (Stenders) patlaban uzturas šeit un cer uz iztiku (t.i. vietu), ja viņa prasības par angļu godalgu jūras attālumu ļautājumā netiktu apmierinātas.”⁴⁰ 1766. g. 19. aprīlī Hamanis raksta Herderam no Jelgavas:⁴¹ “Aiz izmisuma esmu kopš Lieldienām sācis mācīties latviski. Mēs varēsim viens otru pārklaušināt Stendera pasakās.” 15. maijā Hamanis raksta savam tēvam Karaļaučos:⁴² “Vai Jūs nebūtu tik laipns man pagādāt no Ceisa grāmatu tirgotavas latviešu jeb kuršu bībeli, iesietu melnā ādā ar zelta griezumumu, bet bez klauzūrām. Man tā varētu noderēt, lai iemācītos šo valodu, ko esmu pamazām sācis mācīties... Šo bībeles tulkojumu mazākais tā slavē, ka arī, ja manai iedomai nebūtu nekādu panākumu, tomēr varēšu būt apmierināts...” 10. augustā Hamanis pateicas tēvam:⁴³ “Par kuršu grāmatām izsaku Jums sirsnīgāko pateicību. No manas aizmāršības, mīlotais tēvs, Jūs varat viegli secināt, ka tās vēl maz esmu lietojis. Tomēr domāju, ka man šeit būs pietiekami laika un patapas, lai nebūtu velti iesācis, bet varēšu to turpināt.” Hamanis toreiz domāja, ka viņam būs ilgi jāpaliek Jelgavā. Patiesībā pēc pusgada viņš atgriezās Karaļaučos, jādodomā, tā arī neiemācījies latviski.

Nekas Hamaņa turpmākos rakstos neliecina, ka viņš būtu izdarījis dziļākas latviešu folkloras studijas. Šai ziņā Hamanis pats bija “stabs, kam gan ir ausis, bet kas nedzird” — tā viņš raksturoja jauno baronu Budbergu, par ko viņu atlaida no viņa pirmās mājskolotāja vietas. Kaut gan viņa augšā citētā piezīme par latviešu tautasdziesmām cēla to prestižu, Hamaņa loma ir tikai epizodiska. Mūsu kultūrvēsturnieki ir mazliet pārspīlējuši Hamaņa nozīmi latviešu folkloras novadā — īstenībā tā ir mazāka.

4. GĒTE NOSAUC LATVJU DAINAS PAR DĀRGAKMEŅIEM

1770. g. septembrī Strāsburgas viesnīcas "Pie Gara" trepju telpā nejauši sastapās kāds jauns nepazīstams tieslietu students ar kādu literāru slavenību, kas Strāsburgā bija ieradies ārstēt slimo aci. Slavenība bija Johans Gotfrīds Herders, bet nepazīstamais students — Johans Volfgangs Gēte (1749-1832), kam liktenis bija lēmis vēlāk kļūt daudz slavenākam par Herderu. Ar šo sastapšanos sākās īpatnēja draudzība starp 26 gadus veco Herderu un 21 gadu veco Gēti. Astoņdesmit gadu vecumā Gēte šo draudzību ir aprakstījis savā autobiografijā Dzeja un patiesība.⁴⁴

Herders Gēti te pievilka, te atstūma un, radot gan apbrīnu, gan spītību, ievērojamā mērā veicināja Gētes rakstnieka talanta attīstību. Herders Gēti iepazīstināja nevien ar jaunākām parādībām vācu un angļu literatūrā, bet arī deva viņam lasīt manuskriptu par valodu, pie kā tas strādāja, tā pavecot Gētem pilnīgi jaunu pasauli. Viņu sarunas dabiski novirzījās arī uz Herdera iemīloto tematu par tautas dzeju. Gēte savā autobiografijā raksta,⁴⁵ ka Herders viņu un citus mudinājis vākt tautasdziesmas Elzasā. Tad seko zīmīgi vārdi: "Dzeja ir pasaules un tautu dāvana, nevis dažu augsti izglītotu vīru mantojums". Redzējām, ka šo domu Herders bija aizņēmis no Lesinga — tagad tā kļūst Gētes garīgais īpašums.

Stāstot par tautas dzeju, Herders būs ar savu parasto jūsmu Gētem arī tēlojis latviešu tautasdziesmas. Par to mums ir divi pierādījumi — viens netiešs, otrs tiešs. Netiešais pierādījums atrodams Gētes 1828. gadā rakstītajā recenzijā par Rēzas leišu dainu publikāciju.⁴⁶ Recenzijas uzmetumā Gēte raksta: "Jau Herders ļoti mīlēja šīs latviešu tautasdziesmas". Tā kā turpinājumā Gēte zina, ka šīs latviešu tautasdziesmas patiesībā ir leišu dainas, noprotams, ka Gētem 1828. gadā bija atmiņā sarunas Strāsburgā 1770. gadā, kad Herders vēl jauca latviešus un leišus.

Tiešais pierādījums ir Gētes Strāsburgas laika ieraksts viņa piezīmju grāmatā. Šais piezīmēs pēc avotu saraksta par skaldū literatūru seko lakoniskais ieraksts: **Stenders Lettische Grammatik.**⁴⁷ Ka Herders ir stāstījis Gētem par latviešu tautasdziesmām, to zina arī Herdera biogrāfs.⁴⁸

Stendera 1761. gada latviešu gramatiku Herders bija ieteicis Gētem kā vienīgo pieejamo mācības līdzekli latviešu valodā. Tas ir tiešām ironiski, jo Stendera gramatikā latviešu tautasdziesmas ir nopeltas, minot, ka tajās neesot nedz asprātību, nedz kultūras, ka tās esot netikumiskas un ka latvieši tās ar sajūsmu dziedot, kad esot “papilnam ko rīt un plītēt”.

Secība, kādā Gēte pierakstīja vispirms avotus par skandinavu folkloru un tad tūlīt toreizējo galveno latviešu valodas mācības līdzekli, norāda, ka sarunā starp Herderu un Gēti latviešu folklorai ir veltīta liela uzmanība. Ieteikumu un varbūt arī nodomu iemācīties latviski Gēte, kas bija ļoti apdāvināts valodās, tomēr neizpildīja. Jaunajam dzejniekam, kas toreiz jau auklēja Fausta ideju, šādam darbam vienkārši pietrūka uzņēmības. Arī viņa temperaments prasīja savu tiesu, un Strāsburgā samezglojās viens no viņa dzīves daudzajiem romantiskajiem sarežģījumiem.

Latviešu kultūras vēsturei tomēr ir zīmīgs jau vienkāršais fakts, ka Gēte savas mākslinieciskās personības veidošanās sākumā ir iepazinies ar latviešu tautas dzeju, kaut arī nezinām, cik plaša šī iepazīšanās bija. Ir zīmīgi, ko viņš 1828. gadā jau minētā recenzijas uzmetumā vēl raksta par latviešu dziesmām. Tūlīt pēc teikuma, ka Herders mīlēja latviešu tautas dziesmas, aiz semikola seko: “manā mazajā drāmā — Zvejniece — ir jau ieplūduši daži viņa (sic!) tulkojumi. Bez tam kopš vairākiem gadiem pie manis atrodas prāvs krājums šādu dziesmu labā vācu tulkojumā...”

Tiešām, Gētes operetē (*Die Fischerin*), ko pirmo reizi izrādīja 1782. gadā, bet iespieda 1807. gadā, atrodam Lesinga citēto leišu dainu; Gēte tikai nogludinājis Ruhīga tulkojumu. 1828. gada recenzijas uzmetumā tomēr redzam, ka Herdera pārprattums dzīvo tālāk — Gēte šo dainu pieskaitīja latviešu gara mantām. Diemžēl, neizdevās noskaidrot, kāds saturs īsti ir Gētes prāvajam krājumam “šādu dziesmu labā vācu tulkojumā” un vai starp tām bija arī īstas latviešu tautasdziesmas.

Par jau minēto Rēzas krājumu Gētes faktiski publicētā recenzija ievērojami atšķiras no uzmetuma.⁴⁰ Tās nosaukums ir: *Dainos oder litauische Volkslieder herausgegeben von L.J. Rhesa, Königsberg 1825*, un tajā nav pārpratuma, it kā tās būtu latviešu tautasdziesmas.

Šī galīgā recenzijas redakcija tomēr pelnī mūsu kultūr-
vēsturnieku uzmanību no cita viedokļa nekā šīs esejas temats.
Recenzijā Gēte kritizē dainu sakārtošanas principu un prasa,
lai dziesmas kārtotu pēc to iekšējās radniecības. Pēc tam viņš
turpina: "Ir savādi, ka dziesmās trūkst istais dzīves sākums un
vecāku attieksmes ar bērniem. Gandrīz nav atrodamas pēdas,
ka šīs attieksmes būtu attēlotas tikumiski un dzejiski. Tikko
parādās meitenes, tās jau grib precēties un zēni kāpt kumeļos."
Citiem vārdiem, Gēte izvirza prasību, ka tautasdziesmas jā-
kārtot pēc cilvēka mūža norises, t.i. principa, ko 1894. gadā sāka
reālizēt Krišjānis Barons. Latvju dainu pirmā sējuma "Ieva-
dā" Kr. Barons iztīrīja dainu klasifikācijas jautājumu, un tur
redzams, ka viņš savu slaveno schēmu izveidoja, kritizējot Spro-
ģa un Ulmaņa klasifikāciju. Kā bieži, arī šoreiz būsīm sasta-
pušies ar paralēlu intelektuālu atklājumu.

Gētes interese, saprotams, neaprobežojās ar latviešu resp.
leišu tautasdziesmām. Viņš ir publicējis italiešu, franču, so-
mu,⁵⁰ pat Brazīlijas indiāņu tautasdziesmu tulkojumus (somu
un indiāņu dziesmas tulkotas no franču tulkojuma). Uzskatot
tautasdziesmas par visiem cilvēkiem dabas dotās dzejiskās spē-
jas augstāku izteiksmi, viņš tās nosauca par pasaules poēziju
— *Weltpoesie*. Ka visaugstāk viņš tomēr stādīja Austrumeiropas
tautasdziesmas, liecina viņa spriedums 1828. gadā: "Austru-
mu nacionālā dzeja, kas atrodama no dienvidiem līdz zieme-
ļiem... ir uzskatāma kā specifiski dārgakmeņi, katrs ar citu vei-
du, cietumu un krāsu".⁵¹ Varam būt pārliecināti, ka šai citātā
Gēte bez pārpratumiem ietilpināja arī latviešu tautasdziesmas.

5. HERDERS IEKOPJ TĪRUMU

Divdesmit gadu pēc Lesinga lūdmnieka darba Herders iz-
sēja pirmo sēklu, publicējot dažādu tautu dziesmas, to starpā
arī latviešu un leišu dainas. Kaut krājumus Herders nosauca
par tautasdziesmām, tajos viņš uzņēma daudz, ko tagad šādi ne-
apzīmētu. Tūlīt pēc sava raksta parādīšanās 1773. gadā krā-
jumā *Von Deutscher Art und Kunst*, kuņā viņš aicināja publicēt
tautasdziesmas, viņš pats sāka rosīties šai virzienā. Starp
vēstulēm, ko viņš raksta draugiem, lūdzot papildinājumus sa-
viem materiāliem, zīmīgā kārtā viena ir rakstīta arī Lesingam.

Tajā viņš lūdz kuplinājumu vācu senās dzejas izdevumam (*Beiträge zu deutschen Reliques of ancient Poetry*).⁵²

Impulsīvs, kā vienmēr, Herders nodod manuskriptu iespiešanai jau 1773. gadā ar nosaukumu *Alte Volkslieder. Erster Teil. Englisch und Deutsch*. Tā kā tai pašā spiestuvē nodotie citi darbi izrādījās ļoti kļūdaini (un arī lēnā darba tempa dēļ), Herders dziesmu manuskriptu pieprasīja atpakaļ — bija salikta tikai viena loksne. Kā allaž, Herders sāka manuskriptu pārstrādāt, bet tad viņam uzmācās šaubas, vai grāmatu vispār izdot.

Ar savām recenzijām un teoloģiskiem rakstiem viņš bija radījis sev pretiniekus. Viņa pretinieki jau bija vērsuši uzmanību uz to, ka šis teologs, kas grib citus pamācīt, interesējoties “par tautasdziesmām, kas atskan ielās un zivju tirgos, tāpat kā par dogmām”. Herdera raksts par tautasdziesmām 1773. gada krājumā arī bija radījis pretestību literārajā pasaulē tik noteicējā personā, kāds bija Nikolajs Berlīnē. Kaut arī nevar būt runa par to, ka Herdera konsistorijas padomnieka amats šaumburgas Lipes grāfistē būtu bijis apdraudēts, tomēr, piekāpjoties naidīgās sabiedriskās domas priekšā, Herders 1775. gadā nolēma dziesmas neizdot. Viņa izdevējs Hartknochs, protams, protestēja zaudējumu dēļ, bet Herdera lēmums nebija grozāms.⁵³

Nākošajā (1776.) gadā Herders pieņēma aicinājumu kļūt par Veimaras hercoga galma mācītāju un ģenerālsuperintendentu. Draugu un sievas Karolines mudināts, un lai protestētu pret izdevumiem, kas diskreditēja tautasdziesmas,⁵⁴ viņš atkal sāka cilāt domu par tautasdziesmu antoloģijas izdošanu. Kā vienmēr, agrākais manuskripts viņu neapmierināja, tāpēc 1777. gadā Herders atkal lūdz draugus viņam apgādāt cittautu dziesmas — skandinavu, spāņu, italiešu, franču. Šādu aicinājumu saņēma arī mācītājs Augusts Vilhelms Hupels (1762-1819) Igaunijā, kas no savas puses griezās pie grāmatu izdevēja Hartknocha un botaniķa J.B. Fišera (1731-1793) Rīgā. Pēdējais savukārt lūdza latviešu dziesmas Cēsu prāvestam H. Baumanim, laikam arī Āraišu mācītājam G. Bergmanim un Rubenes mācītājam K. Harderam, varbūt arī citiem.⁵⁵ Rezultātā Herders no Hupela saņēma 79 tautasdziesmas, rakstītas trīs dažādos rokrakstos.

Šoreiz Herdera anonimi (kā daudzi viņa darbi) izdotās

tautasdziesmas varēja iznākt. Pirmā daļa iznāca 1778. g. maijā, otra daļa 1779. g. maijā.⁵⁶ Krājums bija trīs reizes lielāks par 1773. gada manuskriptu. No latviešu kultūras vēstures viedokļa bija nozīmīgi, ka Herdera 1773. gada manuskripts palika neizdots, jo pēdējā bija tikai viena latviešu ziņģe, salīdzinot ar 11 latviešu dainām 1779. gada izdevumā. Tās, kā redzējām, Herders sāka meklēt 1777. gadā. Šeit jāpasvītro, ka, aizbraucot no Latvijas, Herders nebija paņēmis līdzi nevienu latviešu vai leišu dainu. Tas skaidri izriet no 1773. g. manuskriptā uzņemtām dziesmām.⁵⁷

Herdera 1773. g. manuskriptā (gads tajā pārlabots par 1774) latvieši ir reprezentēti ceturtajā grāmatā: "Ziemeļnieku dziesmas". Šī daļa sākas ar nodaļu par Lesingu minētām abām leišu dainām, tad kā trešā seko "Lettisches Singe". Tā bija aizgūta no *Gelehrte Beiträge* 1764. g. izdevuma ar Herdera piezīmi: "Šis paraugs, varbūt vissliktākais, ko varēju vispirms sniegt, ir no Vēbera Pārmainījusies Krievija 70. lpp."

Mūsu lasītājus var interesēt latviešu teksts:

Kláusset sché
meitingé
wel thee Wíering léte.
Es gril éet
Ehuwéet
Áppacksch jussu séete.
Pírmak ká tas Láizing naak
Titzet mánnu wárdu
Ka jus vísse bláikan eest
Un pa pulkem páckal skreest
wénu púsches bárdu.⁵⁸

Vai būtu vajadzīgs vēl kāds pierādījums tam, ka Herders neprata latviski? Arī tas, ka Herdera neveiksme publicēt savu 1773. resp. 1774. gada manuskriptu nāca par labu latviešu kultūras vēsturei, kļūst skaidrs bez plašākiem komentāriem.

Kad 1779. gadā Herders anonīmi publicēja grāmatas *Volkslieder* otru daļu, tajā (otrā grāmatā) vispirms ir ievietotas igauņu dziesmas, tām seko grieķu, leišu, lapu, atkal grieķu un tad latviešu dziesmas kā septītais un astotais numurs. Septītam numuram virsraksts ir: **Fragmente Lettischer Lieder**, bet as-

totam **Frühlingslied**. Septītā ietilpst sešas latviešu dainas, bet astotā — piecas, tātad kopā vienpadsmit dainu. Septītā numurā Herders bija paredzējis vēl sešas latviešu dainas un agrāk projektēto Vēbera ziņģi, bet galīgā redakcijā, ko viņš veica kopā ar savu sievu Karolini, tās nav uzņemtas. Bez tam viņš bija paredzējis vēl trešo numuru latvju dainām: “Latviešu glaimi kungiem”, kas arī netika ievietots.

Uzņemti ir šādu dainu varianti: 4358, 31431, 11547 (?), 13248, 28033, 3086, 29615 (?), 33869. Trīs dziesmas neizdevās identificēt. Nav uzņemtas: 269, 25028, 2686. Četras dziesmas neizdevās identificēt, tāpat trešajā numurā paredzētās 7 dainas (glaimus kungiem).

Rodas jautājums, cik labi Herdera 11 dziesmas reprezentē mūsu ap 60.000 uzrakstītās pamatdziesmas. Sekojošā tabulā minēts Krišjāņa Barona un Pēterā Šmita izdoto un Imantas izdevumā apvienoto pamatdziesmu kopējais skaits. Tas grupēts pēc Krišjāņa Barona I sējumā iecerētā plāna, dažus iedalījumus apvienojot. Salīdzinājumā dots Herdera dziesmu skaits.

	Kopējais dziesmu skaits	Herdera dziesmu skaits
Par dziesmām un dziedāšanu	1852	-
Bērnu dienas un dzīve bāliņos	8490	2
Jaunekļa gadi	6115	1
Precības un kāzas, dzīve tautās	19.422	4
Laulāto ļaužu sadzīve	1132	-
Vecums, nāve un bēres	1087	-
Plašāka ļaužu sadzīve	3387	1
Darbi un amati	8030	2
Svētki, mītoloģiskas dziesmas	4262	1
Dažādas	873	-
Nerātnās ⁶⁰	5430	-
	<hr/>	
	60.080	11

Kā rāda tabula, Herdera izlase, ņemot vērā, ka tā tik maza, ļoti labi atspoguļo mūsu dainas: aptuveni ik 4000 dziesmas lielākās grupās ir reprezentētas ar vienu dziesmu (atskaitot pē-

dējo grupu), bet grupas ar 1000-2000 dziesmām nav pārstāvētas.

Starp Herdera Rīgas dzīves posmu, kad viņš pirmo reizi iepazinās ar latviešu tautasdziesmām, un Veimaras posmu, kad vienpadsmit latviešu tautasdziesmas atrada ceļu antoloģijā, bija pagājuši četrpadsmit ar notikumiem bagāti gadi. No Rīgas Herders bija šķīries 1769. gadā, lai, kā viņš rakstīja filozofam Kantam uz Karaļaučiem, "redzētu pasauli".⁶¹ Par Latvijas politisko un Latvijas vāciešu kultūrālo stāvokli viņam bija radies ļoti negatīvs ieskaits. To viņš izsaka savā 1769. gada ceļojuma dienas grāmatā⁶² un arī vēstulēs Hamanim. Daži raksturīgākie citāti no šīs dienas grāmatas:

"Vidzeme, tu esi province, kur valda barbarisms un lukss, nezināšana un mērena gaume, brīvība un verdzība; cik daudz te būtu ko darīt! Darīt, lai iznīcinātu barbarismu, izdeldētu nezināšanu, lai izplatītu kultūru un brīvību..."

"Kurzeme, pārpilnības un nabadzības zeme, brīvības un sajukuma zeme, tagad morāls un literārs tuksnesis. Vai te nevarētu būt brīvības un zinātņu centrs? Ja to, kas ir dižciltīgo tiesība un vara, liktu lietā, un ja to, kas dižciltīgiem ir tikai mācīts lukss, izvērstu plašumā?"

"Rīga, kas tā tagad ir? Nabadzīga un vēl vairāk nekā nabadzīga, nožēlojama! Pilsētai nekā nav, un tai vairāk jāizdod nekā tai ir! Tā ir trūcīga, nederīga varenība, kas tai jāsamaksā! Pilsētas kareivju uzturēšana tai maksā, bet ko tie dara? Rātskungu cieņa maksā sliktu satikšanu un nekam neder. Viņi tikai lielās un uzkundzējas namniekiem. Visi pilsētā beržas, gubernātors un valsts padomnieks, ministrs un kroņa rakstvedis... visi ir viens pret otru. Ķeizariene un pilsēta, galms un pilsēta, gubernātoru valdība un pilsēta, kroņa ierēdņi un pilsēta, padomnieki un pilsēta, muižniecība un pilsēta, parazīti un pilsēta, rātskungi un pilsēta — kas par situāciju! Daži lien, lai uzkundzētos pār citiem, citi kļūst parazīti, lai atriebtos, katrs rūpējas par sevi un novel nastu uz tirgotājiem, titulus pērk, lai spītētu, kļūst bagāti, lai dotu tukšus solījumus. Kas par situāciju!"⁶³

Herders rakstīja tik vaļsirdīgi tāpēc, ka šī dienas grāmata nebija domāta publicēšanai (to publicēja tikai pēc viņa nāves). Herders nevien kritizē, bet arī izstrādā plānus, kā ar izglītību

un politiskām reformām varētu novērst ļaunumus. Viņa simpātijas pieder tautai, un šai jēdzienā viņš ietver arī latviešu zemniekus. Viņam bijuši novērojumi par latviešu kultūru, kas viņu dziļi ietekmējuši. Krājumā *Von Deutscher Art und Kunst* viņš 1773. gadā savus iespaidus par latviešu kultūru formulē šādi:

“Jums jāzina, ka man pašam bijusi iespēja vērot seno neapvaldīto (wilden) dziesmu, ritma, dejas atliekas dzīvās tautās, kam mūsu tikumi vēl nav nomākuši valodu, dziesmas un paražas, lai tai vietā dotu kaut ko sakropļotu vai nekā. Jums jāzina, ka tad, kad klausos šādas dziesmas neapvaldītā plūdumā, man jāzina, kā teica franču Mersels: *que de choses dans un menuet!* vai pareizāk — ko šīs tautas ir guvušas, apmainot savas dziesmas pret sakropļotu menuetu un rīmēm, kas līdzīgas šim menuetam?”⁶⁴

Pēdējā fraze ir varbūt mērķēta Stenderam, kas centās latviešu tautasdziesmas aizstāt ar paša sacerētām rīmēm, t.s. ziņģu lustēm. Pētnieki ir vienis prāti, ka Herderam Rīgas posmā atvērās acis par tautu īpatnībām un to kultūrālām vērtībām. Cīsemers to formulē šādi:⁶⁵ “Mēs zinām, ko Rīgas gadi nozīmēja Herderam. Tieši saskaršanās ar svešām tautām viņam mācīja saprast pašu tautu un izjust katras tautas īpatnību. Uz Daugavas plostiem un (Rīgas) Maskavas priekšpilsētā viņš klausījās latviešus un krievus dziedam savas dziesmas. Tur viņam vispirms izveidojās priekšstats par ‘tautas dziesmu’...”

Kāds ir pamats Cīsemers domām, ka Herders ir klausījies latviešu dziesmas uz Daugavas plostiem, man neizdevās noskaidrot. Plostnieki 18. gadsimtenī parasti bija poļi un krievi, un līdz ar to šī versija nav visai ticama. Tāpat liekas pārpratums, ka Rīgas Maskavas priekšpilsēta būtu bijusi lielāko tiesu krievu apdzīvota. Parastais uzskats ir, ka Herdera liecība 1773. gadā par paša dzirdētajām latviešu tautasdziesmām attiecas uz 1765. gada Jāņu svinībām Juglas ezera krastos. Šādu hipotezi ir izteicis K. Stafenhāgens,⁶⁶ kā ļoti iespējamu akceptējis F. Meineke,⁶⁷ bet kā pilnīgi drošu pieņēmis A. Švābe⁶⁸ — kas interesantā veidā rāda, kā nostiprinās vēsturiski fakti historiografijā.

Neatkarīgi no tā, kādos apstākļos Herders ir klausījies latviešu dziesmās un redzējis viņu dejas, neviens pētnieks nešau-

bās, ka viņa 1773. g. liecība zīmējas uz latviešiem, kaut gan viņš tos nesauc vārdā.

Un tomēr Herders Rīgā tieši tautasdziesmas un latviešu kultūras izpratnē palaida gaŗām daudz neizmantotu izdevību. Viņš pats atzīst, ka kultūras atslēga ir valoda, bet, neiemācoties latviski, viņam dziļāka pieeja latviešu kultūrai palika slēgta. Sarakstē ar Hamani (kuŗu viņš ierosināja mācīties latviski) Herders tikai trīs reizes ieņēm viedokli par latviešu valodas mācīšanos. 1765. g. februārī viņš raksta:

“Ko Jūs teiksīt par pārgalvīgo zēnu, kas vieglprātīgi kandidē (mācītāja amatam)... Un tomēr netīcu, ka mana balss spētu būt bazūne, kas varētu atskanēt Sv. Pēterā baznīcā vai domā; tāpat netīcu savai stūrgalvīgajai atmiņai, lai ceturtais lūgšanas dēļ iepotētu sev latviešu mēli: tas taču būtu daudz vairāk nekā 12.000 panti, kas bija jāiemācās druīdiem, lai kļūtu priesteri.”⁶⁹ Otru reizi Herders raksta Hamaniņai šai lietā 1765. g. 21. maijā: “Labi! es likšos uz latviešu valodu, kaut gan no mācīšanās mazliet vairoš”.⁷⁰ Trešo reizi Herders šo jautājumu skar 1766. g. decembrā vēstulē: “Latviešu valoda — es būtu varējis to jau labi sen sākt mācīties, ja man par kaut ko pasaulē būtu interese, bet kļūt par lauku mācītāju mani interesē vismazāk”.⁷¹

Tātad 1765. g. Jāņos, kad Herders it kā dzirdējis Jāņu dziesmas, kas viņu ietekmēja rakstīt augšā citēto atsauksmi, viņš latviski neprata. Liekas, ka arī, aizbraucot no Rīgas 1769. gadā, viņš nebija ticis tālāk kā 1766. gadā. Katrā ziņā sakropļotais latviešu ziņģes teksts, ko Herders gribēja 1773-74. gadā uzņemt tautasdziesmu antoloģijā, to apliecina. Tā ir likteņa ironija, ka Stenders, kas bija naidīgs latviešu kultūras īpatnībām, perfekti prata latviski, kamēr labvēlīgi noskaņoto Herderu atbaidīja latviešu valodas grūtības. Tomēr, arī neprotot valodu, Herders intuitīvi nojauta latviešu kultūras vērtības un jūsmoja par dainām, mīklām un dejām. Saprotams, tā bija jūsma par visu primitīvo, civilizācijas neietekmēto kultūru, un tāpēc Herderam vienādi vērtīgas ar latviešu gara mantām (kuŗas viņš pats varēja vērot) ir, piemēram, lapu dziesmas (kuŗas viņš nekad nebija klausījies). Herders žilbina ar sava gara plašo aploku, ar savu daudzpusību, bet tai pašā reizē viņam ir parastā enciklopēdistu vājība — paviršība un nespēja iedzi-

lināties kādā vienā jautājumā. Zīmējoties uz latviešu tautas dziesmām, gan var teikt, ka Herdera paviršība ir izskaidrojama ar to, ka viņam latviešu dainas bija tikai viens dzīpars plašākā audumā — viņš interesējās par pēdējo un par pirmo tikai, cik tas bija otrā daļa.

Ja arī no Herdera viedokļa latviešu gara mantas bija tikai maza daļa pirmatnējās kultūras mozaikā, tad no latviešu kultūras vēstures viedokļa Herdera nostāja ir ļoti svarīga. Uz latviešu tautasdziesmām ceļotāji un pētnieki bija vērsuši uzmanību jau 17. gadsimtenī. Tomēr šī uzmanība bija tikai ziņkāres izraisīta, tāpēc uzrakstītie paraugi lielā mērā ir ar perversu raksturu. Herders turpretim bija pirmais, kas meklēja daļu dziesmu. Viņa rīcībā bija 79 latviešu tautasdziesmas, bet iespēstajā antoloģijā viņš ievietoja tikai 11 — tās, kuŗas viņš uzskatījis par daiļākām.⁷² Ar to viņš pavēra labāku ieskatu astoņpadsmitā gadsimteņa Vācijā par latviešu kultūru neka iespējot visu, kas tikai gadījās pie rokas.

Nodaļā par Lesingu jau izvirzīju problēmu — kas nostiprināja Herdera interesi par tautasdziesmām? Šim jautājumam pētnieki ir veltījuši sporadisku uzmanību, kaut gan tas pelnītu atsevišķu monografiju. Liekas, ka Herdera interesi nostiprināja divu faktoru kompleksi: personiskā pieredze un lasītais. Personiskā pieredze saistās ar kādiem pašā ļoti spēcīgiem pārdzīvojumiem Latvijā, jādombā, Rīgas tuvumā vai varbūt pašā Rīgā. Meineke šo Herdera personisko pārdzīvojumu stāda augstāk par literāro ietekmi: "Dziedošais un dejojošais pirmatnējais cilvēks (Urmensch) Herderam bija jāvēro pašam, jutekļiem tveŗamā veidā, izraisot nebeidzamas sajūtas, lai turpmāk tas kļūtu par vienmēr cildinātu vēsturiskās dzīves pamattipu".⁷³

Literārā ietekme varēja būt divējāda. Pirmajā, kas sagatavoja Herderu, lai viņš kļūtu redzīgs mazāk civilizēto tautu kultūrai, neapšaubāmi dominēja Ruso idejas, kas teorētiski norobežoja dabas bērņus no civilizācijas produkta. Herderam likās, ka Latvijā viņš var saskatīt Ruso teoriju iemiesojumu, salīdzinot latviešu un Latvijas vāciešu sabiedrības duālistisko kultūru. Otrā veida literārās ietekmes avots bija raksti par folkloru, kas tieši Herdera laikā sāka parādīties. Šos rakstus nav nemaz pārāk tālu jāmeklē. Tajā pašā Rīgas laikrakstā, kur piedalījās arī Herders, 1764. gadā bija iespiests kāda autora

raksts, kuŗu šad tad sajauc ar Herderu — Suntažu mācītāja J.J. Hardera anonimais apcerējums par latviešiem.⁷⁴ Šai rakstā Harders ieteic saudzēt latviešu folkloru, ko mācītāji cenšas iznīdēt kā pagānisku.⁷⁵ Tālāk šeit pieder Herderam tuvā Hamaņa darbi (un sarunas ar viņu). Tā piemēram, Hamaņis vērš Herdera uzmanību uz Grēnlandes folkloru.⁷⁶ Vācu valodā arī sāka kuplot citu tautu folkloras tulkojumi — lapu folkloru jau minējām nodaļā par Lesingu. Tieši šī folkloras ir bieži pieminēta Herdera sarakstē ar savu līgavu Strāsburgas un Bikebergas (Šaumburgas Lipes) periodā.⁷⁷ Tā kā Herders tautasdziesmu jēdzienā ietilpina arī vecās derības dzeju, Homēra darbus un pat Šekspīra lugas, arī to komentāri ir palīdzējuši nostiprināt un izveidot viņa interesi. Herderu dziļi ietekmēja angļa Blekvela komentārs par Homēru,⁷⁸ ko viņš pazina vācu tulkojumā.

Mēs pārāk attālinātos no sava temata, ja minētu arī pārējos angļu priekšromantiķus un visus autorus (to skaits sniežas simtos), kas ietekmējuši Herdera uzskatus par folkloru. Herdera un Hamaņa sarakste par šo ietekmi sniedz labu ieskatu. Nodaļā par Lesingu minēju, ka nevar akceptēt uzskatu, it kā Mekfersons un Persijs būtu bijuši pirmie, kas ierosināja Herdera interesi par folkloru. To vēlreiz pasvitrojot, tomēr jā-saka, ka šiem autoriem, sevišķi Mekferšonam, bija ļoti liela loma Herdera uzskatu veidošanā tad, kad viņš sāka plānot tautasdziesmu antoloģiju. Viņš neapzinājās, ka Mekfersons Osianu ir viltojis, un, mostoties šaubām, stūrgalvīgi negribēja ticēt, ka būtu maldināts. Tomēr šaubu dēļ galīgā krājuma *Volkslieder* redakcijā maz kas ir palicis no Osiana. Herders arī neapzinājās, ka, Meinekes vārdiem runājot, Persijs ir sacirtojis kārtīgā frizūrā savu savākto viduslaiku balāžu sprogaino matu cekulu...

Jautājumu par Herdera atkarību no franču un angļu autoriem sarežģī vēl problēma, cik labi viņš prata franču un angļu valodu. Herders, atstājot Rīgu, pats apliecināja, ka franču valodu neprotot pietiekami labi. Angliski viņš sāka mācīties 1763. vai 1764. gadā, bet ir izteiktas šaubas, vai Rīgas periodā viņš to prata pietiekami, lai lasītu zinātniskas grāmatas.⁷⁹

Mūsu tematam svarīgāks par problēmu — kas veidoja Herdera uzskatu par folkloru —, ir jautājums — kādas bija viņa uzskata sekas? Šim jautājumam, kas arī būtu disertācijai cieņs temats, ir veltīta nākošā nodaļa.

6. MERĶEĻA SĒJUMS

Vēršot Vācijas intelīģences uzmanību uz latviešu kultūras vērtībām, Herders sagatavoja tīrumu, kurā Garlībs Helvigs Merķelis (1769-1850) varēja izsēt brīvības sēklu, prasot dzimtbūšanas mikstināšanu un atcelšanu. Nepilnus divdesmit gadus pēc Herdera tautasdziesmu publikācijas — 1796. gadā Leipcigā iznāca ar 1797. gadu datētā Merķeļa grāmata *Die Letten, vorzüglich in Liefland am Ende des philosophischen Jahrhunderts*. Šī grāmata, kas Vācijas intelīģencē radīja plašu ievēribu, ir arī mums tagad labi pazīstama, un to šai rakstā neiztīrāsīm. Mazāk pazīstams ir Merķeļa raksts, kas 1797. gadā parādījās Vēimaras vācu žurnālā *Der neue Teutsche Merkur* ar nosaukumu *Ueber Dichtergeist und Dichtung unter den Letten*. Virsraksts rāda, ka tas ietilpst mūsu esejas ietvaros.

Apmēram iespiedumloksni garā Merķeļa rakstā diemžēl gandrīz puse ir veltīta fantastiskām ziņām par seno latviešu mītoloģiju. Šai aprakstā sastopam t.s. tautas atmodas laika rakstnieku daudzīnātās dievības: Pērkonu, Potrimpu, Pikolu, Ūziņu, Pergrūbu, Līgo, Pokulu un viņu priesterus un bardus — krīvus, vaidelotes, singenotus, viršskaiti... Šai aprakstā juku jukām ir samētāti izdomājumi ar patiesiem mītoloģijas elementiem, izdomātu dziesmu starpā arī viena patiesa Jāņu dziesma — 32902. daina: *Ai Jānīti, Dieva dēls, ko tu vedi vezumā? Meitām vedu zīļu rotu, puīšiem cauņu cepurītes*. Merķelis citē arī apokrifu kulta dziesmu Pērkonam un sola kādreiz publicēt kādu raudu, uzvaras un slavas dziesmu no priekšvācu laikiem un vācu laiku sākuma! Merķeļa nolūks ir tēlot latviešu senatni varenos episkos dziedājumos, lai šo spožo senatni kontrastētu ar nožēlojamo tagadni. Senās dziesmas dzimtbūšanas ietekmē esot aizmirstas un pāri palikuši tikai fragmenti, nenozīmīgas mīlestības dziesmas un fābulas. Latviešu valoda esot labskanīga, sevišķi piemērota dzejai. Kamēr italieši varot radīt diminutīvu no diminutīva, latvieši varot radīt trešās un ceturtās pakāpes diminutīvus, piemēram: brālis — brālītis — brālūtis — brālulītis — bāluliņš. Gandrīz ikvienu vārdu viņi varot nobeigt ar patskani. "Varbūt nevienai citai tautai negadās tik bieži, ka, negribot un nezīnot, runā pantos." Esot pareizs (Teodora Hipela) teiciens, ka latviešu valoda pa pusei ir poēzija.⁸⁰ No lielā pagātnes dzejas klāsta esot saglabātas tikai atliekas — divrindas

un četrindas bez atskaņām, vairāk sakāmvārdi nekā dziesmas. Ka tās ir senas, redzams no tā, ka tajās minēti dieva dēli, saules meitas, zemes dievi u. t.t. Otrs dziesmu veids tautā esot vācu cilmes, piemēram, Stendera tulkojumi. Tās gan esot patīkamas vācu vērotājam, liecinot par latviešu valodas lokanumu, bet neko par tautas garu. Trešais dziesmu veids esot meitu dziesmas, pārejošas kā tauriņi, kas bieži esot improvizācijas. Latvju meitas esot tautas dzejnieces, jo Vidzemes Parnasam esot tikai mūzas, bet trūkstot Apolona.

Latviešu dziesmu melodijas esot vienkāršas un monotonas, parasti divrindu vai četrindu, ko beigās uztverot koris ar pamattona oktāvu garī vilktā O! Tomēr esot arī garākas dziesmas. Merķelis tad citē divas garākas un piecas īsākas dziesmas.

Šai mazajā tautasdziesmu izlasē Merķelis centās vispirms parādīt garākās dziesmas. Tādas latviešiem ir precību dziesmas, bet Merķeļa izvēle šai ziņā bija ierobežota. No īsākām dziesmām viņš citē sarkastiskās dziesmas un improvizācijas. Līdz ar to no tipiskām liriskajām latviešu dziesmām Merķelis citē tikai divas. Herders savā izlasē parādīja neapšaubāmi labāku gaumi, viņam bija laimējies sastādīt daudz reprezentatīvāku izlasi. Tomēr arī Merķeļa trūcīgā izlase pastiprināja Vācijas inteligences aprindās Herdera radīto uzskatu, ka latviešu kultūra ir spilgtā pretrunā ar latviešu tiesisko stāvokli. Redakcijas ievadā Merķeļa rakstam izteikts sašutums, ka kultūrālajā Eiropā latvieši ir nospiesti Rietumindijas nēģeru vergu līmenī.

Par Latvijas dzimtbūšanas atcelšanas iemesliem ļoti bieži izvirza ekonomiskos apstākļus. Daļa patiesības pētniekiem šai ziņā ir, bet tikai daļa. Bez ideoloģisku uzskatu maiņas saimnieciskie apstākļi nevarēja izraisīt dzimtbūšanas atcelšanu. Uzskatu maiņā savukārt ļoti liela loma bija vērtību pārvērtēšanai par latviešu kultūru, un tieši šai ziņā Herders bija veicis pioniera darbu. Bez šī Herdera darba grūti iedomāties, ka Merķelis būtu sarakstījis savu ievērojamo grāmatu *Die Letten*, kas savukārt lielā mērā ietekmēja zemnieku brīvlaišanas likumdošanas ierosinājumus. Uzskatu maiņa Vācijas inteligencē rezultēja dzimtbūšanas atcelšanā pašā Vācijā. Ņemot vērā kultūrālās saites, kas pastāvēja starp Vāciju no vienas puses, un Kurzemi, Vidzemi un Igauniju no otras puses, arī šais Baltijas provincēs muižniecība sekoja Vācijas paraugam. Baltijas muižnieki savu dēlu audzinātājus rekrutēja no Prūsijas. No turienes nāca ve-

sela armija mājskolotāju, kas bija uzņēmusi sevī Karaļauču Kanta laikmeta liberālismu, un kuŗu liberālās tendences stiprināja iepazīšanās ar latviešu kultūru. Kad šo mājskolotāju audzēkņi kļuva politiskās dzīves vadītāji, viņi sāka citādām acīm skatīties uz attieksmēm ar latviešiem. Līdz ar to sāka izzust snobisms, ko tik spilgti raksturoja Teodors Hipels savā autobiografijā:⁸¹ “Mana dvēsele, kas vienmēr ilgojusies pēc brīvības, būtu jutusies savā elementā, ja aristokratiskais veids, kas valda Kurzemē, man brīvību (ja aristokrātija vispār šo vārdu pelna) nebūtu rādījis no sevišķi neieteicamas puses. Mūsu ceļa biedrs (kāds Kurzemes dižciltīgais) nebija aizrautīgs Cicerons sev un brīvībai. Viņam cilvēks nebija nekas, turpretim dižciltīgais viss. Vai tā ir brīvība, kur pat cilvēciskuma likumi nav spēkā?”

Liberālo mājskolotāju ietekmi gan vājināja tā “izglītība”, ko Vidzemes muižnieku dēli guva, kļūstot virsnieki Krievijas armijā.⁸²

Saprotams, sava loma dzimtbūšanas atcelšanā bija arī jaunā Krievijas valdnieka Aleksandra I liberālajiem uzskatiem. Tomēr uzskatīt dzimtbūšanas atcelšanu tikai par Aleksandra I iniciatīvas rezultātu gan nevarēs.⁸³ Kādēļ lai Aleksandrs I būtu savu labvēlību parādījis tieši igauņiem un latviešiem? Kādēļ ne leišiem, kas taču ģeografiski bija tuvāk rietumiem un robežojās ar “brīvo” Poliju? Vai te atkal nav mūsu vēsturnieku tendence noliegt jebkuŗus nopelnus vācu pusē? Vai šoreiz šī tendence nav pretrunīga, ņemot vērā, ka Aleksandrs I taču arī bija vācu cilmes?

Tik plašai sociālai, saimnieciskai un politiskai parādībai, kāda bija dzimtbūšanas atcelšana, bija ļoti komplicēti cēloņi, un vienpusīgie izskaidrojuma mēģinājumi, redzot tikai vienu cēloni, vienmēr būs neveiksmīgi. Šais komplicētajos cēloņos, kas noveda pie dzimtbūšanas atcelšanas, arī Merķelim ir sava loma un, cik tālu Merķeļa uzskatus ietekmēja Herders, arī pēdējam.

7. NOSLĒGUMS

Latviešu kultūras ietekmi 18. g.s. Vācijā var saukt tikai par atblāzmu. Herders pavēra pavisam niecīgu ieskatu latviešu lielajās kultūras bagātībās, jo, piecus gadus uzturoties Rīgā,

viņš tās tikai intuitīvi nojauta. Tomēr tas, ko Herders šīs piecos gados redzēja, bija daudz vairāk, nekā redzēja daudzi vācu mācītāji, kas starp latviešiem bija uzauguši un pavadījuši visu mūžu. Saskatīt latviešu kultūras vērtības Herderu bija ierosinājušas viņa literārās intereses, bet šīs ļoti daudzpusīgās literārās intereses tai pašā laikā viņu kavēja iedziļināties latviešu gara pasaulē: šo interešu dēļ viņam nebija laika iemācīties latviski, un līdz ar to tieša pieeja latviešu kultūras avotiem viņam palika slēgta. Bez Herdera viņa laikā arī citi vācu progresīvās inteligences pārstāvji atskarta latviešu kultūrālās vērtības. Interesanti, ka virknei šo progresīvo darbinieku uzvārdi rakstāmi ar to pašu sākuma burtu: Herders, Harders, Hamanis, Hipels, Hupels, Hartknochs.

Tomēr latviešu kultūras atblāzma 18. g.s. Vācijā ir saskatāma ne tikai apstākļi, ka latviešu tautasdziesmas varēja lasīt tulkojumos vācu literāti. Par cik Herdera kultūrālos uzskatus veidoja viņa pārdzīvojumi, sastopoties ar latviešu gara mantām tieši, un par cik Herders ietekmēja Gētes un citu literātu uzskatus, par tik latviešu kultūras atblāzma ir nozīmīgāka nekā tiešā iepazīšanās ar mūsu tautasdziesmām. Ja ir taisnība Meinekem, Cīsemeram, Vitramam⁸⁴ u.c. vācu pētniekiem, ka Herdera pasaules uzskats izveidojās tikai, saskatoties ar latviešiem Rīgā, tad varam teikt, ka latviešu kultūras atblāzma iekšā vienu no dzirkstīm, kas iededza vācu nacionālisma sārtu. Varam arī teikt, ka latviešu kultūras atblāzma nostiprināja uzskatu, ka kultūra nav tikai augstāko kārtu privilēģija, nedz arī kādas vienas tautas monopols. Par cik Herders šai ziņā pārveidoja Eiropas intelektuālo pasauli, par tik Herdera personības veidošanā latviešu kultūras ietekmei ir eiropējiska nozīme.

Merķeļa prasībai pēc latviešu un igauņu brīvības ir arī priekštecis Herdera rakstos.⁸⁵ Šī Merķeļa prasība arī ir tikai viens fragments Eiropas vadošo garu prasībai pēc brīvības visiem cilvēkiem. Herders bija viens no tiem 18. g.s. vīriem, kas izvirzīja prasību pēc ikviena individa brīvības. Šīs prasības vainagojās ar dzimtbūšanas un verdzības atcelšanu 19. gadsimtenī. Ir zīmīgi, ka Herdera centieniem pēc brīvības ir pamatā viņa atziņa par vienkāršo ļaužu kultūru. Viņš bija tas, kas saskatīja šo kultūru, kamēr daudzi viņa laika biedri to nebija pamanījuši. Latviešu tautas kultūrai bija sava loma, lai ievirzītu Herdera domu tai gultnē, ko viņš propagandēja visu mūžu

— patiesu humānismu. Tagad, kad atkal esam tālu no šiem ideāliem, mēs sveicam lielos garus, kas ir cīnījušies par šīm cēlajām prasībām. Konstatēsim, ka latviešiem ir bijusi sava loma, lai šos ideālus iekvēlinātu.

VĒRES

¹E. Dunsdorfs, "Latviešu robežnieks Austrālijā", *Archivs I* (Sidnejā 1960), 44-45. lpp.

²Spilgtas liecības šai ziņā ir sakopotas H. Biezā pētījumā *Die Hauptgöttinnen der alten Letten* (Uppsala 1955).

³Minēsim vienu 18. g.s. un vienu mūsu gadsimteņa liecību: Recenzija par T.G. fon Hipela "Lebensläufe nach aufsteigender Linie", *Der Teutsche Merkur*, December 1779, 288. lpp.: So sprichst du die curländische teutsche, das ist, eine Sprache, die man so gut, wie die cursche, unteutsch nennen könnte. Otto Kessler, *Die Baltenländer und Litauen* (Berlin 1916), 101. lpp.:

Diese Deutschen sprechen... ein mundartlich und lettisch-estnisch gefärbtes Hochdeutsch...; 102. lpp.: Diese unplattdesche und undeutsche Sprachweise... haben die deutschen Einwanderer von der eingeborenen litauisch-lettischen Bevölkerung angenommen...

⁴J. Sehwers, *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen* (Berlin 1953).

⁵Sk.: E. Blese, *Latviešu literatūras vēsture* (Hanavā 1947), 131. un 234. lpp.; A. Švābe, "Tautas dziesmu likteņi", *Latviešu tautas dziesmas I* (Kopenhāgenā 1952), IX lpp.; A. Johansons, *Latviešu literatūra* (Stokholmā 1953), 43. lpp.

⁶Meineke (Friedrich Meinecke, *Die Entstehung des Historismus*, München 1959, 367. lpp.) izsaka šādu varbūtību, dibinoties uz Herdera darba *Adrastea III* (publicēts 1802) nodaļu par senprūšiem (B. Suphan (ed.), *Herders sämtliche Werke*, Bd. 23, Berlin 1885, 463-468. lpp.). Man gan jāsaprot, ka izlasījis šo nodaļu, nevarēju tā kaut ko secināt. Šai nodaļā Herders jūsmo par Dzintarzemī, par senprūšiem un viņu pēctečiem leišiem un latviešiem, viņu dziesmām (*Idyllen sind ihre Lieder in eintönig sanften Melodien*), valodu (*voll schmeichelnder Diminutiven*) un raksturu (*schlau, fein, milde*). Bet nodaļas beigās viņš tāpat jūsmo par prūšu ķēniņiem Fridrichu Vilhelmu un

Fridrichu Lielo — tie taču nebija nedz senprūši, nedz leiši vai latvieši.

⁹“Generālgubernātora Brouna darbība zemnieku jautājumā”, *Senatne un māksla 1937*; “Dažas piezīmes par zemnieku jautājumu ap 1765. gadu”, *Tautas vēsturei* (Rīgā 1938).

⁸*Zemnieku nemieri Vidzemē 1750-1784* (Rīgā 1956), 70. un sek. lpp., un passim.

⁹Šo tradīciju nostiprināja 19. g.s. vēsturnieki: K. Šlecers, O. Rutenbergs, E. Serafims, A. Tranzē-Rozeneks u.c.

¹⁰Kaut kāda pārpratuma dēļ šo publikāciju bieži datē ar 1767. gadu. Pareizo datējumu sk.: R. Haym, *Herder*, Bd. I (Berlin 1954), 140. un 149. lpp. Šeit un arī turpmāk lietots Haima darba otrs izdevums, kas ir ar marksistisku ievadu, bet citādi negrozīts pēc 1880. (I sēj.) un 1885. g. (II sēj.) izdevuma.

¹¹Šis Herdera darbs bija pieejams tikai samērā sliktā Herdera kopoto rakstu izdevumā: Johann Gottfried v. Herders *Sämtliche Werke*, Sechster Band (Stuttgart und Tübingen 1861), 198. lpp. Ka attiecīgais teksts bijis tāds pats oriģinālizdevumā, par to sk.: Rudolf Haym, op. cit., 140. un sek. lpp.

¹²Izlietoju šāda izdevuma tekstu: Prof. Dr. H. Kindermann (ed.), *Deutsche Literatur. Reihe Irrationalismus*, Bd. 6 (Leipzig 1935), 149. un sek. lpp.

¹³Karl Lachmann (ed.), *Gotthold Ephraim Lessings sämtliche Schriften VI* (Leipzig 1854), 73 — 76. lpp.

¹⁴Iztirzājot Lesinga 33. literatūras vēstuli, Herdera kļūdu vēl 1955. gadā atkārtoti tik ievērojams literāts kā Renē Veleks. Sk.: René Wellek, *A History of Modern Criticism 1750-1950, The Later Eighteenth Century* (London 1955), 158. lpp.: ...he (Lesing) praises a Lapland song and a Latvian dainos (a kind of elegy) for their 'native spirit and charming simplicity'...

¹⁵Recenzētais Kleista darbs ir: *Neue Gedichte vom Verfasser des Frühlings* (Berlin 1758), 16. un sek. lpp. Šefera darbs ir: *Genetiv Regionisque Lapponum Descriptio accurata* (Frankfurt 1673); no tā kāda lapu dziesma tulkota angļiski, bet kāda Roves kundze šo angļu tulkojumu ir tulkojusi vāciski.

¹⁶Domāts: Ph. Ruhig, *Betrachtungen der litauischen Sprache in ihrem Urrunge, Wesen und Eigenschaften* (1745).

¹⁷Jaunāko pirmās dainas iespaidumu leišu valodā sk.: J. Aistis ir A. Vaičiulaitis (ed.), *Lietuvių poezijos antologija* (Chicago 1951), 72. lpp. Sal. arī: A. Maceina, “Das Volkslied als

Ausdruck der Volksseele", *Commentationes Balticae* II (Bonn 1955), 38. lpp.

¹⁸B. Suphan (ed.), *Herders sämtliche Werke*, Bd. 25 (Berlin 1885), 88. un 90. lpp.

¹⁹W. Ziesemer und A. Henkel (eds.), *Johann Georg Hamann, Briefwechsel, Zweiter Band, 1760-1769* (Wiesbaden 1956), 385. lpp.

²⁰A. Švābe grāmatā *Kāda mācītāja dzīve* (Stokholmā 1958), 215. lpp., min, ka Herders ir jaucis leišu dainas ar latviešu tautasdziesmām un ir pirmais autors, kas pēdējās saucis par dainām. Te nu ir interesants uzdevums — ja Herders nosauca leišu dainas par latviskām, apzīmējot tās ar leišu "dainu" vārdu — vai viņš ir pirmais, kas nosauca latviešu tautasdziesmas par dainām?

²¹H. Biezais, "Tautas dziesmu jēdziens", *Ceļa zīmes* 22 (1954), 430. lpp.

²²E. Dunsdorfs, "Latviešu tautasdziesmu pirmie angļu tulkojumi", *Austrālijas latvieša gada grāmata 1956* (Melburnā 1955), 66. un sek. lpp.

²³R. Haym, op. cit., 471. lpp.

²⁴B. Suphan, op. cit., 675. lpp.

²⁵Ibid.

²⁶H.B. Garland, *Lessing, the Founder of Modern German Literature* (Cambridge 1949), 51. lpp.

²⁷Pieminu Garlendu šeit tāpēc, ka viņam bija sava pozitīva loma Baltijas universitātes vēsturē. Ir interesanti, ka nevien Lesingam, bet arī kādam plašākai latviešu sabiedrībai nepazīstamam Lesinga pētniekam ir nopelni latviešu labā.

²⁸Franz Muncker (ed.), *Lessings sämtliche Schriften* (Stuttgart u. Leipzig 1924), Bd. 17-21.

²⁹J. Andrups, "Folk-poetry and early writings", *Latvian Literature. Essays* (Stockholm 1954), 85. lpp.

³⁰Sk. polemiskās piezīmes par šo jautājumu: W. Boelich, "Die historisch-kritische Hamann-Ausgabe", *Euphorion* 1956, 355. lpp.

³¹René Wellek, op. cit., 179. lpp.

³²A. Švābe, "Tautas dziesmu likteņi", IX lpp.; J. Andrups, op. cit.

³³J.G. Hamann, "Gedanken über meinen Lebenslauf",

Deutsche Literatur, Reihe Deutsche Selbstzeugnisse, Bd. 9 (Leipzig 1936), 36. lpp.

³⁴Haims kļūdās, rakstot, ka Hamanis bijis Tocija ģimenē mājskolotājs — sk.: R. Haym, op. cit., 94. lpp. Kļūdu atkārtoti arī A. Švābe grāmatā *Kāda mācītāja dzīve*, 140. lpp., atsaucoties uz A. Serafimu, kas savukārt pamatojas uz Haima darbu (pirmo izdevumu).

³⁵Briefwechsel, Bd. I, Bd. II.

³⁶Vienīgā latviskā fraze viņa vēstulēs atrodama 1758. g. septembrī: Kur loop suņa apsaukšanai, lietojot to nepareizi interjekcijas “se” vietā (Briefwechsel, Bd. I, 259. lpp.).

³⁷F. Roth (ed.), *Hamanns Schriften* (1821), Bd. II, 304-306. lpp.

³⁸Briefwechsel II, 336. lpp.

³⁹Ibid., 339. lpp.

⁴⁰Par Stendera rosmi šai lietā sk.: O. Jēgens, “Vecais Stenders Kopenhāgenā”, *Daugavas rakstu krājums* 1957, 119. lpp.

⁴¹Briefwechsel II, 366. lpp. Tā kā švābe nebija pamanījis 1765. gada sarakstīšanos, viņš 1766. g. vēstuli uzskata par pirmo šai jautājumā un tāpēc domā, ka Hamanis esot Herderu skubinājis. Sk. *Kāda mācītāja dzīve*, 141. lpp.

⁴²Briefwechsel II, 369. lpp.

⁴³Ibid., 376. lpp.

⁴⁴Johann Wolfgang Goethe, *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*: desmitā grāmatā (lietotais izdevums: Artemis Verlag, Zürich 1948).

⁴⁵Ibid., 448. lpp.

⁴⁶Goethe, *Schriften zur Literatur* (Artemis Verlag), Bd. 14, 567. lpp.

⁴⁷Goethe, *Schriften*, Bd. 4, 979. lpp.

⁴⁸R. Haym, op. cit. I, 452. lpp. Par šiem ierakstiem komentārus rakstījis M. Morriss: *Der junge Goethe*, Bd. 6 (1912), 143-152. lpp., kas man nebija pieejami.

⁴⁹Goethe, *Schriften zur Literatur*, Bd. 14, 566. lpp.

⁵⁰Par dažādu autoru mēģinājumiem Gētes tulkoto somu dziesmu tulkot latviski sk.: K. Draviņš, “Latviešu tautības dzejniekus meklējot”, *Amerikas latviešu humānītāro zinātņu asociācija, Rakstu krājums I* (Ņujorkā 1957).

⁵¹Goethe, *Schriften zur Literatur*, Bd. 14, 570. lpp.

⁵²R. Haym, op. cit. I, 722. lpp.

⁵³Ibid., 722-736. lpp.

⁵⁴Sk. recenziju: *Der Teutsche Merkur*, May 1780, 167. lpp.

⁵⁵A. Švābe, *Kāda mācītāja dzīve*, 162. un sek. lpp. Švābe oponē L. Arbūzova rakstam "Herder und die Begründung der Volksliedforschung im deutschbaltischen Osten", E. Keyser (ed.), *Im Geiste Herders* (Kitzingen 1953).

⁵⁶Sikāki sk.: R. Haym, op. cit. II, 111 — 121. lpp.

⁵⁷Pretēju viedokli izsaka A. Švābe, "Tautas dziesmu likteņi", X lpp.

⁵⁸B. Suphan, op. cit., 91. lpp. Herders šo ziņģi norakstījis no Vēbera: F. Chr. Weber, *Das veränderte Russland* (Frankfurt 1721). Ar atšķirībām akentos u.c. šo ziņģi iespiedis K. Straubergs, *Latviešu tautas dziesmas I* (Kopenhāgenā 1952), XXXII lpp., no it kā 1740. gada Vēbera ceļojuma apraksta.

⁵⁹B. Suphan, op. cit., 409-412., 579-580. lpp. Šo dainu latviešu tekstus sk.: L. Arbusow, "Herder und die Begründung der Volksliedforschung im deutschbaltischen Osten", op. cit., *Erster Anhang*, 185-227. lpp.

⁶⁰No 35.789 Barona krājuma pamatdziesmām nerātno dziesmu bija 0,4%, kamēr no 24.291 Folkloras krātuves dziesmas to bija 16,5%. No tā varētu spriest, ka nerātņās dziesmas ir jaunākā laika zemākās morāles atspulgs. Herdera izlase neatspoguļo šīs dziesmas varbūt tāpēc, ka viņš meklēja dailu dziesmu, un arī tāpēc, ka 18. gadsimtenī nerātno dziesmu, liekas, bija proporcionāli mazāk nekā Latvijas patstāvības laikā.

⁶¹E. Cassirer (ed.), *Immanuel Kants Werke XI*, 65. lpp.

⁶²J.G. Herder, "Journal meiner Reise im Jahre 1769", *Deutsche Literatur, Reihe Irrationalismus*, Bd. 6 (Leipzig 1935).

⁶³Ibid., 67., 99., 103. un sek. lpp.

⁶⁴Ibid., 158. lpp.

⁶⁵W.Z., "Einleitung", *Johann Georg Hamann. Briefwechsel II* (Wiesbaden 1956). Rakstīts 1940. gadā.

⁶⁶K. Stavenhagen, "Herder in Riga", *Abhandlungen des Herderinstituts zu Riga I* (Riga 1925).

⁶⁷F. Meinecke, op. cit., 366. lpp.

⁶⁸A. Švābe, *Kāda mācītāja dzīve*, 149. lpp.

⁶⁹Briefwechsel II, 316. lpp.

⁷⁰Ibid., 336. lpp.

⁷¹Ibid., 385. lpp.

⁷²Komentāros satura rādītājā Herders raksta: "Šīs daļas

igauņu un latviešu dziesmas man apgādājis **Topographische Nachrichten von Lief- und Esthland** autors (Hupels). Tas garantē dziesmu autentiskumu. Par ik rindas daļumu galvojuma nevajaga, jo šeit ir īsts, patiess, raksturīgs tautas dziedājums, nevis abstrakts dziesmas ideāls. Šī, ko sniedzu, ir tikai izlase no lielāka skaita." (B. Suphan, op. cit., 537. lpp.)

⁷³F. Meinecke, op. cit., 366. lpp.

⁷⁴(J.J. Harder), "Untersuchungen des Gottesdienstes, der Wissenschaft, Handwerks, Regierungsarten und Sitten der alten Letten, aus ihrer Sprache", **Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen 1764**. J.J. Harders bija jau agrāk minētā K. Hardera vecākais brālis. Herdera un Hardera sajakums ir, piem., dokumentēts A. Spekkes ievadā Veronikas Strēlertes tautasdziesmu krājumam **Māras laiva** (Stokholmā 1946) — sk. citātu: E. Blese, **Latviešu literatūras vēsture**, 135. lpp. Arī šīs esejas autors šai ziņā ir grēkojis. Lietojot nekritisko Herdera kopoto rakstu 1861. gada izdevumu, kāds Hardera raksta posms ir ievietots kā Herdera raksts **Senos stāstos** (Melburnā 1955), 125. lpp. Vienīgi drošie ir Sufana (Suphan) rediģētie Herdera kopotie raksti 33 sējumos, pārējie kopotie raksti (W. de Fonseca, Meyer, etc.) lietojami ar kritiku.

⁷⁵Plašāki sk.: A. Švābe, **Kāda mācītāja dzīve**, 142. un sek. lpp.

⁷⁶Hamanis raksta Herderam 1767. g. 27. decembrī (**Briefwechsel II**, 405. lpp.), norādot uz Kranca Grēnlandes vēsturi, sevišķi nodaļu par valodu un dzeju. Diemžēl, man nebija piesniedzams Johana Gotlība Kreicfelda (Kreuzfeld) darbs **Lettica**, kas pieminēts Herdera 1779. g. 2. janv. vēstulē Hamanim (**Briefwechsel IV**, 41. lpp.), lai pārbaudītu, vai arī šis darbs ierosināja Herderu.

⁷⁷H. Schauer (ed.), **Herders Briefwechsel mit Caroline Flachsland**, Bd. I & II (Weimar 1926).

⁷⁸Thomas Blackwell, **An Inquiry into the Life and Writings of Homer** (1735).

⁷⁹L.R. Shaw, "Henry Home of Kames: Precursor of Herder", **The Germanic Review** (Columbia University), vol. XXXV, Febr. 1960, 17. lpp. Šovs ierosina interesanto problēmu, vai nebūtu lietderīgi nevis skaidrot, kurš kurū ietekmēja, bet gan izdibināt, kā līdzīgus rezultātus varēja iegūt neatkarīgi no ietekmes un kā aizgūtās idejas katrs domātājs pārstrādāja. Sk. arī: Edna

Purdie, "Hamann, Herder and Hamlet", *German Life & Letters*, vol. X (Oxford 1956-1957), 198. lpp.

⁸⁰Merķelis mēģinās arī vārdu etimoloģijā. Pārsteidzošā kārtā viņš vārdu "līgaviņa" intuitīvi atvasina no "līgo", kas nesen ir izdarīts ar zinātnisku pamatojumu — sk.: E. Hauzenberga-Šturma, *Let. līgava, ļaudava '(künftige) junge Ehefrau > Verlobte, Braut'*, grāmatā *In honorem Endzelini* (Chicago 1960).

⁸¹"Aus der Selbstbiographie von Theodor Gottlieb von Hippel", *Deutsche Literatur, Reihe Deutsche Selbstzeugnisse*, Bd. 9 (Leipzig 1936), 126-127. lpp.

⁸²Spilgtu piemēru šīs "izglītības" sekām apraksta M. Āboliņa, "Mājas pārmācība Vidzemē XVIII gs. beigās", *Vēstures problēmas II* (Rīgā 1958), 98. un sek. lpp.

⁸³A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800-1914* (Stokholmā 1958), 114. lpp.: *Dzimtbūšanas atcelšana Baltijā bija eksperiments, ko Aleksandrs I pavēlēja izdarīt...*

⁸⁴R. Wittram, *Baltische Geschichte 1180-1918* (München 1954), 148. lpp.: ... hier, angesichts des ursprünglichen Volkslebens der Letten... ging ihm (Herder) der neue Blick auf, der ihn an den Anfang einer deutschen und europäischen Epoche stellt...

⁸⁵Tikai vienu no daudziem iespējamiem piemēriem sk.: B. Suphan, op. cit., Bd. 25, 537. lpp. Par Merķeļa un Herdera attieksmēm sk.: R. Haym, op. cit. II, 804. un sek. lpp.

ZEMGALES LAUKU SĒTA UN TĀS ĢADSKĀRTA

J. Sarma

Šajā esejā par Zemgales lauku sētas paraugtipu 19-tā un 20-tā gadsimta mijā esmu izvēlējis sava vectēva mājas Kalniekus, kas atradās Bauskas apriņķa Vecsaules pagasta Spolnieku kalnā. (Par "kalniem" sauca 3-5 saimniecību lielus ciemus.) Atsevišķo saimniecību dzīvojamās ēkas sauca par ērbīgiem. Kalnieku ērbīgis bij ap 28-30 soļu gara un 14-16 soļu plata ēka, celta no apzāgētiem un stūros pakšķos salaistiem baļķiem. Ērbīgi sedza divslīpu salmu jumts ar nošļauptiem galiem. Ēkas apakšējais baļķis balstījās uz apmēram pēdu augsta no skaldītiem laukamiņiem mūrēta pamata. Ērbīgis bij celts 19. g.s. 70. — 80. gadu starpā un līdz 1940. gadam bij pilnīgi labā stāvoklī. Ēkas konstrukcijā nekur nebij lietotas naglas, pat ne logu un durvju veidojumos. Dzelzs bij tikai durvju un logu eņģes, verekļi, atslēgas un aizšaujамie. Ērbīģim bij trīs ieejas durvis — katrā pusē ēkas vidū un vienā (kalpu) galā. Telpas apgaismoja sešās kvadrātrūtīs dalīti logi. No ārpuses logus varēja aizvērt ar slēģi katrā loga pusē. Ziemā logos no iekšpuses novietoja priekšlogus.

ĒRBIĢA TELPU IEDALĪJUMS

Tieši ērbīga vidū atradās kukiņa — ēdienu gatavošanai (galvēnā kārtā siltajos gada laikos, bet pa daļai arī ziemā). Abpus kukiņai bij priekšnami. Kukiņa ar priekšnamiem dalīja ērbīgi divi galos — saimniekgalā un kalpugalā. Katrā galā bij lielā istaba un kambaris. Kalnieku ērbīģim pa abiem galiem kopā bij 11 cilvēku liels iemītņieku skaits. No tiem trīs dzīvoja saimniekgalā, bet pārējie — divi neprecējušies puīši, divas meitas (kalpones), precējies kalps un govju un cūku gani. Kalpu gala iemītņieku skaits bij lielāks tad, ja kalpu pārim bij bērni.

Kukiņa bij saite, kas vienoja abus ērbīga galus, jo viss, kas

tur notika, bij vienādā mērā vajadzīgs kā vienam, tā otram galam. Šī telpa, kas bij mūrēta no laukameņiem un savā apakšējā kvadrātveidīgajā daļā aizņēma pusmājas platumu, uz augšu sašaurinājās un beidzot izvērtās skurstenī. Gar kukiņas trim sienām apmēram 6 — 7 pēdu augstumā bij iestiprinātas resnas kārtis. Pie tām karājās koka vai dzelzs kāši, kuņos pakāra grāpjus (katlus) vārīšanai. Uguni zem tiem kūra tieši uz zemes. Pelnu krājumu zem katliem sauca par rušu. Parasti rušā glabājās kvēlojošas ogles no vienas ēdienu vārīšanas reizas līdz otrai. Kukiņā vārīšanai nelietoja malku, jo tā bij dārga; malku lietoja tikai krāsniis. Kukiņā lietoja žagarus, bet ziemās arī spaļus. Rudeņos, kad bij nokautas cūkas, jēri u. t.t., kukiņā notika gaļas žāvēšana. Gaļas gabalus tad sakāra dzelzs āķos pie kārts gar vienu sienu, bet ja gaļas bij daudz, pie papildu kārtīm pāri visai kukiņai. Kukiņā tad sanesa no skaidienas, kur bij sakrājušās zāģu skaidas un citi malkas un žagaru atkritumi, kaudzi šo atkritumu un tos ne dedzināja, bet ļāva tiem tikai gruzdēt, lai rastos dūmi. Lai gaļai būtu tīkamāka garža, tad virs gruzdošās atkritumu kaudzes uzmeta kadiķu zarus. Parasti gaļas žāvēšanas laikā ēdienu vārija kalpugala lielajā istabā. Kukiņā tad vārija tikai cūku ēdamo. Tā kā saimnieks negribēja, ka kukiņā mazinātos dūmu biežums par ļaunu gaļai, tad meitām, kas rūpējās par cūkām, bij allaž sasarkušas un asarām pilnas acis, un tās reizī reizēm skrēja no kukiņas laukā, lai atvilktu elpu.

Kad gaļa bij pietiekami dūmota, saimnieks ar saimnieci to noņēma no kārtīm un uznesa ar visiems āķiem bēniņos, kur pakāra zem jumta. Kalpu gala ļaudīm nebija jāzina, cik ir gaļas, ne arī kur tā novietota. Kā mājas pagalma, tā arī dārza pusē bij pa namam tai pašā platumā kā kukiņa. Namu mājas pagalma pusē sauca par porūzi. No tā divviru durvis veda saimniekgala lielajā istabā, bet parasta platuma durvis kalpu gala kambarī. Porūzi biežajā kukiņas mūrī bij ierīkots sienas skapis. Gar pārējām sienām bij drēbju pakaramie vadži, bet vienā kaktā stāvēja bīdermeijera stilā veidots koka skapis ar uzkrāsotu gada skatli 1827. Šai skapī glabājās saimnieka veļa, bet sienā iemūrētajā retāki lietojami trauki. Ārpusē porūža priekšā atradās balkons, kas bij uz sešiem stabiem balstīta nojume ar divslīpu jumtu. No apakšpuses apm. trīs pēdu augstumā balkonam apkārt bij cieša sētiņa. Priekšpusē divu stabu starpā bij durvju platumā ieeja.

Gar katriem balkona sāniem bij novietoti atzveltņu soli. Ap balkonu vijās kāds tīteņu augs velnarutks, kas vasarās bieži sala-
poja un radija pavēni. Durvis no balkona porūzī parasti bij aiz-
slēgtas, un tās atslēdza tikai gaidot kādus ievērojamākus viesus.
No balkona porūzī veda divviru balti krāsotas durvis. Katra
durvju puse bij iedalīta trijos logātos, katrā logātā redzēja sa-
vādi veidotu saules plakni.

Dārza puses nama priekšā bij nedaudz paaugstināts uz-
bērums bez jumta. No nama platas vienviru durvis, tieši pretī
āra durvīm, veda kukiņā, pa labi un kreisi šaurākas durvis ve-
da saimniekgala kambarī un kalpugala lielajā istabā. Kalpugala
pusē kaktā priekšnama grīdā bij uzceļamas pagraba durvis.
Pagrabs bij ap 5 pēdu dziļumā, nama lielumā, mūrēts no laukak-
miņiem. To apgaismoja mazs lodziņš. Vasarās pagrabā turēja
pienu, krējumu, sviestu, arī maizes klaipus. Pa lodziņu pagrabā
sakrita rupučī un vardes un dažreiz tos atrada piena traukos
noslikušus. Ziemās pagrabā glabāja kartupeļus, saknes, ābolus
un skābo kāpostu mucas.

Nama stūrī pie saimniekgala sienas šauras kāpnes, atdali-
tas no nama ar dēļu sienu un slēdzamām durvīm, veda bēliņģī.

Par bēliņģi sauca plašo telpu zem jumta pāri visai mājai.
Tās vidū pacēlās platais māliem apmestais kukiņas veidojums,
kuŗš tikai zem paša jumta čukura izveidojās par skursteni apm.
3-4 pēdu kvadrāta platumā. Bēliņģī redzēja, ka jumts balstās
uz sparēm, kas atradās viena no otras pa 5 pēdām. Virs tām
gulēja kārtis, pietapotas spārēm ar koka tapām. Kārtīm ar klū-
ziņām (kārklu zariem) piesiets piegula jumta salmu klājums.
Bēliņģa grīdu veidoja bieza kārtā spaļu, sabērtu virs istabas
griestu dēļiem un tikpat bieza cieši nostampātu mālu sega virs
spaļiem. Bēliņģi apgaismoja divi četrriņģu logi, katrā mājas
galā viens.

Bēliņģī novietoja katru dienu nelietojamos darba rīkus: va-
sarā vērpjamos ratiņus, tītavas, kāstuves u. c., bet ziema-va-
sarā lietojamus traukus — lielās cibas, zarakannas, vērpeles
(lietoja tālo pļavu pļaušanas laikā), bērnu šūpojamus šūpuļus,
vāģīšus, lādes, kurvjus u. t.t. Vienā bēliņģa stūrī stāvēja vecā-
tēva, otrā vecāsmātes zārki, lai vajadzības gadījumā nebūtu tā-
lu jāmeklē. Vecāsmātes zārkā redzēja tikai ēvelskaidas, bet ve-
cātēva zārkā turēja putraimus, jo zārks bij cieši noslēdzams un

tāpēc putraimos pa vasaru nemetās kodes, bet ziemā to nepiemēsloja peles.

Bēlīņģī virs saimniekgala karājās augstu pie jumta čukura žāvētā gaļa. To varēja sasniegt tikai ar kāpnēm un pēc tās iekreizas lietošanai kāpa pats saimnieks. Turpat glabājās arī linu un vilnas dzija, vilnas, pusvilnas un linu audekli. Juntmalēs, kur varēja pielīst tikai rāpus, uz paklājiem kaltējās dažādas veselības tējas, kas vasarā bij savāktas laukos, pļavās, mežā vai dārzā: kumelītes, pepermintes, sievu mētras, apiņi, ozollapas, sūrenes, puplakši u. t.t. Ērti pasniedzamas bēlīņģa kāpņu galā karājās pirts slotas, katras sestdienas lietošanai.

Bērni un sievietes vakaros vai naktīs labprāt bēlīņģī negāja, jo baidījās no zārkiem un domāja, ka tur var sastapat arī spokus. Ļoti labprāt bēlīņģī uzturējās kaķi, kas prata tur uzrāpties pa vienu vai otru pakšķi, un tāpēc gaiss tur nebij elpošanai visai patīkams.

KALPUGALS

IEKARTA UN IEMĪTNIEKI

Kalpu gals dalījās divi nevienāda lieluma telpās — lielajā istabā un kambarī. Kambaris aizņēma apm. vienu trešdaļu no visa kalpugala, to apgaismoja viens logs. Lielai istabai bij divi logi, viens sānu, otrs gala sienā. Grīdu vietā kā kambarī, tā lielajā istabā bij plāns (kuls) — ne visai gluds mālu stampājums, kuŗa virspusē gadu gaitā bij sakrājusies pabieza zemes kārtā, sanesta kājam virs plāna pavasaŗu un rudens dubļu laikā. Griesti balstījās uz resniem vērbaļķiem (sijām), sienu baļķu starpās labi varēja redzēt sūnas, kas aizpildīja sīkos iedobumus un aizzurēja āra gaisa ieplūdumu. Kā griesti, tā sienas bij no dūmiem un tvaika nokrāsojušies tumšbrūnā krāsā. Gar lielās istabas kukiņas sienu stāvēja vāramā plīts ar bieza čuguna virsmu, kuŗā bij ierīkoti 3 ar riņķiem aiztaisāmi caurumi katlu ievietošanai. Cukas (siltuma mūris) uztvēra plīts radīto siltumu, bet dūmus ievadīja kukiņā. Gar cukām novietotais mūrītis sildīja vecos sēdētājus, bet gar cukām izstieptajā auklā izžāva darbā samirkušos cimdus un zeķes. Aiz cukām ar galu pret kukiņas sienu stāvēja maizes krāsns tā, ka starp to un cukām atli-

ka neliela patumša telpa. Tā bij nomaļākā un siltākā vieta lielajā istabā. Tur parasti novietoja maizes abru, kas prasīja siltumu, lai maize ātrāk un labāk rūgtu. Ja lielajā istabā naktsmājas lūdza kāds apkārtstaigātājs žīds vai nabags, tad viņam šo mierīgo un silto kaktiņu ierādīja par guļamvietu. Ja kakts bij brīvs, tad vakaros tur sakrāva žagarus plīts kurēšanai vai malku maizes krāsniņ, lai tur apžūst.

Gar visām brīvajām lielās istabas sienām novietoja gultas. Lielajā istabā gulēja precētais kalpu pāris un meitas ar ganu. Kalpa gulta stāvēja istabas kaktā pie gala sienas loga. Blakām gultai pret logu bij novietots galdiņš. Citas gultas saskārās galiem un ja to bij daudz, tad starpā stāvēja kāds ķebļītis sēdēšanai. Puiši gulēja kambarī. Tajās mājās, kur sievietes bij vairāk cienītas nekā Kalniekos, meitas gulēja kambarī, bet puiši lielajā istabā. Gana gulta stāvēja lielās istabas sliktākajā vietā — kaktā pie āra durvīm, kur aukstā laikā, durvis veņot, pāri brāzās aukstais āra gaiss.

Pie sienām piestiprinātajos vadžos karājās darbā lietojamās drēbes, dažreiz arī zirgu lietas — groži, pavadas, paugas ar slejām etc. Plauktiņos pie griestiem vērbalķu starpās vai arī pie sienām glabājās ikdienā vajadzīgas sīkas lietas. Apavus un lielākas lietas novietoja zem gultām. Tā nelielais istabas vidus laukums atlika visādiem darbiem, ko darīja lielajā istabā, jo īpaši ziemā un rudenī.

Bez minētajām cilvēciskajām būtnēm — kalpu pāra, puišiem, meitām un ganiem kalpugala lielajā istabā uzturējās arī dzīvnieki. Dienā un jo īpaši lietus un aukstajās dienās tur jo labprāt piemita suņi, kas tad lai nebūtu pa kājām, gulēja pagultēs ar galvu uz ārpusi, lai vajadzības gadījumos (ienākot istabā žīdam vai čigānam,) varētu ķerties stilbos. Naktīs suņiem vajadzēja uzturēties laukā un sargāt mājas.

Maizes krāsns un siltuma mūra plaisās mitinājās miermīļie prusaki un kautrīgie circeņi. Circeņus dienās tikpat kā neredzēja. Naktīs viņi rīkoja, ja bij vairāki, istus koncertus un laidās arī spārnos no viena istabas kakta uz otru. Pārāk liels circeņu skaits nebij patīkams un tos centās iznīdēt. Bet divi trīs circeņi bij patīkami, jo bez tiem tumšas naktis liktos it kā bez dzīvības.

Prusaku skaits bij neierobežots un naktīs tie veselām virtenēm atstāja savas uzturas vietas un siroja pa plānu un sie-

nām, pāri gulētājiem un meklēja kāds ēdienu atliekas uzturam. Ja tie atrada kādu trauku ar patīkamu šķidrumu, tad tajā apslīka un no rīta tos vajadzēja ar visu šķidrumu izliet. Tie apgrauza maizi un noēda jēlas maigākās vietas cieši aizmigušo gulētāju ķermeņos. Jo īpaši tie kāroja pēc zīdaiņu maigajiem locekļiem un tos tādēļ naktīs glabāja cieši aizsegtos šūpuļos. Ja prusaku savairojas pārāk daudz, tad arī tos uzsāka vajāt-iezieda mūru plaisās zaļo "prūšu pulveri", kas bij indīgs, sakāra arī gar mūri pirts slotas. Šīs pēdējās prusaki laikam pieņēma par kādām jaukām atpūtas birzīm un salīda tur iekšā simtiem. Slotas tad izpurināja pagalmā kā sevišķi delikātu barību vistām. Ziemu slotas izpurināja vienkārši sniegā un prusaki tur nobeidzās līdzīgi Napoleona kareivjiem Krievijas sniegos. Vasarās, kad visi mūri bij vēsi, prusaki pārvietojās sienas balķu dziļajās plaisās, laikam uzskatīdami tās par kaut ko vasarnīcām līdzīgu.

Tumšajās pagultēs dažādu reti cilājamu krāmu starpā uzturējās cauru gadu pa kādam rupucim, jo labprātāk tad, ja zem gultām meitas glabāja jurgīņu saknes nākamam gadam. Ja rupucis nejauši sevi atklāja un ja tad to gadu gadījās nežēlīgi puīši, tad rupucis mira negantā nāvē: puīši to iznesa laukā, novietoja uz dēlīša viena gala, bet pa otru galu deva ar kāju tādu spērienu, kas uztrieca rupuci gaisā pāri skursteņa galam. Nokrizdams no lielā augstuma uz cieti nomīdītā celiņa, rupucis zaudēja dzīvību.

Ļoti nepatīkami lielās istabas un kambaŗa iemītņieki bij blusas, kas jo bagātīgā mērā piemājoja tērpos un gultās, bet vasarās lēkāja arī pa plānu un mocīja kā cilvēkus, tā suņus. No blusām glābās, spraužot pie sienām vai liekot gultās dažādas laukos vai plāvās lasītas zāles, bet nekādu lielu palīgu tās neveda, tāpēc kas vien varēja, tie vasarās gulēja klētīs, šķūņos, kūtsaugšās u. t.t. Ne mazāk nepatīkami dzīvnieki bij mušas, kas nevien kāroja pēc cilvēku asinīm, bet labprāt mielojās arī ar visu to, ko ēda paši cilvēki, pie tam ar tik negantu kāri, ka sakrita un appluka karstos šķidrumos un noslīka ēdienos un dzērienos. No mušām gulētāji varēja glābties tikai naktīs, bet dienās kaut kādā veidā aptumšojot gulamo telpu. Tad dzirdēja tikai sanoņu, ko radīja mušu simti. Lielāko daļu no sava brīvā laika mušas pavadīja tekādamas pa logu rūtīm, kur tad atstāja savas vizītkartes tādā daudzumā, ka rūtis vajadzēja jo bieži mazgāt, lai aiz tām varētu ko droši saskatīt.

Saimniegalā mušu bij mazāk, jo tur tās iznīdēja ar pilsētā pirktām mušpapīru loksņēm.

Visu kalpugala iemītnieku galvās uzturējās utis, jo lielākā skaitā bērnu galvās. Sievietes svētdienās pēc dievvārdu laiku viena otrai izsukāja galvu, ar naža atšķīrdamas vienu matu pāsmu pēc otra un bez žēlastības sodīdamas ar labās rokas ikšņa nagu ikkatru pamanīto dzīvnieku. Par bērnu galvām rūpējās mātes, un tas nereti bij ar asarām vienots darbs. Vīrieši apstrādāja savas galvas ar susekli un smalko ķemmi. Vispār šos galvas tīrīšanas darbus, laikam tāpēc, ka tie saistījās ar cilvēka ķermeņa svarīgāko daļu, neuzskatīja par slēpjamiem un rīkojās ar humoru un atklāti. Citādi tas bij, ja šos dzīvniekus atrada kādam viņa tērpā. To tad uzskatīja par kauna un negoda lietu.

Ļoti aukstās ziemās kalpugala lielajā istabā ar saimnieka vai saimnieces ziņu uz īsu laiku ieradās iemītnieki, kuŗu parastā uzturas vieta bij kūtis. Aukstajās dienās no kūts uz lielo istabu atdzina vai atnesa vaistu saimi ar gaili priekšgalā. Istabas vidū plānā izkaisīja kādas no rijas atnestas kulšanas paliekas ar graudiem. Vistas tos meklēdamas tad turējās telpas vidū, nelēca gultās vai uz traukiem. Slāpju remdēšanai vistām kādā plāna bedrītē ielēja ūdeni. Dzerdamas vistas arvienu izslēja galvu gaisā. Mātes uz to aizrādīja bērniem, teikdamas, ka vistas darot tā, pateikdamās Dievam par graudiem un ūdeni. Cik vairāk tad gan bērniem pienākoties teikt paldies Dievam un vecākiem par to, ka tie tos apgādādot ar visu, kas vajadzīgs.

Protams, viss teiktais attiecināms uz saimnieku vistām. Ja arī kalpa sievas saimniecībā bij viena vai divas vaistas, tad tām nebij vietas saimniekvistu sabiedrībā. Kalpa sieva tāpēc piesēja savas vistas aiz kājām saitē pie savas gultas kājas, lai tās netiek mieloties pie saimniekvistu galda. Gailim parasti bij atļauts pildīt ģimenes galvas pienākumus arī kalpa vistu ģimenē.

Kad vistām pienāca reiza pildīt savus vistas pienākumus, saimniece katru atsevišķi novietoja kādā no lielās istabas gultām un apklāja ar sietiņu, lai vistu neviens netraucētu un lai tā nenodotos nekādām blakus domām. Kad vista skaļi klaidzinādama paziņoja, ka savu uzdevumu veikusi, saimniece to atbrīvoja no sloga, bet janražoto olu novietoja cibā pie citām.

Ja aukstajās ziemas naktīs kūtī radās govju vai aitu mazuļi, tos atnesa uz kalpugala lielo istabu, lai tie tur sagaida siltāka laika iestāšanos. Tas bij meitu pienākums aiznest jauno

lopiņu uz kūti pie mātes pazīdināšanai un pēc tam atnest atpakaļ uz silto istabu. Aitu māte parasti nāca savam mazulim uz istabu līdzī un viņus novietoja aizgaldiņā tumšajā kaktā starp maizes krāsni un siltuma mūri.

Ja precētais kalpu pāris bij jauns, tad gadījās, ka arī tam radās ģimenes pieaugums zēna vai meitenes veidā. Pirmo dienas gaismu tie ieraudzīja ārpus kalpugala lielās istabas — kūti vai pirtī, bet pēc tam pārvietojās uz istabu, kur tos gaidīja šūpulis. Gandrīz visu savu pirmo dzīves gadu bērni pavadīja šūpulī. Tas bij garena četrstūru kaste, kas garās auklās karājās slaidas kārts tievajā galā, kāmēr kārts resnais gals bij piestiprināts istabas otrajā galā pie griestiem tā, lai šūpulis karātos blakām mātes gultai. Tas bij nepieciešami, jo toreiz katru mazuļa nemienu noklusināja ar vieglāku vai sparīgāku šūpuļa līgošanu augšup un lejup. Ja šāpula iemītnieks neļāvās nomierināties, tad viņš vai un bij izsalcis, vai arī bij ar kaut ko sasirdzis un turpināja brēkt. Jā bij izsalcis, tad māte to nomierināja, pielikusi pie krūts, bet ja slimis, tad norisa garākas pārrunas ar citiem lielās istabas iemītniekiem, ar kādām tējām vai ko citu šūpuļa pilsonis būtu ārstējams. Pie ārsta palīdzību meklēja tikai smagas slimības gadījumā, parasti kādas epidēmijas — skarlatīna, masalu, baku u.c. — gadījumos.

Jaunie lielās istabas iemītnieki ne arvienu bij klusi un tīrīgi un ar savu neuzvedību šai ziņā traucēja pārējos, kas no savas puses pavisam maz interesējās par bērnu ērtībām. Šo iemeslu dēļ lielajā istabā reizām radās skaļas pārrunas un arī tas, ko parasti sauc par bāršanos un kas savukārt saistīta ar nepatīkamām blakusparādībām, kas istabas atmosfairu padarīja īsti smagu un radīja parādības, kas attāli atgādināja pārkoņus un zibeņus. Ne ar vienu saimniekam un saimnieci izdevās novērst negaisu mākoņus un radīt maigāku klimatu. Dažreiz tāds radās tikai pēc Jurgiem, kad kalpugala iemītnieku sastāvs vairāk vai mazāk mainījās.

RUDENS UN ZIEMA KALPUGALĀ

Oktobra vidū kā lielās istabas, tā kampaņa logos salika priekšlogus, pie kam katru šķirbiņu aizklāja ar apkliesterētu avīžpapīra loksni. Pēc tam jau svaigu gaisu varēja piegādāt tikai pa

āra durvīm, ko pārāk bieži nedarīja, jo negribēja atvēsināt istabu. Labi, ja kaut vienam logam bij vienrūts kaplodziņš. Bet to atvēra tikai rītos, slaukot istabas plānu. Naktīs, kad lielajā istabā gulēja 6-8 cilvēki, tas arvienu bij aizvērts siltuma saglabāšanai.

Rudens un ziemas dienas kalpugalā sākās ļoti agri — ap pulksten vienu vai diviem rītā, kad saimnieks cēla puišus un meitas rijas kulšanai. Labība rijā bij iesērta iepriekšējās dienas priekšpusdienā un tika kaltēta, kurinot rijas krāsni. Riju izkūla vai nu ar spriguliem, vai izmīdīja ar zirgiem un rulli līdz plkst. 5-6, pēc kam vīrieši tīrīja izkultos graudus, bet sievietes apkopa lopus. Ap plkst. 7 visi saradās istabā brokastot. Par brokastīm gādāja saimniece ar savu rokas meitu, t.i. ar to kalponi, kam bez visiem āra darbiem bij vēl jāpalīdz arī kukiņā. Viņai savā dežūras nedēļā vajadzēja agrāk celties un vēlāk iet gulēt kā visiem citiem. Pēc brokastīm visa saime piesēra no jauna riju nākamai dienai, pēc kam vīrieši pabeidza labības tīrīšanu, bet sievietes lielajā istabā vērpa, adīja vai darīja kādus citus mājas darbus. Šai laikā lielā istaba bij sarunām un omulības pilna. Ne gluži tā tas bij, ja bij pienācis veļas mazgāšanas laiks, kas prasīja smagu darbu. Tad lielajā istabā saradās toveri un ballas, kur veļu samērca, bet citās no pelniem gatavoja sārmu mazgāšanai, jo pārāk daudz ziepju nedrīkstēja izšķiest. Visu veļu mazgāja rokām, beržot uz dēļa, kas prasīja daudz spēka, jo bij jāstrādā visu dienu. Veļas gludināšanu izdarīja ar vāli un rulli, bet rupjākos veļas gabalus, vienkārši daudzot ar vāli uz bluķa. Grūtais darbs sievietes padarīja nervozas un ķildīgas — sievas baidījās, ka vīri neatzīs veļu par pietiekami spodru, bet meitas biedēja puišu zobgālbības, ja ar viņu veļu bij atgadījies kas nelabs. To, protams, ņēma ļaunā arī saimniece.

Kad labība bij izkulta, sākās linu mīstīšana un kulstīšana. Mīstīšanu izdarīja ar īpašu ierīci, kam par dzinējspēku kalpoja zirgs. Pie linu mīstīšanas bij nodarbināti visi kalpugala iemītnieki, ieskaitot pat bērnus, sākot ar 7-8 gadu. Bērniem vajadzēja uzmanīt zirgu, lai tas ietu lēnos, bet vienmērīgos un nepārtrauktos soļos. Darbs notika aukstajā klonā (piedarbā), kuŗu pildīja spokaina krēsļa, jo telpa bij putekļiem pilna un to apgaismoja tikai viena maza petrolejas spuldzīte vai no aitu tautkiem pašu veidota sprakšķoša svece. Strādnieku sejas un drē-

bes aplāja bieza putekļu kārtā, un tie kāšēja, šķaudīja un splanāzījās, jo putekļi uzbāzīgi lida arī mutē.

Kad visi rijā iesērtie lini bij izmīstīti, riju piesēra no jau-
na nākamai dienai, pēc kam vīrieši turpat klonā linus kulstīja,
izsitot no tiem spaļus. Sievietes varēja nodoties istabas dar-
biem, vispirms atbrīvojoties no pieputējušiem tērpiem un no-
mazgājot sejas.

Linu mīstīšanas darbi, ja neatgadījās kādi neparedzēti trau-
cējumi, parasti izbeidzās ap Ziemsvētkiem, pēc kam vīriešiem
atlika kulstīšana. Tā tad nu turpinājās no pulksten 2-3 rītā līdz
vakara krēslai un vīriešus, apputējušām sejām un spaļiem un
pakulām pārklātām drēbēm, redzēja istabā tikai ēdienu reizās.
Sievietes pa to laiku tad jau bij pieražojušas pietiekami daudz
linu un vilnas materiālu un gatavojās aušanai. Strellēm
(stāviem) nebij vietas kalpu gala lielajā istabā, tāpēc tās pa-
rasti novietoja saimniekgalā, un saimniece, mainīdamās ar mei-
tām, sēdās pie strellēm. Saimnieces pienākums bij meitas, kas
vēl tikko uzsāka savas kalpoņu gaitas, apmācīt aušanā. Tas ne-
notika bez nepatīkamiem incidentiem, jo bij dažādi raksturi kā
saimniecēm, tā arī kalponēm. Bez tam pēdējo starpā bij stūr-
galvīgas, niķīgas, nolaidīgas un aizmāršīgas dabas, kāpēc aušana
nebij nekāds patīkamais darbs. Aušana notika dienās, kad
bij pilnīga gaisma, kas ziemā, kad logi bieži bij aizledojuši, va-
rēja turpināties tikai dažas stundas.

Pirms aušanas vēl notika savērpto dziju mešana ar sevišķu
ierīci, kur tad savienoja dažādu krāsu un resnuma dzijas vie-
nā pavedienā. Dzijas pirms aušanas vajadzēja savērt nītis, tikai
tad tās varēja iesiet strellēs kā metus, kuņos tad ieauda audus-
dziju, kas bij satīta spolītēs. Visi šie sagatavošanas darbi notika
tikai dienās, kad bij pietiekama gaisma.

Vakaros kā rudenī, tā arī ziemā kalpugala lielajā istabā da-
rīja tos darbus, pie kuriem varēja iztikt ar maz gaismas, gan-
drīz jau ar puskrēslu. Meitas un saimniece, tāpat arī kalpa sie-
va, sasēdušās ap gaismas avotu mazo petrolejas spuldzīti, kas
dega uz krāsns stūra, vērpa vai adija. Sīkāku lietu sameklēšanai
vai lietošanai iededza skalu. Dažreiz zēnam vai meitenei to va-
jadzēja turēt stundām ilgi, arvienu iededzinot jaunu, kad agrā-
kais izdega. Šī skala turēšana bij apnīkstoša lieta, ko visi arī la-
bi zināja un tāpēc ar jokiem, asprātībām un stāstiem mēģināja

stiprināt skala turētāja izturību. Ja skala turētājs bij vēl lasīt nepratējs, tad tam varēja rasties vēl grūtāki brīži: māte varēja paņemt ābeci vai pat dziesmu grāmatu, nolikt to sev uz ceļiem un, sekojot dzijas pavedienam, ko veidoja ar rokām, likt, lai skala turētājs seko, ko viņa lasa tam priekšā. Pēc tam viņam pašam tas bij jāatkārto, līdz prata no galvas un pazina arī kādus burtus. Mocoties tā cauru ziemu, zēns vai meitene līdz pavasarim iemācījās ar pūlēm saburdot dažus pantus dziesmu grāmatā. Tas jau bij krietns panākums, kas dažiem negribēja ne par ko veikties un veiksmi tad tiem mēģināja iedzīt ar rikstes palīdzību. Zināms, ka nelaimīgos cietējus neviens nežēloja, jo visi jau paši ar lielāku vai mazāku veiksmi bij nokļuvuši pie lasīšanas mākslas šādā pat ceļā.

Vīrieši vakaros gatavoja dažādas saimniecībā vajadzīgs lietas: iztēsa no malkas pagalēm cirvju kātus, no izkaltētiem koku zariem gatavoja dakšu kātus, izkapšu kātus, izcirta un apdarināja grābekļu galvas, pina kurvjus no klūdziņām. No līnēm un pakulām vija auklas grožiem, pinekļiem, apaušiem, pavadām vai pasaiņiem, salaboja traukus, asināja cirvjus darbam mežā, gatavoja arī pastalas no tirgū vai bodē iegādātām ādām, no koka iztēsa tupeļu zoles. Saimnieks nereti laboja zirgu lietas — paugas, slejas, pat pagatavoja atsevišķas ratu vai ragavu daļas. Šis laiks, kaut gan pildīts dažādiem trokšņiem un smakām, tomēr bij tas, kas allaž saistīja visu mājas saimi vairāk nekā visi citi darbi. Ja rokas un acis bij saistītas darbā, tad mutes bij brīvas un ar tām varēja runāt, stāstīt, spriest par visu, kas bij redzēts, dzirdēts, domāts vai sapņots. Varēja arī dziedāt, jo īpaši tad, ja puīšu un meitu starpā bij sākuši vīties kādi romantiski pavedieni. Kā puīšiem, tā meitām bij ziņģu grāmatīņas, un daudzas ziņģes visi zināja dziedāt no galvas. Jaunākajām meitām bij arī klades, kur skolas laikā bij sarakstīti romantiski pantiņi. Ja bij kāds veikls pasaku teicējs, tad tas šai laikā varēja rādīt savas zināšanas pilnā mērā un viņa labprāt klausījās kā jaunie, tā vecie. Visi šausminājās par baigiem slepkavu un spoku notikumiem, kam pa daļai ticēja, pa daļai šaubījās. Tomēr pēc šādiem stāstiem neviens labprāt negāja viens pats ne uz riju, ne kūti vai klēti, baidīdamies tur ieraudzīt kaut ko nelabu. Daudz runāja arī par sapņiem, jo visi ticēja, ka ja arī ne ikreiz, tad tomēr svarīgākas lietas katram ļauts jau iepriekš redzēt sapnī.

Vakari izbeidzās ar to, ka saimniece ar meitām gāja uz kūti nodot govīm vēlās vakariņas vai mazākais apskatīt, vai tur viss ir kārtībā un vai lopi apgūlušies mierīgi. Saimnieks ar pušiem gāja barot zirgus. Tikai pēc šiem darbiem kā kalpu, tā saimniekgala iemītņieki devās pie miera. Pēdējais, kuŗš palika kājās, izdzēsa spuldzīti un lielajā istabā iestājās klusums, ko pārtrauca tikai gulētāju elpošana, dažā krākšana un circeņu čirkstēšana. Bet ap pusnakti vai arī drusku vēlāk, ja nebij jāceļas kādam agra rīta darbam, saimniece vai saimnieks ar sveci izgāja cauri lielai istabai un pušu vai meitu kambarim, lai pārliecinātos, vai katrs kalpugala iemītņieks bauda nakts mieru viņam piekritīgajā gultā. Ja bij gadījumi, kad tas tā nebij, tad otrā dienā par to bij pārrunas aci pret aci. Par gulēšanas lietām saimnieks bij atbildīgs mācītājam, jo ja tās bij kārtotas savvaļīgi, tad varēja rasties sekas, ko vajadzēja kārtot mācītājam, kas nebij arvienu patīkami, jo ne katra romantika grib pakļauties likumībai. Vai no lielās istabas iemītņiekiem radīsies kāds pāris, kuŗš turēsies kopā visu mūžu, tas sparasti kļuva redzams jau vasarā, bet īsti noskaidrojās tikai rudenī, kad visi bij saspiesti lielās istabas šaurajā telpā, kur katru kustību, katru vārdu un pat katru skatu aizdomīgi un skaudīgi uztvēra daudzas acis un ausis. Tā bij smaga un mocoša izturības pārbaude, kas bij jāiztur vienai otrai dvēselei, kas ilgojās atklāties izredzētajam partnerim, bet zināja arī to, ka katrs atklātais sīkums izsauks vairak vai mazāk asas zobgalīgas piezīmes, apvainojošas pamācības vai rupjus aizrādījumus. Tie neapklusā pat vēl tad, kad notikumiem bij jau teicis gala vārdu mācītājs un viss noritēja jau likumīgā kārtā, jo lai ko darīja divi vienādi domājošie, tas aizvien šādā vai tādā kārtā skāra trešā vai ceturta intereses vienkārši jau tāpēc, ka notika pārāk šaurā telpā.

SVĒTDIENAS, SVĒTKI UN SVINAMĀS DIENAS

Patīkami bij svētdienu rīti, jo tad visi varēja ilgāk pagulēt. Gan kā parasti pušiem un meitām bij jāveic agrie darbi stallī vai kūtī, bet pēc tiem visi varēja pāris stundu atgriezties gultā, lai tad pulkst. 7 celtos un postos svētdienas rīta pātariem. Meitām gan bij jāceļas jau agrāk un jā rūpējas par to, lai parastā laikā būtu gatavas brokastis. Tikai pēc uguns iekuršanas un kat-

la pildīšanas ar attiecīgajām vielām viņas varēja domāt par sejas un matu uzkopšanu, svētdienas tērpiem un apaviem. Puišiem šai ziņā bij kritni vieglāk, jo tiem bij atļauts ierasties pātaros baltā krekļā, kamēr bārda jau bij noskūta pagājušā vakarā, no pirts pārnākot.

Kad saimnieks ar saimnieci iznāca no saimniekgala ar sprediķu grāmatu un divām dziesmu grāmatām un apsēdās pie lielā saimes galda, visi saimes ļaudis sapulcējās arī turpat. Vīriešu kārtas locekļi apsēdās savās parastajās vietās, bet sievietes stāvēja kājās, tāpat arī lielākie bērni vai gani, ja tādi bij. Sēdēja arī kalpa sieva, ja tai bij auklējams bērns. Saimnieks atklāja pātarus ar attiecīgu dziesmu, kas bij norādīta sprediķu grāmatā, bet pēc tam nolasīja īsu ievada tekstu no tās svētdienas evaņģēlija. Katrā svētdienā aplūkojamais evaņģēlijs bij norādīts kalendārā — Stefenhāgena un dēla izdotajā Laika grāmatā, kuŗas titullapā bij atzīmēts, ka to var lietot tiklab Kurzemē kā Vidzemē. Ievadvārdus visi noklausījās kājās stāvot, bet sprediķi klausoties, varēja sēdēt. Saimnieks nelasīja sprediķi tā kā būtu lasījis avīzi, bet darīja to mazliet pacilātā svētdienas balsī, kādu bij ieklausījis baznīcā no altāŗa un kanceles. Sprediķu grāmata bij bieza un iesieta ar melnu ādu pārvilkto koka vākos, ko varēja aizāķēt ar spožiem misiņa āķiem. Sprediķu grāmatu bij sarakstījis mācītājs Jākobs Fridrihs Bankavs, kuŗš bij miris jau 1727. gadā, kāpēc tās valoda bij mazliet dīvaina — skarba. Dzirdēja arī tādus vārdus, kuŗos klausoties meitas nolaida acis. Sprediķos bez bībelē pazīstamajām personām darbojās arī velns, raganas, burvji, pesteļi, ēvergēli un personas, kas bij apzīmētas ar kopīgu vārdu — negantnieki. Sprediķa lasīšana turpinjās parasti ap trīsceturtdaļ stundu, bet dažreiz arī mazliet vairāk, jo saimnieks lasīja lēnām. Kaut gan svētdienas rīta miegs bij garāks kā citās dienās, dažiem klausītājiem ar to nepietika, un tāpēc viens otrs mazliet aizmiga. Bet ja saimnieks vai saimniece to pamanīja, tad snaudējs vēlāk saņēma tiešu vai netiešu rājienu. Pēc sprediķa dziedāja atvadu dziesmu — Svētī Kungs un sargi, mūs, ko pestīj's dārgi. Pātarus nobeidza ar visu kopīgi skaitītu Mūsu tēvs debesīs. Dziesmas dziedāja ar īpatniem, notīs neatzīmētiem gari vilktiem locījumiem. Pātaros tie nevienu netraucēja, bet baznīcā arvien bij naidā ar ērgelnieka spēlēto meldiju. Pēc pātariem sievietes un bērni skūpstīja saimniekam un saimniecei roku. (Ja kādam bij radies nedēļas laikā

kāds nelāgs nodarījums, tad, noskūpstidams saimniekam un saimniecei abas rokas, viņš rādīja, ka to nožēlo.)

Kad saimnieks ar sprediķu un dziesmu grāmatām atgriezās saimniekgalā, meitas lika galdā brokastis. Pēc tām tie, kas gāja vai brauca baznīcā, devās ceļā. Puišiem, meitām vai kalpam saimnieks deva zirgus baznīcā braukšanai tikai sevišķās reizās — ja gāja pie dievgalda, ja bij kādam jāiet iesvētībā, jāved bērns kristīšanai u. t. t. Citādi brauca tikai saimnieks, bet visi citi gāja kājām, kaut arī saimnieks ratos sēdēja viens pats.

Kad saimnieks ar saimniecei bij aizbraukuši uz baznīcu, kalpugala lielajā istabā iestājās svētdienas priekšpusdienas miers, jo bij grēks, ja tai laikā, kamēr mācītājs ir kancelē vai altārī, dara kādu laicīgu darbu. Daļa kalpugala iemītnieku tāpēc, lai nejauši nekristu grēkā, gāja no jauna gulēt, jo kas gul, tas negrēko. Meitas gan nevarēja gluži atteikties no grēkošanas, jo viņām arvien bij kaut kas šujams, tamborējams vai gludināms, ko vislabāk varēja paveikt tad, ja saimnieces nebij mājā un citi gulēja.

Kad starp divpadsmitiem un vienu bij paēsts launags (pusdienas), lielajā istabā radās vairāk dzīvības un kustības, jo nu varēja darīt sikākus darbus, bet arī guļot gultās parunāt, ieskatīties ziņģu grāmatiņā vai pašķirstīt sapņu grāmatu. Kad pārnāca, kas bij bijis baznīcā, radās jaunas ziņas. Dažreiz atnāca kādi ciemu ļaudis un, ja mājā vai arī ciemiņam bij harmonikas, tad uzspēlēja kādu danci. Pie vakara visi jau sāka runāt par nākamās dienas darbiem un, ja tie bij darāmi kaut kur ārpus mājām, tad arī tiem gatavoties. Ja vasarā bij jābrauc uz tālajām pļavām, tad jau svētdienas vakarā sagatavoja grābekļus, iskapītis, ēdienus. Ziemā, ja rītu bij jādodas meža darbos, svētdienas vakarā uzasināja zāģus un cirvjus.

Ziemsvētki bij lielākie svētki. Tos ievadīja adventes laiks, kad nerīkoja ne kāzas, ne citas kādas lielākas svinības. Dienas trīs četras pirms svētkiem lielā istaba bij pilna visādām smaržām un arī stipri silta, jo svētku ēdienu gatavošanai un visādu maižu cepšanai bez pārtraukuma kurināja kā maizes krāsni, tā arī plīti un dažu ko gatavoja arī kukiņā. Galvenā svētku ēdienu sastāvdaļa bij skābi kāposti, ko sautēja lielos čuguna podos maizes cepjamā krāsni, tāpat arī kukiņas skurstonī dumotās gaļas desas. Rupjās maizes vietā lietoja no bīdelētajiem rudzu miltiem gatavoto saldiskābo un rupjo un balto kviešu maizi. Bij no

vienkāršajiem kviešu miltiem gatavotie gaļas pīrāgi un bezgaļas karašas un tādi pat arī no baltajiem miltiem ceptie. Pēdējos lietoja tikai saimniekgala vajadzībām. Bij arī smalkcepumi — saldi balto miltu riekstiņi un cukurkreņģeliši, arī tikai saimniekgala gardumi. Kā vienā, tā otrā mājas galā lietoja brūkleņu un melneņu ievārijumus-zaftes, kam piemaisīja cukuru tikai tad, kad lika galdā. Bij vairāki siltas un aukstas gaļas ēdieni, bet svinīguma dēļ lietoja arī šnabi un pudelēs pirkto alu, tomēr mazā mērā. Saimniekgalā lietoja arī vīnu. Svētki sākās ar sestdienas vakaru, kad visi bij pārnākuši no pirts un kad bij noziedāta kāda dziesma. Svētku dēļ bij noberztas baltas visas mēbeles, notīrīti logi, bet istabas plāns izkaisīts sakapātām egļu skuļjām. Saimniekgala lielās istabas balti noberztā grīda bij pārklāta ar plānu kārtiņu garkūļu salmu. Varbūt tam bij kāds reliģisks pamats, bet varbūt to darīja, lai nenodublotu tik ātri grīdu un lai saglabātu to spodru visiem svētkiem.

Pirmo svētku rītā visi cēlās agri, un kad bij apkopti lopi un visi sagērbušies svētku tērpā, jau ap pulksten sešiem sapulcējās pātaros. Pēc tam ēda brokastis un lielākā saimes daļa brauca uz baznīcu, jo svētkos saimnieks deva zirgus visiem. Parasti tāpēc mājās palika tikai vārgie, vecie un mazie bērni.

Pirmo svētku pēcpusdiena un vakars bij klusi, jo ciemiņi tad nenāca. Tie sāka nākt abos mājas galos tikai otrā svētku dienā ap pusdienas laiku, vai nu braukdami no baznīcas, vai arī tieši no mājām.

Parasti tie bij tālāk dzīvojošie radi, tad arī kaimiņi. Kalpu galā nekāda mielasta galda nebij, un tur katrs uzņēma savu viesi, nosēdinot savā gultā vai pie tās un cienājot to, skatoties pēc rocības. Ja bij tādi viesi, kam bij kādas kopīgas intereses, tad ap lielo saimes galdu radās kāršu spēlmaņu vai citas kādas kopējas nodarbes pulciņi. Ja sagadījās vairāki jaunieši, tad gāja rotaļās vai arī dejoja. Pazīstamās rotaļas bij:

Kumeliņi, kumeliņi,
Beķercepti kriņģeliši,
Vakar es tev' redzēju,
Viens muižnieks jāj pa ganībām,
Vistiņu keršana,
Šitam dālderam būs staigāt,
Kuga lādēšana u.c.

Dejoja:

Valceri,
Prankuseju,
Krustapolku,
Reinlenderi,
Akanšpici,
Tūdaliņ, tagadiņ u.c.

Otro svētku vakarā ieradās čigāni, kas galvenām kārtām savas izdarības veica kalpugalā un tikai nedaudz traucēja saimniekgala ļaudis. Galvenās lomas arvienu bij čigāna un čigānietes lomas tēlotājiem. Pēc tiem otrā vieta bij visādiem žīdu amatniekiem — kurpniekiem, skroderiem, bodniekiem. Pēc tiem uzstājās lāči, dzērves, starki, gaiļi un arī velns, nāves, lielkungi un kādas vietējā dzīvē pazīstamas kariķētas personas. Parasti čigāni bij no tuvākām kaimiņmājām, kas vairs tālāk negāja. Bet dažreiz ieradās arī attālāko māju ļaudis braukšus un vairākos pajūgos, kas tad apbraukāja plašāku apkaimi. Čigāniem deva ēst un dzert un uzskatīja tos par viesiem.

Trešā svētku diena kļuva uzskatīta par pussvētdienu, drīzāk par atpūtas dienu, kad jau varēja darīt sīkākus istabas darbus. Sievietes adīja, tamborēja, šuva, bet ratiņus vērpšanai vēl istabā nenesa.

Jaungada vakarā lēja laimes — kādā panniņā izkausēja alvas pogas vai citus alvas priekšmetus un izkausēto masu uz kāda klātesošā vārda ielēja ūdens traukā. Alva sacietēja visdīvainākajos veidos, kuņus tad nu visi tulkoja pa savai gaumei — meitām vēroja vainagus, sievietēm ģimenes pieaugumu, ļoti veciem cilvēkiem zārkus u. t. t. Laimes liešana notika pēc pusnakts un tajā piedalījās abu mājas galu iemītnieki un arī dažreiz tad, ja saimniekgalā bij viesi. Tāpat kā Ziemassvētkos, arī Jaungadā ieradās čigāni.

Pie svētku laika skaitīja arī Zvaigznes jeb Trijkungu dienu — 6. janvāri, ar kuņus tad arī izbeidzās divu nedēļu garais svētku laiks. Kā Otro Ziemsvētku, tā arī Jaungada un Triju kungu dienās notika teātru izrādes un pēc tām vai arī bez tām balles. Šajos sarīkojumos saimes gala ļaudis nepiedalījās, jo no tām atturēja gan ieejas maksa, gan arī sabiedrība ar citādām paražām. Kalpugala ļaudis atrada bezmaksas izpriecu krogos, kur svētku laikā krodzinieki labprāt atļāva padejot, jo bufete

bij atvērta arī deju laikā. Vislielākais kalpugala un saimniekga-
la apvienotais sarīkojums bij bernaragi — to rīkoja pagasta
valde pēc kārtas visos krogos, kas atradās pagasta robežās, un
kur kalpi salīga nākamam gadam jaunus saimniekus, jeb arī ot-
rādi — saimnieki sagādāja pušus, meitas, kalpus un ganus. Pēc
līguma noslēgšanas saimnieks deva jaunsalīgtajam strādniekam
rokas naudu — vienu vai divus rubļus, kam bij apmēram kon-
trakta nozīme. Ja rokasnaudas ņēmājs vēlāk gribēja mainīt
saimnieku, viņam pirms bij jāatdod saņemtā nauda. Ja viņš to
nedarīja, tad kļuva uzskatīts par blēdi un to varēja aicināt pie
tiesas. Pēc rokasnaudas saņemšanas jaunsalīgtie no saimnieka
saņēma magaričas — kādas glāzes šņabja vai alus, bet sievietes
kādu limonādes devu. Gadījās, ka magaričas sāka dzert vēl pirms
rokas naudas došanas, lai tad vieglāk būtu nokaulēt kaut ko
no prasītās algas. Bernaragi arvienu notika laikā no janvāra
līdz februāra beigām. Nereti gadījās, ka magariču iesildītie
prāti izpaudās nevien strupos un skaļos vārdos, bet arī diezgan
karstos roku darbos. Policijas iestādēm nebij nekādu iebildumu,
ja krodzinieks ķildniekus izšķīra ar ādas pletni. Ja tas nebij
iespējams, tad mieru centās nodibināt pagasta amatpersonas,
bet ja arī tām nebij panākumu, tad pie darba stājās uradņiks
un ķilda izbeidzās ar protokolu.

Nākamās lielās svinamdienās Lieldienas ievadīja Pūpolsvēt-
diena, ar kuŗu sākās Klusā nedēļa ar Zaļo ceturtdienu un Lielo
piektdienu. Pūpolsvētdienā iesvētīja draudzes jauniešus. Zaļajā
ceturtdienā galvenais ēdiens bij sausi vārīti zirņi dažreiz ar ka-
ņepju, sīpolu vai citām piedevām. Lielajā piektdienā daži ga-
vēja vai mazākais ēda tikai tad, kad bij pārnākuši no baznīcas.
Lieldienu sestdienā notika kardināla mājas uzkopšana, kasot,
beržot un mazgājot. Kā kalpu, tā saimniekgalos izņēma ziemas
priekšlogus, ar ko visas istabas kļuva gaišākas. Visur redzēja
pūpolus un trauciņos agrā pavasara puķes: dzeltenos bulbukus
(purenus), zilos vizbulus un baltās un dzeltenās vējotnes. Ja
Lieldienas iekrita aprīļa vidū vai otrā pusē, tad dzeršanai uz-
krāja bērzu sulas, ko lietoja kā saimniek — tā kalpugalos. Sai-
mesgala maizes krāsns atkal kurējās visu dienu pīrāgu, karašu
un saldiskābās maizes cepšanai. Puiši sestdienas pēcpusdienā
uzcēla šūpuli, parati pakarot divas gaŗas bērzu kārtis pie šķērs-
koka, kuŗu novietoja divu tuvākaugošu koku starpā, bet daž-
reiz arī tā, ka vienu šķērskoka galu piestiprināja kādas ēkas

ģēvelī, bet otro atbalstīja uz gaisā izslietām resnām kārtīm vai rijas ārdiēm. Šūpoties sestdienā nedrīkstēja, un tas bij īsti atļauts tikai ar otro svētku pēcpusdienu. Sievietes tad jau bij nokrāsojušas sīpolmizās vai bērļapās olas un puīši par meitu izšūpošanu izpelnījās tās arī sev. Ne katrās mājās cēla šūpuli, tāpēc tur, kur tas bij, salasījās lielāks ļaužu pulks. Šūpojās droši un nereti pacēlās līdz jumta čukuram. Pēc šūpošanās arī dejoja, labā laikā sētsvidū, bet lietainā — kalpugala lielajā istabā vai lielajā klētī. Pirmās un otrās Lieldienu dienās bij dievkalpojumi baznīcā, bet trešajā ne, un to svinēja kā atpūtas dienu.

23. aprīlī bij Jurgī, kad dažreiz kalpugala iemītnieku sastāvs, kā arī iekārta stipri pārveidojās — saradās jauni iedzīvotāji ar savām mēbelēm. Katram puisim vai kalpam, tāpat kā meitai bij līdz gulta un dažreiz arī vēl skapis. Skapjiem neiznāca vietas lielajā istabā un tos novietoja puīšu, meitu vai kalpu klētīs. Ar Jurgiem mainījās arī kalpugala garīgā atmosfāra.

Vasarsvētku raksturīgā iezīme bij abu mājas gala rotāšana meijām — jaunu bērzu augumiem. Meiju smarža bij tik spēcīga, ka iznīdēja uz pāris dienām no kalpugala visas citas smaržas un nesmaržas. Meijas saslēja ūdens spaiņos, krūzēs un podos, lai lapas tik drīzi neapvistu. Kad beidzot lapas apvīta un svētki bij beigušies, meiju zarus apdarināja un sasēja tos slotās, bet stumbrus paturēja sakņu dārza spraudekļiem turku pupu dobēs. Vasarsvētkos puīši rīkoja sacīkstes ripu dzīšanā pa lielceļu vai kaut kur ganībās. Dzinēji sadalījās divās grupās, kas tad viena ar otru cīnījās stundām ilgi, līdz viena puse sāka padoties un to aiztrenca pāris kilometru no mājām.

Parasti tūlīņ pēc vasarsvētkiem pirmo reizi dzina ganībās lopus, pēc kam tad vakarā notika rumulēšanās — savstarpēja aplaistīšanās ar ūdeņiem. Meitas puīšiem uzgāza no kādas paslēptuves pa spainim vai stopam ūdens, bet puīši, ja paguva notvert meitu, aiznesa to uz dīķi un iemeta ūdenī. Tā nu gan tad bij diezgan droša zīme, ka abu starpā sākusi risināties kāda romantiska vija, kas tikai no sākuma izpaudās skarbā veidā.

Jāņi Kalnieku kalpugalā nebij nekāda izcila reiza. Gan meitas novija pa kādam vainagam (tos sauca par kroņiem), ko uzlika galvā saimniekam un saimniecei, bet nekādas līgošnas nebij. Puīši pieķīlēja spaini, kuņā bij glabāta darva riteņu ieziešanai, ar sveķainu malku un, tumsai iestājoties, to aizdedzināja un pacēla papuvē gaŗas kārts galā. Šo ierīci sauca par pūdeli

vai arī par raganu. Labi sagatavota pūdele dega apmērām stundu. Ja tāda darvota trauka nebij, tad tā vietā ar malku pieķilēja vecu ratu rumbu. Tā izdega ātrāk, jau pusstundas laikā. Pūdelei degot, saimniece izdalīja māju ļaudīm Jāņu vakaram sieto sieru un pīrāgus vai karašas. Gani appuškoja ar vainagiem govim ragus. Dažreiz puīši rīkoja Jāņu vakarā balli, kur sanāca kaimiņi, bet tikai kalpugala iemītnieki. Ballē dzēra alu, bet tikai krogū pirkto, ne pašu darinātu.

VASARA KALPUGALĀ

Vasarās kalpugala lielā istaba un kambaris bij ļaudīm pilni tikai ēdienu reizēs — brokastī, launagā (pusdienā), palaunagā un vakariņās. Gan jāpiezīmē, ka palanaga ēšana parasti norisa kaut kur laukā vai pļavā, bet istabā diezgan reti. Lielā istaba tad bij klusa, diezgan spodra un tur tad arī bij vistīrākais gaiss. Tas bojājās tikai divu nedēļu garajā laikā, kad no kūtim veda uz papuvēm mēslus. Tad kā mēslu vedēji, tā arī ārdītājas bij tā piesūkušies ar mēslu izgaroto amonjaku, ka tas pildīja arī lielo istabu, jo darba steigā vakaros jau varēja tikai virspusēji kaut cik noskalot seju, rokas un basās kājas; īsti nomazgāties varēja tikai sestdienas vakarā pirtī.

Sākot ar Jāņiem, mājas bij pilnas ar siena smaržu, jo tad sāka pļaut sienu tuvajās un tālajās pļavās. Sienu steidza gādāt mājās, kamēr labs, saulains laiks, tāpēc pusdienas laika tikpat kā nebij, un visi strādāja bez atpūtas, sākot ar rītausmu un beidzot ar saules rietu, un dažreiz arī vēl pēc tā. Kalpugala diena tad bij 16-18 stundu gara. Vīrieši dzīvoja spodros kreklos, bet meitas tērpās krāsainās blūzēs un baltos priekšautos, jo uz pļavām bij jāiet gar kaimiņmājām vai arī jāstrādā ceļa malās, svešu cilvēku vērotiem. Kad sienu novietoja šķūnos, saimnieks gribēja, lai tumšajā telpā pie siena mīdīšanas nebūtu tas puisis un tā meita, kuŗu starpā bij vērojama kāda simpatija, jo tad otrs, kuŗš deva no ores siena klēpjus, sūdzējās, ka tie tiek ņemti pretī gaužam lēni.

Ja siena laiks bij lietains, tad tas vilkā ilgi, jo siens nežuva un pat sapuva. Labā laikā ar to tika galā nedēļās divās. Jūlija beigās, ja bij labs laiks, sāka pļaut rudzus un plūca arī jau linus. Linu plūksšanai rīkoja talkas. Ātrākā un labākā plūcēja

kļuva barvede. Ar labības pļauju izbeidzās lielie vasaras darbi un kalpugalā radās lielāka dzīvība. Kad no linu mārkiem izvilka linus un vīrieši, metot linus krastā, stāvēja līdz krūtīm smirdīgajā ūdenī, bet sievietes linus izklāstīja pļavās, viss kalpugals kādu nedēļu pildījās ar smirdoņu, kas bij vēl nejaukāka nekā tā, kas radās mēslu vedamajā laikā. Tā izbeidzās tikai tad, kad pēdējie lini bij izklāstīti, netīrās drēbes izmazgātas un paši strādnieki pirtī nomazgājušies.

Kartupeļu un runkuļu novākšana, ja bij labs laiks, nevienu nemocija. Bet ja laiks bij lietains, tad kalpugals bij dubļains un diezgan bagāts visādām smaržām, kā arī īgnām valodām.

Rudens īsti iesākās ar Mārtiņiem, kad tie kalpugala iemītnieki, kas strādāja tikai pa vasaru, pārgāja "savā maizē", t.i. neēda vairs pie kopēja galda. Kaut gan ganiem vajadzēja jau ierasties skol sākot ar 15. oktōbri, rets saimnieks tos atrīvoja ātrāk kā ap Mārtiņiem, kad parasti lopus vairs laukā nelaida. Kad gani aizgāja uz skolu, iemītnieku skaits kalpugalā mazliet samazinājās, un tur sākās parastie mājas darbi.

KALPUGALA SLIMĪBAS

Parastākās no tām bij mugursāpes, kaulusāpes (reumatisms), pakrūts spiedēji, saūstīšanās, krūtssāpes, kāsus, gaŗais kāsus, bruka, plusa, džerkste un dažādas "rozes". Reizām uzbruka arī epidēmijas — bakas (baķes), skarlatīna, masalas, karsonis (tīfs), asinssērga u.c. Ļaunie ienāši, ar ko slimoja zirgi, bij bīstami arī cilvēkiem, bet karstajās vasarās bij jābaidās no trakiem suņiem. Tie sakoda lopus un retos gadījumos arī cilvēkus.

Mugursāpes (išiasu?) dziedēja ar asins laišanu, kad ar sevišķu instrumentu mugurā radīja ievainojumus un caur tiem uzsūca stikla vai raga trauciņā asinis. Dažreiz slimnieks zaudēja pa stopam asiņu. Pārējās kaites labdares ārstēja ar ūdeni iepūstiem vārdiem, masāžu vai arī ar visādām zāļu tējām. Ar gaŗo kāsu slimoja bērni un kāsus izbeidzās, kad slimnieku pārveda lielākam ūdenim — upei vai ezeram pāri. Džerkste radās pārpūlētajos roku muskuļos. To ārstēja tā, ka ap slimo vietu apsēja ar labdares vārdiem piesātinātu sarkanu dziļu. Rozes piemētās no lielām izbailēm dažādās ķermeņa daļās. Visbīstamā-

kās bij sejas rozēs. Šo nepatīkamo augoņu kaiti varēja tāpat ārstēt tikai labdares ar zināmiem rožu vārdiem. Pat ārsti, ja pie tiem griezās pēc padoma, lika slimniekam griezties pie labdariem. Bruka (vēdera plēves plīsums) un plusa (lieka ūdens savairošanās ķermenī) bij neārstējamas slimības, un slimnieki ar tām mocījās gultā līdz nāvei. Parasti tās bij vecu cilvēku slimības. Epidēmiju gadījumos parasti griezās pie ārsta, bet bieži vien tad, kad jau bij par vēlu. Kalpugala iemītnieki baidījās no ārstu honorāriem un arī no pašiem ārstiem, kas parasti bij vācieši, vāji prata latviski un visumā neatšķīrās no tiem kungiem, kas dzīvoja muižās. Pie ārstiem griezās galvenā kārtā, ja gadījās kaulu lūzumi vai pārāk lieli ievainojumi, ko vajadzēja ārstēt slimnīcā.

Nepatīkama kaite bij kašķis, kas mocīja jo īpaši kalpugala bērnus, bet nereti arī pieaugušos. Kašķi ārstēja gan ar pēršanos pirtī, gan dažādām tiklab pašu taisītām, kā arī aptiekā pirktām ziedēm. Svarīga vieta māju dziedniecībā bij pirtij, bet pašā pirtī galvenā lieta bij pēršanās ar bērzlapu slotām uz lāvas. Pirts kurināšana nebij tik vienkārša lieta un to labi prata tikai vecie cilvēki ar ilggadēju praksi. Pirti sāka kurināt jau vēlā pēcpusdienā. Krāsns bija īpatna, jo bij sakrauta tikai no lauku akmeņiem (granīta), zem kuņģiem sakūra uguni, liekot akmeņiem nokaist gluži baltiem. Ja nu tiem uzlēja šalti auksta ūdens, tad gaisā uzšāvās balts un karsts garaiņu mākonis — gars. Pirts kurinātājs ļoti rūpīgi sekoja tam, lai krāsns akmeņi būtu vienādi nokaisuši un dotu labu un spēcīgu garu. Vajadzēja kurināt tikai ar labu malku un rūpēties, lai dūmi kārtīgi izvelkas gar griestiem un pa druvīm laukā, jo skursteņa krāsnij nebij. Ja nerūpējās par labu malku un kārtīgu dūmu novadišanu, tad gars bij kodīgs, sūrs, ass un koda acīs. Pa pirts kurināšanas laiku kurinātājs sanesa no tuvējā diķa, strauta vai upītes ūdeni lielākā traukā (baļļā). Ar šo ūdeni meta garu un to lietoja arī pacientī, turpretī siltu ūdeni katrs atnesa spainī līdz no mājām tāpat kā slotu. Krēslai iestājoties (rudenos un ziemās jau pilnīgā tumsā), sākās pēršanās. Slimnieki uzkāpa trijstāvu lāvas augšējā solā, kur varēja tikai gulēt, jo tā bij tuvu griestiem. Tad kāds vairāk reižu no vietas uzlēja pa ķipim ūdens uz krāsns. Uz lāvas pie griestiem radās tāds karstums, ka nepieradušam aizrāvās elpa un likās, ka izdegs acis. Bet slimniekam tas bij jāiztur. Tas gulēja vai nu uz muguras vai vēdera un "vetēja"

ar bērzzaru slotu (tā bij pirms samērcēta siltā ūdenī) pa slimo vietu, bet ja pats to nespēja, tad aicināja kādu citu talkā. Pārējie pērās uz lāvas zemākajām pakāpēm vai vienkārši kājās stāvēdami. Pēc nopēršanās katrs nomazgājās ar sava spaiņa ūdeni un pirts vēsajā priekšnamiņā apgērbās. Kalnieku pirti pirmie arvienu pērās vīrieši un sievietes gāja uz pirti tikai tad, kad vīrieši bij atgriezušies mājās. Tad pirts krāsns akmeņi jau bij krietni atdzisuši, un gars vairs nebij tik svelmains.

Ar pēršanos pirti ārstēja daudzas kalpugala kaites — mugursāpes, kaulu sāpes, vēderkaites un citas, arī kašķi, bet neuzmanīgi ārstējoties, kašķis dažreiz pielipa arī citiem. (Tāpēc sakām vārds: Nelieni svešā pirti kašķi meklēt!)

Ja pirts nebij tālu no mājām, tad vīrieši parasti atgriezās no tās tikai veļā, jo negribēja to notriekt darbdienas netirajā tērpā, bet saglabāt svaigu līdz svētdienai; ka dažreiz ziemā atgadījās 20 — 25 gradu sals, nevienu nebaidīja.

Kad sievietes ar bērniem bij aizgājušas uz pirti, kalpugala lielajā istabā un kambarī iestājās svētvakara noskaņojums, kad vīrieši varēja pārrunāt lietas, ko sievietēm nevajadzēja dzirdēt. Tīri un balti vīrieši atlaidās gultās, pīpoja, runāja un gaidīja, līdz sievietes atgriezīsies no pirts un pagatavos vakariņas. Smēķēja pirktu tabaku, kas bij vai nu lielās lapās, vai arī jau smalki sagriezta. Ja bij lapās, tad ar īpašu ierīci, kas zināmā mērā atgādināja miniatūru giļotīnu, lapas sasmalcināja un tabaku sapildīja tabakas makos, kas parasti bij gatavoti no cūkas pūšļa. Vecāki vīri nereti paši audzināja tabaku svos dārziņos. Lai tabakai būtu patikama smarža un garša, tās lapas nereti izklāja gultā zem palaga. Ja nu tām kādu mēnesi gulēja katru nakti virsū, tad tabaka ieguva sevišķi patīkamas īpašības. Bij dažādas pīpējamās ierīces, visumā īskātainas pīpes ar misiņa vai sudraba vākiem. Tas bij vajadzīgs tāpēc, ka strādājot ar pīpi mutē ēku tuvumā vai pašās ēkās, vējš varēja izraut no pīpes dzirksteli un iemest vietā, kur tā varēja radīt liesmu. Vecie vīri un saimnieks lietoja komplicētāku pīpējamo ierīci — saliekamo pīpi. Tās daļas bij šādas: špice (iemute), fleksībers (elastīgā kāta daļa), kāts un švāndoze, kuņģī ievietoja atsevišķu porcelāna galviņu. Ja špici ieņēma mutē, tad visa pārēja ierīce nokarājās pār krūtīm uz leju un varēja pat sasniegt vēdera sākumu. Šīs pīpes varēja būt ar vai bez vākiem. Istabā pīpes iekurināja ar

aizdedzinātu skalu, bet laukā uguni iešķīla ar šķiltavām vai arī lietoja sērkokciņus.

Cigāri kalpugalā bij ļoti reti redzēta lieta. Puiši smēķēja papirosus, ko paši pagatavoja, piepildīdami pirktās čaulītes ar pirktu tabaku.

Kad sievietes pārnāca no pirts, viss kalpugals bij pildīts kodīgiem ziliem dūmiem, ko vīrieši nemaz nejuta, bet sievietes sāka šķaudīt un bārties. Bet ilgas pēc vakariņām visas nepatikšanas nolikvidēja, gaiss, ja arī nekļuva gluži tīrs, ar laiku kaut cik tomēr noskaidrojās.

ĒDIENI

Sestdienas vakara ēdiens bij kāda vieglāka putra, kā piem. piēna putraimputra, ķilķeni, putraimu vai miltu biezputra. Katls, kuņā jau bij uzvārīta putra svētdienas rītam, bij novietots antkambarī, lai to bez lieka darba izmantotu svētdienā. Vispāri bij noteikts silts ēdiens katrai dienai, ieskaitot arī svētdienu. Laikam tā bij saimniece, kas uzsākot savas gaitas, noteica, kāda putra katru dienu ēdama. Šo kārtību tad vairs negrozīja visā viņas dzīves laikā, atskaitot neparedzētas svinību reizas. Parasti putru ielēja lielā māla bļodā, kuņu novietoja galda vidū, un katrs no tās smēla ar savu kaņoti. Gaļu saimniece sadalīja laikam jau pēc katra nopelniem vai arī gadu skaita, un to katrs saņēma savā bļodiņā, apstrādādams ar personīgo kabatas nazi. Dakšiņas nelietoja, bet iztika ar pirkstiem. Maizi katrs nogrieza pēc vajadzības no galdā novietotā maizes klaipa. Vīrieši sēdēja pie galda solos, sievietes uz tā, kas pagadījās pie rokas — ķeblišos, koka bluķos vai arī stāvēja kājās. Gani un bērni arvienu ēda kājās stāvēdami. Zem galda uzturējās suņi un saņēma to, ko ēdaji nevarēja izmantot — kaulus, pārāk apdegušas maizes garozas etc. Pēc ēdienu reizas meitas aiznesa putras atlikumu suņiem uz viņu pagalmu mītnēm. Tām meitām, kas pret suņiem bij izturējušās nevīžīgi, viņu kāzu reizās bij ļoti nejauks laiks — vai nu gāza lietus, vai bij negants sniega putenis.

Kalniekos saimnieks ēda savā kambarī, bet vecaistēvs, ja bij labā garastāvoklī, tad kopā ar saimi, bet sliktā omā būdams, viņš ēda, sēdēdams uz savas gultmalas. Katram ēdājam bij per-

sonīga kaņote, iezīmēta ar kādu īpatu rakstu zīmi. Tā kā traukus un kaņotes pēc ēšanas mazgāja meitas un nākamā ēdienu reizē viņām tās bij jānoliek galdā tai vietā, kur sēdēja kaņotes īpašnieks, tad viņām bij jāiemācas šīs zīmes pazīt. Ja kādam bij nolikta priekšā sveša kaņote un tas steigā bij sācis to lietot, radās nepatīkamas pārrunas.

Kalniekos ievēroja šādas noteiktas ēdienu reizas: brokastu ap plkst. septiņiem rītā, launagu ap plkst. 12. dienā, palaunagu (tikai no Jurgiem līdz Miķeļiem, kamēr bij lielie lauku darbi) ap 5 pēcpusdienā, vakariņas rudenos un ziemās starp 7-8, bet vasarā parasti pēc saulesrieta, kad beidza strādāt laukā.

KALPUGALA TICĒJUMI

Visi kalpugala iemītnieki baidījās no spokiem, kas rādījās pusnaktī kapsētās, rijās, vietās, kur kāds bij miris nedabīgā nāvē. Pa daļai ticēja, pa daļai šaubījās par to, ka ir velni, raganas, burvji, vadātāji u.c. Domāja, daži pat zvērēdami apgalvoja, ka pusnaktī redzējuši kādu spoku — kādas zināmas mirušas personas, kāda suņa vai āža veidā. Visi bij pārliecināti, ka spokus var aizbaidīt, ja noskaita tēvareizi. Ja tas aiz bailēm neizdevās, tad bij jāpārmet kaut krusts, jo kā spoki, tāpat visi citi nelabie gari no tā baidoties. Vakaros labprāt nerunāja ne par spokiem, ne velniem, jo tie tad varēja rādīties sapņos. Ceturtdienas vakaros sievietes nevērpa, jo ja to darija, tad nākamā vasarā jēri pārlauza kājas. Pirmdienās labprāt nesāka kādu jaunu darbu. Kad šāva krāsni maizes klaipu, tam virspusē ar pirkstu iespieda krusta zīmi. Kad maizi izvilka no krāsns, tad abrkasi (mazs klaipiņš, ko izveidoja, izkasot no abras mīklas paliekas) pārlauza un nolika uz krāsns. Vēlāk to atdeva suņiem vai cūkām. Ja pavasarī sakņu dārzā dēstīja kāpostus, tad dobes galā nometa sauju nātru un tām virsū uzlika akmeni — tad kāpostus nemaitāja tārpī. Kalnieku vecajamtēvam bij asinsvārdi: ja kāds zirgs vai govys sevi bij ievainojis, tad vecaistēvs šos vārdus ierunāja ūdenī un kad lops to izdzēra, asiņošana mitējās. Vecajamtēvam pašam kustonis nemaz nebij jāredz, viņam tikai bij jāzina tā vārds un spalvas krāsa. Pret cilvēka ievainojumiem vecātēva asinsvārdi nederēja, tie palīdzēja tikai lopiem. Dažām sievietēm bij nelāga acis, un ja tās atnāca ciemā, tad

viņām nevarēja rādīt nevienu kūts iemītnieku, jo tikko viņas tam uzmeta acis, tas sāka neēst un novārga un panīka. Ja kāda meita bij sev ieskatījusi puisi, bet tas meitu neievēroja, tad meita viņu varēja ieēdināt, tā kā nu tas viņu kārot kāroja un beidzot apprecēja. Ja kāds puisis bij solījis meitu precēt, bet vēlāk pārdomājis, to nedarīja un apprecēja kādu citu, tad pieviltā meita varēja iet uz Šimberku (Skaistkalni) un lūgt turienes katoļu mācītājus, lai tie blēdīgo puisi nolād. Ja viņi bij ar mieru to darīt, tad vainīgajam puisim tālākajā dzīvē nebij nekādas laimes. Kad vajadzēja pavasaros sākt vasarāja sēšanu, bet rudenos sēt rudzus vai kviešus, tas bij pateikts Jelgavā izdotajā Stāvenhāgena un dēla Kurzemes un Vidzemes Laika grāmatā. (kalendārā). Bet kad jācēt mežā balķi un dažādi lietaskoki, tas tur nebij teikts, tāpēc veci vīri to bij uzzinājuši no saviem tēviem un labi zināja paši, kādā mēnesī un kādās dienās jācērt koki attiecīgām vajadzībām, lai būtu materiāls ar augstu kvalitāti. Neviens kalpugala iemītnieks neaizkāra kokus savā vai kaimiņsaimnieka dārzā, birzī vai mežā, jo to turēja par svešas mantas ņemšanu. Turpretī muižas mežā varēja, ja vien nebij bail no mežsarga, cirst visu, kas bij vajadzīgs, jo tas nebij nekāds grēks, tāpēc ka muižnieki bij bagāti un nabagajiem bij tiesības no bagātajiem ņemt, kas tiem vajadzīgs. Tas bij atļauts ar kādu dziesmas pantiņu vecajās dziesmu grāmatās, kurš skanēja tā:

“Kad trūkums sāk tev’ visai mākt,

Pat vari zagļa darbus sākt...”

Jaunajās dziesmu grāmatās dziesmas ar šo pantiņu vairs nebij, bet daudziem skapju augšās vai kādā plauktā vēl glabājās vecās dziesmu grāmatas un ja iznāca pārrunas zagšanas lietās, viņi sameklēja grāmatu, noslaucīja no tās putekļus un parādīja zināmo dziesmu.

SAIMNIEKGALS

SAIMNIEKGALA IEKĀRTA

Saimniegalā no mājas priekšpuses veda divviru balti krāsotas durvis. Lai pie tām nokļūtu, vajadzēja iet cauri balkonam. Ciemiņus, kas vasarā apciemoja saimniekgalu, vispirms apsēdi-

nāja balkonā. Istabā tos aicināja tikai tad, kad tur klāja tējas galdu. Siltā laikā, kad istabās bij daudz mušu, arī tējas galdu klāja balkonā. Galdu tad iznesa no istabas.

Saimniekgala lielā istaba bij garena četrstūru telpa ar divi sešrūšu logiem sānos un vienu galā. Uz logu dēļiem podos auga alovejas (tās lietoja asiņu apturēšanai un vispār ievainojumu ārstēšanai), mirtes (vainagam, ja kāda mājas meita precējās), retāk puksijas un mušatas. Ziemās, kad ielika priekšlogus, starp tiem un āra logiem novietoja ar baltu vati aptītu papīra rulli. Uz tā izkaisīja sīki sagrieztus dažādu krāsu dzīparus kā rotājumu. Pa gabaliņu no lielās istabas gala loga stāvēja lielāks galds, bet ap to smagi bīdermeijera krēsli. Galdā parasti stāvēja lielā lampa (petrolejas spuldze ar baltu porcelāna kupolu). Bet to lietoja tikai tad, ja vakaros atnāca ciemiņi. Lielās istabas stūrī aiz gala loga stāvēja skapis ar dažādām sīkām saimnieka lietām. Tā augšējā plauktā turēja grāmatas, bet apakšējās atvilktnēs kurpes un labos zābakus. Uz skapja stāvēja tabakas griežamā mašīna, ķirbji, dažreiz arī ievārījumu podi. Blakus durvīm, kas veda kambarī, pie sienas redzēja sienas pulksteni ar rožu ziediem un mirtēm spožās krāsās izdaiļotu cīpardēli. No pulksteņa uz leju garās ķēdēs karājās smagi svāri — melnu čuguna cilindru veidā. Reizi nedēļā, kad tie bij pietuvojušies grīdai, tos uzvilka atpakaļ pie cīparnīcas. Pulkstenis tikšķēja lēni un stundas atzīmeja ar svinīgiem tarkšķošiem grāvieniem, bet ceturkšņus ar sausiem knikšķiem. Pulksteņa iekšējās telpās uzturējās prusaki, zirnekļi, bet rudenos salīda pavadīt zīmu arī mušas. Kad iemītnieku saradās pārāk daudz, pulkstenis sāka streikot: nokavējās, sīta pārāk lēni un reizām pavisam apstājās. Tad gaidīja ūmākeri (pulksteņmeistaru) no Bauskas. Tas iznīcināja visus pulksteņa iemītņiekus un ieelļoja ratus un atsperes, tā kā pulkstenis, nu atbrīvots un priecīgs, sīta stundas tik ātri, ka nevarēja saskaitīt sītienu un bij jāskatās rādītājos. Bet pēc kāda laika pulksteņa steidzība izbeidzās un tas darbojās normāli.

Saimniekgala lielās istabas sienas bij klātas ar gipsdeķi, krāsotu zilganā krāsā, bet griesti nobalsināti (novitēti) ar kaļķi balti. Uz grīdas redzēja lupatu segas. Istabu apsildīja ķieģeļu cukas, kas siltumu saņēma no mazas krasnītes kambarī. Lai ilgāk aizturētu cukās siltumu, tad pa mazām skārda durtiņām cukās iebāza roku un apsedza dūmvadu ar apaļu dzelzs vāku

— jušku. Lai uzturētu siltumu krāsniņā, tās dūmvadu aizšāva ar šiberi, kamēr vēl ogles gailēja. Cukās bij ierīkots ceplītis — maza telpiņa, ko piekarsēja dūmvads. Dažreiz to aizvēra ar skārda durvītiņām, dažreiz durvju nebij. Ceplīti varēja uzglabāt ēdienu ilgāku laiku siltu. Tur žāvēja arī mitros cimdos vai zeķes rudenos un ziemās.

Saimniekgala kambaris ar šķērssienu dalījās divi daļās: priekšējā, no kuņas gāja durvis uz lielo istabu un kalpugala priekšnamu, stāvēja neliels galdiņš, kur ēda saimnieks ar savu ģimeni. Nelielā pie sienas pakārtā skapītī glabājās katru dienu lietojamie trauki. Otrā kampaņa daļā stāvēja divas gultas, to starpā mazs galdiņš. Gultas klāja pelēkbrūnas vilnas segas. Saimniekgala gultās virs salmu maisa bij dūnu pēji.

Rudenos, kad puīši, gani saņēma algas daļu, ko maksāja ar gatavām drēbēm, saimniekgala lielajā istabā ienesa vienu no lielajiem godību galdiem un pie tā uz nedēļām 4-5 novietojās skroderis ar savu zelli un ar roku griežamo šujammašīnu. Skroderi strādāja vēlu vakaros un cēlās ap plkst. 5 no rīta. Viņi ēda turpat uz sava lielā galda un arī gulēja lielajā istabā uz salmu maisiem, ko novietoja uz grīdas.

Kalniekos gadu no gada strādāja tas pats skrodermeistars — Valteris ar savu dēlu. Abi arvienu ieradās kājām ar saviem darbarīkiem uz muguras, kad bij beiguši darbu iepriekšējā vietā. Svētdienas viņi svinēja savā ģimenē un apmeklēja arī dievkalpojumu. Satiekot tos pie baznīcas, norunāja, kad tie varēs ierasties darbā.

Skroderu laiks atgādināja īpatas svinības. Vakarā, kad mājas darbi izbeidzās, lielajā istabā sēdēja saimnieks ar kādiem saimes ļaudīm vai ciemiņiem un klausījās skroderu stāstos par notikumiem, ko tie redzējuši citur strādādami. Kaut gan labi stāstītāji, skroderi ne uz mirkli nepārtrauca darbu.

SAIMNIEKGALA SVINĪBAS UN VIESI

Lielākās saimniekgala svinības bij kāzu godi. Kalniekos gandrīz vai ik pāris gadu precējās kāds puisis ar meitu un visas kāzu izdarības tad notika saimniekgala lielajā istabā. No tās iznesa laukā parasto galdus un krēslus un to vietā no klētsaugšas atnesa gaļos mielasta galdus un solus ar atzveltnēm. Parasti

kāzas vīkša vēl rudenī īsi pirms adventes laika. (Adventes laikā mācītājs laulāja tikai tos pārus, kam ar kāzām bij jāsteidzas, lai tās nesagadītos pārāk tuvu ar kristībām). Svētdienas rītā pirms braukšanas uz baznīcu viesi salasījās jau agri un sēdās pie mielasta vēl tumsā. Galdus apgaismoja sveces misiņa lukturos (svečturos). Tā kā mājās to nebij pietiekamā skaitā, tad aizņēmas tāpat kā traukus, karotes, nažus un dakšiņas no kaimiņiem. Sveces dega arī tad, kad kāzinieki pārbrauca no baznīcas. Pārbraucot laulibniekus ar maršu sagaidīja mūzikanti — parasti harmonikas, klarnete un vijole. Ja jaunie ļaudis nebij necik turīgi, tad iztika ar harmonikām vien.

Pirmais, ko kāzinieki saņēma no baznīcas pārbraukuši, bij siltalus (pirktais alus, savārīts ar saldu pienu). To dzēra karstu un tikai pēc tam sēdās pie mielastu galdiem. Ja viesu bij daudz, tad pie galdiem iznāca vietas tikai vīriešiem, tas bij pirmais galds. Pie otrā tad sēdēja tikai sievietes. Pēc tām pie trešā galda sēdās mazāk ievērojami viesi — attālāki radi, pazīstami, kas bij atnākuši palīgos kukiņā, bērni u. t. t. Kad viesi bij paēduši, galdus iznesa laukā, solus novietoja gar sienām un sākās dancošana. Mūzikanti visus dančus spēlēja no galvas un visai daudz to arī nebij. Lai mūzikanti atpūstos un paēstu, gāja rotaļās. Turīgie kāzu viesi dažreiz pārtrauca deju mūziku un lika mūzikantiem spēlēt sev vai jaunlaulātajiem par godu maršu. Par to viņiem tad bij mūzikantiem atsevišķi jāmaksā.

Īsi pirms pusnakts ēda vakariņas, kas dažreiz arī bij pēdējā mielasta reiza; un tad galdā lika skābus kāpostus. Pēc tam notika mičošana — saimniece noņēma līgavai vainagu un škidrautu un uzsprauda tos dēvētai brūtes māsai, bet līgavai uzlika galvā aubi, ar ko tā nu kļuva sieva. Pēc tam kāds no tuviniekiem apstaigāja viesus ar šķīvi, kas bij aplāts ar baltu autu, tā kā neviens neredzēja, ko katrs uz šķīvjā noliek. Savāktā naudas summa bij dāvana jaunajam pārim. Pēc tam gāja tāpat ar otro šķīvi par labu mūzikantiem. Pēc tam viesi devās mājās un cienījamākos no tiem mūzikanti pavadīja ar maršu. Ja bij tālāki viesi, kas naktī nebūra mājās, tiem lielajā istaba uz grīdas saklājan guļu vietas uz garkūļu salmiem.

Bēru mielastus svīnēja apmērām tāpat kā kāzās. Zārku ar mirušo turēja mājas vēsākajā vietā — rijā. Ja tas bij saimniekgala iemītnieks, tad bēru dienas priekšvakarā zārku atnesa balkonā, kur pātarnieks noturēja pātarus — nolasīja attiecīgas

lūgsnas vai runāja pats no sevis, tad visi, sekodami pātarņiekam, dziedāja kādu miršanas dziesmu. Tas atkārtojas vēl arī pēc pusnakts. Pārējo laiku vecākie viesi pavadīja ēzdami, dzerdami un spēlējami kārtis, bet jaunākie sarunās un, ja mirušais bij tik vecs, ka neviens pēc tā vairs nesēroja, tad arī rotaļās, kur nebij daudz jākustas. Uz rīta pusi kaimiņi devās mājās, bet tālajiem viesiem saklāja guļu vietas uz grīdas. Otrā rītā īsi pirms pusdienas saradās no jauna kaimiņi un ieradās arī tālie viesi. Lielā istaba tad bij ļaudīm pilna un sākās īstais bērņu mielasts. Ja izvadīšanai bij aicināts mācītājs, tad tas varēja ierasties tikai pēc divkalpojuma baznīcā, tātad vēlā pēcpusdienā. Uz īsu brīdi nosēdināts pie mielastgalda, viņš pēc tam noturēja izvadīšanas svētbrīdi, bet pēc tam, sēdēdams pajūgā, kas brauca zārka vedējam pa priekšu, vadīja bērņieku rindu uz kapiem. Pēc apglabāšanas mācītājs vairs bērņu mājās neatgriezās, bet pārējie atgriezušies svinēja bēres nākamo nakti cauri un arī vēl pirmdienas priekšpusdienā.

Kalpugala bēres izbeidzās jau tai pašā dienā. Tajās nebij arī mācītāja, un izvadīšanu izdarīja pātarņieks, jo maksāt 5 rubļus par izvadīšanu kalpugala iemītņiekiem bij grūti. Saimņiekgalā mācītājs saņēma 10-25 rubļus.

Mācītājs apciemoja saimņiekgalu ne tikai bērņu gadījumos. Viņš tur ieradās arī ziemās, kad apbraukāja visu draudzi, pārklaušinādams bērņus, vai tie prot lasīt pirms skolas gaitu uzsākšanas. Šis mācītāja apciemojums sagādāja smagus pārdzīvojuma brīžus kalpugala bērņiem un arī viņu mātēm; ja ar lasīšanu gāja smagi un satraukuma dēļ dažreiz pavisam nelāga, tad saimņiekgalā redzēja asaras nevien pašu lasītāju vaigos. Viss ritēja ļoti svinīgi: galds bij apklāts baltu galdautu, uz tā nolikta dziesmu grāmata un iedegta svece, bet aiz galda redzēja melni tērptu vīru, kuŗam vajadzēja skūpstīt roku. Ja lasītājs laimīgi tika galā ar savu ābeci, mācītājs tam noglāstīja galvu un viņš, apmierināts atkal noskūpstījis mācītāja roku, priecīgs atgriezās kalpugalā. Ja ar lasīšanu neveicās, bij jādzird pārmetuma vārdi, kas dažreizi varēja būt arī diezgan bargi, kam tad sekoja asaras un kauna pilna atkāpšanās līdz ar māti uz kalpugalu, kur varēja sagaidīt vēl ko ļaunāku. Vēl smagāk bij tad, ja veiksmīgie bij saņēmuši kā atalgojumu kriņģeli vai kādu bilzainu brošūriņu. Ja lasītāji bij augumā prāvāki, mācītājs lika tiem skaitīt no galvas baušļus vai dziesmu pantiņus, kas jau pa daļai

atgādināja pārbaudījumu reliģijas mācībā. Aiz satraukuma dažreiz gadījās atskaitīt kādu pantu vai izteicienu tik nepareizi vai ērnotā kārtā, ka mācītājam bij grūt atturēt smaidu, bet pieaugušie to uztvēra kā anekdotu, ko pēc tam nelaimīgajam skaitītājam par nepatiku atkārtoja katrā izdevīgā gadījumā gadiem ilgi.

Retāks viesis saimniegalā bij dakteris, ko atveda no Bauskas smagos slimību gadījumos. Tāpat kā mācītājs tas bij vācietis, kuram latviešu valoda diezin kā neveicās, tāpēc sarunas bij lietīšķas un isas.

Samērā reti saimniegalā ieradās pagasta amata vīri — pagasta vecākais vai skrīveris. Lai gan tie nāca tikai amata pienākumus pildīdami, tos uzņēma kā ciemiņus un, darīšanas nobeidzot, klāja tiem galdu.

Svētkos saimniegalā parasti ciemojās radi, draugi vai paziņas no attālākiem pagasta stūriem vai kaimiņu pagastiem. Trešajā svētku dienā, ko vairs neuzskatīja par pilnīgu svinamo dienu, tādēļ ka baznīcā nenoturēja dievkalpojumu, Kalnieku saimniegalā parasti ieradās kalpi, puīši vai meitas, kas te ilgāku laiku bij kalpojuši, bet pēc tam kļuvuši kaut kur graudnieki, rentnieki vai pat saimnieki. Kaut gan paši jau kļuvuši sirmi, viņi sasveicinoties un atsveicinoties skūpstīja rokas saimnieka tēvam un mātei.

Saimniegala lielajā istabā ieradās rudenos un ziemā Bauskas žīdi linu, labības un lopu uzpircēji, lielāko tirgotāju aģenti. Tie kaulējās ar saimnieku stundām ilgi, nevarēdami vienoties par preču cenām. Viņi skaitās, lietoja asus vārdus, vairākas reizas gāja no istabas laukā un atkal atgriezās, līdz beidzot vienojās. Īpatos mēteļos, dubļainos zābakos, arvienu paturēdami rokā pātagas, viņi tirgošanās sajūsmā piecēlās no krēsliem, staigāja pa istabu, atkal apsēdās un pielāchoja lielās istabas grīdu tā, ka saimniecei tā pēc kupču aizbraukšanas bij jāmazgā.

Kad nebija ciemiņu un citu apmeklētāju un kad saimnieks vadīja māju darbus, bet saimniece rīkojās saimesgalā, kūti vai klēti, saimniegalā valdīja svinīgs klusums, ko traucēja tikai sienas pulksteņa tikšķēšana.

VĒSTURISKI UZVĀRDI

Anno 1561
 1. Jan stengis ar souwe
 souwe gaspasche ar warde
 Kattrina.
 2. Jan trilikums.
 3. Jan dumpis ar souwe gas-
 pasche ar warde Ilse.
 4. Peter pauris ar souwe
 gaspasche ar warde Mar-
 greta.

Anno 1561
 gir
 Marten Kaia older-
 mans buis,
 Andres sarninge bysit-
 ters,
 Jan stengis arri-
 czan bysiders.
 Tan laikan gir
 sche brale sow epirku-
 sche unn jaune brale
 tappusch, pirnekarth:
 1 Jan stengis ar souwe
 souwe gaspasche ar war-
 de Kattrina.
 2 Jan trilikums.
 3 Jan dumpis ar souwe gas-
 pasche ar warde Ilse.
 4 Peter pauris ar souwe
 gaspasche ar warde Mar-
 greta.

Latviešu uzvārdi 1561.gadā: Rīgas alusnesēju biedrugrāmatas
 lappuse ar atšifrējumu

10.
Ertzbiſchoffs.

Die Erbkatholische Krebiete
Den 10 Aprilis Anno 1601

Das Liebiſche Dorf

Thomas Kirchlein	1	} Kirch.
Michael Kirchlein	1	
Johann Kirchlein	1	
Jans Korbak	1	
Judawig Langschilke	1	
Paul Langschilke	1	
Anton Langschilke	1	
Rich. Langschilke	1	
Johann Langschilke	1	
Johann	1	
Christoph	1	
Georg	1	
Christoph	1	
Christoph	1	
Christoph	1	

Das Kirchhof Dorf

Jans	1
Johann	1
Paul	1
Christoph	1
Christoph	1
Jans	1

Summa Gärten 8 $\frac{1}{2}$
Bejude - - - 18

Das Dorf Melms

Christoph	1
Christoph	1
Christoph	1

Summa Gärten 3 $\frac{1}{2}$
Bejude - - - 0

Summa Gärten 1 $\frac{1}{2}$
Bejude - - - 3

Summa Gärten 13 $\frac{1}{2}$
Bejude - - - 27

Latviešu uzvārdi 1601.gadā: zvidru laiku arklu revīzija
Salacā

AUSTRĀLIJAS LATVIEŠU UZVĀRDI

J. Baltaks

TEMATA FORMULĒJUMS

Šī pētījuma galvenais mērķis ir sagādāt zināmu latviešu uzvārdu krājumu mūsu valodas leksikai un to īsi analizēt no vairākiem viedokļiem.

Par "latviešiem" šī raksta vajadzībām apzīmētas personas, kas ieceļojušas Austrālijā gan ar "latviešu" apzīmējumu, gan bez tā tādos gadījumos, ja tās ir latviešu tautības personas. To vairums ir Latvijā vai citur dzimuši latvieši, tomēr to skaitā ietilpst arī latviešu vīru citu tautību sievas, jo tās ieguvušas savu vīru latviskos uzvārdus; šai skaitā neietilpst latviešu sievu citu tautību vīri,¹ jo šeit ar uzvārdiem noticis pretējais. Tāpat šai skaitā var ietilpt citu tautību Latvijas pavalstnieki, kas ieceļojuši Austrālijā ar latviešu nosaukumu un latviskas formas uzvārdu.

Esmu centies uzvārdus atkārtot vienīgi nepieciešamas analīzes gadījumos un esmu daudzkārt citējis tos saīsinātā, ap vārda sakni grupētā veidā. Piemērojoties lasītāju vairumam, "uo" un "o" skaņas apzīmētas vienādi — ar parasto "o", tikai atsevišķos gadījumos īpaši norādot izrunu.

Šai rakstā apskatīta manis līdz šim apzināto uzvārdu zināma daļa, kas pārstāv vismaz apmēram 4700 personas simts izplatītāko uzvārdu grupā un vismaz vēl vairāk tūkstošu personu citās grupās. Šajos skaitļos ietilpināta tikai neliela sestdienas skolu audzēkņu un sporta jaunatnes daļa; daudzos gadījumos esmu varējis apzināt vienīgi ģimenes pieaugušos locekļus, parasti vecākus, bez jebkādiem datiem par bērniem; bieži apzināts vienīgi kāds no skolas vecuma bērniem. Minēto apstākļu dēļ šī raksta uzvārdi faktiski pārstāv daudz lielāku, pašlaik precīzi nenosakāmu personu kopskaitu nekā nupat minēto. Līdzīgā stāvoklī ir dati par uzvārdu biežumu.

Visus šeit citētos uzvārdus esmu apzinājis publiski pieejamos ziņu avotos — galvenokārt **Commonwealth of Australia**

Gazette un Austrālijas Latvieti, vai arī personīgās, brīvprātīgās intervijās.

Atskajot islaicīgi izmantoto V. Rūķes-Draviņas **Diminutive im Lettischen**, manā rīcībā nebija ne J. Plāķa, ne E. Bleses lielo, ne citu latviešu valodnieku mazāku apmēru darbu par latviešu uzvārdiem, tāpēc nebija iespējama saskare vai saskaņošanās ar tur izteiktajiem viedokļiem, vielas apskati vai darba metodēm. Trūka arī jaunāko izcilāko cittautu rokasgrāmatu, speciālo vārdnīcu un speciālās periodikas. No amerikāņu žurnāla **Names** bija pieejamas vienīgi dažas burtnīcas, un **A. Bacha Deutsche Namenkunde** — tikai fragmentāri.

UZVĀRDU BIEŽUMS

Zemāk iespiestajā sarakstā aiz katra uzvārda minēts rakstīšanas brīdī — 1961. g. 1. augustā konstatētais šī uzvārda absolūtais biežums — cik personām Austrālijā ir vai ir bijis attiecīgais uzvārds. Dažādu uzvārdu vieta absolūtā biežuma tabulā, protams, dažkārt mainīsies; maiņas var radīt arī līdz šim vēl nepazīnāto uzvārdu un personu ietilpināšana kopīgajā statistikā.

Iekavās minētie papildu varianti un to absolūtā biežuma skaitlis nav pieskaitāms papildinājums, bet ir dotā absolūtā biežuma kopskaita sastāvdaļa. Par pamatvārdu minēta izplatītākā forma. Uzvārdi **Apsīte, Eglīte, Priedīte, Zālīte** šeit par atsevišķiem variantiem minēti tāpēc, ka šīs formas lietotas arī par vīriešu uzvārdiem.

Simts visizplatītāko Austrālijas latviešu uzvārdu.

Vieta	Uzvārds	Absolūtais biežums	Vieta	Uzvārds	Absolūtais biežums
1.	Bērziņš	237	8.	Balodis	107
2.	Ozoliņš	179	9.	Andersons	84
3.	Kalniņš	177	10.	Eglītis (Eglīte 16)	80
4.	Ozols	173	11.	Grīnbergs	79
5.	Jansons	130	12.	Strazdiņš	78
6.	Krūmiņš	108	13.	Pētersons	77
7.	Liepiņš	108	14.	Briedis	76

15. Zariņš	72	53. Zeltiņš	32
16. Kārkliņš	70	56. Jākobsons	31
17. Vanags	69	56. Jaunzems	31
18. Siliņš	66	58. Pūce	30
19. Sprogis	62	58. Zālītis (-te 5)	30
20. Lācis	61	60. Ābols	29
21. Auziņš	60	60. Ceriņš	29
22. Baumanis	57	60. Graudiņš	29
22. Gulbis	57	60. Teteris (-rs 4)	29
22. Krastiņš	57	64. Dreimanis (-eij- 2)	28
25. Freimanis	55	64. Erdmanis	28
26. Vītols	52	64. Meiers	28
27. Rozentāls	51	67. Rozītis (-te 4, -ts 3)	27
28. Blūms	48	67. Millers	27
28. Skuja	48	67. Štāls	27
30. Lapiņš	47	67. Štrauss	27
31. Rudzītis	44	71. Ādamsons	26
31. Viksne (-a 5)	44	71. Bušs	26
33. Cīrulis	42	71. Dzenis	26
33. Kalējs	42	74. Ābele	25
33. Zemītis	42	74. Ezergailis	25
36. Āboliņš	41	74. Feldmanis	25
36. Jēkabsons	41	74. Gailis	25
36. Šmits	41	74. Priede	25
39. Lazdiņš	40	74. Priedītis (-te 4)	25
39. Puriņš	40	80. Caune	24
39. Putniņš	40	80. Dombrovskis	24
42. Liepa	39	80. Tomsons	24
43. Brūveris (-lis, -ls 17)	38	80. Ūdris	24
43. Mednis	38	84. Alksnis	23
43. Šulcs	38	84. Dzintars	23
46. Lūsis	37	84. Gūtmanis	23
46. Miezis	37	84. Miķelsons	23
46. Polis	37	84. Riekstiņš	23
49. Gailītis	36	84. Zvirgzdiņš	23
49. Strautiņš	36	90. Elksnītis	22
49. Ziemelis	36	90. Rozenbergs	22
52. Apsītis (-te 6)	33	90. Tauriņš	22
53. Sīlis	32	93. Hartmanis	21
53. Upenieks	32	93. Ronis	21

95. Brants (-ds 3)	20	97. Bogdanovs	19
95. Vītoļņš	20	97. Bergmanis	19
97. Bite	19	100. Belte (-ts 6)	17

UZVĀRDU NOZĪME

Pārpratumu novēršanai jāaizrāda, ka šai nodaļā apskatīsim uzvārdus, kuru nozīme, atskaitot daudznozīmju vārdus un retus izņēmumus, nav jāmēģina uzminēt, jo tā ir skaidra.

Ar retiem izņēmumiem visas šai nodaļā minētās maz pazīstamu latviešu vārdu nozīmes ir tādas, kādas tās uzrādītas Mīlenbacha un Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcā (saīsināti: ME) un Endzelīna un Hauzenbergas Papildinājumu sējumos (saīsināti EH). Īsuma *āē!* no vairākām nozīmēm parasti minēta tikai viena; apvidu vārdiem, kas sastopami vairākos apvidos — tie minēti ME vārdnīcā — nav pievienoti daudzo vietu nosaukumi; dažkārt to trūkst arī ME vārdnīcā. Vieta šai rakstā parasti minēta, ja vārds sastopams tikai vienā vietā. Visas uzvārdu nozīmes, kas izteiktas ar sugas vārdu, rakstītas ar mazo burtu; ar lielo burtu rakstīti īpašvārdi — vietvārdi nodaļā “Novadi” un krustāmvārdi.

Uzvārda nozīme parasti citēta tikai vienā atbilstošajā — vīriešu vai sieviešu dzimtē (laiviņa, gulbis). Uzvārdos, kas ar abu dzimšu galotnēm lietojami arī vīriešiem, citētas abas formas (saulīte, saulītis). Ģeogrāfisku vietu un to iedzīvotāju nosaukumos, kur zināma atšķirīga nozīme vai nokrāsa ir abu dzimšu formām, citētas abas, kaut arī dažreiz dažādos apakšnodalījumos (silmala, silmalis, saltupe, saltupis). Uzvārdi ar tikai mazliet sagrozītu pareizrakstību atstāti nepārveidoti, lai būtu redzamas to pārveidošanās īpatnības; tāpat kopīgajos alfabētiskajos nozīmju sarakstos atstātas nedaudzās nelatviskās formas, it sevišķi arodu nosaukumos. Dažu uzvārdu sieviešu dzimtes formas veido šķietamus vietu vārdus (Priekulis — Priekule, Ārlavs-Ārlava); arī šīs formas atstātas kopīgajā sarakstā.

ABSTRAKTI JĒDZIENI; DIENAS UN GADA LAIKI

Agrums, alka, brīnums, daile, dedze, dubults, dzelde, gaisums, gaismiņa, gaita, juka, kaiteklis, kalums, karselis (= iekai-

sums), lāsums (= krāsains plankums), māka, mēnesis, padoms, pavasaris, pavasars, platums, pliukšs, raksts, rīts, rītiņš, ritums, rudens; saldums, sēja, slapjums, stiķis (= niķis u.c.), sūrumš, svars, šalka, šalte (= šalsts), tāle, veldze, vijums, zaļums, žēlastība.

CILVĒKS UN VIŅA DARBS

1. Darba darītāji un arodi.

Ādminis, amats, arājs, aumeistars, -ers, bumeisters, barotājs, beķeris, bormeistars, brakmanis (= brāķeris), brāķeris, bucinieks, bundzenieks, bradzenieks (=deģis), dakternieks, dārznieks, deģis, dravenieks, dravnieks, dreimanis, dreijmanis, dzelzskalējs, dzintarnieks, dzirkalis, dzerkalis, feldšers, glāznieks, gobzinis, ģeģers, ģērmanis, iesalnieks, jātnieks, jaunarājs, jaunkalvis, jumīķis, jūrnieks, kalējs, kalnarājs, kalvis, kaparkalējs, kaškurs (sal. ar zupkurs), klučnieks, kuģinieks, kūlnieks, kurpnieks, ķelneris, ķesteris, lējējs, mālderis, maurmanis, arī mormanis², medenieks, melderis, mežsargs, miesnieks, muīžarājs, mūrnieks, muzikants, ormanis, pavārs, podnieks, ratnieks, rijkuris, rupkalvis, seglenieks, silarājs, sietnieks, skrīveris, skujnieks, smelteris, smelters (= podnieks u.c.), snīķeris (= galdnieks), slaucītājs, spēlmanis, stabulnieks, stīpnieks, strādnieks, strēlnieks, stūrmanis, sudmalis (= dzirnavnieks), sulainis, šūlmeistars, ungurs, ungers, vedējs, vēveris, vēvers, vōvers, vīndedzis, zāģeris, zupkurs, zvejnieks.

2. Nauda un tirdzniecība.

- a) Dukāts, grasis, fimberis, pimberis, vērđiņš, zesers; rublis, šķiliņš, šiliņš; simtiņš, miljons;
b) bode, bodnieks, kāls, kaupmanis, kopčs, kupcis, kupčs, kvīte, pāris, puspūrs, zutenis, zutens.

3. Cilvēka ķermeņis.

Bārda, brusubārda, bārdulis, cekuliņš, cekulis, cekuls, dūre, galviņa, kūkums, ķeire (= kreisā roka), pēda, sauja, zods, zodiņš.

4. Cilvēku raksturojumi un īpašības.

Alderis³, ārgalis⁴, aumalis⁵, aunkroģeris, bagātais, baltais, bal-, baltgalvis, -kāja, -kājis, -rocis, bendrups, -e⁶, bezbailis, bezzobs, bisnieks, bisenieks, brīvulis, brūns, bauris, buģis⁷, buk-bārdis, čunda⁸, dedzis, delvers, dižais, dižgalvis, dolacis (ar uo), draudziņš, draiska⁹, draška¹⁰, driksnis¹¹, eidus¹², gaņais, gaņkaklis, glums, guģis¹³, ģelbers¹⁴, ģeķis, arī geķis¹⁵, ģeņģeris¹⁵, ģiezēns, arī jiezēns¹⁷, ģīga¹⁸, ģilis¹⁹, kalnējais²⁰, kajaks (= delveris, Dundaga), kandavnieks II²¹ — kand. I sk. Novadi; kauss²², kavals²³, klibais, klebais, kluinis²⁴, kreilis, krūtainis, ķiberis²⁵, labsvīrs, lajs, laķis²⁶, lameika²⁷, lēnais, lielkājs, ļūļa, malnacis, mazais, melnacis, melnbārdis, melbārdis, melbārdzis, melgalvis, mežala²⁸, mežulis²⁹, namavīrs, pastalnieks, piekūsis, plakans, platacis, platais, platuš, plikausis, plukšs, prāvais, puika, puišs, pusaudzis, rādzobs, resnais, rūķis, sarkans, sarkanis, saussais, sīkais, silgalvis, sirmais, sirmbārdis, sirmulis, skābs, skalders³⁰, skarainis³¹, skrabe (= ecēša u.c.), skrabis³², skrebelis (= skrabis), skujskubris³³, skustais³⁴, skuskavnieks³⁵, sleinis³⁶, slīpāis, smalkais, šaulis³⁷, švirksts³⁸, tauris³⁹, toža⁴⁰, tralla⁴¹, tumulis, -ls⁴², vecpūsis, vieglāis, vīrs, zalaks⁴³, zeņķis, zundurs⁴⁴.

5. Sabiedriskais stāvoklis, dienesta pakāpe, radniecība.

Amtmanis, aufmanis, babulis⁴⁵, bajārs, bojars, bāliņš, bandenieks, bārenis, bārens, barons, beiziters⁴⁶, bīskaps, bračka, brālis, -ītis, būdenieks, cibis⁴⁷, dēliņš, dragūns, gaiduks, gusārs, kaimiņš, kalpiņš, kanclers, kapteinis, kazāks (= ziņnesis u.c.), klētnieks, komisārs, kornets, krīvs, kučurs (= kučers, braucējs), kūms, kundziņš, leimanis, majoriņš, mantinieks, māsēns, matrozis, mazburšs, muižnieks, nabadziņš, nāburgs, palameika⁴⁸, pastars, princis, sebris⁴⁹, seržants, saržants, siecenieks⁵⁰, soģis, sprincis (= princis), stārasts, šķesteris (sk. arī “ķesteris” — Darba darītāji), švāģeris, vagārs, vaivads⁵¹, vecvagārs, viesis, zal-dāts, znotiņš.

6. Mājas dzīve un darbs; mājas piederumi un iekārta, darbarīki, materiāli, ieroči.

Aire (= airis), arkliņš, asminis, āva, beņķis, bluķis, bļodiņa, bomītis, buillis⁵², bundulis, -ls, būda, celiņš, ceplis, -ītis, ciritis,

čušš⁵³, dārziņš, deķis, dobums, duncis, ēvele, galdiņš, gaņģis, grods (ar uo), ilēns, jauja⁵⁴, kaktiņš, kalnkambars, kalve, -īte, kaļķis, kapars, kloniņš, klucis, krāģis, krams, -iņš, krēsliņš, kubliņš, kušķis, ķelle, laktiņa, lode, lodziņš, loks, maišiņš, mangalis, misiņš, muižele, muldiņa, nagla, -iņa, niķelis, pipe, plinte, ploksts (= plosts), pluģis⁵⁵, pulķis, robiņš, rocis (= rokturis), ripa, ritenis, roždārzs, -kalns, -leja, rožukalns, rullis, rumba, salmiņš, sedliņš, segliņš, sieks, siets, siksna, skadiņš⁵⁶, skutelis⁵⁷, spaille, spainis, spalva, -iņa, spandegs⁵⁸, spīle, spunde, stabiņš, stakle, stalaža, stanķis⁵⁹, stendere, stienis, striķis, stūre, stūris, -ītis, svece, sviķis (= sveķi u.c.), šņore, tērauds, vadzis, vairogs, virve, vizla, zārdiņš, zēģelis⁶⁰, zeidaks⁶¹, zvārgulis.

7. Uzturvielas, ēdiens un tā gatavošana, dzēriens, trauki, zāles.

Cukuriņš, čipata, drupala (= drupata), garoza, -iņa, grauds, -iņš, iesals, kampars, kauliņš, klaips, kodols, kriņģelis, krūka, krūze, -a, kukulis, kūka, ķimelis, ķīselis, maizīte, milts, -iņš, misa, ola, -iņa, pelns, -ēns, piens, pīrags, plācenis, plēve, podiņš, putra, raudziņš, rieka⁶², ruciņš⁶³, saldais, sālijums, sierīņš, sietiņš, sīpols, skarbulis⁶⁴, skābe, soste, spruksts (fem. kā "nakts"), šķēle, šķiņķis, tupiņš⁶⁵, tūte, urza⁶⁶.

8. Rokdarbi, apģērbs, apavi, rotas, izpriecas.

Adatiņa, baķītis, cepurīte, cimdīņš, dancis, dīmans, dūda, dzintars, dzītars, galiņš, jostiņa, kamols, -iņš, kankars, karelis⁶⁷, kažoks, -ciņš, kokle, koris, krādziņš, kronis, kulainis (= cimds, ķeša, pijole, poga, podziņa, pūķis, pulciņš, rubīns, saiva, samts, sidrabs, skreitulis⁶⁸, spēlīte, spīgulis⁶⁹, sudrabs, -iņš, trumpis, vīze, zābaks, zīds, zītars.

FLORA UN FAUNA

1. Koki un krūmi.

Ābele, -īte, -nīca, ābols, -iņš, -tiņš, aizelksnis, alksnis, -tis, apens, apinis, -ītis, apse (var. apše), -īte⁷⁰, -ītis, bērzīņš, bērzlapa, -zariņš, blīgzna, būka⁷¹, bumbieris, -ērs, cecers, celms, -iņš, ceriņš, čakārnis⁷², činkurs (= čakārnis), egle, -īte, elksnis, -ītis, ieviņa, jaunalksnis, -bērzīņš, -ozoliņš, -ozols, kalnabērzīņš, kārkliis, -iņš, kļava, -iņa, klūga, krūklis, krūms, -iņš, -kalns,

koks, kociņš, lagzdiņa, lazda, lazdiņa, liepa, liepiņa, melbērzs, odziņa, osis, -ītis, ozols, -iņš, paeglis, -ītis, pese⁷³, pilags (piladzis), plūme, priede, -īte, riekstiņš, rieksts, sausverdis (= sausserdis, -e), sermukslis, skābardis, skuja (arī skuje!), stumbris, stumbrs, vaivariņš, vaivars, vecozols, vīksne, -a, vīnzars, vītols, -iņš, zars, -iņš.

2. Puķes, zāles, labība, sēnes, augu daļas.

Akots, asniņš, atāls, auziņa, balandiņa, baraviks, ciesa, dābols, -iņš, dadzis, donis, grieznis, griķis, grīslis, -ītis, kalme, kaņepe, kāposts, -iņš, kātiņš, kokālis, kūla, kviesis, -ītis, ķimene, ķiploks, lakstiņš, lapa, lapiņa, lēpe, lins, -iņš, magone, maurs, meldris, meiļa, mētra, miezis, -ītis, nātra, neļķe, niedra, -e, pelēkzirnīs, plauka, puķe, -īte, pumpurs, pūpēdis, purene, rācenis, roze, -īte, rožlapa, rožulapa, rudzis, -ītis, rutkis, siliņzieds, skalde (= skalbe), smilga, -dziņa, spilva, stiebris (= stiebrs), -iņš, strungs (= laksts), sūna, vārpa, -iņa, vizbulis, zāle, -īte, -ītis, zieds, -iņš, ziemcietis, -e, zirnis, -ītis.

3. Putni.

Balodis, -ītis, baltgailis, -putnīs, cabulis (= cālītis), cālis, cielava, cīrulis, čura⁷⁴, dūda (= balodis), dzenis, -ītis, dzērve, dzilna, ērglis, ezergailis, gāga, gaigala, gailis, -ītis, grieze, gulķis, ķivelītis, ķivīte, lakstīgala, laukirbe, mednis, melnstrazds, be (arī virieša uzvārds), gulbis, irbe, krauklis, ķīkuts, ķīķis, ķaupilēns, pūce, -īte, putns, -is, -iņš, rubenis, silgailis, silis, sniedze, stārķis, strazds, -iņš, sūngailis (sk. arī songailo), teteris, teters, vālodze, vanags, -dziņš, -ģelis, vāravš⁷⁵, vārna, zīle, -īte, zīriņš, zoss, zosēns (= zosulēns), zvirbulis, žagata, žube (= žubīte).

4. Zivis.

Asaris, doršs, grundulis, ķīsis, lasis, leinasaris, -rs, līdaka, plaudis, sapalis, silķēns, spura, stagis (= stagaris), taimiņš, vimba, zivtiņa, zutis, -ītis.

5. Kukaiņi.

Bite, circenis, dundurs, dzirneklis⁷⁶, kāpurs, ods, -iņš, skudra, tauriņš, vabulis.

6. Zīdītāji un pārējā fauna.

Alnis, auns, -iņš, avēns, āzis, baltiņš (= balts zirgs) baltvilks, bebris (= bebrs), bikiņš (= buciņš), briedis, buciņš, bucis, buķelis, buks, bullītis, caune, -īte, ezis, kaķis, kaupiņš (= krupis u.c.), kaziņa, kazubērns, -iernis, kleperis, kučiņš (= suns), kurmis, lācis, -ītis, lāčgalvis, lapsa, laucis⁷⁷, lauva, lūsis, melnis, mežkaza, ragainis, raģis, rags, radziņš, ronis, rudiņš⁷⁸, runcis, seskis (= sesks), spīra, -iņa, stirna, suķis (= sivēns u.c.), šakalis, ūdris, upeslācis, vāvere, vōvere, -rs, vērsis, -āns, vēzis, vilks, vilciņš, zaķis, -ītis.

ZEME UN IEDZĪVOTĀJI

1. Apkārtnes daba un dabas parādības.

Aizstrauts, akmens, -tiņš, akmeņkalns, ankrava⁷⁹, apšvalks, atgāzis, atvars, augstkalns, avots, -tiņš, baltārs, bāka, banga, bērzkalns, birze (= sējas vāga), birzgalis, blāķis, brasla, -is, -iņš, bruģis, cers, cinis, -ītis, čimurs (= cinis), čuga⁸⁰, dega⁸¹, dambis, -ītis, drava, -iņa, druviņa, druvkalns, dukurs, -ris⁸², dzelme, eglājs, ezeriņš, granits, grāntiņš, grants, -kalns, grava, grāveris, grāvis, -ītis, grāvlejs, grīva, -iņa, gārša, godkalns, gubiņa, jaunkalns, jaunzeme, kalnārs, kalniņš, kalns, -ītis, -iškāns, kaps, -iņš, kapsis⁸³, klajkalns, klints, krasts, -iņš, krauja, kraulis (= krauja), kuģis, kūlis, -ītis, kupica, laiva, -iņa, lāčārs, lāma, lanka, lauciņš, leja, -iņa, lezdkalns, liedags, lieknējs, liekne, -is, -iņa, lielnora, -kalns, liepaskalns, liepkalns, licis, -ītis, ličupe (arī arc?), līdums, lūks, mastiņš, meldrājs, melleupe, melnsils, mežmala, mežupe, migla, -is, nokalne, nomale, nora, oļekalns, oļupe, oškalns, pacere, pakalns, paleja, pārupe, pelcis (= peļķe u.c.), pērkons, piekalne, piesis, pilskalns, platupe, plēsums, pļaviņa, pļavkalns, priedkalns, priedulājs, pur(a)vs⁸⁴, purviņš, radze, rasa, -iņa, resgalis, robeža, rūda, rūtupe, sala, -iņa, salgals, -lis, salna, saltupe, sarma, saule, -īte, -ītis, selga, sils, -iņš, silkalns, silmala, skrūzkalns, smiltiņa, strauja (= straume), straume, strauts, -iņš, sūnaklis, svarupe, tievgalis, tilts, -iņš, tīrums, tuksnesis, upe, -īte, -ītis, upesleja, upgals, -is, vāga, vasarājs, vecgals, velde (= veldre), veldre, velēna, vējiņš, vētra, vilnis, vilnīts (= vilnītis), vīnkalns, zaļaiskalns,

zaļkalns, zaļupe, zelmenis, zeltkalns, zemdega, zeme, -īte, zibens, ziemelis, zvaigzne, zvirgzds, -iņš.

2. Tautības un ciltis.

Krievs, -iņš, latišs⁵⁶, leitis, -ēns, libietis, lītvins, maskalāns, polis, -ītis, prūsis, pusvācietis, ruskis, sēlis, soms, tālavs, turks, turkopuls, turkupols, turkupulis⁸⁸, vācietis, zviedris, židiņš.

3. Novadi, raksturīgi apvidi un to iedzīvotāji.

Ābelnieks, aizkalnietis, aizpurietis, aizupietis, augstkalnietis, apšenieks, Ārlava, atvarnieks, Auliciems, austrums, avotnieks, Bauska, bauskis, bikaunieks⁸⁷, Bikava⁸⁸, birzkalns, birznieks, birzenieks, daugulis (= daugavmalietis), dēzenieks, dienvidnieks, dzērvinieks, ezernieks, Gauja, gaujers, gaujmalietis, gravenieks, ievenieks, ikaunieks⁸⁸, Ikstrums⁹⁰, Incekalns (ari ar č?), Jāņkalns, jaunzems, Jugla, jūrzemnieks, kalnenieks, kandavnieks I (=K. iedzīvotājs), klaikalietis⁹¹, krimuldēns, Kurzeme, kurzemnieks, laucinieks⁹², leišavnieks, leiškalns, lejiētis, lejnieks, liepājnieks, lidumnieks, ludbaržs, -oržs⁹³, Malta, mežaks (= meža iedzīvotājs), Mežciems, mežmalis, oļups, ostrovietis, ošenieks, ozolnieks, Pērse, Piebalga⁹⁴, platups, -is, pļavenieks, pļavnieks, porietis, priednieks, Priekule⁹⁵, purmalis, robežnieks, rūtups, Saikava⁹⁶, salenieks, saltups, Sauka, silenieks, silinieks, siljānītis, silmalis, Skulte, Skrunda, smiltnieks, sōlzemnieks, straumietis, Straupe, strautnieks, svarups, Tālava⁹⁷, tebernieks, tirmmalis, upenieks, upelnieks, upmalis, vāczemnieks, vadups, vārdonietis⁹⁸, Venta, vilkancis⁹⁹, Zemgale, zemgalis.

KRUSTĀMVĀRDU UN PATRONIMISKE UZVĀRDI

1. Krustāmvārdi par uzvārdiem (pamatformas).

Ābrams, Ādams, Ādolfs, Aivars, Alberts, Aleksis, Alvars, Andrejs, Antiņš, Antons, Antonijs, Ārends, Arents, Arndts¹⁰⁰, Baiba (vīrieša uzvārds), Bērens, Bernards, Bernhards, Bertrands, -āns, Bille (vīrieša uzvārds), Brands, Brants, Brancis, Brencis, Brenčs, Briģis, Daniels, Dāvids, Detlavs, Eberhards, Egberts, Engelhards, Ehardts, Ēvalds, Evans, Everts; Eins, Ermanis¹⁰¹; Fabiāns, Ferdinands, Filips (Phillip),¹⁰² Francis,

Franks, Fridemanis, Garklāvs, Gaspars, Ginters, Gothards, Gotšalks, Gregors, Grigors, -ols, -ulis, -uls, Gruguls, Gustavs, Gusts, Gederts, Hāgens, Hāks, Hauks, Heinis, Heinrichs, Hermanis, Hervards, Ignāts, Indriks, Ints, Ivans, Īzaks (sastapts gan ar a, gan ā), Īsaks (t.p.), Janis, Jānītis, Jēcis, Jirgens, Jonāts, Jozeps, Jozus, Jukums, Jurgis, Jurjāns, Jurgens, Juvars, Kains, Kangars, Kaspars, Kazis, -žs, -šs, Klauss, Klements, Kļims, Konrāds, Konstants, Kristaps, Krišjānis, Ķelputis, Ķencis, Ķincis, Lābans, Laurencis, Lieljūris, Lielbeitiņa, Linards, Lipsts, Litke¹⁰⁸, Lorencis, Lucis, -cs, Ludeks¹⁰⁴, Ludvigs, Lukašs, Markus, Mārtiņš, Mateus, Matīss, Matvejs, Meinerts, Melcers, -cherts, -kerts, Mertens¹⁰⁶, Metuzāls, Mika, Miklavs, Mikolajs, Mintauts, Morics, Norberts, Orvīds, Osvalds, Otto, Ottomars (ar tt), Pauls, -is, -iņš, -ītis, -ļuks, Pāvils, Pāvuls, -iņš, Peksis, Rainis, Raits, Raivars, Ramāns, Reinis, Reingolds, -holds, Rencis, Reimers¹⁰⁶, Romāns, Rūdolfs, Samsons, Sergis, Sidors, Sīmanis, Sīmons, Simsons, Sprancis, Stefāns, Stepīņš, Tenis, Tīde, Tidriķis¹⁰⁷, Tomass, Trencis¹⁰⁸, Tunnis¹⁰⁹, Ulģis, Ulrichs, Urbāns, Vaclavas, Valdis, Valters, Vasilis, Vēliks, Verners, Vēverbrants¹¹⁰, Vilbrants, Vilīps, Viljams, Viļums, Vincis, -cs, Volframs, Volters, Vulfs, Vulfius, Zalamans, Zāmuels, Zauls, Zeps, Zepps, Zilvesters.

2. Patronimiskie uzvārdi.

Austrālijā šī grupa pārstāvēta vispusīgi, tomēr ne pārāk plaši. Pārsvarā šie uzvārdi ir aizguvumi, vai nu pārņemti pilnīgi bez grozījumiem, vai vienīgi pievienojot galotnes -s vai -is; sastopami arī pilnīgi vai daļēji tulkojumi. Austrālijā pārstāvēti visi galvenie parastie formālās darināšanas veidi:

a) Ģermāniskais ar pievienotu saīsinātu "Sohn": Adamsons, Pētersons, Jansons u.c. Nav sastapts zviedriskais Andersson (ar ss), nedz "son" dubultoījums kā Anderssonsson¹¹¹. tomēr citādi vairāku piedēkļu atvasinājumi šād un tad sastopami: Bergmansons, Millersons.

b) Ģermāniskais bez "Sohn", kur grupā Peter Eberhards Sohn beigu vārds atemsts; vēlākais krustāmvārds Eberhards ir patronimisks ģenitīvs¹¹² šo tipu pārstāv daudzi krustāmvārdi.

c) Slaviskais ar izskaņām -ēvičs, -evičs, -ovičs, -ičs u.c. Aleksējevičs, Aleksandrovičs, Kuzmičs u.c.

d) Latviskie patronimiskie atvasinājumi, kam parasti ir arī deminutīva nozīme, ar pi dēkļiem, -ēno- un -ēnā- — substantīvi, kas apzīmē izcelšanos, piem. Klievēns = Klāvēns = Klāva dēls; Grietēns = Grietas dēls¹³. Ar rakstu valodas izskaņu -ēns tos Austrālijā pārstāv vismaz šādi uzvārdi: Grietēns, Klievēns, Brencēns, Kristēns, Ķinēns, Mačēns, Māķēns, Tilcēns, Tilēns, Vucēns. Daudz vairāk piemēru atrodam augšzemnieku dialekta uzvārdos ar izskaņu -āns; šo un izskaņas -sons grupas citējam jau šai nodaļā. Sarakstā apvienoti visi ar izskaņu -āns konstatētie uzvārdi, tātad arī tādi, kuņos patronimiska nozīme nav saskatāma. Pārējie patronimiskie uzvārdi šai rakstā atrodami vārdu sakņu un noslēguma sarakstos.

I z s k a ņ a -āns: Adijāns, Aleidzāns, Aleksāns, Ancāns, Apeināns, Arbidāns, Auzāns, Babāns, Bambāns, Beišāns, Beitāns, Berkāns, Bitāns, Brokāns, Brutāns, Burāns, Bīrāns, Bizāns, Bulāns, Ceicāns, Čipāns, Čikāns, Čudarāns, Dovāns, Domāns, Egrāns, Galvāns, Gabrāns, Greiškāns, Grizāns, Grigāns, Gulāns, Gutāns, Ģeidāns, Indāns, Jakāns, Jakubāns, Jonāns, Jozāns, Jurāns, Jurkāns, Kancāns, Kalniškāns, Katužāns, Klišāns, Krišāns, Kriškāns, Krievāns, Krīvāns, Krocāns, Ķeipāns, Ķinkucāns, Laicāns, Laizāns, Lazdāns, Līvdāns, Locāns, Lapāns, Lubgāns, Mačulāns, Matisāns, Matužāns, Miglāns, Miķelāns, Mīkāns, Miltināns, Morkāns, Mortužāns, Murāns, Masulāns, Macāns, Mukāns, Ontužāns, Pridāns, Portāns, Punāns, Pudāns, Pušmucāns, Putāns, Putrāns, Rimšāns, Riverāns, Rosāns, Rubāns, Rudāns, Rudzāns, Ružāns, Seksnāns, Senkāns, Spalāns, Straumāns, Stripkāns, Stokāns, Studāns, Svilāns, Teilāns, Teivāns, Timšāns, Utāns, Užāns, Vagulāns, Vaināns, Veikšāns, Viksnāns, Vērsāns, Vucāns, Zambrāns, Zapāns, Zubāns, Zemītāns, Zundāns, Zviedrāns.

Papildinājumi ar -ēns: Čipēns, Duņēns, Īvēns, Janitēns, Miķēns, Ruicēns, Zilēns; bez patronimiskas nokrāsas: Gelzēns (-sēns, -sens vai ar Ģ?), Lejēns, Lūsēns, Mielēns, Pālēns, Pauķēns, Pilēns, Pelnēns, Pliķēns, Purcēns, Purēns (arī -ens?), Rumbēns, Siļķēns, Spirēns, Vitēns, Zosēns. Papildinājumi ar -āns: Celitāns, Jermacāns, Kalvāns, Kampāns, Kopāns, Ladusāns, Laduzāns. Ar patronimisko -sens: Jensens, Larsens, (< Laursen?), Hanzens (arī ar "s") — līdz šim vienīgie šeit apzinātie minētās grupas pārstāvji.

I z s k a ņ a -sons: Ādamsons, Andersons, Andrejsons, Bērtelsons, Bērtulsons, Cifersons, Ciparsons, Didrichsons, Evarsons, Eversons, Filipsons, Fricsons, Fridrichsons, Gustavsons, Heinrichsons, Hendriksons, Indriksons, Ivansons, Jansons, Johansons, Jostsons, Jursons, Kasparsons, Klāsons, Kristapsons, Larsons, Lecsons¹¹⁴, Ludriksons, Ludvigsons, Matisons, Meņģelsons, Michelsons, Miķelsons, Nelsons, Otsons, Pāvelsons, Pētersons, Piksons, Reinsons, Tenisons, Tomsons, Zandersons.

UZVĀRDU DARINĀŠANA

PIEVĀRDI UN TOPONIMISKIE UZVĀRDI

Šie uzvārdi piekautāmi senākajām uzvārdu grupām, kas sekoja vissenākajai — personu vārdiem tagadējo krustāmvārdu nozīmē. Cilvēku iedēvēja pievārdos, kas raksturoja viņa ārējo izskatu, raksturu, nodarbošanos, tāpat arī viņa dzīves vietu vai ģenealoģiju. Pievārdi Homēra darbos (“spulgace Atēna”) un **Bībelē** (Jāzepa pievārds “Pasaules Glābējs”) liecina par šīs grupas senumu.

Tādiem šejienes toponimiskiem un raksturojuma uzvārdiem — salikteņiem ar prepozīciju — kā Aizpurietis, Upmalis, Bez-zobis, Ošeniēks atrodam īsti senas paralēles angļu valodā:

- 1) **Adam Bakothemor** (= back of the moor) 1216¹¹⁵,
- 2) **Ughtred Bithewater** (= by the water) 1216¹¹⁶,
- 3) **William in the Trees**, 1216¹¹⁷,
- 4) **William Bithekire** (= by the church) 1205¹¹⁸,
- 5) **Ricard a Paules stret** ca. 1100-30¹¹⁹,
- 6) **Wulword at Iacobes circan** ca. 1100-30 120,
- 7) **John Navereathom** (= Never at home) 1277¹²¹.

Austrālijā apzināti vismaz šādi šīs konstrukcijas piemēri — salikteņi ar prepozīcijām: Aizelksnis, -purietis, -upietis, Bez-bailis, -zobis, Nomalis, Pabērzs, -is, Paegle, -itis, Pacers, -kalns, -ietis, -klons, -lape, -leja, Palemeiks, Pasakarnis, Pārups.

TEIKUMU (TEIKUMU ATLIEKU) UZVĀRDI

Šī grupa tikpat sena kā iepriekšējā. Bijušo teikumu atliekas pārstāv jau minētais **Navereathom**, tāpat vācu uzvārdi: **La-**

chnit (= Lache nicht, nesmejies) 1430, **Sorgenicht** (= nerūpējies) 1531, **Werderik** (= Werde reich, topi bagāts) 1336, **Essigere** (= asse ich gerne, es labprāt ēstu) 1583¹²². Mūsu saimē šo tagad reto grupu, šķiet, varētu pārstāvēt krievu cilmes uzvārdi Neboiss un Nazdrovs un latviskie šeturiņš un Barzdāvišs, par kuŗu precīzo formu un izrunu gan trūkst ziņu un tāpēc nav iespējams spriest.

IZSKAŅAS -MANIS UN -BERGS

1. Atvasinājumi ar abām formām.

Blūmanis (< -mm-) un Blumbergs, Dreimanis un Dreibergs, Feld-, Frei-, Frīd-, Frīde-, Gold-, Grīn-, Gūt-, Klein-, Kul, Mil-, Nei-, Štein-, Šū-, Trau-, Vald-, Zandmanis un Zandbergs.

2. Atvasinājumi ar -manis.

Aker-, And-, Amt-, Ant-, Aš-, Auf-, Aupt-, Aus-, Bau-, Bei-, Berg-, Bīder- (Biser-?), Binde-, Birk-, Buš-, Cimmer-, Der-, Die-, Duc-, Dul-, Dur-, Dzel-, Eich-, Ek-, Endel-, Er-, Erd-, Eš-, Fogel-, Folk-, Forst-, Gass- (ar dubultotu ss), Grap-, Gras-, Haus-, Hei-, Hof-, Holc-, Horne-, Jēger-, Jost-, Kal-, Keil-, Kraut-, Kreč-, Kreiš-, Kric-, Kunst-, Ūis-, Land-, Las-, Leit-, Lei-, Lē(m)-, Lid-, Līde-, Linde-, Linder-, Līr-, Luid-, Nī-, Nic-, Oldermans, Op-, Pil-, Pleis-, Ras-, Reich-, Reit-, Rī-, Rik-, Rū-, Ruš-, štēg-, štok-, Straut-, štreister- (St?), Stūr-, štei-, šūl-, švol-, šimper-, šmīt-, Ta-, Tau-, Teier-, Teik-, Tel-, Til-, Timmer-, Tit-, To-, Tor-, Tūr-, Vaser-, Veide-, Ves-, Veis-, Vil-, Vink-, Vit-, Zeid-, Zeich-, Zie-, Zušmanis.

3. Atvasinājumi ar -bergs.

Blau-, Bur-, Dam-, Dins-, Dum-, Eizen-, Ešen-, Fric-, Frīden-, Frīdrichs-, Grunds-, Hercen-, Hincen-, Hoch-, Inīņ-, Ins-, Inten-, Kanc-, Kleist-, Knosten-, Kol-, Krim-, Kron-, Legen-, Lī-, Lind-, Lor-, Lund-, Nam-, Noren-, Niderbergers, Ringenbergs-, Riten-, Rō-, Ron-, Rōzen-, Sang-, šanc-, šau-, špil-, štel-, švarc-, štern-, Tens-, Tiden-, Trom-, Vāl-, Valten-, Vein-, Vols-, Viten-, Zē-, Zem-, Zing-, Zonnenbergs (arī ar n).

IZSKAŅA -AINIS

Pretēji iepriekšējai šī atvasinājumu grupa — substantīvēti adjektīvi — ir maza un latviska:

Cirainis, Grīvainis, Kagainis, Kazainis, Kravainis, Krūtainis, Kulainis, Mikainis, Nagainis, Pogainis, Ragainis, Sulainis, Ugainis, Valainis.

DUBULTIE UZVĀRDI

Gadījumus, kur šie jauno laiku darinājumi ir vīra un sievas uzvārdu neoficiāls sakopojums, visbiežāk sievas sabiedrībā pazīstamā agrākā uzvārda paturēšana blakus jaunajam, šeit neapskatām. Šeit minēti vienīgi Austrālijā apzinātie gadījumi, kur vienā vai citā paaudzē dažādos apstākļos izveidojies dubults uzvārds, kas tā arī oficiāli dokumentēts un paturēts arī Austrālijā.

1. Negrozīta uzvārda atkārtojums.

Luters - Luters.

2. Atkārtojums ar nelielu pārveidojumu otrā daļā.

Ādams-Ādamsons, Andrejevs-Andersons, Bertīņš-Bērziņš, Caune-Caunītis, Egliņš-Vegliņš, Eikens-Eiche, Grostiņš-Grods, Kozuļs-Kaža, Krievs-Krieviņš, Krūze-Križus, Ķīsis-Ķīss, Mēters-Mētriņš, Ozoliņš-Ozols, Ozols-Ozoliņš, Rullis-Rulle, Svars-Svarre, Trus's-Truse, Tumils-Tumilovičs, Upeniks-Upinskis. Papildinājumi: Smarodska-Smorockina, Strauta-Straudovska, Žube-Žubītis.

3. Ar gluži citādu otru daļu.

Adens-Kants, Bagun-Bērziņš, Cīrulis-Sausmanis, Daņilovs-Melkovskis, Fogels-Bunduls, Glāznieks-Spiriņš, Grāpis-Rāve, Kalva-Voits, Krūmiņš-Štrauss, Lapiņš-Silvirs, Linge-Bērziņš, Ļaudāms-Gulbis, Masaļskis-Sūrins¹²³, Miežis-Plūme, Rozens-Celiņš, Rubaško-Lopackis, Šneiders-Nitse, Štrēbs-Štelps, Ti-
moš(t)enko-Lejiņš, Talat-Kelpšs, Turks-Valters, Veiss-Freijs.

REDUPLIKĀCIJA

Reduplikācijas ceļā izveidotus uzvārdus Austrālijā pārstāv: Babāns, Babauskis, Babičevs, Babulis, Basisovs, Bembers, Bergers, Burbergs, Cecers, Čečiņš, Čičiņš, Dundurs, Gaigala, Gēģeris, Ģengēris, Kankars, Kukaps, Kukurs, Ķauķis, Laliņš, Lauļa, Lūļa, Niderbergers, Papulis, Pumpurs, Pupurs, Rauris, Salgalis, Seisums, Skujskubris, Skuskavnieks, štreištermanis (S?), Šipšins, Teteris, Vaivars, Vēveris, Zeizis.

IZPLATĪTĀKĀS UZVĀRDU SAKNES

- 1) **BALT-**ais, -ars (arī -ārs?), -gailis, -galvis (arī Balgalvis), -iņš, -kājis, -putnis, -rocis, -taks, -vilks.
- 2) **JAN-**eks, -elsiņš, -els, -elsītis, -is, -itēns, -kavs, -kevics, -kovskis, -meijs, -ovičs, -ovs, -ovskis, -sons, -ševskis, -ūsis, **JĀN-**aitis, -ītis (arī Siljānītis), **JĀN-**kalns.
- 3) **JAUN-**alksnis, -arājs, -bērziņš, -kalns, -kalvis, -ozoliņš, -ozols, -petrovics, -zems, arī Jaudzems.
- 4) **JUR-**aids, -āns, -cēns, -cevs, -cītis, -eņenoks, -enovskis, -evičs, -evičius, -gens, -gensons, -gevicis, -ģis, -ģītis, -jāns, -jevs, -ka, -kāns, -kevičs, -kovičs, -kovskis, -ševics, -sons.
- 5) **KALN-**arājs, ārs, -abērziņš, -birze, -ējais, -enieks, -kambars, -iņš, -iškāns, -ītis, -s.
- 6) **MELN-**acis, -bārdis, -sils, -strazds; **MALN-**acis; **MEL-**bārdis, bergs, -bērzs; **MELL-**iņš, -ups; **MELN-**a.
- 7) **MIK-**a, -ainis, -itjevs, -laševics, -lavs, -olajs, -sītis, -ša, -šēns, -āns, -kuckis, -kuzis; **MIK-**elāns, -elsons, **MICH-**elsons.
- 8) **PAUL-**iņš, -is, -ītis, -ļuks, -s; **PĀV-**elsons, -ils, -uls, -uliņš; **PAVL-**ovičs, -ovs, -ovskis.
- 9) **SIL-**arājs, -avs, -enieks, -gailis, -galvis, -inieks, -iņzieds, iņš, -jānītis, -kalns, -malis, -ovs (Š?), -s.
- 10) **UP-**atnieks, -e, -elnieks, -eslācis, -esleja, -galis, -īte, -ītis, -malis, -enieks.

Kā redzams, katrai saknei ir vismaz desmit atvasinājumu. Visizplatītākās izrādās krustāmvārdu saknes **JUR**, apvienotā **JAN/JĀN** un **MIK**.

DEMINUTĪVI

1) Izskaņas -iņš un -ītis.

Kā visur latviešu valodā, arī mūsu saimē visādu deminutīvu ir ļoti daudz. Šai pirmajā lielajā grupā blakus parastajām formām sastopam vairākas gan ar abām izskaņām, gan ar mazāk parasto izskaņu, kas ir pretēja sagaidāmajai, pretēja rēgulai¹²⁴. Nepazīstot attiecīgās personas un nezinot, kādi ir viņu dzimtie novadi, pagaidām var vienīgi secināt, ka šajās formās parādās vai nu novadu izlokšņu novirzieni, vai kādu formu, skaņu vai nozīmju pārveidošanās.

Ar abām izskaņām sastopam formas Elksnītis un Elksniņš, Gailītis un Gailiņš, Kalnītis un Kalniņš, Mālitis un Māliņš, Odītis un Odiņš, Purvītis un Purviņš, Rozītis un Roziņš, tāpat Janelsiņš un Janelsītis. No otras puses: ir formas Irbe un Irbiņa, bet trūkst formas Irbīte; tāpat Lode — Lodiņa, trūkst f. Lodīte; Lūsis — Lūsiņš, trūkst f. Lūsītis; Nora — Norīte, trūkst f. Noriņa; Vāvere — Vāveriņa, trūkst f. Vāverīte; ir vienīgi forma Balandiņa (< balanda), trūkst f. Balandīte. Jāpiezīmē, ka tāmnieku novada pārstāvju Austrālijā pagaidām manīts ļoti maz.

I z s k a ņ a -iņš. An-, Audr-, Bel-, Bik-, Bīr-, Bīv-, Bond-, Bul-, Dalb-, Dāl- (Dal-?), Dim-, Dīr-, Dort-, Drēv-, Drēz-, Dril-, Druz-, Getl-, Ger-, Grapat-, Grast-, Grēv-, Grien-, Grost-, Gruzd-, Jell-, Kant-, Kar-, Klīt-, Krepl-, Lal-, Lend-, Les-, Līv-, Lukst-, dubultdeminutīvs Mačiņš, Major-, Mell-, Mert-, Mier-, Mur-, Nīt-, Plor-, Praul-, Priedol-, Por-, Pukt-, Puren-, Ram-, Rāv-, Revel-, Rod-, Rud-, Sāt-, Skrast-, Slaīd-, Sloc-, Spiciņa¹²⁵, Šaur-, Šķib-, Šmidr-, Trēz-, Tup-, Unt-, Van-, Vaš-, Vēl-, Velt-, Vēr-, Vidiņš. Papildinājumi: Draviņš, -a.

I z s k a ņ a -ītis. Apin-, Baķ-, Cepur-, Damb-, Kurs-, Kuikul-, Ūivel-, Purkal-, Pul-, Rum-, Strup-, Sūnītis¹²⁶, Zutītis. Papildinājumi: Birnītis, Jurcītis, Kalvītis, Miksītis, Orenītis.

2) Izskaņa -elis.

Ap-, Auž-, Brēd-, Buķ-, Burg-, Čivž-, Duš-, Dūš-, Grausd-, Kap-, Krim-, Lapsels, Latvelis, Martunels, Piķelis, Popelis, Rīt-, Ruģ-, Stan-, Šaur-, Šim-, Uš-, Veid-, Vašķ-, Vērp-, Viķ-, Zentelis, Sūnelis.

3) Izskaņa -ulis.

Ans-, Bart-, Bārd-, Brīv-, Buduls, Bundulis, Cek-, Daug-, Grib-, Grind-, Jamp-, Jat-, Karz-, Krut-, Mat-, Muiž-, Mež-, Mit-, Nerb- (N?), Onck-, Pak-, Pap-, Pog-, Pried-, Prik-, Rink-, Rog-, Rund-, Rusk-, Rut-, Sab-, Sam-, Sirm-, Skad-, Skarb-, Sprīv-, Stamb-, Strad-, švik-, Tauk-, Tum-, Vaič-, Vip-, Žāk-, žubulis. Papildinājumi: Birzulis, Bruzgulis, Dimzulis, Priekulis.

4) Izskaņa — -uks.

Adamuks, Aščuks, Boršuks, Demenčuks, Griščuks, Lapšuks, Romančuks, Sprindžuks, -ģuks, Vajuks, Pauļuks,

5) Augšzemnieku izskaņas -išs, -ešs, -ušs.

Kalvišs, Kosišs, Nartišs, Pumpišs, Rudzišs, Tukišs, Voicišs; Kalešs, Kumešs; Graudušs, Rudušs¹²⁷, Kornušs, Lepušs.

Vēl sastopama vācu cilmes deminutīva forma Tonigs (< Antonius) un paretā latviskā forma Bālēns (< bālis).

AIZGUVUMI

Vienkāršojot Gneusa (H. Gneuss) iedalījumu¹²⁸, aizgūtās vārdus un izteicienus (Lehngut) varētu aptuveni iedalīt šādās grupās: 1) netulkots aizguvums¹²⁹, 2) tulkots aizguvums (Lehnübersetzung), 3) aizgūta nozīme (Lehnbedeutung), 4) aizgūts sintagmats, sintaktiska forma (Lehnwendung). Šī raksta vajadzībām noder pirmās divas grupas, un tās Austrālijā pārstāvētas bagātīgi. Ilustrēšanai lietota tikai neliela piemēru izlase.

1) Netulkoti aizguvumi sastopami Austrālijas latviešu uzvārdos īsti prāvā skaitā; parasti tie ir vācu un krievu cilmes. Vācu v.: Bachs, Dreiblats, Elsters, Ērlīchs, Oksis, Šturms, Švēde un daudzi citi. Krievu v.: Belousovs, Iskra, Kruška, Roģils, Sivijs, šuba un citi.

2) Tulkoti aizguvumi sastopami gan pilnīgā, gan daļējā tulkojumā. Parastāk sastopam pilnīgos tulkojumus. Citētajos piemēros abas formas sastopamas par uzvārdiem latviešu saimē Austrālijā. Piemēri: Veinbrands — Vīnedečzis, Veinbergs — Vīn-

kalns, Rozenbergs — Rožukalns, Šteinbergs — Akmeņkalns, Veide — Vītols; Bojārs — Bajārs, Bračka, Bratuškins — Brālītis (aptuveni). Daļējs tulkojums saliktenos vai atvasinājumos parasti ir divu valodu sajaukums vienā vārdā: Andrej-sons Pāvel-sons, Dzel(m)-manis, Rogen-buks, Strazdovskis, Vanagovskis. Spilgti latviešu un krievu formu sajaukumu ilustrē pēdējie divi uzvārdi.

Aizgūtie leišu, igauņu, poļu un ukraiņu cilmes uzvārdi ir pietiekami precīzi latviskā transkripcijā. Zīmīgākie apzinātie leišu cilmes uzvārdi:

Bakšas, Butkus, Darius, Franckunas, Grickus, Joneleitis, Jurevičius, Jušaitis, Karvelis, Knupkis, Kudeika, Kovaļūns, Mijšjuns, Naujoks, Pauksts, Staugirdas, Tračūns, Tunkunas, Valuntas, Vanagelis, Viltis, Zikaras, Žaimonts.

Igauņu cilmes uzvārdi: Epiks, Ernits, Koldits, Kultseps, Lillenurms, Nemmiks, Oinass, Sirks, Verass (Veress?).

Poļu cilmes uzvārdi: Bieganskis, Bržeskijs, Bržozovskis, Kvjatkovskis (ar izlaistu n), Pšereckis, Pržialgovskis, Ružeckis, Ružickis, Seržpovskis, Zapoļskis, Zaremba, Željichovskis, Vaclavs, Verbickis (bez ž).

Pārpratumu novēršanai jāaizrāda, ka visām šo triju grupu personām ir skaidri latviski krustāmvārdi un viņu uzvārdiem, atskaitot grupu izņēmumu leišu vārdos, ir latviskas galotnes. Leišu grupas uzvārdu īpašniekiem tikai ir izrādījies lielāks tvirtums, nepadošanās, neatlaidība savu uzvārdu senās formas saglabāšanā. Visām šīm personām ir bijusi vai dažos gadījumos pat vēl tagad ir Latvijas pavalstniecība.

Izskanās -ēvičs, -ōvičs, -evičs, -ovičs, -evics, -ovics, ar nolūku citētas tādā rakstībā, kādā tās atrodamas **Commonwealth of Australia Gazette** sarakstos bez garuma un mikstinājuma apzīmējumiem: Adamovics, Andernovics, Aleksandrovcis, Bartusevics, Bogdanovics, Burkevics, Ciskevics, Dackevics, Gaidamovics, Garsevics, Gedrovics, Geidemovics, Gudovics, Inglevics, Ingevics, Indulevics, Jankevics, Jasenovics, Jeksevics, Jelevics, Juknevics, Jurevics, Jursevics, Juskevics, Latevics, Kilevics, Kitkevics, Linkevics, Lipnevics, Lutkevics, Mirovics, Mitrovics, Penkevics, Pitkevics, Petrevics, Polikevics, Rodzevics, Salcevics, Saulevics, Salkovskis, Solkovskis, Spundevics, Stankevics, Suske-

vics, Simkevics, Sinkevics, Urdevics, Venskevics, Voitkevics, Parfenovics, Radiskevics, Rudevics, Stepanovics, Tupikevics, Pluskevics.

Daudzām no šīm formām gaŗinājuma un mīkstinājuma vietas ir skaidras, tomēr citām iespējami vairāki varianti; tikai lietotājs var pateikt, kuŗu variantu viņš lieto.

Diezgan bagātīgi pārstāvētas ukraiņu un citas slaviskās uzvārdu formas ar galotni -o: Bubenko, Desengo; agrāk bija redzētas formas Dejneka un Dejneks, bet šeit atradās Dejneko (?); Grizenko, Kichno, Kučko, Lapko, Larko, Mitrošenko, Mucjanko, Mutjanko, Namajuško, Nemiro, Noreiko, Oskerko, Panko, Rizenko, Rubaško, Ruško, Sņitko, Songailo, Sucharečenko, Umbraško, Valeiko. Citas līdzīgas formas: Belezo, Pandullo, Lamēe.

¹Par vienīgajiem izņēmumiem ieskatīti P. Darius Kanberā un J. Jurevičius Adelaidē — ilggadīgi darbinieki latviešu sabiedrībā ar labu latviešu valodu. Ja vēl kur citur ir līdzīgs stāvoklis, man tas nav zināms. ²Austrālijā sastopam savdabīgās formas “maurmanis” un “mormanis” mūrnieka nozīmē. Līvānu u.c. Latgales izloksnēs mūrnieka vārdam sastopams variants ar aptuvenu izrunu “meurmanč” (< Mauermann=Maurer); Endz./Hauz. arī: mūrmanis. L. Latkovskis — Līvānu izloksne — **Filologu biedrības raksti**, saīsināti FBR, 1940, p. 157. ³auša; ⁴neuzvedīgs auša; ⁵nesavaldīgs cilvēks; ⁶saliktenis ar “bendrs” (ar plato e) — “biedra” vārda paralēlforma Kurzemē; ⁷īgns, neaktīvs cilvēks u.c.; ⁸tikai daudzsk. — raudāšana; ⁹nesavaldīgs cilvēks; ¹⁰nekam nederīgs cilvēks; ¹¹karstgalvis, Ērgļi; ¹²sal. eidu eidumis; ¹³mantas g. — mantkārīgs cilvēks; ¹⁴=ģelbētājs =glābējs; ¹⁵neprātīgs c.; ¹⁶nemierīgs dēku meklētājs puika; ¹⁷loti izdēdējis c.; ¹⁸raudulīgs bērns; ¹⁹=ģiezēns; ²⁰substantīvēts adjektīvs; ²¹zirgu pātāgotājs; ²²attiecīgās personas dzimtajā pagastā Kusā uzvārds izrunāts ar stiepto intonāciju; ²³nesavaldīgs c.; ²⁴likkājis; ²⁵kas niekojas, blēņojas; ²⁶spēcīgs, drukns c.; ²⁷neveikls, neattapīgs c.; ²⁸aušīga sieviete; ²⁹mežonis zemākā pakāpē; ³⁰steidzīgs darba darītājs; ³¹noskrandis c.; ³²vējagrābslis; ³³skrubis — steidzīgs, veiksmīgs darba darītājs vai gājējs; ³⁴=skūtais; ³⁵no skust = skūt; ³⁶likkājis; ³⁷vieglprātīgs, neapstāvīgs c.; ³⁸nesavaldīgs karstgalvis; ³⁹kas taurē; ⁴⁰=tūļa; ⁴¹kas trallina; ⁴²gauss, neizdarīgs c.; ⁴³slinks, nolaidīgs c.; ⁴⁴mazs, resns pui-

ka, Ranka; ⁴⁵= babulnieks, iebūvietis, Bērzaune u.c.; ⁴⁶< bi-
zīteris vlv. bisitter, piesēdētājs — Schiller/Lübben I; ⁴⁷mīlinā-
mais vārds bērniem; ⁴⁸pa plus lameika, sk. 27. nr.; ⁴⁹=sābris
— biedrs, kaimiņš; ⁵⁰kalps, kas saņem sieciņus (nodevas), Lat-
gale; ⁵¹sal. ar leišu vaivada (apriņķa priekšnieks), < slav. vo-
jevoda; ⁵²truls nazis, Kandava u.c.; ⁵³vecs kažoks u.c.; ⁵⁴=ri-
ja, Priekule; ⁵⁵=aizbāznis vlv. plugge — Schiller/Lübben III
354; ⁵⁶skadiņu žogs; ⁵⁷=skutuls —koka trauks ēdiena aizne-
šanai; vlv. schuttel — Sch/Lübben IV 156; sal. lat. scutula —
Du Cange VII 381; ⁵⁸mucinieka darbarīks; ⁵⁹stāvs koka kubliņš
dzērienam; ⁶⁰=burā; ⁶¹ar bultām šaujams stops, Rucava;
⁶²rieciens; ⁶³siera veids; ⁶⁴=skārdene; ⁶⁵kartupelis; ⁶⁶=tur-
za, pīta kārbīņa; ⁶⁷=piekariņš; ⁶⁸sieviešu mētelis; ⁶⁹kas spīd;
⁷⁰bez parastās te var būt arī sena kolektīva nozīme = kāda
pļava — Endzelīna **Latv. v. skaņas un formas**, saīsin. Lskf, p.
101; ⁷¹plūmju suga; ⁷²čemuraina koka sakne; ⁷³aizkura pie-
pe; ⁷⁴bezdelīgu suga; ⁷⁵pīļu suga; ⁷⁶zirnekļis; ⁷⁷zirgs vai vēr-
sis ar baltu plankumu pierē; ⁷⁸suņa nosaukums pēc rudās spal-
vas krāsas; ⁷⁹izbraukta ceļa gramba; ⁸⁰peldoši ledus gabali;
⁸¹izdeguma vieta; ⁸²gaŗš zvejas rīks u.c.; ⁸³ar zemi apbērtā
kartupeļu kaudze, Briņķi; ⁸⁴vai cilme anaptikses ceļā, nav iz-
devies noskaidrot; sal. A. Ābeles domas viņas rakstā žurnālā
Word, 1954, p. 430-35; ⁸⁵Austrālijā ir: latvietis ar minēto uz-
vārdu; polis ar uzvārdu Lotysz un vācietis ar uzvārdu Lette;
⁸⁶šis uzvārds šeit sastapts pirmajos 2 variantos: I — **Common-
wealth Gazette** variants, II — piederīgo sēru sludinājuma va-
riants Austrālijas Latvieti; III — J. Endzelīna variants vietvār-
du vācēju sarakstā — **Latvijas vietu vārdi** II, saīs. LVV II ie-
vadā. Par uzvārda cilmi: “Turku poļi” — diezgan parasti Līvā-
nu apkārtņē; cilmei sakars ar poļu cīņām pret turkiem 17. g.s.
beigās — L. Latkovskis, FBR 20, pp. 134-58. ⁸⁷< bikavnieks;
⁸⁸bikavnieki un Bikava — vietu un iedzīvotāju vārdi Latgalē:
Bikavnieku ciems Maltā; apdzīvota vieta Bikava Gaigalavā; LVV
II 182, 186; ⁸⁹Ikaunieki — apdzīvota vieta Varakļānos; IVV
II 188; ⁹⁰Iecavas upes pieteka Zemgalē; LVV II 157; ⁹¹kla(j)-
kal(n)ietis? ⁹²**Commonwealth Gazette** sarakstos ar z; pārrak-
stīšanās? ⁹³sal. vietvārdus Rudbārži un Labvārži LVV II 182;
⁹⁴šai formai nejauša līdzība ar Piebalgas vārdu vienīgi sieviešu
dzimtē; ⁹⁵ — ⁹⁷-kā ⁹⁴); ⁹⁶no verba vārdot? ⁹⁸Sal. līdzīgos J.
Endzelīna minētos vietvārdus — salikņus ar Ancis: Galanči

Stopiņos, LVV I 63; Gudancis, LVV I 92; Juraņči (Juris & Ancis?) Susējā, LVV I 59; Mežanči Biržos LVV II 55 u.c.; ¹⁰⁰<Arnold(us), Sch./Lübben I p. 129; ¹⁰¹abi vārdi zaudējuši savu dvesmes h; ¹⁰²sastopamas abas formas; ¹⁰³ — ¹⁰⁴ — abi vācu diminutīvi < Ludwig; ¹⁰⁵pēdējie četri < Melchior; ¹⁰⁶ = Remmers < Reinmar; ¹⁰⁷ < Dietrich; ¹⁰⁸ — Terentius; ¹⁰⁹ — Antonius; formām 103) — 109) cilmi sk. Bach — **Deutsche Namenkunde** I, par. 222; ¹¹⁰amata apzīmējums apvienots ar personas vārdu; ¹¹¹son til sonson; **Svensk Ordbog**, p. 1469; ¹¹²A. Bach — **D. Namenkunde** I, par. 222; ¹¹³J. Endzelina **Latv. v. gramatika**, saīs. Lvgr., p. 304; ¹¹⁴ar č? ¹¹⁵**Rotul. Orig. Abbre-
vatio**; ¹¹⁶**Calendarium Genealogicum**; ¹¹⁷**Inquisitiones p. M.**; ¹¹⁸**Close Rolls**; ¹¹⁹**Diplomatarium Angl.**, p. 622; ¹²⁰op. cit. p. 634; ¹²¹**Calendar of Letter-Books**, p. 266; ¹²²Visi šeit minētie vācu piemēri citēti A. Bach — **D. Namenkunde** I 141; ¹²³M. — Sūri-
na uzvārds kādreiz dzirdēts nepareizā formā — kā šuriņš; pa-
reizā cilme krieviska ar S; ¹²⁴V. Rūķe-Draviņa — **Diminutive im
Lettischen**, p. 169; ¹²⁵op. cit. sal. pp. 178,235 u.c.; ¹²⁶iespēja-
ma arī sena kolektīva nozīme: kāda pļava; Lskf, p. 101; ¹²⁷<
Rudusis — ar idg. piedēkli -ēus- atvasināta forma kādas īpašī-
bas pārstāvja apzīmēšanai; sal. uzvārdu Zilusis (no zils) un “zi-
luša” — govs apzīmējumu; cit. A. Gāters — **Indogermanische
Suffixe** — Ztg. f. vgl. Spr. 1954, p. 50; ¹²⁸H. Gneuss — **Lehn-
bildungen und Lehnbedeutungen**, p. 3; ¹²⁹šo formu G. nemaz
neapskata.

AVOTI UN LITERĀTŪRA

Åbele, Anna — **Zur Weiterentwicklung urbaltischer Liquida-
Diphthonge im Lettischen**, iesp. **Word — Journal of the Lin-
guistic Circle of New York**, 1954, pp. 429 — 435.

Arbusow L., **Zwei lettische Handschriften aus dem 16. und
17. Jahrhundert**, iesp. **Acta Universitatis Latviensis** II. Riga,
1922.

Austrālijas Latvietis. Red. E. Dēliņš etc., Melburnā, 1949
— 1961.

Bach, A., **Deutsche Namenkunde**. Heidelberg, 1952 — 54.

Calendar of Letter-Books of the City of London, 13th
century. Ed. R.R. Sharpe, London, 1899 ff.

Calendarium Genealogicum, 1216 — 1307. Ed. Ch. Roberts, London. 1852.

Close Rolls, 1205 — 1337. Ed. Rolls Series, London 1892 ff.

Commonwealth of Australia Gazette, 1947-61.

Dauzat, A., **Les Noms de Famille de France**. Paris, 1945.

Diplomatarium Anglicum Aevi Saxonici. Ed. B. Thorpe, London, 1865.

Du Cange, **Glossarium mediae et infirmae latinitatis**. 1886.

Endzelins, J., **Latvijas vietu vārdi I — II saīs. LVV. Rīgā 1922.** — 4.

Endzelins, J., **Latviešu valodas gramatika**. (saīs. Lvgr.). Rīgā, 1951. g.

Endzelins, J., **Latviešu valodas skaņas un formas**. Rīgā, 1938. g. (saīs. Lskf).

J. Endzelins un E. Hauzenberga, **Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha un J. Endzelina Latviešu valodas vārdnīcai V — VI. Čikāgā**, 1956.

Gäters, A., — **Indogermanische Suffixe**, iesp. **Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung**, Göttingen, 1954.

Gneuss, H., **Lehnbildungen und Lehnbedeutungen**. Heidelberg, 1955.

Heitze und Cascorbi, **Die deutschen Familiennamen**. Berlin — Bielefeld — München, 1955.

Inquisitiones post Mortem, 1216 — 1336. Ed. Record Commission, London 1806 — 28.

Latkovskis, L., **Līvānu izloksne**, iesp. **Filologu biedrības raksti**, 1940.

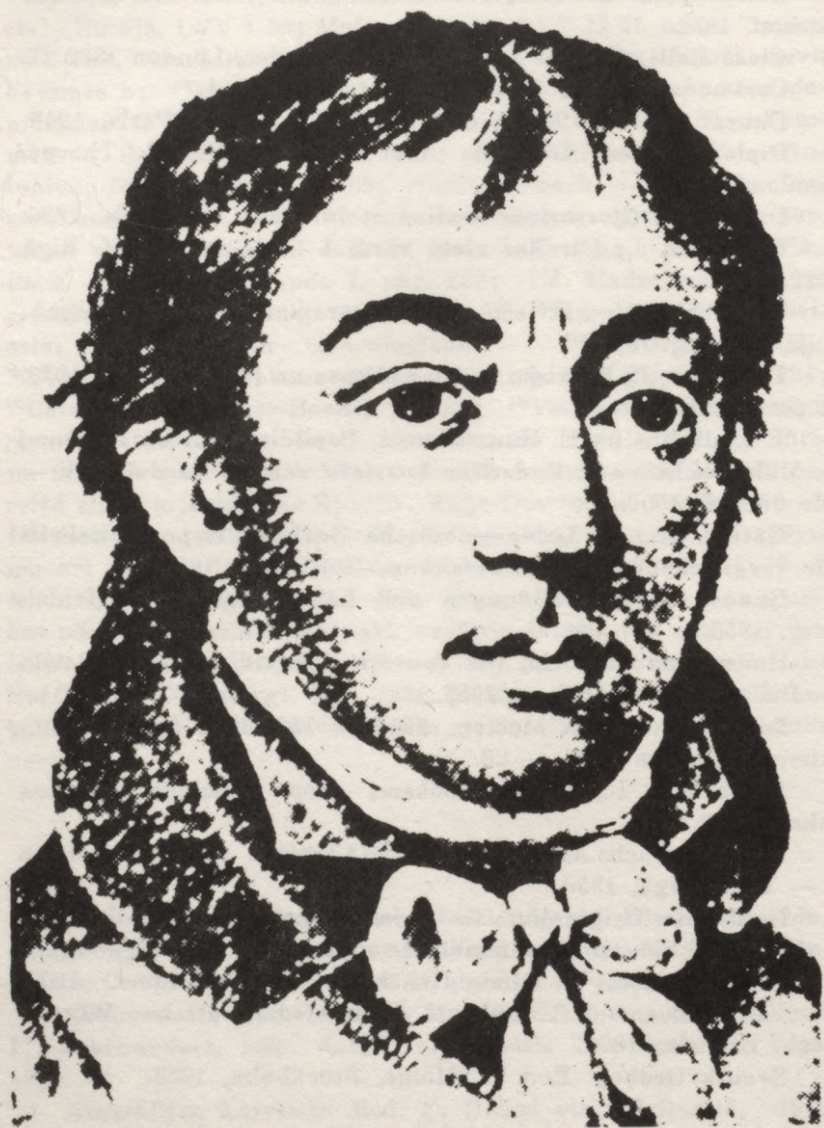
K. Mülenbachs un J. Endzelins, **Latviešu valodas vārdnīca I — IV. Čikāgā**, 1956.

Rotulorum Originalium in Curia Scaccarii Abbreviatio, 1216 — 1377. Ed. Record Commission, London 1837.

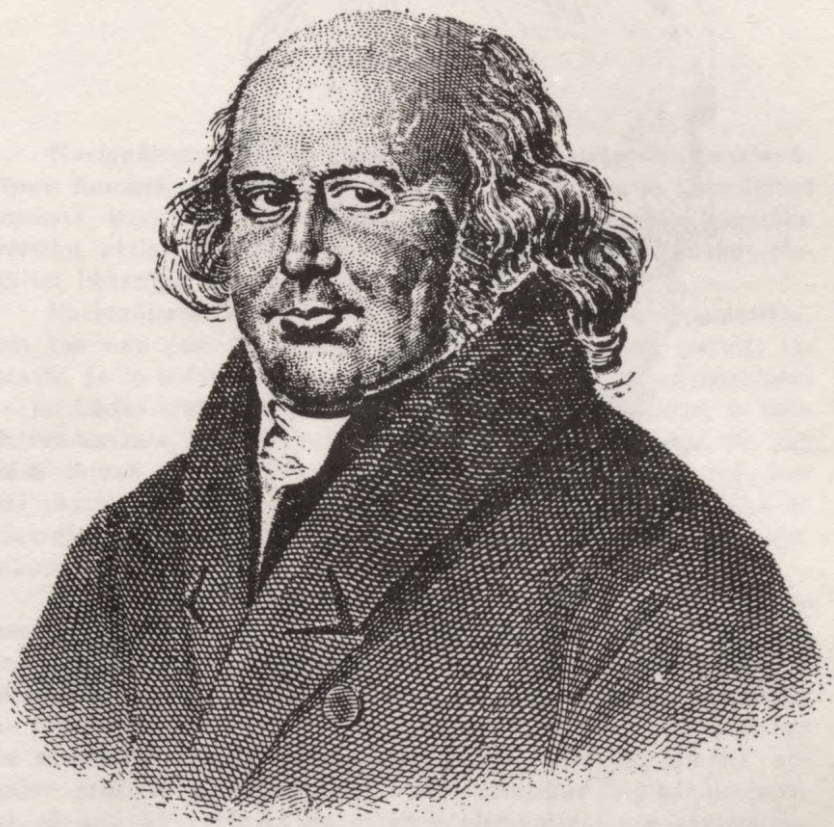
Rūķe-Draviņa, V., **Diminutive im Lettischen**. Lund, 1959.

K. Schiller and A. Lübben, **Mittelniederdeutsches Wörterbuch**. Bremen, 1875.

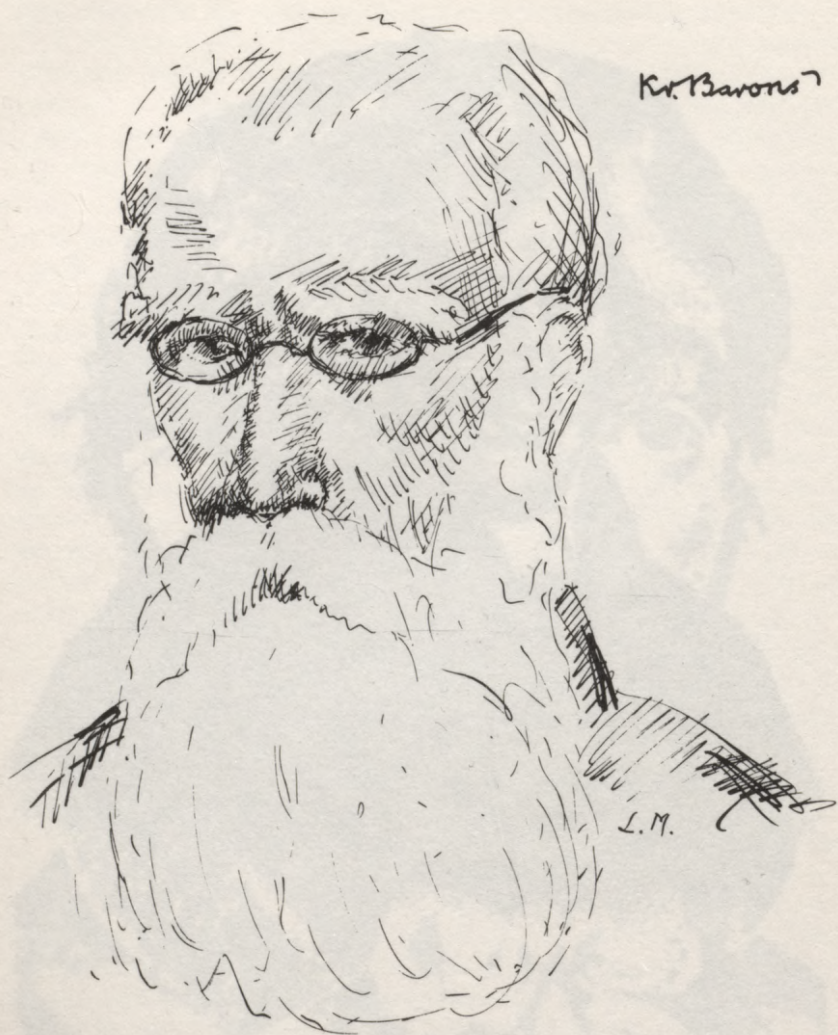
Svensk Ordbog. Red. B. Molde, Stockholm, 1955.

KĀRLIS VATSONS (1777—1825)

GARLĪBS MERĶELIS (1769—1850)

KRIŠJĀNIS BARONS (1835—1923)

NACIONĀLISMS

— MŪSU PASTĀVĒŠANAS PAMATS

V. Dulmanis

Nacionālisms, kā to savā grāmatā **Kristiānisms, nacionālisms, humānisms** formulējis Dr. theol. H. Biezais, ir tāds dzīves uzskats, kas, balstīdamies atziņā par tautas kopības augstāko vērtību, atzīst, ka cilvēks var jēgpilni dzīvot, tikai paliekot ciešā un liktenīgā sakarā ar to.¹

Nacionālisms kādā tautā izaug no bioloģiskiem pamatiem, bet tas nav paši šie pamati. Nacionālisms nebūtu pareizi izprasts, ja to iedomātos izaugam arī tikai no garīgiem pamatiem — no kādas idejas. Nacionālisms, pēc H. Biezā domām, ir tāds dzīves uzskats, ko veidojuši vairāki līdzsvaroti momenti, un par kāds tautas pilnvērtīgu nacionālismu var runāt tikai tur, kur šai tautai iespējams brīvi attīstīt visas savas spējas, sākot ar bioloģisko dzīvi un beidzot ar visaugstākajiem gara darinājumiem.²

Būtībā nacionālisms tātad izaug no tautas, no cilvēku kopas, kas saniegusi nevien zināmu neatkarības pakāpi, bet kurai ir arī tautas apziņa. Nacionālismā nav pretstata starp atsevišķo cilvēku un kopību. Ikviens tautas loceklis savā būtībā ir saistīts ar visu tautu. No šīs saistības tas nevar pēc savas brīvas gribas ne atraisīties, ne no tās izstāties. Tauta, tāpat kā ģimene, apgalvo prof. K. Kundziņš, nes sevī organiskas kopības iezīmes, t.i. tā aug un veidojas no dzīviem elementiem pēc saviem attīstības likumiem. Krasā atšķirībā no mākslīgi organizētām kopām tā pastāv jau pirms indivīds ar savu aktivitāti cenšas ko darīt tās labā, tā līdzīgi dzimtai katru tās locekli izauklē savā mātes klēpī. Tāpēc, stingri ņemot, indivīds pats nevar noteikt savu nacionālo piederību, tāpat kā bērns nevar izvēlēties vecākus, viņš var vienīgi sākt apzināties par tās (tautas) dēlu vai meitu.³

Britu autors E.H. Kers saka, ka tauta nav dabiska vai bioloģiska grupa tādā izpratnē kā ģimene. Tai nav arī dabisko tiesību tādā izpratnē kā indivīdam, un tomēr tauta ir daudz kas

vairāk nekā tikai brīvprātīga ļaužu apvienība, jo tā sevī iemieso tādus dabiskus un vispārējus elementus, kā pieķeršanos dzimtajai zemei un dzimtajai valodai, un plašāku radniecības izpratni nekā piemīt ģimenei.⁴ Vācu autors H. Lītijs savukārt apgalvo, ka kāda iekārtota ļaužu grupa vai kopums kļūst par tautu vai nāciju tad, ja tā atzīst vienu un to pašu nacionālismu. Viņš ir tais ieskatos, ka visi neauglīgie mēģinājumi pēdējos 150 gados atrast kādas vispārējas un objektīvas nācijas pazīmes, kā valodu, kultūru, teritoriju, paražas, tradīcijas, vēsturi vai izcelsmi galu galā vienmēr noveduši pie izskaidrojuma, ka tautu vai nāciju rada nacionālisma apziņa.⁵ Arī itālis P.S. Mančini savā darbā *Il Principio di nazionalita* (1851. g.) uz jautājumu, kas ir šis dzīvības gars, šīs nācijas esības dievišķīgais piepildījums, atbild: Tā ir nacionālītātes apziņa, tā pašsajūta, ko viņa iegūst pati sevī un kas dara to spējīgu iekšēji konstituēties un izpausties uz ārieni.⁶

Tautas vai nācijas dzīve vispār nemaz nav citādi iedomājama kā tikai ciešā sakarā ar sevis apzināšanos, un sociologi apgalvo, ka katrai tautai, kas nonākusi līdz tautas apziņai, ir tieksme atrāsties no citu tautu atkarības un aizbildnības. Bet katra līdz savai apziņai nonākusi tauta šo atrāšanās gribu un tieksmi pēc patstāvības var parādīt tikai vienā veidā — tieksmē uz savu valsti.

Tāda tendence vērojama visur, kur runā par tautu. Šis vērojums tiesībniekiem devis iemeslu atzīt, ka katrai cilvēku kopībai ar tautas apziņu ir suverēnas tiesības organizēties savā valstī.⁷

No rakstiem par seno Latviju var secināt, ka latviešiem tautas apziņa bijusi jau sen, un prof. E. Dunsdorfs izsaka cerību, ka ar laiku mūsu un cittautu vēsturnieki atzīs, ka seno latviešu politiskā vienība nebija cilts, bet gan valsts, un ka šis valstis valdīja ķēniņi, reizēm ar dišciltīgo padomes atbalstu, reizēm bez tās. Atzīs par spīti faktam, ka politisko iemeslu dēļ iekarotāji vāci izvairās lietot ķēniņa titulu.⁸

Ap 12. g. s. beigām latvieši bija sadalīti četrās grupās: kuršos, zemgaļos, sēļos un latgaļos. Visas šīs etniskās grupas, izņemot vienīgi mazāko sēļu nogrupējumu, bija izveidojušas savu novadu politiskās vienības. No prof. Fr. Baloža statistikas rakstā *Studii Baltici VIII*. redzams, ka 13. g. s. sākumā latviešiem bija 321 pils, pie kam šo piļu novietojums izveidoja stipras

aizsardzības sistēmas pret ārējiem draudiem — vikingsiem, krieviem, igauņiem un leišiem. Prof. A. Tentelis no tā secina, ka bijusi vajadzīga stipra un labi organizēta valsts vara, lai valdītu un vadītu tautas pulkus, kas vajadzīgi šī pilskalnu daudzuma un lieluma veidošanai.⁹ Jānis Straubergs savukārt raksta, ka 1209. gadā starp krievu Polockas valsts robežām un vāciešiem bija palikusi tikai Jersikas latviešu karaļvalsts. Jersikas valstī ķēniņš Visvaldis bija spējis apvienot visu Latgali, kā arī Vidzemes austrumu daļu pat līdz Cēsīm. Tā bija lielākā latviešu valsts, kas kādreiz pastāvējusi.¹⁰ Latviešu Indriķis, aprakstīdams Jersikas ieņemšanu tai pašā gadā, saka, ka Jersikas ķēniņš Visvaldis, redzēdams no Daugavas otras puses savu degošo pilsētu, izdvesa skaļas nopūtas un lielās bēdās vaimanādams izsaucās: "Ai, Jersika, mīļā pilsēta! Ai, manu tēvu mantojums! Ai, manas tautas negaidītais posts! Vai tādēļ esmu dzimis, lai redzētu savas pilsētas degšanu, savas tautas iznīcināšanu?"¹¹

Prof. E. Dunsdorfs uzsver, ka ļoti svarīga mūsu senās patstāvības vēsturē ir Zemgale, kas neapšaubāmi bija gluži neatkarīga valsts, un ka Viestura tēls šai vēsturē ir gaišs simbols latviešu tautas neatkarības centieniem.¹² Kāds dominikāņu mūks Turaidas Vesperis, kuŗa tēvam Zemgalē bijuši 40 arklų zemes, Rīgā 1312. g. stāstīja, ka Zemgalē bijis kāds ķēniņš Nameisis, kas bijis kristiets pats tāpat kā daudzi citi Zemgalē.¹³

Tā jau senajā Latvijā redzam nacionāli valstisku izpausmi, un nacionālā apziņa latviešu tautā palika dzīva cauri turpmākajiem gadu simteņiem. Vairāk nekā 700 gadu vēlāk, 1936. gadā, kāds ārzemju autors, rakstīdams par mūsu nacionālajiem svētkiem, varēja apliecināt: Izrakteņi — ieroči, darba riki, rotas — attiecībā uz latviešiem ar pilnu tiesību ļauj runāt par ievērojamu nacionālu kultūru, kuŗas pamatošanai ir pietiekami materiālu, un kam pierādījums ir arī latviešu tautas gara mantas, kas gadu simteņiem saglabājušās kā mantojums no paaudzes paaudzē. Visos šajos tautas gara izpaudumos skaidri redzama garīga tiekšanās pretim pirmskristus monoteismam ar augstiem morāles ideāliem, tāpat skaidra nacionālā apziņa, maiga mīlestība pret ģimeni un tās locekļiem, ciešas saites ar dabu un uzticīga pieķeršanās darbam. Tāpēc ir izprotams, ka nacionālās vienības apziņa ir pārdzīvojusi neatkarības apdraudēšanu un spēj atvieglot pašas tautas atdzimšanu.¹⁴

Jau sakot ar 13. g. s., kad latviešu tauta pazaudēja politis-

ko neatkarību, tā katrā izdevīgā brīdī bija gatava uzsākt cīņu par savas nacionālās patstāvības atgūšanu. P. Einhornš savā 1649. g. Tērbatā izdotajā grāmata *Historia Lettica* kādā vietā saka: "...ja latviešiem liktu iet skolās un viņus padarītu par brīviem ļaudīm, un viņi attīstītos tik tālu, ka varētu lasīt un saprast šīs zemes chronikas un vēsturi, un tie no tām dabūtu zināt, ka šī zeme no seniem laikiem piederējusi viņiem un ka viņi bijuši tās kungi, bet ka vācieši viņiem to atņēmuši, nospieduši viņus kalpībā un atkarībā, ar viņiem apgājušies ļoti nežēlīgi u. tml., tad viņi ar visu cītību tiektos pēc tā, lai sevi atsvabinātu no šādas kalpības un lai nostādītu savu zemi agrākam līdzīgā stāvoklī. Tad viņi bez šaubām slepeni sanāktu visā zemē kopā, sarīkotu sacelšanos un iznīcinātu ar briesmīgu slepkavošanu un kaušanu vāciešus, izdzenot tos no zemes. To viņi Ordeņa valdīšanas laikā jau darījuši, mēģinādami vairākkārt uzbrukt vāciešiem ar lielu viltību un veiklumu un būtu arī panākuši savu mērķi, ja šis jaunais pasākums nebūtu atklājies no viņu pašu vidus, kā to var redzēt un dzirdēt šīs zemes chronikās. Kad, piemēram, vēl mūsu laikos, viena cilvēka mūža atmiņā, viens vācietis vairākiem no viņiem lasījis priekšā atsevišķus gabalus no Livonijas chronikas, un tos viņu valodā tiem paskaidrojis, proti, ka šī zeme agrāk piederējusi viņiem, un ka vācieši viņus noveduši šādā verdzībā un atkarībā, viņi ... savā starpā apspriedušies, kas šinīs lietās būtu darāms un pēdīgi nonākuši pie lēmuma, ka būtu vēlams par to ziņot arī citiem viņu brāļiem, lai tie no visas zemes varētu sapulcēties, uzbrukt vāciešiem un izsist tos no zemes laukā ..."¹⁵

Latviešu tauta ir gan ilgu laiku bijusi padota dažādām svešām valdībām, bet tās neviena nav bijusi latviešu tautas apziņas pieņemta. Visas šīs valdības bijušas tikai ārējas juridiskas varas, bet ne valdības, ko ar savu būtību pieņem pati tauta. Un tieši mainoties šīm svešajām varām, latvieši visspilgtāk izjuta, ka viņos pašos paliek kas nemainīgs: viņu kopības apziņa ar saviem tautiešiem — nacionālisma apziņa.

No filozofiskā viedokļa raugoties, nacionālisms ir mācība un ne reti arī ticība nācijas īpašai vērtībai. Ja nacionālisma ideju pārvērs par absolūtu un paceļ visaugstākā vērtībā, tad visu dzīvi nostāda zem šīs idejas, un atsevišķais tautas loceklis no tās gūst savu dzīves jēgu un uzdevumu. Raugoties no politiskā viedokļa, nacionālisms jāatzīst par ideoloģiju, kas papildina po-

lītiskas sabiedrības. Pēc vidus laiku pārnacionālo valstu sabrukuma nacionālisms ieguva vēsturisku nozīmi kā atsevišķas valsts atveids. Nacionālās kultūras saites, spēcīnātas ar dabiskām robežām, deva ierosmi feodālo teritoriju apvienošanai lielākās politiskās vienībās. Nacionālās valstis, organizējoties saskaņā ar kultūras kopību, iznīcināja feodālo valdnieku varu un radīja teoriju par valstu līdzvērtību starptautiskajās tiesībās.

Pamatus modernajam nacionālismam, kāds sāka veidoties 19. g. s., lika Ž. Rusó, kuŗš, noraidot nācijās iemiesošanu personīgā valdniekā vai valdītājā šķirā, drosmīgi apgalvoja, ka nācija — tā ir visa tauta. Un šāds viņa apgalvojums kļuva par galveno ideju kā franču, tā amerikāņu revolūcijā. Nacionālisma cīņas ideja, par šo laikmetu rakstīdams, saka prof. A. Speke, kā maģiska formula radīja tik lielu sajūsmu, ka kļuva par jaunu ticības apliecinājumu. ... Ticība, jauna karsta ticība nāk cilvēku sirdīs, tur iemiesojas, un mēs redzam tautas, sajūsmā gatavas barikādēm, gatavas revolūcijām un brīvības kauņiem.¹⁶

Latvijā viens no dedzīgākiem Rusó atzinējiem bija G. Merķelis, kuŗa vēsturiski-polemiskais darbs *Die Letten* iznāca Leipcīgā, 1797. gadā. Viņš bija pirmais rakstnieks, kuŗš dedzīgi un neatlaidīgi prasīja nācijas tiesības latviešiem, pats pie tam latvietis nebūdams. Jādomā, ka Merķeļa grāmatai bija zināma ietekme arī uz 1802. g. Kauguru nemieriem, jo to idejiskais vadonis Mujānu muižas sulainis G. Johansons bija viņa darbu nevien lasījis, bet dažas nodaļas arī pārtulkojis. Visai ievērojami latviešu nacionālo apziņu stiprināja arī *Latviešu Avižu* izdevējs Vatsons. Viņš uzsvēra, ka jaunā laikraksta uzdevums ir darīt latvietim viņa tautu par nāciju, viņa skaisto valodu mīlu un dārgu. Labi pazīdams Rietumu kultūru, viņš cieši ticēja latviešu nācijas nākotnei un bija pārliecināts, ka cilvēku veido nevis viņa sociālā kārtā, bet tautība, kuŗas saglabāšanai Dievs devis valodu.¹⁷

Šo jauno nacionālismu Latvijā dedzīgi kopa un tālāk attīstīja latviešu tautas atmodas laikmeta vadoņi Kr. Valdemārs, A. Kronvalds, Kr. Barons. Gados jaunākais Kronvalds, studējot Berlīnē, iepazīnās ar Vācijas tā laika politisko dzīvi, kuŗā dominēja nacionālās idejas atdzimšana, pārveda šo ideju Latvijā un savos rakstos nacionālismam deva teorētisku pamatojumu. Vienā no viņa tezēm bija teikts: Mēs esam nevien cilvēki, bet arī tautība, t.i. to kopā saderība, kuŗai īpašas mantas, kas viņu no

citām tautām izšķir, proti valoda un tikumi, garīgās dāvanas un ticība. Mēs īpaši esam vienas saderības locekļi, kas saukti to-pam latvieši. Tāpat kā citām tā tiesība tās minētās tautas man-tas kopt un glabāt, tāpat arī mums latviešiem ir tā tiesība pa-stāvēt, augt un ziedēt, kamēr mēs dzīvojam. Mēs esam veca sla-vena tauta, un mums ir veca, svarīga valoda, teicama ticība...¹⁸

Latviešu tautas atmodas laika vadoņiem bija arī konkrēta programma ar pilnīgi formulētu, vispusīgu nacionālās politikas saturu un attiecīgiem šīs programmas realizēšanas līdzekļiem. starp kuņiem pirmā vietā minamas **Pēterburgas Avīzes**, ko 1862. g. nodibināja Kr. Valdemārs, J. Alunāns un Kr. Barons. Pati programma aptvēra: latviešu pienākumu un tiesības cīnīties pēc savas nacionālās kultūras, kopjot savu tēvu valodu, tautas tikumus un tradīcijas, vislielāko vērību piegriežot skolai, bet tik-pat lielu vērību nacionālā gara kopšanai ģimenē. Latviešu saim-nieciskā spēka radīšanu un nostiprināšanu, liekot pamatus lat-viešu gruntniecībai, jūrniecībai un iesākot neatlaidīgu Latvijas pilsētu iekarošanu, latviešu nacionālās ideoloģijas izveidošanu un latviešu politiskā spēka radīšanu, kādam nolūkam tai laikā nodibināja Rīgas latviešu biedrību.¹⁹

Tā kā biedrības bija vienīgā organizācijas forma, kur valdī-ba ļāva iedzīvotājiem pēc saviem ieskatiem kārtot sabiedrisko dzīvi, tad pēc tautas atmodas strauji pieauga latviešu biedrību skaits. 1883. g. to bija ap 200, bet vēl pēc 5 gadiem Vidzemes latviešu daļā vien 231. Šo biedrību vidū Rīgas latviešu biedrība izcēlās ar uzdevumu plašumu, ko tā bija iecerējusi, un lomu, kāda tai piekrita mūsu nacionālā kustībā un politiskā dzīvē. Lielu un nozīmīgu kultūras darbu veica biedrības daudzās ko-misijas. Tā Zinību komisija bija vienīgā latviešu iestāde, kas kopa humānītārās zinātnes. Šīs komisijas vasaras sapulces ar referātiem un diskusijām izvērtās par latviešu literāro parla-mentu, uz kuņa sesijām sabrauca tautieši pat no Krievijas. De-rīgo grāmatu nodaļa līdz Pirmajam pasaules kaŗam izdeva 253 grāmatas 1,2 milj. eksemplāros. Notika latviešu skolotāju kon-ferences. Jau nodibināšanas gadā biedrība atklāja pirmo latvie-šu teātri, kas ar viesizrādēm provincē izkopa tautā interesi par skatuves mākslu. Ļoti svarīgs faktors tautas atmodā bija kuņa dziedāšana, bet it sevišķi dziesmu svētki. Pirmo vispārējo dzies-mu svētku nacionāli-polītisko nozīmi labi raksturo Jansons-Brauns: **Tie bija kā kāda kuņa pulka skaitīšana, cik tūkstošiem**

jau skaitās apzinīgu tautiešu, kuŗus saista un aizrauj vienādi centieni un vienādas cerības uz brīvu, laimīgu nākotni.²⁰

Nacionālās apziņas izveidošanās, sākot ar 19. g.s. pirmajiem gadu desmitiem, Latvijā attīstījās sekmīgi, kaut gan tai bija jāsasopas ar lielu pretestību. Šis veidošanās un attīstības gaitas bija visai sarežģītas, jo iedarbojās vismaz trīs nozīmīgi faktori. Vispirms vācu nacionālisms — sīksti konservatīvs, kas aizstāvēja sevi ar lielu uzņēmību un veiklību; tad krievu nacionālisms, kas izpaudās arvien pieaugošā agresivitātē. Pēdējais bija pašu latviešu jaunais nacionālisms, vietējo iedzīvotāju nacionālisma atdzimušais izpaudums, kā saka prof. Speke, varens savā zemes spēkā, jaunības svaigumā un spraigumā, spējīgs nest arī upurus, izrādīt sīkstu pretestību.²¹

Šī jaunā nacionālisma uzpurēšanās spējas jo spilgti izpaudās jau 1905. g. revolūcijā, par ko doc. J. Bērziņš apgalvo, ka tās pavedieni stiepās līdz tautiskai kustībai, kuŗas vadītāja ideja bija tā, ka latviešiem jātop kultūras ziņā līdzīgiem citām Eiropas tautām. Ja līdz 1905. gadam mūsu tauta bija politiskās vēstures objekts, tad pēc tā, lai arī tikai formāli, viņa kļuva par tās subjektu — piedalījās ar saviem pārstāvjiem Valsts domē un Baltijas padomē. Kaut arī šī līdzdalība bija vairāk iedomāta nekā patiesa, kā norāda prof. Švābe, tā tomēr vairoja tautas pašcieņu un pašapziņu, kas bija liels garīga spēka avots turpmākām cīņām.²² Jauns nacionālās cīņas posms sākās 1915. gadā, šoreiz ar ieročiem rokās, pie tam apvienotiem nacionālās kuŗaspēka daļās. Ne tikai tā militārā slava, ko ieguva latviešu strēlnieku bataljoni ar cīņām, bija viņu panākums — vēl jo lielāka nozīme šai pirmai aktīvās uzstāšanās iespējai bija morāliskā ziņā, pakāpeniski nostiprinot un attīstot savas neatkarīgās valsts ideju. Un vēlāk šie, no visām krievu armijas daļām sapulcinātie latviešu kuŗavīri, izveidoja spēcīgu mūsu nacionālās armijas kodolu — deva apmēram pusi no kuŗotājiem Brīvības cīņu laikā. Bet brīvības cīnītāji, kā saka Kārlis Skalbe, mūsu zemei deva jaunu latvisku vēsturi. Līdz tam mēs, latvi, bijām tikai materiāls svešās rokās... No etnografiskā materiāla brīvības cīnītāji mūs padarīja par neatkarīgu tautu. Ir jābrīnās par to sajūsmu un aktivitāti, ar kādu mūsu mazā tauta, sākot no 1905. gada, sevi svieda iekšā visās lielās laikmeta cīņās. Gadu simteņiem noturēta aizdurvē, viņa bija izsalkusi pēc savas vēstures... Tautas vienības ideja rādīja viņai ceļu uz sevi pašu. Ar

sirdi un dvēseli ieaukt savā zemē un sevī pašā atrast neizsīkstošu spēka avotu — tā ir bijusi latviskā nojauta.²³

Un šī latviešu tautas nojauta savu spīlgtāko izpausmi guva 1918. gada 18. novembrī, kad Latviju proklamēja par patstāvīgu, neatkarīgu, demokrātiski republiku valsti. Īsajā Latvijas patstāvības laikā — kā apliecina prof. Dunsdorfs — latviešu tautas vēsturē notika tik radikālas pārmaiņas, ka tās jāuzskata par revolūcinorām šī vārda tiešā izpratnē. No minoritātes Krievijas imperijā latvieši kļuva par valdošo nāciju pašu valstī. Latvija kļuva par patiesu labklājības valsti un sasniedza to, pēc kā lielas un vecas valstis vēl ilgi centīsies. Reizē ar materiālo kultūru un sociālās likumdošanas sasniegumiem brīvā Latvijā plauka garīgā kultūra.²⁴ Arī sveštautieši, piemēram, Baltijas barons Ikskils Šveices laikrakstā *Die Tat* norāda, ka trim baltu tautām, kas 1918. g. ieguva neatkarību, nav jākaunās par savas brīvības divi gadu desmitiem. Tautu pašnoteikšanās tiesību sludinātāju cerības tās attaisnoja daudz lielākā mērā nekā vairums citu Vilsona laikmeta valstisko veidojumu.

Latviešu tautas nacionālisms tātad bija guvis piepildījumu. Tāpat piepildījumu toreiz guva plašā nacionālisma kustība visā Eiropā. 19. gadu simtenis, atbrīvojot, veicinot un ideoloģiski audzinot nacionālisma ideju, sekmēja daudzu nacionālu valstu rašanos uz šīs ideoloģijas pamata. 1871. g., pēc Vācijas un Itālijas apvienošanas, Eiropā bija 14 suverēnas un neatkarīgas politiskas vienības, 1914. g. — 20 un 1924. g. — 26. Nacionālā pašnoteikšanās bija nepārtraukts aicinājums atdalīties. Rodoties priekšnosacījumiem, nacionālisma process bija dabīgs un neapurtams.

Rietumeiropā nacionālisms vispirms izauga zemēs, kas bija apaugļotas ar kristietības, dabisko tiesību un simtsgadīga individuālisma tradīcijām. Krievijā, kur tautai, kā to apgalvo reliģiskais rakstnieks Berdjajevs, esot tāda dvēseles struktūra, kas aizkavējot civilizācijas konstruktīvo darbu, zemā civilizācijas līmenī atradās arī rietumu revolūcionārās idejas, kāpēc tur nacionālisms iesakņojās grūtāk. Ārpus Eiropas nacionālisma ideja gan atrada ceļu arī uz tādām zemēm, kur jebkādas kristietības vai eiropiskas tradīcijas bija pavisam svešas, piemēram, pēc 1914. gada nacionālisms strauji izplētās arābu zemēs, Indijā, Tālos Austrumos.

Ziemeļamerikā nacionālismu visu laiku ļoti apzinīgi attīs-

tija kā viena veseluma ideoloģiju, kā visu kausējamā katlā saberamo nacionālītāšu negāciju. Un tikai nupat, kā lasāms laikrakstos, pirmo reizi ASV vēsturē valdības aprindās sācis izpausties ieskaits, ka ieceļotāju etniskā nacionālā mantojuma — kultūras un valodas — saglabāšana ir visai nozīmīga nevien atsevišķajām ieceļotāju grupām, bet arī visām ASV. Līdzšinējam politiski racionālajam un tipiski amerikāniskajam nacionālisma veidam — visu ieceļotāju individuālai iekļaušanai jaunā nacionālā kopībā, kas stājas ieceļotāju sākotnējā nacionālisma vietā — nekur citur nav piemēra un tas nav arī ne pārņemams, ne atdarināms.

Zināmi atdarinājuma mēģinājumi, sākoties plašajai ieceļotāju kustībai, gan bija novērojami Austrālijā. Bijušais ārlietu ministrs Kēsijs norāda, ka austrālieši bija gan pārliecināti, ka iedzīvotāju skaita pieaugums ir viņu pašu interesēs, bet tie arī vēlējās, lai tas būtu ar tik vienveidīgu raksturu, cik vien iespējams. Austrālijas valdība savukārt bija pārliecināta, ka tas ir visas pasaules interesēs, lai šai kontinentā būtu tikai viena nācija un visi ļaudis dzīvotu bez nevienprātības un sašķeltības, kāda nav sveša citās zemēs.²⁵ Bet jau 1953. g. Austrālijas Nacionālās universitātes socioloģe Džina Kraiga konstatēja: "Tagad arvien vairāk dzirdam ieskaits, ka ieceļotājiem jāatļauj, pat aktīvi jāveicina, paturēt labāko no viņu kultūrālām tradīcijām... ar to domājam viņu mākslu, literatūru, mūziku, dejas un drāmu; viņu veidu svinēt svarīgus notikumus... viņu reliģiskās izdarības, valodu..."²⁶

Šodien Austrālijā brīvi darbojas vairāk desmitu dažādu Eiropas nacionalitāšu sabiedriski-kultūrālu organizāciju, kas turpina viņu etniskās kultūras tradīcijas. Šāda attīstība ir dabiska un normāla, jo starp valsti, kas ir politiska vienība un apvieno sevī visas, parasti kultūrāli un saimnieciski atšķirīgas iedzīvotāju grupas, kuŗas apdzīvo kopēju teritoriju, izvēl kopēju valdību un kopēji bauda valstisku neatkarību un suverēnitāti un starp nāciju, ko veido kultūrāla vienība, kas var aptvert arī tikai atsevišķu iedzīvotāju grupu, ir būtiska atšķirība. Šāda kultūras apvienota grupa var valstī veidot majoritāti vai minoritāti, jeb pat var būt sadalīta dažādās koncentrācijas pakāpēs pa vairākām valstīm un to saista vienīgi apziņa par kopēju izcelsmi, kopēju valodu, kopēju reliģiju, kopēju vēsturisku pieredzi un kopējām tradīcijām, resp. kopēja nacionālisma ap-

ziņa. Ļaudis, piederīgi dažādām nācijām vai nacionālītātēm, var un arī miermīlīgi sadzīvo kopā vienā valstī tik ilgi, kamēr valdība nevajadzīgi un neattaisnojami nesāk iejaukties kādas grupas kultūras mantojumā, vai kamēr kādas nacionālītes locekļi nesāk orgnizēties politiskās partijās, ar nolūku gāzt pastāvošo valstisko iekārtu.²⁷

Anglija savu galveno nacionālītes problēmu, iru jautājumu, ir gadu simteņiem ilgi centusies atrisināt visādiem līdzekļiem, sākot ar apspiešanu līdz genosīdam, taču šī problēma visu laiku palikusi Anglijas iekšēja lieta un Īrija nekad nav kļuvusi par pasaules politikas saspīlējuma centru kā, piemēram, Alžīra Francijai.

Krievijā boļševiki 1917. gadā nacionālismu izmantoja kā revolūcionāru cīņas līdzekli. Līdz augstai pakāpei nacionālisma un patriotisma jūtas padomju vara centās sakāpināt arī Otrā pasaules kara laikā, tad, kad tas bija nepieciešams cīņai pret vācu pārspēku. Citādi tur visu laiku ir spēkā Staļina doktrīna, ka nacionālās pašnoteikšanās tiesības nedrīkst kavēt strādnieku šķiras tiesības uz diktātūru, jo nacionālisma jautājums ir pakārtots daudz vispārējākam un fundamentālākam sociālistiskās revolūcijas un proletāriāta diktatūras jautājumam.²⁸ Šai sakarībā ir interesanti atcerēties, ko 1914. gadā teica latviešu sociāldemokratu, vēlāk komunistu ideoloģijas noteicējs P. Stučka: Nācija ir birģeliskas sabiedrības produkts, kas nozudīs līdz ar šo sabiedrību. Mums tā ir tikai epizode cilvēces attīstībā, un mēs ieteicam visstingrāko internacionālismu pret katru nacionālismu.²⁹ Un arī šodien valdītāja šķira padomju zemē pavēl: "Pret ikkatru naidīgo elementu mēģinājumu sēt mūsu vidū nacionālisma saindēto sēklu ir jāvēršas ar vislielāko nežēlību un nesaudzību."³⁰

Nacionālisms visur attīstās kopā ar demokrātiju un, kā norāda prof. Mek Dugals (Mac Dougall) savā darbā **The American Nation**, amerikāņu politiskās domāšanas pamattezē, piemēram, ir ietverta atziņa, ka nacionālisms un demokartija ir nešķirami jēdzieni. Ruso savā laikā demokrātijas veselumu saskatīja mazās, no svešiem iespaidiem aizsargātās nacionālās kopībās. Tieksmēm nacionālismu demokratizēt vairāk nekā gadu simteni varam izsekot arī pāri Austrumeiropai uz Balkaniem, uz Āziju un Afriku, un tāpēc ir gluži dabīgi, ja šodien katra Kongo apgabala iedzīvotāji vēlas, lai viņus apzīmē par nāciju. Ne tautu

tiesībās, ne politiskā filozofijā nav tāda kritērija, kas varētu aizkavēt, ka ikviens cilvēces mozaikas gabaliņš, katra Afrikas cilts, katra kādreizējās koloniālās pārvaldes apgabala iedzīvotāji sevi deklarētu par nāciju tad, kad apstākļi un ārējo spēku līdzsvars tam labvēlīgi. Tā pieredzējām, ka pagājušā gadā vien proklamēja 18 jaunas neatkarīgas valstis, no tām 17 Āfrikā un Kipru. Bet tā kā ne amerikāņu, ne angļu pieredze nacionālisma jautājumā nav tieši saskārusies ar tādām raksturīgām nacionālisma problēmām, kādas izpaužas visur tur, kur uz pastāvīgu dzīvi nometušās tautas dzīvo viena otrai cieši līdzās vai pat mījoties viena ar otru, tad varam vērot, ka nevien marksisti, bet angļu un amerikāņu tā dēvētie klasiskie liberāļi nacionālismu mūsu izpratnē maldīgi noraida kā kādu reakcionāru ideoloģiju. Viņi mēdz apgalvot, ka stiprinoties nacionālai apziņai, pieaug tautas egoisms, kas agri vai vēlu noved pie agresīvas nostājas iepretim citām tautām, resp. pie kara. Tāpat nacionālismu noliedz kosmopolitisma aizstāvji, kas pārliecināti, ka ikviena cilvēka, ikvienas tautas īstā vieta ir iekļaušanās visas cilvēces nedalītā kopībā. Un arī internacionālais kapitālisms vērsas pret nacionālismu, jo tas it kā traucē visu pasauli aptvērējas ražošanas un produktu sadales organizācijas izveidošanu.

Patiesībā šie iebildumi pamatoti tīri teorētiskā tvērumā, gandrīz pilnīgi neievērojot dzīves īstenību. Tie neskar arī nacionālisma būtību, jo nevar tikt pāri tādai pamatpatiesībai, kā tautu pastāvēšanai, ko, kā prof. K. Kundziņš pasvīturo, pat **Bībele** aksiomātiski pieņem, norādot, ka cilvēcei jāaug, sazarojoties atsevišķās rasēs un tautās.²¹ Pret nacionālisma noliedzējiem un apkaņotājiem ar plašiem argumentiem vērsas arī prof. P. Jurevičs grāmatā **Dzīve un liktenis**. Viņš apgalvo, ka pietiek izsekot Francijas, Anglijas, ASV pāris mēnešu laikā publiski izteiktai domai, lai redzētu, ka ir liela vienprātība par cilvēku kopdzīves augstākiem ideāliem. Cilvēks negrib būt vergs, negrib būt padots patvarībām un varmācībām, tas grib brīvi realizēt savas dzīves iespējamības, kas visciešāk saistās ar cilvēka piederību pie tautas. Otrkārt, cilvēks vēlas dzīvot sev garīgi tuvā sabiedrībā, kurai tā pati valoda, tie paši tikumi, tie paši ideāli, tā pati pagātne, tie paši nākotnes mērķi, — visur, kur cilvēku sastopam, tas vēlas dzīvot nacionālā sabiedrībā, savas tautas vidū, ņemot dalību šīs sev tuvās vides kultūras izkopšanā un tai īpatnēju vērtību radīšanā. Tālāk prof. Jurevičs konstatē,

ka ar nāciju principa iznīcināšanu, — ar visu robežu nojaukšanu, tautu sajaukšanu un pakļaušanu vienai kopējai varai — ka ņu nevar novērst, bet to padara citā, vēl nežēlīgākā veidā par pastāvīgu parādību, un ka visur tur, kur pret tautām nepielieto varu, kur ļauj brīvi izpausties to dabiskām tieksmēm, tur tās raujas vaļā no svešu varu aizbildnības un tiecas atrast savu tieksmju piepildījumu ar savas valsts nodibināšanu. Tātad, viņš secina, mūsu laikmets īstenībā nav vis nacionālo centienu pānīkšanas vai atmešanas laikmets, bet gluži otrādi — to uzplaukuma laikmets.³² Arī jau agrāk pieminētais britu autors Kers savā grāmatā **Nationalism and After** pasvīturo, ka modernā nācija ir vēsturiska grupa, kuŗai sava vieta un uzdevums plašākā sabiedrībā un tās prasības nevar ne noliegt, ne ignorēt.³³

Pēdējo gadu notikumi — austrumvācu sacelšanās 1953. g., ungāru un poļu revolūcija 1956. g., tibetiešu sacelšanās — Rietumu pasaules sabiedrisko domu arvien vairāk pievērš mūsdienu nacionālisma problēmai. 1960. g. jūnijā Berlīnē Kongresa kultūrlīlai brīvībai 10 gadu pastāvēšanas sanāksmē, kuŗā piedalījās vairāk nekā 200 izcilāko intelektuāļu no visas nekomunistiskās pasaules, ļoti plašas debātes izraisīja jautājums — nacionālisms un kosmopolitisms. Visi bija vienprātīgi, ka Eiropai nepieciešama kāda pārnacionāla organizācija — valstu apvienība, bet tā jāradā, neiznīcinot nacionālo struktūru. Dzīvajās diskusijās izpaudās arī atziņa, ka nevar palikt tā, ka tikai Rietumeiropu uzskatītu par Eiropu un ar to samierinātos. Arī Austrumeiropas tautas, kas padomju jūgā vēl arvien cīnās par nacionālu valsts veidu un kuŗās tieši nacionālās dziņas visai iedarbīgi izpaužas pretestībā Austrumu virskundzībai, ar nesāraujamām saitēm jāpiesaista Eiropai. Kā pēdējā kaŗa laikā pertestības kustības Rietumeiropā nebūtu iedomājamas bez apziņas par iekaŗoto zemju piederību vienai cīņas kopībai ar spēcīgajām demokratiskajām varām, tā tagad šāda apziņa par piederību Eiropas kopībai nepieciešama padomju varā esošām nācijām. Nacionālisma ideoloģija līdz šim brīvajā pasaulē ir bijusi labākais aizsprosts pret jebkādiem komūnisma strāvojumiem, bet okupētajās zemēs, kā piemēram, Latvijā — lielākais spēka avots tautas cīņā par savas nacionālās individuālītātes saglabāšanu.

Latviešu tauta šodien atkal ir gandrīz tādā pašā stāvoklī kā modernā nacionālisma attīstības sākumā. Valdītāja vara to tiecas pārvērst par minoritāti padomju imperijā un iznīcināt

visas nacionālās kultūras īpatnības, jo kā Ļeņins savā laikā norādīja: "Vienīgi garīdznieki un buržuji var runāt par nacionālu kultūru. Darba ļaudīm eksistē tikai vispasaules proletariāta internacionālā kultūra."³⁴ Spilgtākā atšķirība starp toreizējiem un tagadējiem apstākļiem ir tā, ka mums ir daudz lielāka vēstures pieredze un tas lielais ieguvums, ko pirms vairāk nekā 40 gadiem deva latviešu tautas nacionālisma piepildījums — nacionālā Latvijas valsts. Toreiz to sasniegt palīdzēja nacionālisma idejas attīstība, sākumā Eiropā, vēlāk arī citās pasaules daļās. Bet arī tagad mēs dzīvojam vispārējā nacionālo centienu uzplaukuma laikmetā un tāpēc varam cerēt, ka agri vai vēl vēlreiz piedzīvosim sava nacionālisma jaunu piepildījumu, ja vien būsīm stipri savā nacionālā apziņā.

Žurnāla Jaunā Gaita 1959. g. pēdējā nummurā simpozijā — Domas un idejas par Latvijas nākotni — doc. N. Valters starp citu saka: Latvijas nākotne nevar tikt separāti veidota, bet gan vienīgi ciešā sadarbībā ar citām tautām. Tas nozīmē brīvības cīņas atteikšanos no nacionālistiskuma, bet paturot nacionālos, brīvības, demokrātijas un cilvēku tiesību ideālus. Mazas tautas eksistences priekšnoteikumi ir darbs un kultūra. Savas nacionālās kultūras dziļāka izprašana un izjušana, viņas būtiskā — eiropējiskuma apzināšanās jau tagad dzimtenē ir kļuvusi par nepieciešamību, lai pretotos lēnam pārtautošanas un kultūras nivelēšanas jaunam spiedienam. Tās pašas problēmas, citos apstākļos, rodas arī mūsu trimdas jaunatnes priekšā. Latvijas nākotne iespējama vienīgi kā kultūras valsts nākotne. Materiālistiskās nostājas vietā lielākā mērā nekā līdz šim jāstājas idejiskumam.

Latviešu nacionālā fonda Skandināvijā ģenerālsekretārs Nīgals turpat izsaka šādu domu: Lai kāda būtu nākotnes Eiropas politiskā karte, viens ir skaidrs: robežu vaļņi kļūs aizvien zemāki un valstu apvienošanās savienībās vai ūnijās aizvien ciešāka. Tādos apstākļos mums kā skaitliski mazai tautai jo sevišķi būs nepieciešams saglabāt savu nacionālo pašapziņu un akcentēt mūsu nacionālo kultūru visās tās izpausmēs. Mums jāmacās no citu sasniegumiem, bet vēl jo vairāk jācieņi savas tautas kultūras tradīcijas. Skaitliski lielas tautas var atļauties būt in-diferentas nacionālos jautājumos un nebēdāt par relatīvi lielu tautas locekļu nobīrumu. Mēs, arī savā zemē dzīvojot, to nedrīkstam, ja nevēlamies kā tauta zust, izkūstot pasaules

daudzo tautu jūrā. Spilgti izteikta nacionāla kopības izjūta ir mūsu tautai dzīvības jautājums.³⁵

Tātad, lai pastāvētu, mums vispirmā kārtā nepieciešams pasvītroti izteikts nacionālisms — tāds dzīves uzskats, kas balstās atziņā par tautas kopības augstāko vērtību un kas atzīst, ka mēs ikviens varam jēgpilni dzīvot tikai tad, ja paliekam ar savas tautas kopību ciešā un liktenīgā sakarā. Bet saistība pie tautības, kā norāda prof. Jurevičs, ir pilnā mērā garīgas esmes lieta: tā visa dibinās jūtās, domās, ideālos, tā izteicas iztēlē, atmiņās, cerībās, sajūsmās, izmisumos, gribas lēmumos. Tā kā lielāko daļu no mūsu garīgās esmes veido saturis, kas atkarīgi no mūsu piederības pie mūsu tautas, tad tautības zaudēšana, nozīmējama garīgas bagātības avotu zaudējumu, vienmēr rada garīgu nabadzību. Tikai dzīvojot savā tautā, cilvēks var būt kultūru radošs gars, jo radīšana ir zināmā mērā dialogs, tā ir vēršanās pie cilvēkiem, kas spēj doto pilnīgi saprast. Tāpat, lai radītu kultūras vērtības, šaurās atsevišķa cilvēka individuālītes vien nepietiek, šim cilvēkam jābūt saaugšam ar kādu plašāku un dziļāku reālītāti — ar tautu, no kuŗas jānāk gan ierosmēm, gan materiāliem, gan dziļām nojautām un intuīcijām. Tikai uzsūcot sevī tautas tūkstošgadīgo visā tās dzīves un domāšanas veidā ieslēgto dzīves gudrību, radošais gars var sniegt kaut ko vērtīgu. Tāpēc visi lielie mākslas darbi vienmēr ir nacionāli iezīmēti.

Ja tāda garīga nozīme ir tautībai jau normālos apstākļos, tad vēl nesalīdzināmi lielāka tā ir pašreiz. Paliekot uzticīgs sev un savai tautai arī visgrūtākajos brīžos, cilvēks bezgala kāpina un intensīvizē savu esmi un tās vērtību. Vēl vairāk, — pašreizējos apstākļos garīgā rosme, kas pievērsta mūsu tautības aizstāvēšanai, tiecas pacelties jau reliģiskā sfairā. Latvietības uzturēšana un nenodošana, pie kā ikviens īsts latvietis turas jau instinktīvi, tādā kārtā var likt mums ne tikai saglabāt mūsu garīgo esmi, bet vēl bezgalīgi kāpināt un padziļināt to. Mūsu kā tautas liktenis tātad lielā mērā būs atkarīgs no mūsu vispārīgās spējas uz garīgo dzīvi, no tā, cik esam to iemīlējuši un cik patiesi spējam būt padevīgi arī tās bargākām prasībām.³⁶

Austrālijā mūsu nacionālās kultūras dzīves ievērojamākais un izcilākais notikums ir ikgadīgās Kultūras dienas, un neviens cits sarīkojums nespēj pulcināt tik lielu apmeklētāju skaitu un radīt tik lielu garīgu savīļojumu kā kopkoŗu koncerts, bet jau

kopš vairākiem gadiem mēs runājam par pagurumu un Kultūras dienu retāku rīkošanu. Jau vairāk nekā 10 gadu Austrālijā darbojas latviešu skolas, taču tikai nepilna ceturtā daļa no skolas vecuma latviešu bērniem šīs skolas apmeklē. Visās pavalstīs darbojas prāvs skaits latviešu organizāciju, bet tajās apvienoto latviešu skaits nepārsniedz 20% no latviešu kopskaita. Tie ir tikai daži piemēri no daudziem, kas liecina, ka nacionālisms mūsu vidū nav sevišķi spilgti izteikts.

Saprotams, ir arī dažas visai pozitīvi novērtējamās parādības. Mums, piemēram, veidojas jauna plaša akadēmiski izglītota paaudze, no kuŗas ļoti liela daļa nevis aiziet no nacionālās idejas, bet gan aug tai klāt. Tāpat mēs esam daudz lielākā mērā nostiprinājušies saimnieciski un, ja gribētu, spētu sagādāt līdzekļus tādiem nacionālās kultūras un sabiedriskiem pasākumiem, par kādiem vēl pirms dažiem gadiem nedrīkstējām nemaz domāt.

Tāpat kā tautas dzīve nav citādi iedomājama kā vienīgi ar sevi apzināšanos, tā arī kāda nacionāla kopība citā valstī var pastāvēt tikai tad, ja tai ir pašapziņa — ticība pašai sev. Ja šīs ticības nav, ja kāda nacionāla kopība, piemēram, sāk apbrīnot un cildināt svešas tautas kultūru un tās sasniegumus un pati tai iepretim jūtas nespēcīga un nevarīga, tad šādai nacionālai kopībai draud pazušana. Bioloģisko spēku samazināšana vai iedragāšana nekad tik iespaidīgi nesagrauj tautas pastāvēšanas pamatus, kā tās pašapziņas samazināšanās. Un savukārt, ja kādas nacionālas kopības dzīvotgriba ir dziļāka un spēcīgāka, tad skaidrāka un izteiktāka ir arī tās ticība sev.

No Austrālijas latviešu centrālā archīva savāktajiem materiāliem redzams,³⁷ ka laikā no 1951. — 1958. gadam (iesk.) Austrālijā salaulāti 1553 Lātvijā dzimuši vīrieši un 1296 Latvijā dzimušas sievietes. Jaukto laulību skaits šajos gados visu laiku bijis pārsvarā par tīri latviskām laulībām, bet jo sevišķi šīs pārsvars izteicas 1958. gadā, kad tīri latvisko laulību bija 23,9%, bet jaukto 76,1%. Latviešu vīrieši vairāk precas ar sveštautietēm — ap 47% nekā latviešu sievietes — ap 37%. Viens no iemesliem ir latviešu sieviešu trūkums vecuma grupā no 20. — 39. dzīv. gadam. 1954. gadā šai vecuma grupā bija 4115 vīriešu un tikai 3114 sievietes. Turpretim vecuma grupā no 0 — 25. dzīv. gadam vīriešu un sieviešu attiecība ir ļoti vienmērīga, kas

nozīmē, ka turpmākajos gados latviešiem vairs nevajadzētu doties laulībā ar sveštautiešiem viena vai otra dzimuma trūkuma dēļ.

Šai pašā periodā Austrālijā ir piedzimuši 4017 bērni, kuņiem vismaz viens no vecākiem ir latvietis. Procentuāli tīrās latviskās laulībās 36,2%, jauktās laulībās 60,3%, ārļaulībā 3,5%. Dzimstība latviskās laulībās kopš 1952. gada visu laiku ir samazinājusies un 1958. gadā sasniedza vairs tikai 10% no visiem piedzimušiem bērniem. 1957. un 1958. g. dzimstība jauktās laulībās bija četras reizes lielāka nekā tīrās latviskās laulībās. Tas liecina, ka latviešu nacionālītaes dzīvot griba ir daudz mazāka nekā citām tautībām.

Lai mēs arī turpmāk varētu pastāvēt kā nacionālītae, kā kultūras apvienota vienība, ko saista apziņa par kopēju izcelsmi, kopēja valoda, kopēja vēsture, kopējas tradīcijas un paražas, tad galvenais nosacījums ir, lai vispār būtu cilvēki, kuņi sevi atzīst par latviešiem, kuņi grib tādi palikt arī nākotnē un bez tam vēlas, lai būtu arī citi latvieši, ar kuņiem kopā tad veidotu savu īpatnējo latvisko dzīvi. Mūsu nacionālā pastāvēšana pašreizējos apstākļos pirmā kārtā atkarīga no mūsu ideālisma, jo latvietība mums vairs nav materiāla vērtība, kā tas bija Latvijā, bet gan zināms cilvēciskās dzīves ideāls. Arī modernā nacionālisma sākuma gados Macini sludināja, ka nācija ir gars, nevis materiālās dabas jēdziens, ka tā ir sūtība un ne fakts, drīzāk ideāls nekā reālītae.⁸⁵ Un tāpat arī mums atkal jāatgriežas pie tautiskās atmodas laika programmas, kas sevi ietvēra latviešu pienākumus cīnīties pēc savas nacionālās kultūras, kopt savu tēvu valodu, tautas tikumus un tradīcijas, lielu vēribu piegriezt skolai, bet tik pat lielu nacionālā gara kopšanai ģimenē, rūpēties par latviešu nacionālās ideoloģijas izveidošanu un politiskā spēka radīšanu. Mums atkal jāpulcējas biedribās, jāriko teātra izrādes, Zinību komisijas vasaras sapulces, jāatbalsta derīgu grāmatu izdošana, jāriko Dziesmu svētki un, tāpat kā toreiz, atkal jāskaita, cik tūkstošiem jau skaitās apzinīgu tautiešu, kuņus saista un aizrauj vienādi centieni un vienādas cerības.

Italiešu autors Kurčo Malaparte, kas apmeklēja Latviju pēc 1940-41. gada katastrofas, laikrakstā *Corriere della Sera* (31.3.1942.) toreiz norādīja, ka Latvijas pozitīvais elements ir

tautas tieksme noraidīt katru liktenības raksturu tām katastrofām, kas to skar, un ka šis latviešu tautas spēks un reizē morāliskais cēlums pastāv tieši atziņā, ka nekas nav noticis, ja tas nav noticis cilvēka dvēselē. Prof. F. Blese apcerējumā **Dažas pārdomas par latviešu tautas dvēseli** apgalvo, ka latvieši savu iedzimto personisko un nacionālo individuālītāti ir saglabājuši diezgan neskartu. Tāpat viņi saglabājuši savu patstāvīgo nacionālo garu un nacionālo pašapziņu.³⁹ Ja tā, tad nedrīkstētu rasties šaubas, ka arī mēs atkal atradīsim ceļu uz mūsu nacionālā spēka avotiem.

¹H. Biezais, *Kristiānisms*, 126. lpp. ²turpat — 125. lpp. ³K. Kundziņš, *Mūsu ticība*, 108. lpp. ⁴E. Carr, *Nationalism and After*, 39. lpp. ⁵*Der Monat*, Juni, 1960, 6. lpp. ⁶*Latvijas vēsture*, zd. Gopers, — 250. lpp. ⁷H. Biezais, *Kristiānisms*, 78. un 79. lpp. ⁸E. Dunsdorfs, *Deviņvīru spēks*, 21 lpp. ⁹*Latvijas vēsture*, izd. M. Gopers, 103. lpp. ¹⁰J. Straubergs, *Rīgas vēsture*, 37. lpp. ¹¹E. Dunsdorfs, *Senie stāsti*, 34. lpp. ¹²turpat, 32. lapp. ¹³A. Švābe, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija*, 15. lpp. ¹⁴*Latvijas vēsture*, izd. M. Gopers, 58. lpp. ¹⁵turpat — 213 un 214. lpp. ¹⁶turpat — 250. lpp. ¹⁷A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800 — 1914*, 176. lpp. ¹⁸*Latvijas vēsture*, izd. M. Gopers, 255. lpp. ¹⁹*Laikmeta Domas un Dokumenti Nr. 1*, 1947. — 13. un 14. lpp. ²⁰A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800 — 1914*, 507. lpp. ²¹*Latvijas vēsture*, izd. M. Gopers, 251. lpp. ²²A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800 — 1914*, 655. lpp. ²³K. Skalbe, *Raksti, Mazās piezīmes*, 310. lpp. ²⁴E. Dunsdorfs, *Deviņvīru spēks*, 280. lpp. ²⁵R.G. Casey, *Friends and Neighbours*, 109. lpp. ²⁶*Australia and the Migrant*, 66. lpp. ²⁷G.A. Jacobsen and M.H. Lipman, *Political Science*, 32. — 34. lpp. ²⁸R. Conquest, *Common Sence about Russia*, 128. lpp. ²⁹A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800 — 1914*, 728. lpp. ³⁰R. Conquest, *Common Sense about Russia*, 129. lpp. ³¹K. Kundziņš, *Mūsu ticība*, 108. lpp. ³²P. Jurevičs, *Dzīve un Liktenis*, 45. lpp. ³³E.H. Carr, *Nationalism and After*, 39. lpp. ³⁴R.M. Ketchum (edit.) *What is Communism?*, 51. lpp. ³⁵*Jaunā Gaita Nr. 24*, 1959., 253 — 256. lpp. ³⁶P. Jurevičs, *Dzīve un Liktenis*, 16. lpp. ³⁷Archīva materiāli par demografiju I. Šterna apstrādājumā. ³⁸*Latvijas vēsture*, izd. M. Gopers, 250. lpp. ³⁹*Ceļa Zīmes Nr. 37*. 1958.. 214. lpp.

BIBLIOGRAFIJA

- H. Biezais, **Kristiānisms. Nacionālisms. Humānisms. Imanta**, Kopenhāgēnā, 1953.
- K. Kundziņš, **Mūsu ticība. Sējējs**, Mineapolē, 1954.
- Dr. phil. Teodors Celms, **Tagadnes problēmas**. Alfr. Kalnājs, 1952.
- Edward Hallett Carr. **Nationalism and After**. Mac Millan & Co. Ltd., London, 1945.
- Der Monat**. Juni & August, 1960, Herausgeber Fritz Rene Allemann und Helmut Jaesrich, Berlin — Dahlem.
- Latvijas vēsture**. Izdevis Miķelis Goppers, Stokholmā, 1948.
- Edgars Dunsdorfs, **Senie stāsti. Austrālijas Latvietis**, Melburnā, 1955.
- Edgars Dunsdorfs, **Deviņvīru spēks**. Daugava, Stokholmā, 1956.
- Jānis Straubergs, **Rīgas vēsture**. Grāmatu Draugs, Rīgā, 1936-37.
- A. Švābe, **Latvijas vēstures avotu chrestomatija**. A. Gulbis, Rīgā, 1939.
- Arveds Švābe, **Latvijas vēsture 1800 — 1914**. Daugava, Stokholmā, 1958.
- Laikmeta Domas un Dokumenti**. AKRA apgāds Stokholmā, 1947.
- Kārlis Skalbe, **Raksti, Mazās piezīmes**. Daugava, Stokholmā, 1953.
- R.G. Casey, **Friends and Neighbours**. Australia and the World. F.W. Cheshire, Melbourne, 1954.
- Australia and the Migrant**. Angus and Robertson, Sydney, 1953.
- G.A. Jacobsen and M.H. Lipman, **Political Science**. Barnes & Noble, Inc., New York, 1959.
- Robert Conquest, **Common Sence about Russia**. Victor Gollancz Ltd., London, 1960.
- Prof. Dr. Pauls Jurevičs, **Dzīve un Liktenis**. Imanta, Kopenhāgēnā, 1955.
- Richard M. Ketchum (ed.), **What is Communism?** E.P. Dutton & Co. Inc. New York, 1955.
- Jaunā Gaita** Nr. 24. Ceļinieks, Toronto, 1959.
- Ceļa Zīmes** Nr. 37. Latvju Biedrība Lielbritānijā, Londonā, 1958.
- ★
- Austrālijas latviešu centrālā archīva materiāli.

ZIŅOJUMS PAR APTAUJU STARP AUSTRĀLIJAS LATVIEŠIEM

P. Jurevičs

I. IEVADS

Lai tuvāki noskaidrotu latviešu trimdinieku materiālos un garīgos dzīves apstākļus, Amerikas Latviešu Humānītāro Zinātņu Asociācija 1956. g. un vēlāk izdarīja aptaujas Amerikas Savienotajās Valstīs un Kanādā. 1959. g. un 1960. g. šādas aptaujas ar šīs organizācijas ierosmi izdarīja arī Austrālijā. Aptauju notika šeit nelabvēlīgākos apstākļos kā citur, jo tika izdarīts mēģinājums iegūt atbildes uz jautājumiem, kas bija iespiesti laikrakstā *Austrālijas Latvietis* un nevis piesūtīti vai pasniegti eventuāliem izpildītājiem iespiesti īpašās loksnēs. Atbildētāju uz laikrakstā iespiestiem jautājumiem bija tikai 2,5%, no jautājumu saraksta sajēmējiem, un tāpēc vēlāk tika izdalītas vēl papildu kārtā vairāk simtu iespiestu aptaujas lokšņu. Uz pēdējām atbildēja 13% no saņēmēju skaita, kas ir tikai drusku mazāk kā Amerikā, kur atbildēja 15% (kas gan arī īsti ir zem normas, par kādu uzlūko 25-30%). Pavisam kopā ienāca 144 atbildes. (Amerikā pāri par 700, Anglijā pāri par 200).

Var rasties jautājums, vai šāds samērā neliels atbildētāju skaits var būt kaut cik reprezentatīvs visai Austrālijas latviešu grupai? Jāsaka, ka galvenais tomēr nav skaits. Arī pazīstamās Galupa aptaujas Amerikā bieži tiek izdarītas grupās, kas pat nepārsniedz simtu, — bet tad galvenais ir, lai šī grupa būtu mākslīgi tā sastādīta, ka tajā reprezentētās visas galvenās iztaujājamās sabiedrības sastāvdaļas ir skaitliski pareizās attiecībās, tā kā lai tā būtu it kā visas pētījamās sabiedrības paraugs. Tā it sevišķi jāņem vērā, lai atbildētāji būtu no visām vecuma grupām pareizās attiecībās (izņemot, saprotams, gadījumus, kad aptauja ir tāda rakstura, ka atbildētāju vecumam tajā nav nozīmes), tāpat abi dzimumi būtu vienādi reprezentēti, tāpat, eventuāli, dažādie ģeografiskie apvidi, dažādās sabiedriskās šķiras, kopēju interešu grupas u.t.t. No kompakti un

stabili dzīvojošas tautas masas nav grūti izveidot atbildētāju parauggrupu, kas pilnīgi atbilstu visai sabiedrībai. Gluži citādi tas ir, kad ir darīšana ar trimdinieku saujiņu, kas izkaisīta visos vējos svešā zemē. Izlietojot attiecīgās zemes vispārējo statistiku, būtu vēl iespējams izstrādāt ideālā parauga schēmu, bet ir gandrīz nepārvaramas grūtības izveidot šo schēmu praktiski, jo atsevišķo individu dzīves vietas allaž nav zināmas, parasti arī nav zināms, kādus eventuāli speciālus dzīves apstākļus un intereses tie reprezentē u. t.t. Būtu vajadzīga vesela armija darbinieku, kas ceļotu apkārt, meklētu tautiskās grupas lokēļus, intervētu tos, izdalītu aptaujas lapas, instruētu. Šim nolūkam tad būtu nepieciešami arī itin ievērojami naudas līdzekļi. Mūsu apstākļos par visu to nevar būt runas.

Nebūtu tāpēc brīnums, ja mūsu aptauja būtu diezgan tālu no statistikas skolas grāmatās paredzētās ideālās aptaujas. Mums nebija nekādas iespējas izvēlēties atbildētājus, bet bija jāņem pretī visas atbildes no visiem, kas gribēja uzņemties pūles atbildēt uz aptauju. Tā kā aptauja bija garāka nekā to rekomendē statistiķi, tad tās izpildīšana prasīja zināmu laika patēriņu un tas, droši vien, samazināja atbildētāju skaitu. Bet svarīgi bija iegūt pēc iespējas pilnīgāku informāciju un tāpēc rīkotāji nebaidījās riskēt, jo vairāk tāpēc, ka ir jau paraugi vēl daudz garākām un intīmākām aptaujām, uz kuŗām piem. Anglijā, ir atbildējuši 75% no adresātiem, skaitā pāri par 10.000. Tādā gadījumā, kad ienāk ļoti liels skaits atbilžu, tad ideālo schēmu var izveidot tieši no pašas lielās atbilžu masas. Bet nu ir jau tā, kā pie mums saka, bagātais dara, kā grib, — nabagais, kā spēj.

Nav tomēr šaubu, ka par spīti visam, arī mūsu aptaujas rezultāti spēj dot visai interesantu un vērtīgu informāciju par daudziem mūs interesējošiem jautājumiem. Ideālās schēmas nepiepildīšanas defektu pie mums mazina daži mums īpatnēji apstākļi. Ja mēs kā tauta jau savā zemē vēl nebijām pārāk diferencējušies dažādās klasēs un šķirās, tad vēl mazāk tas vērojams trimdā. Trimda jau lielā mērā mūs ir nivelējusi un mūsu intereses vairumā ir visai līdzīgas, tāpēc meklēt pēc kādu speciālu šķiru vai klašu interešu pārstāvjiem pie mums nav lielas vajadzības. Svarīgāki jau ir, lai būtu pareizi reprezentētas dažādas vecuma grupas, tā it sevišķi jaunatne, no kuŗas var sagaidīt, ka tajā jau varētu būt attīstījušās kādas speciālas intereses.

Jaunatne starp 20 un 30 gadiem pie mums ir reprezentēta ar 10,5%. Patiesībā turpretim pēc 1954. g. tautas skaitīšanas datiem (kurus mums laipni darījis zināmus prof. E. Dunsdorfs) tās ir ap 17% no vecuma grupām pāri 19 gadiem, uz kurām attiecas arī mūsu aplēsumi. Vecuma grupa starp 31 — 40 gadiem aptaujā gandrīz pilnīgi tāpat reprezentēta kā tautas skaitīšanā: tā veido apm. 30% no minētām vecuma grupām. Grupa starp 41 — 60 gadiem mūsu aptaujā ar 49% ir stiprāka kā tautas skaitīšanas datos — 35%. Kas attiecas uz vīriešu skaita attiecību pret sieviešu skaitu, tad starp aptaujas atbildētājiem ir 30% sieviešu, kamēr pēc tautas skaitīšanas datiem to attiecīgās vecuma grupās ir bijis ap 44%. Pa daļai tas atkarīgs no tā, ka nebija izstrādāta speciāla pie sievietēm vērsta aptaujas variācija, — atkal, acīm redzot, galvenā kārtā materiālu un tehnisku apstākļu dēļ.

Tālāk var atzīmēt, ka arī lauki un mazpilsētas aptaujā ir reprezentētas nepilnīgi: no šīm vietām ir 10% atbilžu, kamēr pēc tautas skaitīšanas datiem var aplēst, ka apm. 36% latviešu no mums interesējošām vecuma grupām Austrālijā dzīvojuši, ārpus galvas pilsētām, kam dažās atbildēs varēja būt noteicoša nozīme (piem., uz laukiem vai mazpilsētās latviešu bērniem sestdienas skolu ir maz vai pat nav nemaz).

Bet var jautāt, vai jau pats fakts, ka tik daudzi nav atbildējuši, — vai jau tas nav zināma veida atbilde tieši mūs visvairāk interesējošā tautības saglabāšanas jautājumā? Vai nav tā, ka šie atbildētāji ir it sevišķi tie, kas jau aizgājuši un atsvešinājušies no latvietības? Šķiet, ka tā, varbūt, var teikt par lielu daļu no tiem, bet nekādā ziņā tomēr ne pa visiem. Neatbildēšanai var būt un ir par cēloni parasti visai izplatītas cilvēciskas īpatnības. Aptaujas pie mums nav kaut kas sevišķi parasts un tā daudzi, droši vien, nosaka: tas neattiecas uz mani. Daudzi, varbūt, gribētu principā atbildēt, bet atliek vienmēr uz rītdienu, tie nevar saņemties, citiem “trūkst laika” tādiem niekiem, citi atkal ir augstprātīgi un skeptiski pret šādiem pasākumiem, dažiem bažas par anonimitātes saglabāšanu u.t.t. Ka nekādā ziņā nevar teikt, ka visi tie, kas atturējušies, būtu aizgājuši no latvietības, uz to norāda jau, piemēram, tas, ka starp atbildētājiem tikpat kā nav personu, kas minētu sevi kā bij. Latvijas armijas virsnieku, vai kā ārstu, vai literātu, vai žurnālistu, vai mākslinieku, vai augstākas mācības iestādes darbinie-

ku — kaut gan šādu ļaužu Austrālijā ir laba tiesa, un tie vismazāk uzlūkojami par tādiem, kas kļuvuši sveši latvietībai. Rezultāts tomēr ir tas, ka mūsu aptaujas datus, diemžēl, nevarēs uzlūkot visos virzienos par reprezentatīviem Austrālijas latviešu trimdas saimei. Tas atkarīgs it sevišķi no tās nezināmās kvantitātes “x”, cik ir to, kas jau atsvešinājušies no latvietības, un kas tieši tāpēc, gluži dabiski, nav ņēmuši dalību tādā tik latviskā pasākumā, kāds ir atbildēšana uz šādu aptauju. Šādā ceļā, acīmredzot, tiem nevar tikt klāt, — te vajadzētu citas metodes.

Tādā kārtā var sagaidīt, ka — negatīvi ievirzītās atturēšanās dēļ — jautājumos, kur jāizpauž attiecība pret latvietības saglabāšanu, mūsu aptaujas atbildes šķitīs pārāk optimistiskas. Tāpēc tomēr nav iemeslu pieņemt, ka atbildes, kas ar to nav saistītas, nevarētu būt visai precīzas un pareizas. To apstiprina it sevišķi salīdzināšana ar atbildēm uz šo pašu aptauju Anglijā un Amerikā. Amerikā, cik man zināms, tā tika izdarīta visai rūpīgi: daudzos gadījumos aptaujas lapas izdalījuši intervētāji, kas devuši arī paskaidrojumus. Ir tikusi izdarīta — kā to prasa mācības grāmatas — mēģinājuma aptauja, lai noskaidrotu, vai jautājumi tiek pareizi izprasti, lai pēc tam eventuāli pārformulētu tos labāki. Izrādās, kā būs redzams, ka daudzos gadījumos kā Amerikā, tā Anglijā atbildes procentos pilnīgi vienādas ar tām, kas saņemtas Austrālijā — vairums atbilžu tāpat būs visai tipiskas. Te izrādās, ka nelielais atbilžu skaits nav aizkavējis precīzas ainas došanu. To apstiprina arī novērojums Amerikā, ka pēc pirmā simta atbilžu ienākšanas pārējās vairs lielas pārgrozības attiecībās neienes. Paturot tāpat vērā izteiktās rezerves, mēs varam pieņemt, ka lielākā gadījumu vairumā saņemtās atbildes būs visai zīmīgas. Un arī nezīmīgās, netipiskās atbildes dos kaut ko, proti kā vismaz daļa no tiem, kas vēl nav aizgājuši no latvietības, jūt un domā.

2. DAŽI VISPĀRĪGI FAKTI

Pievēršoties tieši atbildēm un rezervējot vēl dažus komentārus drusku vēlākam brīdim un noslēgumam, reģistrēsim galvenos aptaujas atklātos faktus.

Konstatējot atbildētāju dzimumu, mēs atrodam, kā jau pieminēts, ka 69,4% ir vīriešu, bet sievietu 30,6%.

Tāpat, kā jau minēts, pēc vecuma atbildētāji sadalās šādi: līdz 30 gadiem ir 10,5%, no 31 līdz 40 — 30,7%, no 41 līdz 50 — 27%, no 51 līdz 60 — 22,2%, pāri 60 gadiem ir 9,6%.

Ģimenes stāvokļa ziņā neprecējušos ir 15,3% (no tiem 13,2% vīriešu), precējušos ir 77,7%, no tiem 7,6% ar cittautiešiem (2,1%) vai cittautietēm (5,5%), atraitņu ir 4,9%, šķirteņu 2,1%. Šie skaitļi ir aptuveni līdzīgi skaitļiem, ko sniedz aptauja Anglijā, tikai tur vairāk neprecējušos 24,5% (no tiem vīriešu 21,3%) un no 70% precētiem tur 12,4% apprecējuši cittautietes (12%) vai cittautiešus (0,4%), bet šķirteņu ir 2,8%.

Te jāpiezīmē, ka minētais zemais jaukto laulību procents (7,6%) nav tipisks visai Austrālijas latviešu grupai. Tas ir zīmīgs tikai nelielajai aptaujas atbildētāju grupai, kas līdz ar to raksturo to kā grupu ar paaugstinātu nacionālo apziņu un gribu saglabāt savu tautību, kamēr vispārējā masā šīs īpašības šķiet daudz vājāki izpaustas. J. Baltaks (Archīvs I.) pēc oficiāliem Austrālijas avotiem konstatē, ka no visām latviešu laulībām 1957. gadā jauktas bijušas 64%, bet 1958. g. 76,5%. Nevar teikt, ka mūsu aptaujas atbilžu netipiskums šai ziņā atkarīgs no tam, ka mūsu atbildētāju grupā ir samērā mazs procents jauniešu līdz 30 gadiem. Šai jauniešu grupā ir tikai 13,3% jauktu laulību, bet visvairāk to ir vecuma grupā no 31 — 40 gadiem (kas ir ļābi reprezentēta), proti 16% no šīs grupas locekļu skaita. Cēlonis mūsu atbilžu netipiskumam tātad nav vis nepietiekami precīzā visu vecumu reprezentācija, bet gan tas fakts, ka acīm redzot tie, kam ir tieksme doties jauktā laulībā, ir it sevišķi starp tiem daudzkiem, kam nav bijusi patika piedalīties tik tautiskā uzņēmumā kā šādā aptaujā.

Piederību pie dažādām konfesijām raksturo šādi skaitļi: ev.-luterāņu ir 88,9%, Romas katoļu 6,2%, grieķu katoļu 2,1%, pārējo 2,8%.

Interesantas ziņas ir par atbildētāju izglītību Austrālijā. To līmenis te šķiet augstāks nekā, piem., Anglijā. Ar pamatskolas izglītību ir 11,7% (Anglijā 31%), ar vidusskolas 34,8% (Anglijā 34,5%), ar arodskolas 4,8% (Anglijā 15,8%), ar speciālu institūtu 7,2% (Anglijā 2,9%), ar augstskolas 40% (21,5% pilnīgi nobeigušu), Anglijā 15% (nobeig. 8,9%), uz jautājumu nav atbildējuši 1,4%. Mums nav bijis iespējams pārbaudīt pēc vēl kādiem citiem dokumentiem, vai tiešām 40% no visiem Austrālijas latviešu trimdiniekiem ir ar pabeigtu vai nepabeigtu augstsko-

las izglītību. Iespāids, ko dod praktiskā pieredze satiksmē ar latviešiem, ir tāds, ka to ir mazāk. Cēlonis šādai augstākās izglītības "pārreprezentācijai" varētu būt tas, kā to atzīmē attiecīgā literatūra arī citās zemēs, ka šādai pašplūsmai atļautās aptaujas kā mūsēja, palaikam visvairāk piedalās "augstākie" sabiedrības slāņi — gan turības, gan izglītības ziņā.

Tālāk šī dažādība izglītībā pie mums un Anglijā tomēr vismaz pa daļai varētu būt arī atkarīga no tā, no kādām vietām Latvijā atbildētāji nākuši: no laukiem 23,6% (Anglijā 42,7%), no mazpilsētām 10,5% (Anglijā 12,9%), no lielpilsētām 65,9% (Anglijā 41,5%). Austrālijas atbildētājiem, no kuriem lielākā daļa nākuši no lielpilsētām, acīm redzot bija savā laikā lielākas izglītošanās iespējas.

Vēl zīmīgāki Austrālijas atbildētājiem ir, ka tie ne tikai visumā nākuši no lielpilsētām, bet arī tagad jaunajā dzīves vietā vēl vairāk novirzījušies uz tām. Tagad no tiem, kas piedalījās aptaujā, lielpilsētās dzīvo 89,6% (Anglijā 41,9%), mazpilsētās 7,6% (Anglijā 49,5%), uz laukiem 2,8% (Anglijā tādu tik pat kā nav). Šāda latviešu sadalīšanās starp lielpilsētām un mazākiem apdzīvotiem centriem nav tomēr zīmīga visai Austrālijas latviešu grupai. Kā jau aizrādīts, pēc oficiālajām statistiskām ziņām apm. 36% latviešu vismaz 1954. g. dzīvojuši ārpus lielpilsētām.

3. MATERIĀLĀ IEKĀRTOŠANĀS AUSTRĀLIJĀ

Zināmā sakarā ar dzīves vietu un izglītību atrodas arī nodarbošanās — kā Latvijā, tā Austrālijā.
Nodarbināti:

	Latvijā.	Austrālijā.	Attiecīgie dati starp Anglijas atbildētājiem)
Lauksaimniecībā	6,9%	2,8	(22,1% 1,3%)
Skolnieki	18%	(par jaunu,	(17,3% —)
		lai ņemtu dalību aptaujā)	

Ierēdņi	27,7%	18,6%	(12,4%	2,9%)
Rūpniecībā un amatniecībā	6,9%	20,8%	(11,7%	6,9%)
Skolotāji un audzinātāji*)	9,7%	4,9%	(6,1%	0,5%)
Dažādos tehniskos amatos	8,4%	16,6%	(2,9%	6,1%)
Nekvalificēti strādnieki	0,7%	11,2%	(2,9%	52,7%)
Transportā	0,7%	2,1%	(2,5%	2,9%)
Tautas veselības kopšanā	2,8%	4,9%**	(2,5%	10,5%)
Mājsaimniecībā	1,4%	6,9%	(2,5%	5,3%)
Mežsaimniecībā, būvniecībā	0,7%	2,1%	(1,8%	4,2%)
Studenti	6,3%	4,2%	(1,7%	—)
Tirdzniecībā	2,8%	1,4%	(2,9%	—)
Nenoteikti vai neatbild	7,0%	3,5%	(4,5%	6,7%)

*) Šai grupā ieskaitīts arī vienīgais mācītājs, kas atbildējis, jo bijis arī skolotājs.

**) Visas sievietes, galvenā kārtā slimnieku kopējas, tikai viena zobārste.

Šķiet, ka sociālais stāvoklis Austrālijā stipri labāks kā Anglijā, resp. labākas darba iespējas. Labākos amatos (rūpniecības darbinieki, skolotāji, transporta darbinieki, tehniķi, studenti) Austrālijā ir ap 67%, Anglijā 19%. Savādi, ka Anglijā nemaz netiek minēti studenti. Bet, varbūt, arī te ir tā, ka tieši labāk nostatītie ir vairāk piedalījušies aptaujā un tā rāda tik augstu procentu.

Sayu nodarbošanos lielākā daļa atraduši paši, proti 49,2% (Anglijā 48,7%), ar latviešu palīdzību 14% (Anglijā 21,0%), ar šejienes angliško paziņu palīdzību 6,9% (Angl. 6,9%), ar šejienes aģentūru palīdzību 13,2% (Angl. 16,5%). Neliels procents abos gadījumos nav atbildējis.

Cik ar savu darbu un stāvokli cilvēki apmierināti, liecina šādi skaitļi. Savu darbu grib turpināt kā pastāvīgu 56,3% (Angl. 44,3%. Amer. 42%). Austrālijā par iemesliem min: patikšanu, strādāšanu savā profesijā, labu izpeļņu, drošību, vecumu. Pagaidām grib turpināt 24,2% (Angl. 41%, Amer. 36%), grib noteikti mainīt 11,9% (Angl. 7%, Amer. 16%). Kā iemesli

maiņai tiek minēti: maza alga, smags darbs, vēlēšanās atgriezties savā profesijā un vēl citādi iemesli. Ap 7% abās zemēs neatbild. Kā redzams, lielākā tiesa grib turpināt strādāt savā pašreizējā darbā par spīti tam, kā izriet no atbildēm uz 13. jautājumu, ka vairums uzlūko savu tagadējo sociālo stāvokli par zemāku kā Latvijā, proti 56,2% (Angl. 24,3%, Amer. 50%), par līdzīgu to uzlūko 26,4% (Angl. 56%, Amer. 41%), par augstāku 9% (Angl. 12,6%, Amer. 9%).

Drusku citādu ainu dod jautājums par materiālo stāvokli. Par puslīdz drošu to uzlūko 55,5% (Angl. 66,0%, Amer. 60%), par drošu 28,5% (Angl. 10,1%, Amer. 19,0%), par nedrošu 14,6% (Angl. 22,2%, Amer. 21%).

Konkrētos materiālos sasniegumus raksturo šādi dati: mājas ieguvuši 73% (Angl. 44,5%, Amer. 34%), auto 44% (Angl. 11%), laba dzīvokļa iekārta 36% (Angl. 49%). Iegūdami daudz vairāk māju un auto, Austrālijas latvieši nav vēl paguvuši iegūt tik daudz labu dzīvokļa iekārtu kā Anglijā.

Augsto pašu īpašumā esošo māju procentu Austrālijā, šķiet, var uzlūkot par visai tuvu īstenībai. Tā liek domāt gan aptuvenie ikdienas novērojumi, gan arī citādi iegūtie dati. J. Baltaks (*Archīvs I.*, 57. l.p.) konstatē sešos provinces centros, ka tur 60 — 100% latviešu ģimenēm ir pašām savas mājas. Par Melburnu var pieņemt, ka šai pilsētā ap 80% latviešu dzīvo savās mājās.

Naudu sakrājuši: dažus simtus mārciņu (Amerikā dolāru) 43,6% (Angl. 58,2%), dažus tūkstošus 12,4% (Angl. 2,9%, Amerikā 43%). Kaut gan angļu mārciņas ir vērtīgākas par austrāliešu, Austrālijas latvieši tomēr, šķiet, drusku naudīgāki, bet amerikāņi, laikam, ir visnaudīgākie, kaut arī viņu tūkstoši nav mārciņas, bet dolāri. Bet austrālieši droši vien ir bagātāki arī ar parādiem: dažu simtu mārciņu parādu ir 22%, daži tūkstoši (parasti, laikam, māju cēlājiem) 20%. Par Angliju un Ameriku šai punktā ziņu nav.

Nav šaubu, ka materiālos un citos sasniegumos liela loma ir bijusi arī zināšanām angļu valodā. Iebraucot vājas vai nekādas zināšanas bijušas 60% (Angl. 78%), tagad tikai 7% (Angl. 13,4%, Amer. 10%), pietiekamas bijušas 27% (Angl. 11,3%), tagad 41% (Angl. 38%, Amer. 50%), labas bijušas 11,7% (Angl. 8%), tagad 38% (Angl. 38,6%, Amer. 26%), ļoti

labas bija 1,4% (Angl. 0,9%), tagad 13% (Angl. 10%, Amer. 14%).

Tā kā lielākā daļa atbildētāju, šķiet, tikuši labi uz priekšu, tad ir interesanti dzirdēt, ko viņi uzlūko par labiem līdzekļiem šādiem panākumiem. 28,5% ieteic mācīties valodu, vispāri izglītoties, iegūt profesiju (Angl. 22,2%), 10,4% būt kārtīgiem un apzinīgiem darbā (Angl. 4,8%), 4,9% — kļūt patstāvīgiem (t.i. uzņēmuma un darba ziņā).

4. ATTIECĪBAS AR AUSTRĀLIEŠIEM

Pie praktiskiem soļiem, ko daudzi spēruši, lai varētu labāki tikt uz priekšu vai vismaz pastāvēt, pieskaitāma arī Austrālijas pavalstniecības pieņemšana, kas vairuma izpratnē nesaistās ar atsacīšanos no latvietības. Šo pavalstniecību ir ieguvuši 72,8% no atbildētājiem, nodomājuši iegūt 9,1%, nav jautājumu vēl apsvēruši 7,6%, bet nav nodomājuši iegūt tikai 9,1%. Te ir diezgan liela atšķirība no Anglijas apstākļiem: tur pavalstniecību ieguvuši tikai 9,3%, nodomājuši iegūt 12,1%, nav apsvēruši šo jautājumu 31,0%, bet nevēlas iegūt 41,9%. Cēlonis tam, ka Austrālijā praktiski 80 — 90% jau ieguvuši pavalstniecību vai taisās to iegūt, kamēr Anglijā to ieguvis tikai samērā niecīgs mazākums, bez šaubām ir tas, ka Austrālijā gan valdība, gan sabiedrība izdara ļoti stipru spiedienu šai virzienā. Kas nav ieguvis pavalstniecību, šķiet tiem neuzticams, gandrīz nelojāls. Tie nevar saņemt pilnā mērā sociālu palīdzību invaliditātes, nelaimes u.c. gadījumos. Anglijā, cik zināms, nekas tam līdzīgs nav konstatējams, bez tam tur Latvijas ārzemju pasei daudz lielāka vērtība kā citur. Amerikā stāvoklis šķiet līdzīgāks stāvoklim Austrālijā. Tur svešo pavalstniecību ieguvuši 49%, nodomājuši 31%, nevēlas iegūt 11%, nav jautājumu vēl apsvēruši 9%. Saskaitot pavalstniecību ieguvušos un tos, kas nodomājuši iegūt, dabūjam Amerikā 80%, Austrālijā 82%, Anglijā 21%.

Ar to mēs esam pienākuši pie jautājuma par latviešu un austrāliešu attiecībām, kā tās pārdzīvo atbildētāji.

Izrādās, ka tikai nedaudzi jūtas neērti austrāliešu vidū, apzinādamies, ka tie ir citādi — proti 20% (Angl. 55,9%, Amer. 24%) un vēl mazāku skaitu tas domās nomāc — 4,9% (Angl.

9,7%). Te atkal, kā redzams, diezgan liela atšķirība ar apstākļiem Anglijā. Cēlonis tam varētu būt tas, ka austrālieši visumā ir vienkārši, "demokrātiski" laipni ļaudis, un latviešiem tie parasti nešķiet nekādā ziņā pārāki, un tāpēc to sabiedrība tad arī latviešiem nerada neveiklību. Anglijā, laikam, apstākļi citādi.

Latviešu attiecības pret austrāliešiem tuvāki apgaismo divi nākošie jautājumi. Pirmais no tiem grib noskaidrot, kas latviešiem šķiet grūti pieņemams Austrālijas dzīvē. Visvairāk, šķiet, nepatīk dzeršana un zirgu sacīkstes. Tā izteicas 14,6% no atbildētājiem (Angl. 6,5%), otrā vietā nāk Austrālijas klimats un daba — 12,4%. Tad nepatīk vispāri viss dzīves veids un mentālitate 10,4% (Angl. 7,7%). Bet te, varbūt, varētu pieskaitīt vēl tās atbildes, kas atzīmē garīgo interešu un daļuma izjūtas trūkumu — 7,6% (Angl. 3,3%). Iedomību un sava pārākuma pasvīturošanu pārmet austrāliešiem 8,4% (Angl. 6%), dzīšanos pēc naudas 2,1% (Angl. 2%), slinkumu, nolaidību, netīrību 4,9% (Angl. 8,1%), — un vēl dažas citas lietas. Bet, saprotams, latvieši austrāliešos un Austrālijā saredz arī dažādas labas īpašības. Pirmā vietā tiek izcelta laipnība, izpalīdzība, biedriskums — 29,9% (Angl. 12%), otrā nāk augstais dzīves standarts 15,2% (Angl. 4%). Tālāk nāk objektivitāte, takta izjūta, iecietība — 6,9% (Angl. 9,2%), tad brīvība, demokrātisms, liberālisms 6,3% (Angl. 10,5%). Visai tuvu pēdējām īpašībām stāv arī vienkāršās attiecības darba devēja un ņēmēja starpā, ko izceļ 4,2% (Anglijā tas netiek minēts), un tad vēl tiek mazākā skaitā atzīmēta vesela rinda dažādu pozitīvu īpašību.

Par spīti tam, ka latvieši saredz austrāliešos arī labas īpašības, svešuma apziņa tomēr ņem pārsvaru un latviešiem ir maz draugu starp austrāliešiem.

Uz jautājumu, pie kādas tautības pieder atbildētāju draugu vairums — 85,3% (Angl. 90%, Amer. 87%) atbild, ka tie ir latvieši un tikai 2,8% (Angl. 4%, Amer. 5%), ka tie ir cittautieši. Bez tam vēl 7,7% (Angl. 5,7%) atbild, ka draugi ir kā latvieši, tā cittautieši.

Mazo draugu skaitu starp austrāliešiem izskaidro pa daļai, varbūt, arī tas, ka vairuma gadījumos mēs nevaram būt pilnīgi atklāti un mums jāvilto mūsu uzskati, jūtas u. t.t. 13,3% atzīst, ka tie ir spiesti to darīt bieži (Angl. 9,7%), ka reizēm 14,7%

(Angl. 25,2%), ka reti 12,3% (Angl. 18,9%), nekad 45,7% (Anglijā 36,5%).

Bet latviešu draudzība pret austrāliešiem ir atkarīga arī no austrāliešu draudzības pret latviešiem. Te tad paceļus jautājums, vai mums izdevies vairot austrāliešu simpatijas pret Latviju un latviešiem. 50% atbild, ka tas viņiem izdevies, 6,3%, ka izdevies pa daļai, bet 27% domā, ka tas viņiem nav izdevies. Anglijā atbildētāji drusku optimistiskāki. Tur 59,1% domā, ka tiem izdevies vairot simpatijas pret mums, un tikai 24,7%, ka nē.

Kad jautā, kādiem līdzekļiem panākti pozitīvie rezultāti, tad atbildes šādas: 20,8% to domā panākuši ar labu stāju darbā un korrektu uzvešanos (Angl. 23,8%), 17,3% ar personīgu satiksmi un pārrunām (Angl. 20,9%), 2,8% — konkrēti un loģiski izskaidrojot (Angl. 6%), 4,2 — iepazīstinot ar mūsu kultūras sasniegumiem (Angl. 2,9%).

Bet austrāliešu simpatijas pret mums, bez šaubām, atkarīgas no tam, kas tiem pie mums patīk un kas ne. 36,2% no atbildētājiem domā, ka tiem patīk mūsu strādīgums, centība, apzinīgums, godīgums (Anglijā tā domā tikai 28,2%), austrāliešu pašu respektēšana un viņu cildināšana 7,6% (Angl. 2,4%), tautas māksla 4% (Angl. 1,6%), vispārējais izglītības līmenis un inteligence 2,7% (Angl. 1,2%), un dažādas citas īpašības tiek minētas mazākā skaitā.

No otras puses, spriežot pēc savas pieredzes, atbildētāji domā, ka austrāliešiem pie latviešiem nepatīk mūsu materiālie panākumi. Tā domā 9,7% (Angl. 6%), lielīšanās ar bijušo — 9,7%, savrupējā turēšanās — 9%, sarunāšanās latviski austrāliešu vidū — 6,9%, turēšanās pie savām organizācijām un sabiedrības 5,6%, austrāliešu parašu kritika — 5,6%, ka strādniekiem nepatīk mūsu centība, domā 5,6% (Anglijā arī 5,6), ka dzeršana un skaļums — 1,4% u.c.

5. LATVIEŠU GARĪGĀ SITUĀCIJA SVEŠAJĀ ZEMĒ

Interesants ir nākamais — 45. jautājums, kas uzaicina izteikties par latviešu īpašībām. Tas pa daļai, varbūt, var aizstāt tos jautājumus, ar kuriem piem., angļu tautas psihologs Dž. Gorers savā aptaujas lapā uzaicina atbildētājus izteikties par

savām gluži personīgām lietām un sliktām īpašībām. (Viņš jautā, piem.: kādas jūs uzlūkojat par savām labākām īpašībām un tad, kādas par sliktākām, gūdam bieži pārsteidzoši vaļsirdīgas atbildes). Tomēr jāpasvītro, ka mūsu jautājums tikai pa daļai var aizstāt Gorera jautājumu, jo kaut gan netieši atbildētājs it kā atbild arī par sevi (jo viņš jau arī pieder pie latviešiem), tomēr atbildēm pilnīgi trūkst personīgās pieskaņas un atbildētāji, var redzēt, izteic to, ko tie, kā viņiem šķiet, vēro citos latviešos kā to zīmīgākās īpašības.

Lielākā daļa starp latviešu labām īpašībām izceļ to, ko jau, tā sakot, tradicionāli uzlūko par latviešu tikumiem, proti, čaklumu, centību, neatlaidību, izturību, uzņēmību (40,8%) Anglijā to izceļ 54,3%), cenšanos pēc izglītības — 10,4% (Angl. 3,3%), viesmīlību, sirsnību, godīgumu — 6,3% (Angl. 6%), individuālismu 4,9% (Angl. 12%) un nedaudzi piemin vēl dažādākas citas īpašības. Zīmīgi, ka šajā uzskaitījumā individuālisms un savrupība tiek uzlūkoti par pozitīvām īpašībām. Mūsu laikos šīs īpašības allaž tiek tuvinātas arī negatīvajām, sevišķi ja tās kļūst spilgtas.

Par negatīvām latviešu īpašībām atkal, gluži kā tas jau iesakņojies tradīcijā, vairums uzlūko skaudību, nenovīdību, neiecietību — 16,6% (Angl. 18%), iedomību, lielīšanos, pašgudrību — 12,4% (Angl. 13,2%) ķildošanos, strīdēšanos, kašķīgumu — 9,7% (Angl. 15,3%), dzeršanu — 6,9% (Angl. 8%), neatkarību, pašlabuma meklēšanu — 7,6% (Angl. 5,2%), muguras liekšanu priekšniecības un cittautiešu priekšā — 4,2%, u.c.

Pie šī latviešu pašraksturojuma pieder arī atbildes uz jautājumu, vai un kādā virzienā ģimenes locekļu un paziņu raksturs un izturēšanās mainījušies trimdas laikā.

Ka raksturs mainījies lielā mērā, atrod 11,1% (Angl. 15,4%), ka daļēji 33,1% (Angl. 38,3%), ka maz (14% (Angl. 11,8%)), ka nemaz 20,2% (Angl. 14,9%), nenoteiktas atbildes devuši 7% (Angl. 2,2%), nemaz nav atbildējuši 14,6% (Angl. 17,4%). Izskatās tā, it kā Austrālijā latviešu raksturi izrādījuši drusku lielāku stabilitāti kā Anglijā.

Virzieni, kādos šīs pārmaiņas notikušas, tiek šādi apzīmēti: ka kļuvuši materiālisti, saka 14,3% (Angl. 13,2%), kļuvuši lielīgi, iedomīgi, egoisti — 9,4% (Angl. 4%), kļuvuši nospiesti, vienaldzīgi, nervozi, nesaticīgi — 16,4% (Angl. 13,4%), piemērojušies apstākļiem — 8,4% (Angl. 4,4%). Bez tam tiek minētas

visai dažādas grūtāk klasificējamās pārmaiņas. Interesanti atzīmēt, ka pārmaiņas virzienā uz lielāku dzeršanu piemin tikai 2,4% (Anglijā pat tikai 0,8%). Svarīgākās pārmaiņas tātad, būtu virzienā uz lielāku materiālismu un tad uz to, ko varētu saukt par lielāku "nervu substances nolietošanos", kas izpaužas nervozitātē, apatijā, nesaticībā. Abi šie virzieni īsti ir tādi, kas ir sagaidāmi un kas izskaidrojami ar īpatnējiem trimdas apstākļiem.

To apstiprina atbildes uz jautājumu 52 — par trimdas raksturīgākām parādībām. Nelaimīgā kārtā šis jautājums pieder pie tiem pēdējiem trim jautājumiem, kas aptaujas iespaidumā avīzē bija atrauti no pārējiem jautājumiem un iespiesti tikai nā-

kamās slejas augšgalā, tā kā daudzi tos, šķiet, nav pamanījuši un tāpēc atstājuši tos neatbildētus, proti 34%.

Raksturīgā kārtā gandrīz ceturtda daļa no visiem aptaujas dalībniekiem par zīmīgāko trimdas dzīves īpatnību uzlūko cenšanos pēc materiālās labklājības — 23,6% (Angl. 17,6%). Ja te pieskaita vēl mantrausību, tad pievēršanos it sevišķi materiālām interesēm būtu atzinuši kā raksturīgu trimdai 28,5% (Angl. 21,3%). Apvienojot dažādas zīmīgas atbildes, varētu teikt, ka to, ko mēs nosaucām par "nervu substances nolietošanos", bet ko varētu saukt arī par harmonisku attiecību sabrukumu ar dzīvi (apatija, nesaticība, atrauššanās no citiem cilvēkiem u. t.t.) par zīmīgu trimdai atzīst vismaz 11%, bet Anglijā pat 27,6%. Dzeršanu par zīmīgu atrod 4,2% (Angl. 6%). Jaunatnes asimilēšanos izvirza 4,2% (Angl. 3,3%). Tiek tomēr atzīmētas arī pozitīvas parādības. Cenšanos saglabāt latviskumu izceļ 4,9%, garīgu aktivitāti 2,8%, cenšanos pēc izglītības 2,1%. Anglijā šādas pozitīvas īpatnības, kādas bez šaubām ir arī tur, neatrodam atzīmētas.

6. NACIONĀLĀ STĀJA

Pievēršotiess mūsu nacionālās dzīves jautājumiem, pirmais svarīgais jautājums ir: kāda ir ģimenes mājas valoda.

Izrādās, ka latviski mājās runā 86,7% ģimenēs (Angl. 80,8%, Amer. 86%), angļiski 4,2% (Angl. 8,4%, Amer. 3%), jaukti (visbiežāk tas, laikam, nozīmēs, ka vecāki runā vēl lat-

viski, bet bērni angļiski) — 2,8% (Angl. 3,3%, Amer. 3%), kādā citā valodā (ev. jautktā ar latviešu) runā 4,9% (Angl. 3,8%, Amer. 6%). Duŗas acis te stipri līdzīgie apstākļi visās trijās zemēs.

Sevišķi mūs, saprotams, interesē, kā runā bērni. Starp aptaujas lapu izpildītājiem lielākai daļai, proti — 53,5% ir bērni līdz 21 gadam (Angl. 61%, Amer. 52%, — bet nav zināms, līdz kādam vecumam tie te ieskaitīti). Lai gūtu skaidrāku ainu, ģimeņu skaits ar bērniem ikvienā zemē tiek pielīdzināts 100, un no tā tad tiek aplēsti procenti nākamiem jautājumiem.

Atbildēs uz jautājumu, kā bērni runā latviski, 75,3% no vecākiem ziņo, ka viņu bērni labprāt runā latviski, bet 10,4% no šī skaita runā nepareizi, 2,6% ziņo, ka bērni runā pareizi, bet nelabprāt (pavisam kopā tātad pareizi runā 67,5% ģimeņēs), ka bērni runā nelabprāt un nepareizi, ziņo 5,2%, bet ka nemaz nerunā latviski 5,2% (tas parasti ir jauktās laulībās). Citās zemēs aplēsums drusku citādāks: Anglijā bērni labprāt runā latviski 48,8% ģimeņēs (Amer. 46%), pareizi 31,4% (Amer. 42%), nelabprāt 4,6%, nepareizi 1,2%, nerunā nemaz 3,5%.

Bērni labprāt lasa latviešu grāmatas 10,4% ģimeņēs (Angl. 18,6%, Amer. 28%), angļu grāmatas 51,9% (Angl. 38,3%, Amer. 24%), latviešu un angļu 13% (Angl. 14,6%). Austrālijā stāvoklis, kā redzams, labu tiesu nelabvēlīgāks kā citur, pat šai nacionālā ziņā izlases grupā, ko veido aptaujas atbildētāji. Pa daļai tas, varbūt, izskaidrojams ar to, ka, kā grāmatnieki izteicas, Austrālijā, sevišķi pēdējā laikā, pērkot daudz mazāk latviešu grāmatu nekā Amerikā. Tas, savukārt, iespējams, ka atkarīgs no tā, ka grāmatu cena attiecībā pret izpeļņu pircējiem Austrālijā ir daudz neizdevīgāka nekā Amerikā. Tomēr, ja pieskaitām pie latviešu grāmatu lasītājiem arī tos, kas lasa latviešu un angļu grāmatas, tad iznāk, ka Austrālijā latviešu grāmatas lasa 23,4% no bērniem, kas pārāk daudz neatšķiras no Amerikas skaitļa — 28%. Anglijā tomēr būtu tad visaugstākais skaits — 52,9%.

Uz jautājumu, kādus dievkalpojumus bērni labprātāk apmeklē, vecāki dod šādas atbildes: latviešu — 54,5% (Angl. 56,2%), angļu 3,9% (Angl. 7,3%), ka latviešu un angļu 5,2% (Angl. 14,6%), nekādus — 5,2%, bet nav atbildējuši 31,2% (Angl. 21,9%).

Par bērnu draugu izvēli ir šādi dati: latviešus izvēlējušies

37,7% (Angl. 36,1%, Amerikā 38%), angļus 14,3% (Angl. 24,4%. Amer, 14%), latviešus, angļus un citus 18,2% (Angl. 17,4%), nav atbildējuši 29,8% (Angl. 22,1%).

Sestdienas vai svētdienas skolu apmeklē bērni no 50,6% ģimenēm (Angl. 35,1%), neapmeklē no 32,5% (Angl. 28%), nav atbildējuši 16,9% (Angl. 37%).

Par to, ka jāapmeklē divi skolas, žēlojas bērni no 10,4% ģimenēm (Angl. 12,8%, Amerikā 6%), nežēlojas 52% (Angl. 33,7%, Amer. 19%), neatbild 37,6% (Angl. 53,5%).

Par vasaras nometņu apmeklēšanu ir šādi dati: latviešu vasaras nometnes apmeklē bērni no 23,4% ģimenēm (Angl. 33,7%), angļu no 2,6% (Angl. 1,2%) un abas no 2,6 (Angl. 1,2%).

Latviešu jaunatnes organizācijās piedalās bērni no 37,7% ģimenēm (Angl. 24,4%), angļu no 5,2% (Angl. 12,8%) abās no 5,2% (Angl. 2,3%).

Uz jautājumu, kas tiek darīts, lai bērni izaugtu par latviešiem, ikviens no atbilžu devējiem piemin vairākus paņēmienus. ko viņš lieto, un tāpēc te ir grūti izdarīt kādu nozīmīgu klasifikāciju. Kā līdzekļi tiek minēti — runāšana tikai latviešu valodā, sūtišana latviešu skolās, vešana uz latviešu sarīkojumiem, latviešu valodas mācīšana, stāstīšana par Latviju, latviešu grāmatu pirkšana un lasīšana, iepazīstināšana ar latv. tautas gara mantām un tradīcijām, pamudināšana iestāties latviešu jaunatnes organizācijās u.c. Tādā veidā rīkojas 75% no visiem vecākiem (Anglijā gluži līdzīgi), 13% nedara nekā (Anglijā 4,8%), bet liela daļa neatbild, bieži, droši vien, tāpēc, ka bērni vēl gluži mazi.

Kādas ir vecās un jaunās paaudzes attiecības? Vecāki ziņo, ka viņu bērni pa laikam stāsta par ikdienas notikumiem un novērojumiem — tā ziņo 57% (Angl. 68%), ka atklāj savas nepatīkšanas un sarūgtinājumus — 48% (Angl. 57%), ka prasa vecākiem padomu — 45% (Angl. 58%), ka neko. nestāsta 2,6%. ka svešās apkārtnes un skolas ietekmē rodas plaša starp vecākiem un bērniem, ziņo 6,5% (Angl. 12,8%), neatbild 15,6%. Kā redzams, vecāki allaž ir minējuši vairākus bērnu attiecību veidus pret sevi, un tāpēc procentu summa pārsniedz 100.

Kā jau atzīmēts, visi līdz šim minētie procentuālie aplēsumi zīmējas ne tieši uz bērniem, bet uz ģimenēm ar bērniem. Tā kā tomēr bija interesanti zināt arī tieši, kāds procents individuālu bērnu skolas vecumā apmeklē latviešu sestdienas vai svēt-

dienas skolas, tad tika izdarīti vēl papildu aplēsumi. Visās aptaujā ietvertās ģimenēs ar bērniem, izrādas, bija 78 bērni skolas vecumā (5 — 15 gadiem). No tiem 59 apmeklēja latviešu sestdienas vai svētdienas skolu, t.i. 75,6%. Nav šaubu, ka šis skaitlis ir gluži netipisks, tas ir daudz par augstu un izteikt tikai skolas apmeklētāju skaitu tajās ģimenēs, kas piedalījās aptaujā. Tāpēc bija interesanti salīdzināt to ar bērnu procentu, kas apmeklē latviešu skolas, ņemot vērā visu latviešu trimdas grupu Austrālijā. Te vispirms vajag zināt, cik vispār ir latviešu bērnu skolas vecumā. Mūsu aptaujā, skaitot līdz bērnu līdz 21. gadam, bija pavisam apzinātas 387 personas. Starp tām, kā jau teikts, bija 78 bērni skolas vecumā. Pieņemot, ka šāda attiecība pastāv visā mūsu Austrālijas grupā, ir iespējams aplēst, cik vispār ir Austrālijā latviešu bērnu skolas vecumā, ja zina, cik Austrālijā ir latviešu. Rūpīgus aplēsumus te ir izdarījis prof. E. Dunsdorfs un viņa slēdzieni ir publicēti Austrālijās latviešu 6. Kultūras dienu programmas grāmatīņā. Izrādas, ka dati ir diezgan pretrunīgi.

Balstoties papildinātos Austrālijas tautas skaitīšanas rezultātos, prof. E. Dunsdorfs atrod, ka spriežot pēc tiem, 1954. gadā Austrālijā bijuši 18455 latvieši. Viņš domā, ka šis skaitlis tomēr ir par mazu un nav saskaņā ar oficiāliem datiem par latviešu ieceļotāju skaitu un tāpēc — ņemot vērā arī veclatviešus un to pēcnācējus — pieņem, ka 1954. gadā Austrālijā varējis būt vismaz 20.000 vai pat 23.000. Mums tomēr liekas drošāki pieņemt mazāko skaitli (ieceļotāju starpā ar latviskiem dokumentiem varēja būt arī diezgan liels skaits neīstu latviešu; mums jau bija pāri par 20% minoritāšu, un tāpat “veclatviešu” un sevišķi to pēcnācēju latviskums ir kaut kas diezgan nereāls).

Izejot no skaitļa 18.455, mēs varam pieņemt, ka no 1954. gada līdz 1959. gadam, kad notika mūsu aptauja, šis skaits būtu varējis dabiski pieaugt līdz 20.000. — kaut gan jāsaprot, ka precīzi aplēst latviešu dabīgo pieaugumu Austrālijā, bez visa cita, grūtības rada lielais jaukto laulību skaits (76% — 1958. g.): ļoti nedaudzus — ja vispār kādus — no šādu laulību pēcnācējiem var kaut kādā ziņā uzlūkot par latviešiem. Ja nu tomēr par spīti nedrošībai mēs pieņemam, ka latviešu skaits tagad varētu būt ap 20.000, tad var arī iaptuveni aplēst, cik mums ir bērnu skolas vecumā, proti: ja starp 387 latviešiem ir 78 bērnu skolas vecumā, tad starp 20.000 to, acīm redzot, ir 4030.

Tālāk no latviešu skolu statistikas mēs uzzinām, ka 1954. gadā, kā to atzīmē prof. E. Dunsdorfs, latviešu skolās ir bijis 702 skolēni, bet par 1961. gadu latviešu skolu inspektors ziņo, ka to ir 625, — par citiem gadiem ziņu neesot. Pieņemot, ka 1959. gadā to varētu būt bijis ap 650, mēs dabūjam, ka no visiem latviešu bērniem skolas vecumā latviešu skolas apmeklē tikai ap 16%.

Trimdinieku nacionālās stājas noskaidrošanai ir domāti arī 3 nākamie jautājumi: vai aptaujas lapas izpildītājs uzlūko par ikviena latvieša pienākumu 1) sekmēt Latvijas atbrīvošanu, 2) palīdzēt citiem latviešiem, 3) aktīvi piedalīties sabiedriskā dzīvē? Tā kā šie jautājumi ir visai teorētiski, izteic vairāk tikai vēlēšanos (vērstu ne tik daudz pret pašu atbildētāju, bet pret latviešiem vispār), tad ir dabīgi, ka lielais vairums (it sevišķi uz pirmiem divi jautājumiem) atbild ar "jā".

Ka ikviena latvieša pienākums ir sekmēt Latvijas atbrīvošanu, domā 89,8% (Angl. 92,9%), 3,4% atbild ar pretjautājumu — kā varētu veikt šo uzdevumu, — 6,8% neatbild.

Ka jāpalīdz citiem latviešiem, domā 86,1% (Angl. 92,1%), ka vienmēr tas nav jādara, domā 4,9% (Angl. 2,5%), neatbild 9%.

Pienākumu aktīvi piedalīties latviešu sabiedriskajā dzīvē atzīst 75,8% (Angl. 72,2%), to neatzīst 7,6% (Angl. 4,5%), neatbild 16,6%.

7. TRIMDINIEKS UN ORGANIZĀCIJAS

No atbildēm uz 31. jautājumu (Cik organizācijās, draudzēs, palīdzības fondos u. t.t. esat iestājušies?) redzams, ka latviešu organizācijās, draudzēs, palīdzības fondos u. t.t. ir iesaistījušies 90,9% (Angl. 69,9%, Amerikā 85%), vairums 1 un 2 organizācijās, bet 22% — 3 un 4 org. un 9,8% — 5 un vairākās.

Kā amatpersonas latviešu organizācijās piedalās 42,6% (Angl. 38,4%, Amer. 38%), pie kam 15% vairāk kā vienā. Bet daudzi, proti 31,4% (Angl. 23,5%, Amer. 29%) piedalās arī angļu resp. austrāliešu organizācijās, pie kam 4,9% (Angl. 2,9%, Amer. 3%) darbojas šajās organizācijās kā amatpersonas, dažreiz arī vairākās.

Tuvu šim jautājumam ir jautājums, vai aptaujas lapas iz-

pildītājs ir apmierināts ar latviešu organizāciju darbību. Ar "jā" uz to atbild 48,5% (Angl. 60,7%, Amer. 59%), ar "nē" — 28,5% (Angl. 25,8%, Amer. 15%), daļēji apmierināti ir 10,4% (Angl. 7,3%, Amer. 10%). Neņemtas spriest un nenoteiktas atbildes dod 9,8% (Angl. 4,1%).

No šiem neapmierinātiem 26,9% domā, ka organizāciju par daudz (Angl. 12%), 17,1% — ka pārāk daudz runā un maz dara, 17,1% — ka nav spējīgu vadītāju — ideālistu (Angl. 5,2%), 19,4% — ka par daudz šķelšanās un ķildu (Angl. 48%), 7,3% — ka maz aktivitātes latviskuma saglabāšanā (Angl. 12%), 7,3% — ka pārāk maz tautiešu iestājušies organizācijās.

Sakarā ar šiem neapmierinātības iemesliem būs arī ieteikumi to novēršanai, kā tie izteikti atbildēs uz 37. jautājumu. Vairāk vienības, sadarbības, ideālisma kopējā darbā prasa 20% (Angl. 22%), izveidot vienu centrālu organizāciju 13,2% (Angl. 8%), visiem piedalīties sabiedriskā darbā, iesaistīt jaunatni (un vispār vairāk biedru), mazāk runāt, vairāk darīt prasa 19% (Angl. 13%), augstāki kvalificētus vadītājus 3,4% (Angl. 3%). Anglijā bez tam vēl prasa atsacīšanos no dzeršanas un politikas kultūrālos pasākumos.

Pie lielākām un svarīgākām latviešu organizācijām pieder latviešu draudzes. Vai ļaudis ir apmierināti ar šo draudžu un vispāri baznīcas dzīvi? Uz to no aptaujas lapu izpildītājiem 35,5% atbild ar "jā" (Angl. 48,4%, Amer. 61%). Ar "nē" atbild 45,1% (Angl. 40,2%, Amer. 38%). Daļēji apmierināti ir 6,9% (Angl. 0,4%). 9% (Angl. 0,4%) šis jautājums neinteresē, 3,5% (Angl. 9,4%) neatbild.

Neapmierinātie min dažādus iemeslus savai neapmierinātībai. 34,8% (Angl. 19,2%) no tiem kā iemeslu min nevienprātību dažādo draudžu un mācītāju starpā; mācītāju nepietiekamo interesi par draudžu locekļiem piemin 7,6% (Angl. 5,6%), iedeālisma trūkumu un pārāk lielu pasīvitāti 9,1%. Tiek minēti vēl dažādi citādi iemesli (12%) un daudzi nemaz nepaskaidro, kāpēc tie neapmierināti (30,3%).

Par spīti neapmierinātībai tomēr ļoti augsts procents no aptaujas lapas atbildētājiem baznīcu apmeklē, proti 85,3% (Angl. 85,9%), relatīvi lielākā daļa no tiem — 38,1% (Angl. 35,5%) gan tikai 1 — 5 reizes gadā, bet toties 9,1% (Angl. 4,0%) 21 — 50 reizes gadā.

Var pieņemt, ka daudzus gadījumos neapmierinātībai ar

baznīcas dzīvi īstais iemesls nav tik daudz atbildēs minētās nepatīkamās konkrētās parādības šai dzīvē, bet gan vispārēja reliģijas krīze, kas zīmīga jaunajiem laikiem. To rāda atbildes uz jautājumu: "Vai reliģijai ir svarīga nozīme Jūsu dzīvē?" Ar "jā" uz to atbild tikai 53,4% (Angl. 68%), ar "nē" 34% (Angl. 24,7%). Daļēju nozīmi atzīst 8,4% (Angl. 3,3%). Interesanti ir atzīmēt, ka no atbildētājiem līdz 30 gadiem 85% atzīst reliģijas nozīmi savā dzīvē, starp 30 — 50 gadiem šo nozīmi atzīst apm. 50% un pēc 50 gadiem ap 73%. Atbildētāju vairums atzīst, ka viņu attiecības pret reliģiju bijušas tādas pašas arī pirms trimdas, proti 72,4% (Angl. 84,6%), bet 18% (Angl. 9,3%) domā, ka tā bijusi citāda. Ir interesanti atzīmēt, ka starp tiem, kuŗu attiecības pret reliģiju trimdas laikā ir grozījušās, 65% ir pievērsušies reliģijai, — pārējie 35% novērsušies. Starp tiem, kas pievērsušies reliģijai, puse ir ar augstskolas izglītību un visi ir jaunāki par 60 gadiem.

Interesants te ir arī jautājums, kāpēc baznīcu apmeklē veseli 85% no atbildētājiem, kaut gan tikai 53% atzīst, ka tie ir īsti reliģiski? Angliskā sabiedrībā te cēlonis noteikti būtu konformitātes griba, vēlēšanās būt saskaņā ar tradīciju, iegūt, resp. paturēt cienījamas un respektējamās personas reputāciju. Bet latviešiem trimdā nav ne šādas tradīcijas, ne sabiedrības spiediena šajā virzienā. Atbildi te, šķiet, būs jāmeklē tai virzienā, ka daudzi latvieši apmeklē baznīcu it sevišķi tāpēc, lai būtu uz brīdi atkal latviešu vidū (kā tas bija Latvijā), lai ņemtu daļību vienā no nedaudziem mums vēl palikušiem nacionālās dzīves izpausmes veidiem. To novērojuši jau arī ar zināmu nepatīku austrāliešu mācītāji, — ir nācies dzirdēt no tiem, ka latviešiem baznīca esot ne tik daudz reliģiska kopība, cik nacionāla. Tādā kārtā notiek, ka mūsu trimdas (un, varbūt, ne tikai trimdas) baznīca ir arī viens no mūsu latvietības balstiem.

8. GARĪGĀS INTERESES

Bet cilvēka garīgā dzīve izpaužas nevien reliģiskā plāksnē, bet arī citās.

Aptaujas lapu izpildītāji te mums sniedz šādus datus. Priekšlasījumus apmeklē vismaz 73%, pieņemot, ka tie 27%, kas neatbild, neapmeklē tos. Relatīvais vairums (34,5%) apmeklē

tos 1 — 5 reizes gadā, bet 7% — 11 — 20 reizes. Apspriedēs piedalās 64%, — visvairāk no vecuma grupas starp 51-60 gadiem (72%), tad no 30-40 gadiem (70%) un no grupas līdz 30 g. (67%), vismazāk no grupas starp 41-50 g. (50%).

Mākslas sarīkojumus apmeklē 83,3%, visvairāk no vecuma grupas līdz 30 g. — 100%, vismazāk no vecuma grupas starp 41-50 g. (74%). Šis augstais apmeklētāju procents mākslas sarīkojumos, acīm redzot, ir atkarīgs no tā, ka šie sarīkojumi visumā, laikam, apmierina apmeklētājus. Tas arī tiešām izriet no atbildēm uz aptaujas 35. jautājumu: Vai esat apmierināti ar latviešu mākslinieku sarīkojumiem? Uz to 53,3% (Angl. 71,2%, Amer. 59%) atbild ar "jā", 19,5% (Angl. 0,8%, Amer. 10%) atzīst, ka tie ir daļēji apmierināti, 5,6% (Angl. 2,6%) atsakās spriest un tikai 16% (Angl. 15,8%, Amer. 15%) deklarē, ka tie ir neapmierināti. Lielākā daļa no neapmierinātiem par iemeslu savai neapmierinātībai min sarīkojumu, resp. izpildītāju zemo kvalitāti. Daudzi no apmierinātiem, atkal var pieņemt, ir apmierināti it sevišķi tāpēc — tāpat kā apmeklējot latviešu dievkalpojumus — ka te viņi atkal ir latviskā vidē un pieskaņas latviskai garīgai dzīvei.

Atgriežoties pie dažādu sarīkojumu apmeklēšanas jautājuma, atbildes aptaujai atklāj, ka kino apmeklē 82,6%, — visvairāk visjaunākā un tad visvecākā grupa. 14,6% apmeklē kino 21-50 reizes gadā, 20% — 11-20 reizes, bet relatīvais vairākums (26,3%) — nenoteikti.

Var atzīmēt vēl sporta sarīkojumus un dejas vakaru apmeklējumus, kaut gan tos jau grūtāki uzlūkot par garīgo interešu izpausmi. Sporta sarīkojumus apmeklē 30%, relatīvi visvairāk no visjaunākās grupas (47%).

Dejas vakari, izrādes ir vēl populārāki par sportu. Tos apmeklē 56%, — arī tos visvairāk no visjaunākās grupas (93% no tās), vismazāk no visvecākās.

Bet pie garīgo interešu izpausmes pieder arī it sevišķi laikrakstu un grāmatu lasīšana. No atbildēm mēs uzzinām, ka latviešu laikrakstus vai žurnālus nelasa tikai 0,7% (Angl. 4,5%, Amer. 3%). 62,4% lasa 1-2 latv. laikrakstus vai žurnālus (Angl. 60,3%), 3-4 laikrakstus — 23% (Angl. 27,4%), 5 un vairāk 6,3% (Angl. 5%). Neatbild 2% (Angl. 1,2%).

No laikrakstiem angļu valodā 50% lasa 1-2 laikrakstus (Angl. 49,4%), 18,7% (Angl. 19,7%) lasa 3-4, bet 5 un vairāk

— 8,4% (Angl. 8,1%). Nelasa nevienu laikrakstu angļu valodā — 3,5% (Angl. 7,3%. Neatbild 10,5% (Angl. 6,2%). Laikrakstus citās valodās kā latviešu un angļu lasa 37%. Nevienu šādu laikrakstu nelasa 12%, bet 51% neatbild.

Par grāmatu lasīšanu mēs uzzinām, ka 80% no atbildētājiem pēdējā pusgadā ir lasījuši latviešu autoru grāmatas. 29,8% ir izlasījuši 1-2 grāmatas, 20,2% — 3-4 grāmatas, 22,3% — 5 un vairāk grāmatas, 7,6% nav izlasījuši nevienu latv. grāmatu (jaunākajā grupā tikai 0,7% no šiem nelasītājiem). 12,5% nav atbildējuši. Skaitļi par Angliju ir visai līdzīgi. Tukojumus latviešu valodā lasījuši 39%, nevienu šādu tulkojumu nav lasījuši 22,2%, neatbild 38,9. Citās valodās grāmatas ir lasījuši 62,4%, nevienu nav lasījuši 12,5% un nav atbildējuši 25,1%.

9. INTIMĀ DZĪVE

Ar jautājumu: Ko Jūs parasti darāt brīvajā laikā? mēs pieejam jau tuvāki atbildētāju intīmai dzīvei. Relatīvi lielākais vairums — 47,9% (Angl. 70%) — atbild, ka tie lasa, raksta, klausās radio, skatās televīziju u. tml. Tas būtu labi saskaņā ar jau agrāk konstatēto atbildētāju lielo interesi dažādās garīgās dzīves izpausmēs. Te var pieskaitīt arī tos, kas atbild, ka tie mācās, studē, pārdomā, mūzicē, glezno, zīmē — un tādu ir 8,3% (Angl. 8%). Laba tiesa, saprotams, dara kaut ko praktiski vērtīgu: apkopj māju, dārzu, nodarbojas ar mājsaimniecību, rokdarbiem, — tādu ir 17,4% (Angl. 36,6%), ar sabiedrisku darbu nodarbojas 7,6% (Angl. 5,6%), ar sportu 2,8% (Angl. 5,8%), satiekas ar draugiem, iedzer 2,1% (Angl. 6,2%), brīva laika nemaz nav 7,6% (Anglijas datus tādi nemaz netiek minēti, — varbūt tā ir viena no Austrālijas latviešu "īpatnībām" — strādāt 2 maiņās). Tāpat, kamēr Anglijā 3,3% latviešu brīvā laikā nododas atpūtai un gulēšanai, — Austrālijā šāds laika pavadīšanas veids netiek minēts. Vispāri, kā redzams, skaitļi no Anglijas viscauri ir lielāki nekā Austrālijas: tas atkarīgs no tā, ka aptauju apstrādātājs Anglijā vienu cilvēku ieskaitījis vairākās grupās, ja tas min dažādus laika pavadīšanas veidus. Līdz ar to tad var pieņemt, ka Anglijas dati šai gadījumā sniedz precīzāku ainu, jo nav šaubu, ka gandrīz visi pavada brīvo laiku ne tikai vienā, bet vairākās nodarbībās. Bet, lai kā tas būtu, abos ga-

dījumos latviešiem ir zīmīgi, ka ļoti augsts viņu procents brīvā laikā nododas garīgu interešu apmierināšanai. Ar to viņi radikāli atšķiras no iezemiešu masas droši vien jau Anglijā, bet pilnīgi neapšaubāmi Austrālijā. Mūsu denacionālizēšanās šeit tad arī palaikam nozīmē garīgā dzīves standarta zaudēšanu un atkrišanu apkārtnes plašo masu līmenī.

Visai dziļi intīmajā dzīvē ieejam ar jautājumu par laulāto ļaužu saticību. No laulībā dzīvojošiem ļaudīm 17% (Angl. 7%) atzīst, ka tiem ir bieži domstarpības ar dzīves biedri, 26,5% (Angl. 27,2%), ka tikai reizēm, 28% (Angl. 34,2%) ka reti, 1,5% (Angl. 11%) ka nekad, 10% (Angl. 20%) neatbild. Tautājot pēc iemesliem, mēs dabūjam zināt, ka 20,5% (Angl. 26,8%) gadījumos domstarpības ir par nesvarīgām lietām, 10% (Angl. 13,9%) gadījumos par dzīves uzskatiem, 10% (Angl. 15,7%) gadījumos par saimnieciskiem jautājumiem, 5,3% (Angl. 5,6%) par nepareizu dzīves veidu, dzeršanu, 3,5% par sabiedriskās dzīves jautājumiem, 1,8% (Angl. 4,6%) gadījumos par latvisku vai nelatvisku dzīves veidu, 1,8% gadījumos griezširdības dēļ.

Uz jautājumu, vai domstarpības apdraud ģimenes dzīvi, resp. var vest pie šķiršanās, 51% (Angl. 77,8%) no visiem laulībā dzīvojošiem atbild "nē" un 13,4% (Angl. 5,6%) "jā". Kā cēloņus ģimenes apdraudējumam 27% gadījumos sievietes min vīra dzeršanu, resp. nepareizo dzīves ceļu. Tikpat daudz gadījumos kā cēlonis tiek minēta nesaskaņa dzīves uzskatos, 13% gadījumos vīrieši min greizsirdību, bet saimnieciska rakstura diskusijas tiek minētas tikai 0,9% gadījumos. Visvairāk ģimenes dzīve ir apdraudēta vecuma grupā starp 31 — 40 gadiem (53% no visiem gadījumiem), kas sakrīt ar vispārīgiem psihologu konstatējumiem šai jautājumā. Ievēribas cienīgs ir fakts, ka ģimenes dzīves apstākļi Austrālijā, šķiet, mazāk labvēlīgi kā Anglijā. Noskaidrot tam cēloņus varētu būt īpašas pētīšanas uzdevums.

Ne bez sakara ar jautājumu par saticību laulībā ir jautājums par to, kas pēc atbildētāju domām sagādā dzīvē laimi. Zīmīgā kārtā 22,2% (Angl. 29%) domā, ka tā ir saskanīga ģimenes dzīve, 20,2% (Angl. 34,7%), ka veselība, saticība, labi draugi, 7,6% (Angl. 11%) — ka apmierināšanās ar esošo, pieticība, 7,6% (Angl. 12%) — ka patīkams darbs un darba prieks, 7,6% (Angl. 8,4%) — dzīve saskaņā ar sirdsapziņu un Dieva liku-

miem, 5% (Angl. 5,6%) — nodomu piepildīšanās un interešu apmierināšana, 5% (Angl. 4,8%) — nodrošināts materiāls stāvoklis, 1,4% (Angl. 2,5%) — iespēja palīdzēt tuvākam, 1,4% (Angl. 1,6%) — zināšanas, tiekšanās pēc garīgiem ideāliem u.c. Anglijas skaitļi atkal viscaur ir augstāki, jo reģistrēti vairāki viena un tā paša cilvēka ideāli.

Gluži tuvu šim jautājumam stāv arī nākamais: Ko Jūs visvairāk vēlaties un esat vēlējušies sasniegt Jūsu dzīvē?

Šie divi jautājumi atšķirami tikai par tik, par cik jautājuma autori, acīm redzot, ir pieņēmuši, ka personīgā laime nav vienīgais, pēc kā cilvēks var censties, — un Aristotelis te dod viņiem pamatojumu, mācīdams, ka laime nāk tikai kā piedeva sekmīgiem centieniem un darbībai, bet nevar būt pašmērķis. Varēja arī sagaidīt, ka tā viens otrs, varbūt, izteiksies precīzāki un konkrētāki, nekā atbildē uz iepriekšējo jautājumu. Pa daļai tas arī panākts. Pirmā vietā atkal nāk 16,7% (Angl. 12,8%) ar vēlēšanos nodibināt laimīgu ģimenes dzīvi un izaudzināt krietnus latviešus, 16,4% (Angl. 27,5%) vēlas visvairāk nodrošināt savu materiālo stāvokli; 10,4% (Angl. 11,7%) redzēt brīvu Latviju un dzīvot tajā; 16% (Angl. 14%) ar izglītību, zināšanām, mākām; 2,8% (Angl. 5%) censties pēc labā un patiesā, palīdzot citiem; 3,4% gluži abstrakti un nenoteikti vēlas sasniegt to, kas sagādā cilvēkam laimi u.c.

Trimdinieku psiholoģiju palīdz noskaidrot arī jautājums: Vai Jūs raizējaties un baiļojaties? Izrādās, ka vairāk vai mazāk, biežāk vai retāk raizējas un baiļojas 75% (Angl. 66,5%) no visiem atbildētājiem. No tiem, kas raizējas, 23,8% (Angl. 23,7) raizējas par Latvijas nākotni, par neatgriešanos dzimtenē, asimilāciju, komūnisma izplatīšanos: visi šie raizēšanās iemesli ir izpausme iekšēji pārdzīvotai apziņai par saistību ar Latviju un latviešiem; 21% (Angl. 20%) par veselību; 18,4% (Angl. 12,8%) par materiāliem apstākļiem, bezdarbu, vecuma dienām; 3,6% par sarežģījumiem ģimenes dzīvē (Anglijā netiek minēts); 1,8% (Angl. 0,8%) par dzīves tukšumu un mazvērtību.

Zināms sakars ar iepriekšējo jautājumu ir arī nākošajam — par traucējumiem veselībā. 50% no atbildētājiem konstatē sevī kādus chroniskus sarežģījumus veselībā. Reģistrējot šos traucējumus, bet ne personas (jo vienai personai var būt vairāki traucējumi), mēs atrodam, ka 36% žēlojas par nogurumu, 25,6% par galvas sāpēm, 21% par kuņģa sarežģījumiem, 17,3%

par bezmiegu, 8,4% par augstu asins spiedienu, 5,6% par sajūtu, ka nespēj elpot, 5% par muguras sāpēm, 2,8% par nervozitāti, u.c. Par cēloni šiem traucējumiem — jāpieņem, ka saskaņā ar ārstu atzinumiem — 18,7% uzlūko pārpūlēšanos, 11% nenormālo dzīvi kara un bēgļu apstākļos, 4,2% vecumu, 7% traģiskus pārdzīvojumus, 8,3% citus cēloņus.

Visai nozīmīgs jautājums, kas tver jau dziļāki personībā, ir nākošais: Vai Jūs nomāc mazvērtības apziņa? 9,8% (Angl. 4,5%, Amer. 13%) atbild, ka bieži; 21,5% (Angl. 22%, Amer. 14%) — ka reizēm; 20% (Angl. 23,4%, Amer. 28%) — ka reti; 43% (Angl. 42,3%, Amer. 39%) — ka nekad. Apmēram puse no atbildētājiem tātad pazīst šo pārdzīvojumu. Par to nav ko kaudēt, drīzāk otrādi. Šis pārdzīvojums — vismaz zināmos izpaudumos — liek dziļāki novērtēt cilvēka situāciju pasaulē un var būt auglīgs ierosinājums pilnīgākai pasaules un cilvēka saprašanai. Gandrīz neviens no lielajiem kultūras vērtību radītājiem nav bijis svešs šim pārdzīvojumam. No otras puses, bez šaubām, ir labi, it sevišķi tautas pastāvēšanai un tam, ko sauc "tikšanai uz priekšu", ka mums ir tik pat daudz cilvēku, kas vienmēr ir braši, droši, enerģiski un nešaubās par sevi un darāmā darba vērtību. Var teikt, ka mums šai ziņā ir itin laimīgs pretējo dotību sajaukums.

10. IEKŠĒJĀS SAITES AR DZIMTENI

Svarīgs trimdinieku dvēseles izpratnei ir jautājums: Vai Jūs nomāc ilgas pēc dzimtenes? 40,2% (Angl. 43,6%) ziņo, ka viņi tās pārdzīvo bieži; 43,8% (Angl. 41,5%) — ka reizēm; 7% (Angl. 9,7%) — ka reti; 8,4% (Angl. 1,5%) — ka nekad. Ilgas pēc atšķirtajiem tuviniekiem bieži nomāc 32,6% (Angl. 41,5%), reizēm — 38,2% (Angl. 37,8%), reti — 15,3% (Angl. 8,5%), nekad — 9% (Angl. 1,7%). Ka mazāks skaits ilgojas pēc tuviniekiem nekā pēc dzimtenes, šķiet, izskaidrojams ar to, ka daudziem Latvijā vairs nav tuvinieku. Katrā ziņā to kopskaits, kas bieži vai reti vēl ilgojas pēc dzimtenes, ir augsts un procentuāli aptuveni līdzīgs visās vecuma grupās, — proti, 91% (Angl. 94%), bet pēc tuviniekiem — 86% (Angl. 88%). Tas rāda, ka vātis vēl nav sadzijušas, un cik ilgi tas būs tā, mēs paliksim trimdinieki, mēs vēl nepiederēsim pilnīgi svešajai zemei.

Tāpēc nav uzlūkojams par diezcik laimīgu nākamais jautājums: Ko esat atraduši par labāko līdzekli šo pārdzīvojumu pārvarēšanai? Tas sugēstē domu, ka ilgošanās pēc dzimtenes ir kaut kas ļauns, ka tā jāpārvar un mums pilnīgi jāpieder svešajai zemei. Labāks būtu bijis neitrālāks formulējums: Kas Jūs samazina ilgas pēc dzimtenes un piederīgiem? Bet tā, laikam, tas arī ir domāts. Daži (4,2%) tad arī atbildējuši, ka tie šos pārdzīvojumus nemaz negrib pārvarēt, citi, ka nevar pārvarēt (9%); 23% (Angl. 39%) domā, ka tos samazina darbs un latv. sabiedrība; 9,8 (Angl. 4%) — ka sarakstīšanās un saiņu sūtīšana, 8,4% (Angl. 2%) piekopj stoisku rezignāciju — neko nevar darīt; 8,3% (Angl. 7,2%) tic un cer, ev. domā, ka vēl atgriezīsies dzimtenē; 9% (Angl. 31,5%) lasa, klausās radio, skatās televīziju, izklaidējas, tiecas nedomāt; 3,4% (Angl. 2,5%) nododas ģimenes dzīvei; 1,4% (Angl. 4%) piemin iedzeršanu; laba tiesa (18,7%) uz jautājumu nemaz neatbild.

Tā mēs pienakam pie jautājuma, ko allaž uzlūko par mērāuklu mūsu nacionālai stājai: Ko Jūs darītu, ja Latvija kļūtu brīva pēc viena gada? Uz to 25% (Angl. 45,5%, Amer. 32%) pasaka, ka tie nekavējoties atgrieztos; 21,3% (Angl. 36,5%, Amer. 30%) — ka nogaidītu stāvokļa stabilizēšanos; 8,4% (Angl. 6%, Amer. 10%) — ka atgrieztos pēc pasāktā realizēšanas; 16,8% (Angl. 10%, Amer. 19%) vēl nav izšķirušies; 5,6% (Angl. 0,4%) aizbrauktu tikai viesos; 6,9% (Angl. 0,5%; Amer. 4%) skaidri pasaka, ka neatgrieztos nekad; 16% (Angl. 0,9%) nav atbildējuši (Austrālijā, pa daļai laikam tāpēc, ka šis jautājums, kā jau ievadā minēts, avīzē bija tā iespiests, ka to varēja nepamanīt). Savelkot atbildes kopā, redzams, ka vismaz principā domā atgriezties no Austrālijas 54,7%, no Anglijas 88%, no Amerikas 72%. Nedomā atgriezties (ieskaitot te tos, kas grib tikai viesoties) no Austrālijas 12,5%, no Anglijas 0,9%, no Amerikas 4%.

Būtu interesanti noskaidrot, kāpēc pastāv tik liela atšķirība atgriešanās jautājumā dažādās zemēs. Vispirms, te jāņem vērā: ja Austrālijā nebūtu tik daudz neatbildētāju (ev. jautājuma nepamanītāju), tad atgriezties gribētāju skaits varētu proporcionāli pacelties par 8 — 9%, un būtu ev. 62 — 63%, tātad tomēr zemāks nekā Amerikā un it sevišķi Anglijā.

Šķiet, ka viens no cēloņiem varētu būt tas, ka latvieši Anglijā jūtas un arī tiešām ir daudz tuvāki Latvijai kā tie, kas

Austrālijā. Tas pats pa daļai attiecas uz Ameriku. Tuvības sajūtai, apziņai, ka kaut kas viegli izdarāms, ir milzīga nozīme. Brauciens atpakaļ no Austrālijas ir samērā grūts, diezgan sarežģīts un arī, it sevišķi ar visu ģimeni, itin dārgs uzņēmums, — uz ko arī svešie apkārtnes cilvēki nelūkotos labvēlīgi. Amerika ir pusceļā, — un to tad rāda arī skaitļi.

Tālāk, laikam, nozīme arī turības faktoram. Austrālijā 73% latviešiem (vismaz starp aptaujas lapas izpildītājiem) ir mājas, Anglijā — tikai 44,5%, Amerikā 34%. Austrālijā 44% ir auto, Anglijā tikai 11%. Turība, it sevišķi nekustami īpašumi, mājas, piesaista pie zemes, uz kuras tie atrodas. Par to bija diskusijas trimdas sākumā, un tagad izrādās, ka tiem ir taisnība, kas paredzēja, ka daudz propogandētā dzišanās pēc mantas piesaistīs pie svešās zemes.

Ja tomēr no zemākā atgriezties gribētāju procenta gribētu secināt, ka Austrālijas latvieši ir mazāk nacionāli noskaņoti kā piem. Anglijā, tad nezin', vai tas būtu pareizi. Ilgas pēc dzimtenes, kā mēs nupat redzējām, Austrālijas latviešos ir tikpat lielas kā Anglijā, un tāpat nevienā citā nacionālā noskaņojuma izpausmē tie nepaliek aiz citiem. Kas attiecas uz tiem, kas negrib atgriezties, tad jāievēro, ka starp tiem ir laba tiesa vecu cilvēku, kas neparedz, ka tie varētu Latvijā sevi uzturēt un tāpēc negrib būt tur par nastu.

Beidzamais lūgums aptaujas izpildītājiem bija: izteikt savu ieteikumu un vēlēšanās. Tie tad arī tikuši izteikti itin prāvā skaitā. bet tie ir visai dažādi un nav tik viegli klasificējami. Pirmā kārtā daudzi prasa, lai visi saslēgtos ciešāki kopā un dzīvotu saticīgi, lai kāpinātu cīņu pret komūnismu un aktivizētu cīņu par Latvijas brīvību, lai Latvija atkal būtu brīva, lai saglabātu savu tautību un cīnītos pret pārtautošanu, lai piegrieztu lielāku vērību latv. sestdienas un svētdienas skolām, lai rīkotu biežāki kultūras dienas u.c. Beidzot tiek izteikta arī vēlēšanās, lai šādas aptaujas tiktu organizētas biežāki un to rezultāti publicēti.

11. NOSLĒGUMS

Mūsu ziņojums sniedz pirmā kārtā zināmu skaitu statistisku datu. Pie dažiem punktiem tika mēģināts dot arī īsus kome-

tārus, bet nav šaubu, ka tādi būtu varējuši būt gandrīz pie ikviena punkta. Tas nozīmē, ka te paliek vēl itin plašs materiāls turpmākai komentēšanai.

Ja noslēdzot vajadzētu īsos vārdos pateikt, kādu priekšstatu par latviešu Austrālijas trimdinieku fizisko un garīgo stāvokli mums šī aptauja sugestē, tad — ja ņem vērā tikai to 387 cilvēku lielo grupu, kas ar šo aptauju apzināta — varētu teikt, ka stāvokli iespējams uzlūkot par itin apmierinošu. Nekavējoties pie fiziskās resp. materiālās dzīves puses, kuŗas visumā apmierinošais stāvoklis ir visiem itin labi zināms arī bez aptaujas lapām, varētu teikt, ka latviešu gars Austrālijā vēl ir visai mošs un patur mūsu tautas raksturīgās iezīmes jaunos laikos: centību, gaišu, skaidru prātu, mērķtiecīgu gribu, praktiskas izdarības spēju, bet arī — kas mūs šeit it sevišķi interesē — tanī ir vēl itin moša nacionālā apziņa un griba saglabāt savu latvietību. Tiešām, 86% ģimenēs runā latviski, tāpat 75% no bērniem labprāt runā latviski un tikpat daudzi apmeklē latviešu skolas, 91% no atbildētājiem vēl nav svešas ilgās pēc dzimtenes, jauktās laulības ir tikai 7,6% no kopējā laulību skaita. Ja apzinātā 387 cilvēku lielā grupa pareizi reprezentētu visu latviešu trimdas saimi Austrālijā, tad mēs varētu palikt labās cerībās.

Tā tomēr diemžēl nav, un to mēs jau esam vairākkārt konstatējuši. Var pieņemt, ka vispārīgo, tā sacīt neitrālo latvisko īpatnību ziņā, aptauja sniedz ainu, kuŗas pareizības garantijai arī ierobežotais dalībnieku skaits ir tomēr pietiekams, jo vairāk tāpēc, ka pie mums iegūtos datus lielā mērā apstiprina dati no citiem kontinentiem, tad citādi ir jautājumā par mūsu nacionālo stāju, kas pēc aptaujas atklājas it kā visai apmierinoša.

Kā jau teikts, šis iespajds diemžēl neatbilst īstenībai, kad to attiecina uz visu latviešu Austrālijas trimdinieku masu un kad mūsu aptaujas datus salīdzina, kur tas iespējams, ar plašākiem datiem no citiem avotiem. Visvairāk bažas un apdraudējumu rada lielais jaukto laulību skaits: to pēcnācēji tikai izņēmuma gadījumos būs latvieši. Tāpat bažas var radīt, ka tikai 16% no latviešu bērniem apmeklē latviešu skolas un līdz ar to kaut cik iemācas latviešu valodu. Beidzot, laba zīme nav arī tā, kā latviešu grāmatnieki ziņo, latviešu grāmatu lasītāju skaits Austrālijā pēdējos gados strauji samazinājies.

Viss tas neapšaubāmi rāda, ka labvēlīgākie skaitļi, ko esam ieguvuši mūsu aptaujā, ir atkarīgi no tā, ka aptaujas dalībnieki

ir zināmā mērā bijuši nacionāla izlase, "elite", bet tie, kuŗos nacionālā apziņa ir vāja vai jau pilnīgi zudusi, tieši tāpēc nav ņēmuši tanī dalību. Tas, saprotams, nenozīmē, ka visos, kas tanī nav ņēmuši dalību, šī apziņa būtu vāja vai zudusi. Jau ievadā iztīrīts un rādīts, ka šāds uzskats būtu pilnīgi aplams. Bet nu ir tā, ka tai lielajā masā, kas nav ņēmusi aptaujā dalību, lielākā vairumā ir arī tie, kas jau vairāk vai mazāk, vai pat pilnīgi denacionalizējušies. Mēs no tiem šādas aptaujas cēļā nespējam iegūt ziņas, jo tie vienkārši atraujas no ziņu došanas un mēs netiekam tiem klāt. Tie tāpēc ir tas lielais "x", tas "nezināmais", kas padara aptaujas rezultātus nedrošus tieši par nacionālo stāju, kamēr citos virzienos šie rezultāti nevarētu būt pārāk tālu no patiesības.

Ja turpmāk notiktu vēl līdzīgas aptaujas, tad aptaujas lapu metodi vajadzētu papildināt vēl ar citām metodēm, piem., ar intervijas metodi. Tāpat būtu labi, kur iespējams, ja aptaujas lapas izdalītu aptaujas organizētāji personīgi, sniedzot paskaīdījumus, instruējot, izdarot pārbaudes u. t. t. un ņemot vērā, cik tālu iespējams, arī citas metodes, ko izstrādājusi tagad jau stipri uzplaukusē "sabiedrības uzskatu" (public opinion) pētīšanas zinātne. Bet te jau visderīgākos padomus varēs sniegt speciālisti statistiķi, kuriem šādā uzņēmumā tad arī vajadzētu uzņemties vadītāju lomu.

Aptaujas rezultātu skaitlisko apstrādājumu un aplēsumus ir veicis E. Zutis, Sidnejā. Dažus jaunus skaitlisko datu sagrupējumus un aplēsumus, ņemot vērā arī citus avotus, tāpat tekstu un komentārus devis P. Jurevičs. Ziņas par Angliju ņemtas no mag. iur. A. Rozentāla raksta **Aptauja par Anglijas latviešiem**, kas iespiesta **Londonas Avīzē** no 19. 2. līdz 1. 4. 1960. Par Ameriku pieejamās ziņas sniedzis Dr. P. Norvilis.

APTAUJAS JAUTĀJUMI

1. Vecums. 2. Dzimums. 3. Ģimenes stāvoklis. 4. Bērnu vecums. 5. Dzīves biedra tautība. 6. Jūsu ticība. 7. Izglītība. 8. Dzīves vieta Latvijā: lauki, mazpilsēta, lielpilsēta vai tās apkārtnē. Dzīves vieta Austrālijā: lauki, mazpilsēta, lielpilsēta vai tās apkārtnē. 9. Nodarbošanās Latvijā. 10. Cik gadus esat Aus-

trālijā. 11. Kopš iebraukšanas Austrālijā (uzskaitot laika secībā): a) nodarbošanās (ne darba vietas), b) skološanās (studijas, skolas, kursi), c) iegūtie grādi, tiesības. 12. Kādas bija un ir Jūsu angļu valodas zināšanas? Ieceļot: ļoti labas, labas, pietiekamas, vājas, nekādas. Tagad: ļoti labas, labas, pietiekamas, vājas, nekādas. 13. Kā Jūs vērtējat savu un ģimenes tagadējo sabiedrisko stāvokli austrāliešu vidū, salīdzinot to ar stāvokli Latvijā? Par augstāku, tādu pat, zemāku. 14. Kā Jūs vērtējat savu un ģimenes materiālo stāvokli? Par drošu, puslīdz drošu, nedrošu. 15. Kas no sekojošā pieder Jums vai Jūsu ģimenei? Māja, auto, laba dzīvokļa iekārta. Iekrāta naudas summa: daži simts£, daži tūkstoši£, vairāk. Parādi: daži simts£, daži tūkstoši£, vairāk. 16. Kā Jūs atradāt savu tagadējo darbu? Paši, ar latviešu palīdzību, ar austrāliešu draugu vai paziņu palīdzību, ar austrāliešu aģentūru palīdzību. 17. Vai tagadējo nodarbošanos (nav domāta darba vieta) vēlaties turpināt kā pastāvīgu, turpināt pagaidām, noteikti mainīt, Kādēļ? 18. Ja paredzēta nodarbošanās maiņa, kam gatavojaties? Darbam agrākajā (Latvijas laika) arodā, agrākajā profesijā, citā arodā (kādā?), citā profesijā (kādā?). 19. Kādi ir Jūsu ieteikumi citiem latviešiem sakarā ar pieredzi Jūsu tagadējā un agrākajos arodos, profesijās, darbos? 20. Vai Austrālijas pavalstniecību esat ieguvuši, nodomājuši iegūt, nevēlaties iegūt, iegūšanu neesat apsvēruši? 21. Vai jūtaties neērti austrālieši vidū, ja apzināties, ka esat citādāks kā viņi, Jā, nē. Vai šādas domas Jūs nomāc arī vienatnē? Jā, nē. 22. Kas Jums šķiet pats nepieņemamākais Austrālijas dzīvē? 23. Kādas labas parādības esat novērojuši Austrālijā? 24. Vai vairums Jūsu draugu ir latvieši, cittautieši? 25. Kāda ir Jūsu mājas valoda? Latviešu, angļu, cita. 26. Vai Jūsu bērni: labprāt un pareizi runā latviski? Labprātāk lasa latviešu vai angļu grāmatas? Labprātāk apmeklē vai apmeklētu latviešu, vai austrāliešu dievkalpojumus? Izvēlas vairāk latviešu, vai austrāliešu draugus? Apmeklē latviešu svētdienas (sestdienas) skolu? Jā, nē. Apmeklē latviešu vai austrāliešu vasaras nometnes? Piedalās latviešu vai austrāliešu jaunatnes organizācijās? 27. Vai Jūsu bērni žēlojas, ka divu skolu (australiešu un latviešu) apmeklēšana tiem sagādā grūtības? Jā, nē. 28. Ko esat darījuši, lai Jūsu bērni augtu un justos par latviešiem? 29. Kādas ir vecās un jaunās paaudzes attiecības Jūsu ģimenē? Bērni parasti stāsta vecākiem par ikdienas notikumiem un saviem novē-

rojumiem, atklāj vecākiem savas nepatīkšanas un sarūgtinājumu, prasa vecāku padomus. Austrāliešu apkārtnes un skolas ietekmē starp vecākiem un bērniem rodas priais. Kādā nozīmē un kādēļ? 30. Vai Jūs uzskatāt, ka ikviena latvieša pienākums ir: Sekmēt Latvijas atbrīvošanu? Jā, nē. Palīdzēt citiem latviešiem? Jā, nē. Aktīvi piedalīties latviešu sabiedriskā dzīvē? Jā, nē. 31. Cik organizācijās, draudzēs, fondos utt. esat iesaistījušies? Latviešu: dalībnieks, amatpersona. Austrāliešu: dalībnieks, amatpersona. 32. Cik reizes gadā apmeklējat: dievkalpojumus, priekšlasījumus, apspriedes, mākslas sarīkojumus, sporta sarīkojumus, kino, deju un tml. vakarus? 33. Vai esat apmierināti ar latviešu draudžu un baznīcas dzīvi? Jā, nē, Kādēļ? 34. Vai reliģijai ir svarīga nozīme Jūsu dzīvē? Jā, nē. Vai tāpat tas bija pirms trimdas? Jā, nē. 35. Vai esat apmierināti ar latviešu mākslinieku sarīkojumiem? Jā, nē. Kādēļ? 36. Vai esat apmierināti ar latviešu organizāciju darbību? Jā, nē, Kādēļ? 37. Kādi ir Jūsu priekšlikumi latviešu biedrību, draudžu, sabiedriski-kultūrālās un politiskās dzīves labākam izkārtojumam? 38. Vai domājat, ka Jums ir izdevies vairot austrāliešu simpatijas iepretī Latvijai un latviešiem? Jā, nē, Kādā ceļā? 39. Cik laikrakstus un žurnālus lasāt puslīdz regulāri? Latviešu, austrāliešu, citus. Cik grāmatas esat izlasījuši pēdējo sešu mēnešu laikā? Latviešu, tulkojums latviešu valodā, citas. 40. Ko Jūs parasti darāt brīvajā laikā? 41. Vai Jums un Jūsu dzīves biedram ir domstarpības, Bieži, reizēm, reti, nekad. Par ko visbiežāk? Vai kādas no šīm domstarpībām bīstami apdraud Jūsu ģimenes dzīvi vispār? Jā, nē. 42. Kas pēc Jūsu domām cilvēkam dzīvē sagādā laimi? 43. Ko Jūs visvairāk vēlaties vai esat vēlējušies sasniegt Jūsu dzīvē? 44. Vai Jums liekas, ka kopš Latvijas atstāšanas Jūsu ģimenes locekļu un paziņu raksturs vai izturēšanas veids ir mainījies? Lielā mērā, daļēji, maz, nemaz Kādā nozīmē? 45. Ko Jūs uzskatāt par latviešu raksturīgākajām īpašībām? 46. Kas pēc Jūsu pieredzes austrāliešiem patīk un kas nepatīk pie latviešiem? 47. Vai panākumu gūšanai austrāliešu vidū Jums jāvilto savas intereses, uzskati, jūtas utt.? Bieži, reizēm, reti, nekad. 48. Vai Jūs raizējaties un baiļojaties? Bieži, reizēm, reti, nekad. Par ko visbiežāk? 49. Kuņģi no sekojošiem traucējumiem veselībā ir biežāk vai retāk mocījuši Jūs pēdējā laikā? Augsts asins spiediens, kuņģa sarežģījumi, biežas sāpes vienā vai otrā ķermeņa daļā, sajūta, ka nespējat elpot, galvas sāpes, bezmiegs, nogurums, ci-

tādi chroniski sarežģījumi, chronisku sarežģījumi nav. Vai minētie traucējumi ir pārpūlēšanās, tragisko pārdzīvojumu, nenormālās kara laika un bēgļu dzīves, slimības, vecuma, sekas? Tiem citi cēloņi, cēloņi nezināmi? 50. Vai Jūs nomāc mazvērtības apziņa? Bieži, reizēm, reti, nekad. 51. Vai Jūs nomāc ilgas pēc dzimtenes bieži, reizēm, reti, nekad? Ko esat atraduši par labāko līdzekli šo pārdzīvojumu pārvarēšanai? 52. Ko Jūs uzskatāt par latviešu trimdas dzīves raksturīgākajām parādībām? 53. Ja Latvija kļūtu brīva pēc viena gada, ko Jūs darītu? Nekavējoties atgrieztos, nogaidītu stāvokļa nostabilizēšanos, atgrieztos pēc tam, kad būtu realizēts Austrālijā pasāktais, neatgrieztos nekad, nezinu. 54. Jūsu ieteikumi un vēlēšanās.

SATURS

	Lpp.
Priekšvārdi pirmam izdevumam	5
Priekšvārdi otram izdevumam	5
Priekšvārdi trešam izdevumam	6

FILOZOFIJA

R. Ziediņš — Labā jēdziens mūsdienu filozofijā	7
J. Martinsons — Tiesību normas un Dieva likumi	24

VĒSTURE

E. Dunsdorfs — Ķoniņu svētie meži	43
I. Šterns — Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā	47
E. Dunsdorfs — Latvijas kultūras atblāzma 18. gs. Vācijā	93
J. Sarma — Zemgales lauku sēta un tās gadskārtas	125

VALODNIECĪBA

Vēsturiskie uzvārdi	155
J. Baltaks — Austrālijas latviešu uzvārdi	157

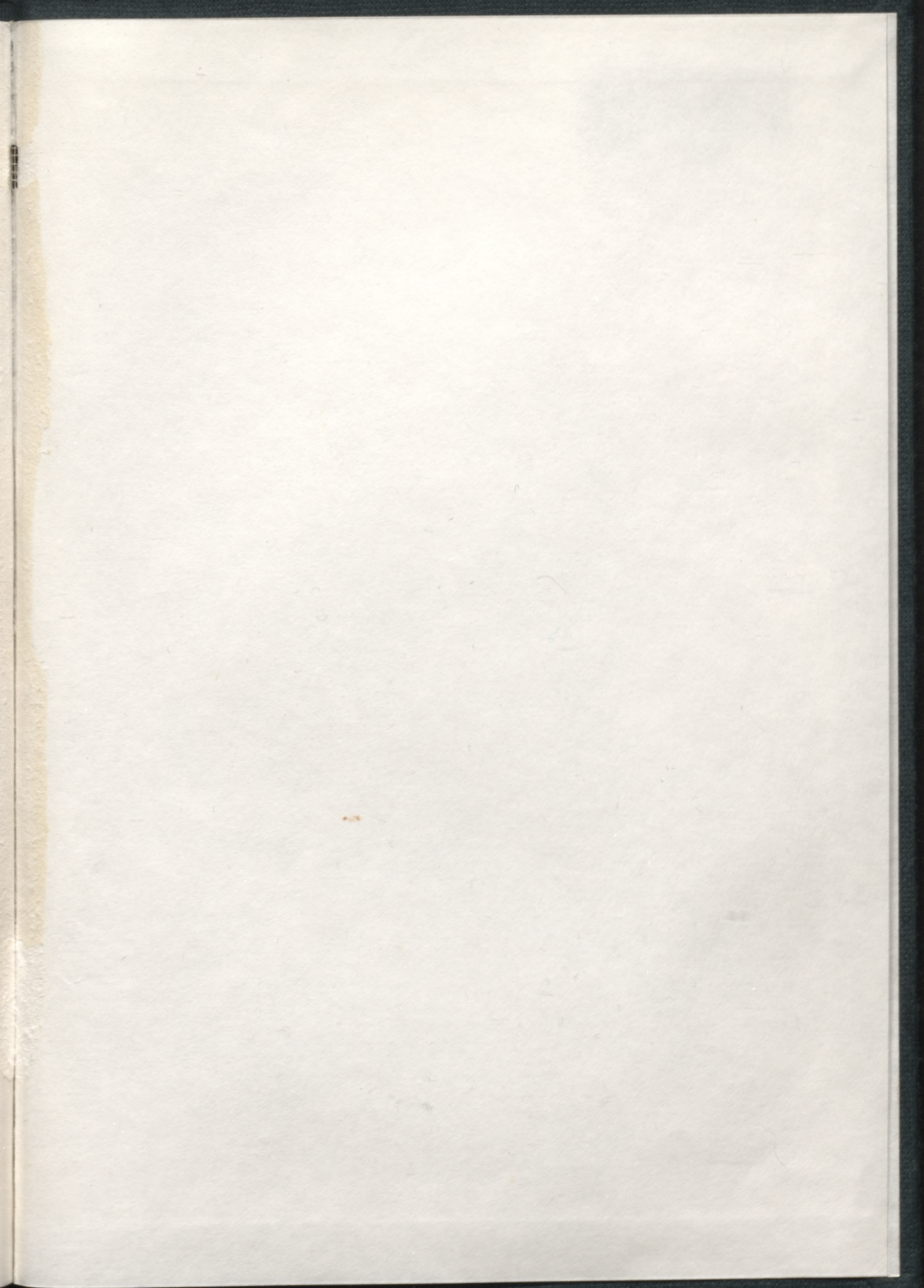
SABIEDRISKĀS ZINĀTNES

V. Dulmanis — Nacionālisms — mūsu pastāvēšanas pamats	183
P. Jurevičs — Ziņojums par aptauju starp Austrālijas latviešiem	201

ATTĒLI

V. Tone — Portrets (Teodors Pūce)	Pirms titullapas
Anonimu autoru kokgriezumi: Kārlis Vatsons	180
Garlībs Merķelis	181
L. Meilerte — Krišjānis Barons	182

Par atļauju reproducēt V. Tones gleznu „Portrets” pateicība pienākas žurnālam
LATVIEŠU LIETISKĀ MĀKSLA

SÄÄPÖ

Spp.

Pöytäkirja... 1

Pöytäkirja... 2

Pöytäkirja... 3

MAKUNNALLINEN

A. Mäkelä - Laitteiden... 4

A. Mäkelä - Tulojen... 5

YHTIÖ

E. Oksanen -... 6

E. Oksanen -... 7

E. Oksanen -... 8

E. Oksanen -... 9

VALTUUSTO

V. Mäkelä -... 10

V. Mäkelä -... 11

MAKUNNALLINEN

V. Mäkelä -... 12

V. Mäkelä -... 13

YHTIÖ

V. Mäkelä -... 14

V. Mäkelä -... 15

YHTIÖ

V. Mäkelä -... 16

...
LAINIEN LIIKKEEN KÄSITTELY

2,50

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303017299

